

UN
BA
C
POI
ILOR
ESTI
DCAT
MEHEDINTI

Misterele

Sufletului Omenesc

Spiritism și Metapsihică

DE

ION F. BURICESCU

CU O PREFAȚĂ DE

D-I Profesor O. RĂDULESCU-MOTRU

CUPRINSUL:

INTRODUCERE. — I. ORIGINEA SPIRITISMULUI. — II. PSIHOLOGIE ȘI METAPSIHICĂ. — III. DESPRE MEDIUMI. — IV. TELEPATIE. — V. LUCIDITATE. — VI. TELEKINEZIE. — VII. ECTOPLASMĂ. — VIII. SPIRITISM ȘI ȘTIINȚĂ,

1

9

3

4

EDITURA TIPOGRAFIILE ROMÂNE UNITE ♦ RAHOVEI, 42

C I P

SPIRITISM ȘI METAPSIHICĂ

EDITURA SEMNE
Str. Barbu Delavrancea, nr. 24
Sector 1, București
Tel./fax: (021) 318.83.44;
Adresă web: <http://www.semneartemis.ro>
E-mail: office@semneartemis.ro

Difuzare: (021) 311.49.36
(021) 310.74.59

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Ion F. Buricescu
Misterele Sufletului Omenesc, București
București : Semne, 2008

ISBN: 978-973-624-594-7

Tiparul executat la S.C. SEMNE '94 S.R.L.
Tel.: 667.08.20

Aceasta este o reproducere în facsimil a lucrării

SPIRITISM ȘI METAPSIHICĂ

apărută în anul 1934 în această formă la
EDITURA TIPOGRAFIILE ROMÂNE UNITE

UNIUNEA AVOCATILOR
BARUL BUCURESTI
CABINET AVOCAT
POPESCU MEHEDINTI

MISTERELE SUFLETULUI OMENESC

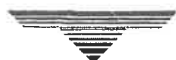
SPIRITISM ȘI METAPSIHICĂ

DE

ION F. BURICESCU

CU O PREFĂȚĂ DE

D-I Profesor C. RĂDULESCU-MOTRU

P R E F A Ț A

Cartea d-lui profesor I. F. Buricescu vine tocmai la vreme. Era nevoie de o expunere clară și conștiincioasă a multiplelor fenomene extraordinare, cunoscute sub numele de lume spiritistă, pentru ca publicul cel mare să aibă o bună orientare în înțelegerea acestor fenomene. Căci oricât ar fi de indiferentă știința oficială la explicarea fenomenelor de spiritism, constatăm totuși că aceste fenomene sunt pentru marele public la ordinea zilei. An după an, crește numărul acestora cari le experimentează în ședințe restrânse de familie, sau în cercuri anume organizate pentru acest scop. Problema spiritismului a început să se discute, în timpul din urmă, chiar în multe școli secundare.

Domnul I. F. Buricescu, ca profesor de filosofie, având cu deosebire o solidă cultură psihologică, a simțit, de datorită sa, să dea marelei public cartea de față, în care, deodată cu expunerea cunoștințelor dobândite până acum asupra spiritismului, să desprinde și metoda după care se poate aștepta o rezolvare a problemei lui pe viitor.

Dorim cărții o cât mai mare răspândire. Ea poate feri pe mulți dela o atitudine pripită față de spiritism. O atitudine față de spiritism este indirect o atitudine față de cum trebuie înțeles viitorul științei. Exagerările, dintr'o parte, atrag exagerări de cealaltă parte. Cine așteaptă de la viitorul științei confirmarea tuturor minunilor, acela de fapt justifică adesiunea dată de pe acum spiritismului.

Între acei mulți, cari ar putea fi feriți de o atitudine pripită, sunt, în primul rând, tinerii din școlile secundare și superioare. La aceștia anticipările greșite pot avea consecințe grave.

D. Buricescu, prin publicarea acestei cărți, a făcut și faptă de pedagog cu prevedere.

Profesor,
C. Rădulescu-Motru

INTRODUCERE

Ținând în anul 1928 la Fundația Carol I o conferință despre lucrarea lui Ch. Richet, *Traité de Métapsychique*¹⁾, am constatat, nu fără surprindere, că fenomenele sufletești excepționale, pe cari s'a altoit doctrina spiritismului, provoacă un viu interes în pătura noastră intelectuală. Aceasta mi-a dat curajul să dezvolt ideile expuse în acea conferință și să le prezint publicului cu oarecare întârziere, dar cu o mai serioasă documentare.

Lucrarea de față nu are pretenția să fie o lucrare originală. Cercetările, pe cari ea se bazează și din cari se alimentează, au fost întreprinse de alții mai îndreptățiți a le face.

Noi avem o singură țintă : aceea de a prezenta publicului românesc *ultimele rezultate ale științei* în această direcție. Cititorul român, care nu are timp să facă studii speciale, dar care e doritor totuși să se orienteze în acest domeniu de cercetări, se izbește imediat de neajunsul că aproape toate lucrările — atâtea câte sunt apărute în românește²⁾ — se înfățișează cu un puternic colorit spiritist. Și, firește, cel ce și-a format sufletul în disciplina riguroasă a științei, cu greu se poate împăca cu ceea ce se găsește în aceste lucrări. Ele afirmă că există spirite, cari își

¹ Această conferință a făcut parte din ciclul de conferințe al Societății de filosofie de sub conducerea D-lui profesor C. Rădulescu-Motru, referitor la operele filosofice reprezentative ale secolului al XIX-lea.

² Au apărut în românește, după cunoștința mea, următoarele lucrări :

Hasdeu — *Sic cogito*. Bibl. pentru toți.

Al. N. Ștefănescu — *Adevărul și științele secrete*, ed. Cartea Românească.

Inginer Stănuțescu — *Fenomenele spiritualiste*. " " "

Idem — *Casele cu stafii și reîncarnarea*. ed. Cartea Românească

Idem — *Spiritismul subiectiv*. " " "

Șcarlat Demetrescu — *Viața dincolo de mormânt*. " " "

V. Anestin. — *În lumea spiritelor*, Bibl. pentru toți.

Inginer Tillman — *Încercări asupra fenomenelor metapsichice*.

Singură această din urmă lucrare, de proporții reduse de altfel, caută să privească problema din punct de vedere științific.

duc existența separate de corp ; că aceste spirite, înconjurate de așa zisul *perispirit*, trăesc în jurul nostru, cunosc viața noastră, intervin în actele noastre și se pun chiar în contact cu noi ; că, ceva mai mult, după un timp anumit spiritele acestea se reîncarnează, se introduc în corpul unui nou născut și reîncep o viață nouă și altele de acest fel. Noi nu contestăm aici adevărul acestor afirmațiuni. S'ar putea foarte bine ca să fie adevărat ceea ce spun spiritiștii. Nu putem însă admite că astfel de convingeri sunt convingeri științifice, obținute după regulile logice necesare unei convingeri științifice. A afirma astfel de lucruri, însemnează a crede, a crede așa cum crede în raiu și iad creștinul, care primește fără discuție dogma revelată impusă de biserică. Ceea ce izbește apoi pe oricine vrea o cercetare obiectivă a lucrurilor, este și faptul că spiritismul este însoțit de un fel de *practică* religioasă a lui. Credincioșii săi se strâng în jurul unei mese, fac întuneric în cameră, invoacă spirite și stau de vorbă cu ele. Aceste spirite le comunică o mulțime de lucruri, unele — cele mai multe — banale și lipsite de orice interes, altele — rar, foarte rar — cari uimesc pe oricine le constată.

Este neîndoios că practica spiritismului este nu numai banală, dar chiar ridicolă adeseori. A invoca spiritele și a le pune să-ți dea răspuns prin bătăile piciorului mesei ; a primi răspunsuri cari denotă o inteligență mediocră, mai mediocră mult — uneori — decât aceea pe cari muritorii respectivi au avut-o în decursul vieții ; a căta să interpretezi, falsificând adeseori, aceste răspunsuri banale și a le prezenta ca dovezi despre existența noastră viitoare, — toate acestea par lucruri cu totul lipsite și de interes și de seriozitate. Ușurința de care dau dovadă mulți din cei ce se zic spiritiști, când invoacă spiritele oamenilor mari : Socrate, Platon, Cezar, Napoleon, etc , a atras atenția chiar a partizanilor serioși ai spiritismului, cari au condamnat în termeni violenți astfel de procedare. Hașdeu, care a fost fără îndoială un spirit fin, spune în privința aceasta : „Când pentru întâia dată, pela începutul anului trecut, eu pusei mâna pe cărțile lui Allan Kardec, două lucruri m'au izbit în mod neplăcut :

1 Comunicări iscălite tam-nesam de Platone, de Sf. Augustin, de Jeanne d'Arc, de Pascal, de Napoleon, mai ales de Ludovic IX subscris totdeauna „Saint-Louis“, mai în sfârșit de o mulțime de spirite cu cari Allan-Kardec, până la proba contrară, nu avea nici în clin, nici în mână.

2. Oare acest om nu avusese un tată ? o mamă ? un prieten ? o amică ? Cum de nu i-a scris niciunul tocmai din aceștia ? Cum de nu i-a scris nimic măcar celebrul pedagog Pestalozzi, dela care învățase carte și care se zice că-l iubise foarte mult. Părinții lui Allan-Kardec

puteau să fi fost oameni neculți; ei bine, oricât de neculți ar fi fost ei, iubirea omului celui mai incult, destul să fie iubire, vorbește totdeauna mai frumos decât gura unui geniu care nu te bagă în seamă.

Dacă se mărginia a publica comunicări dela Pestalozzi, iscălite sau neiscălite, dar în limba lui Pestalozzi, cu ideile caracteristice lui Pestalozzi, toate acestea necunoscute lui medium, prin care s'a dobândit scrierea cea automatică, Allan-Kardec de mult ar fi înlăturat singura parte adevărat ridicolă a spiritismului, mai corect a Kardecismului: corespondența celui dintâi venit cu toate ilustrațiile istoriei universale, cu acele ilustrații dela cari omul se așteaptă de a auzi numai lucruri sublime, deși în faptă — fie zis între noi — de nouăzeci și nouă de ori dintr'o sută vorbeau și ei ca toată lumea¹).

Alături de spiritism, care interpretează așa cum îi convine lui anumite fenomene, cari nu sunt totdeauna născociri, ci sunt uneori fapte reale, dar excepționale, s'au pornit în ultimele decenii cercetări serioase, după toate normele impuse de o riguroasă metodă științifică. S'au găsit oameni de știință, cari au pretins că nu trebuiesc socotite *apriori* ca născociri anumite fapte, pe cari le primește drept autentice spiritismul, oricât ar părea de neverosimilă existența lor. Înlăturarea lor nu se cuvine să se facă, decât în urma unei cercetări serioase. Iar cercetarea întreprinsă, fără prejudecăți, cu mintea liberă de orice idei preconcepute și cu dorința celei mai depline obiectivități, a dus la convingerea că multe din faptele afirmate de spiritism sunt reale. Există *telepatie*, adică puțința de a se transmite gândirea unei persoane la altă persoană fără intervenția niciunuia din mijloacele obișnuite, prin cari noi ne transmitem gândirile noastre. Se pare că există *luciditate*, adică o însușire excepțională pe care o au anumiți indivizi, fie în starea normală de veghe, fie în stare de hipnoză sau de *transă medianimică*, de a cunoaște gânduri, fapte, întâmplări pe cari nu le-au putut afla prin mijloacele prin cari, în mod normal, noi le putem afla. Există, se zice manifestări excepționale, ciudate, ale unor anumiți oameni, cu o constituție fizică și psihică deosebită de a noastră, a muritorilor de rând: *mediumii*, cari pot mișca diferite obiecte dela distanță, fără atingere fără intervenție directă a efortărilor lor mușchiulare. Aceasta e ceea ce, s'a numit *telekinezie* sau *telergie*. Insfârșit — ceea ce e și mai uimitor, poate — există după unii oameni de știință, și mediumi capabili de *materializări* sau *ectoplasmă*, adică indivizi excepționali cari emană din corpul lor un fel de materie necunoscută, zisă ectoplasmă; grație acesteia

¹ Hașdeu-Sic cogito Bibl. p. toți, p. 255—256.

se produc în apropierea lor, dar în afară de ei, organe fantomatice, de pildă mâini, sau chiar — lucru extraordinar — ființe întregi cu înfățișarea unei materii vapoaze, mai mult sau mai puțin concentrată. Aparițiunile de acest fel, rezultate din ectoplasma produsă și emisă de corpul mediumului, dispar, firește, îndatăce această materie se rezoarbe din nou în corpul lui.

Este neîndoios că fenomenele acestea așa de excepționale, pe cari nu le putem constata oricând, în împrejurări normale, dau naștere uimirii pe deoparte, îndoielii pe de altă parte. Cel ce n'a văzut așa ceva și nu este nici înclinat spre credulitate naivă sau spre superstiții, nu se dă ușor învins. Și aceasta se întâmplă nu numai oamenilor de știință, deprinși prin profesia lor oarecum cu cercetarea obiectivă, dar chiar acelor cari și-au luat ca normă în viață să nu accepte decât ceea ce li se pare rațional și se poate constata prin proprie cercetare. Fenomenele de cari pomenim, au acest cusur dublu: 1) Nu par de loc raționale. Cum să pară rațională mișcarea sau ridicarea în aer a unei mese, fără intervenția niciunei forțe cunoscute? 2) Nu se pot constata decât excepțional de către aceia, cari au prilejul fericit de a studia un medium cu astfel de manifestări. Toți câți n'au văzut pe acești mediumi și nu s'au putut convinge prin propriile lor simțuri de însușirile acestea excepționale, sunt reduși să se bizuie pe buna credință a acelor — puțini, foarte puțini — cari i-au văzut și cercetat. Aici este însă piedica mare pentru stabilirea unei convingeri adânci și temeinice.

Aceasta nu justifică totuși deloc atitudinea pur negativă a acelor cari cu pretenție de a face știință, nu recunosc că astfel de fenomene ar putea fi obiecte de cercetare. Omul de știință are toată dreptatea să nu accepte ca fapt real decât ceea ce e dovedit, în mod neîndoios, ca fapt real. El nu are însă dreptul să nege posibilitatea anumitor fenomene, fără o cercetare prealabilă, numai pe temeiul că astfel de fapte ar fi în contradicție cu adevărurile științifice ale timpului. Adevărurile științifice ale timpului! Dar cine nu știe că adevărurile acestea sunt relative și că, tocmai din faptul că nu sunt primite ca dogmă, ci sunt mereu puse la îndoială și verificate, decurge progresul însuși al științei? Ceea ce adevăr astăzi, poate fi dovedit mâine falș și ceea ce pare astăzi imposibil, mâine poate deveni posibil.

Știința oficială, strânsă uneori prea tare în corsetul rigid al tradiției — al tradiției științifice — se opune admiterii adevărurilor, care nu intră în cadrele stricte fixate de ea mai dinainte. Multe din descoperirile mari ale minții omenești au fost contestate la început pe temeiul, că știința cu adevărurile ei li se opune. Oameni de valoare chiar — fără să vorbim

de savanții bucheri ai tuturor epocilor — s'au opus admiterii unor adevăruri, cari azi sunt banale. Astfel, cum spune Richet, Magendie a negat posibilitatea anesteziei medicale; Bouillaud a pretins că telefonul e o scamatorie de ventriloc; Lavoisier a susținut că nu există aerolite, căci nu pot exista pietre în cer; iar J. Müller a afirmat că nu se va putea niciodată măsura viteza curentului nervos.

Cine ar fi crezut apoi acum o sută de ani în posibilitatea aviației, telegrafiei fără fir, telefoniei fără fir, radiofoniei, a trasmiterii fotografiei și acum în urmă a utilizării undelor hertziene în dirijarea aeroplanelor etc.? Dece ar fi imposibilă telepatia sau luciditatea? Nimic rațional nu se opune existenței acestor fenomene.

Insemnează atunci că astfel de fenomene sunt chiar reale?

Cătuși pe puțin!

S'a strâns fără îndoială un bogat material cu privire la aceste probleme, în special dela apariția spiritismului. El este însă de o valoare foarte îndoelnică adeseori, și-ți trebuie multă lipsă de simț critic ca să accepți fără discuție tot, ce se găsește publicat în diferitele lucrări cu caracter spiritist, mai mult sau mai puțin pronunțat. Deaceia nu pot fi privite decât cu multă bunăvoință și aprobate din tot sufletul, încercările numeroase din ultimele decenii de a cerceta, în spirit strict științific, fenomenele zise spiritiste și de a înlătura tot ce nu se poate dovedi ca real. Rezultă de aci un câmp larg de activitate, de activitate științifică, acolo unde până de curând domnia legenda și superstiția.

Metapsihică se numește știința nouă, care-și propune să cerceteze fenomenele acestea supra-normale ale sufletului omenesc. Această știință urmărește și firește două scopuri: 1) să stabilească în mod neîndoios existența fenomenelor și caracterele lor distinctive, 2) să încerce o explicație a acestor fenomene, după aceleași norme și în același spirit, în care încearcă orice știință să facă aceasta. Studiile întreprinse în ultimul timp în această direcție, nu par să fi fost inutile. S'a dovedit astfel că fenomenele prezentate cu atâtea precauțiuni misterioase de către spiritiști, pot foarte bine să se înfățișeze, în mod cu totul simplu și lipsit de ceremonial magic: manifestări numeroase cari apăreau numai în întuneric și cu invocarea spiritelor, se produc în lumina care face posibil controlul științific.

S'a ajuns apoi la alt rezultat important: fenomene socotite ca produse ale unor forțe necunoscute, misterioase, au găsit o explicație firească în anumite funcțiuni fiziologice sau psihiice naturale, al căror mecanism a ajuns chiar să fie cunoscut.

Somnambulism, hipnotism, sugestie, dezagregarea personalității

omenești, activitatea atât de fertilă a subconștientului — toate aceste fenomene necunoscute odinioară formează azi capitole bine studiate și documentate ale Psihologiei contemporane. Cine cunoaște rezultatele obținute în această direcție, nu mai rămâne înmărmurit în fața unei mese, care se învârtițe sau care ridică piciorul în anumită cadență! Acela știe că în mod obișnuit nu vorbește, prin alfabetul convențional stabilit, niciun spirit dezincarnat, ci că totul este rezultatul activității subconștiente a participanților la ședință. Cine știe puțină Psihologie își explică și starea în care cade mediumul, și activitatea lui în timpul așa zisei transe, prin date bine stabilite de știință. Chiar unele minuni aparente își găsesc lămurirea în marea și puternica influență a sugestiei — fenomen natural a cărui explicație nu e nevoie să se caute în intervenția cine știe căror forțe externe!

Dacă Psihologia a incorporat în domeniul ei atâtea fenomene și a izbutit în parte să le cunoască mecanismul, nu e totuși mai puțin adevărat că rămâne în domeniul spiritismului ceva, care nu-și găsește explicația ușor. Și telepatia și luciditatea și telekinezia și ectoplasma sunt fenomene, de cari nu se ocupă știința Psihologiei. În tratatele de Psihologie sau nu se pomeniște nimic, sau se amintește numai în treacăt despre astfel de fenomene, trecându-le adeseori — repede în categoria iluziilor sau fraudelor ¹⁾). Pentru aceia cari socotesc că un verdict serios nu se poate da în această privință, decât în urma unei cercetări riguroase, există deci un teren nou pe care știința trebuie să-l desțelenească și cu metode potrivite să-l răscolească în adâncime, până va vedea ce roade se pot obține. În loc de spiritism cu înfățișarea lui oarecum religioasă, se cuvine cercetare metodică obiectivă și crearea științei noi mai sus pomenite: metapsihica. Această știință — tocmai fiindcă e știință — va stabili cum se înfățișează fenomenele, va

¹ Psihologul italian Sante de Sanctis pornind totuși dela admiterea faptului că există forțe psihice necunoscute, tot așa cum există forțe naturale pe cari știința le descoperă mereu și le pune la îndemâna omului, socotește că știința nu trebuie să se dezintereseze de cercetările de tot felul în această direcție. El crede că se poate constitui ca știință o psihologie supranormală, căreia el îi zice parapsihică sau parapsihologie sau metapsihică. „Pare straniu, zice el, că anumite fenomene ce un interes așa de universal, rămân mereu în mâinile diletanților sau fanaticilor, numai din prejudecata că știința oficială trebuie să-și apere ținuta ei pozitivistă și materialistă. Aceasta presupune sau o cunoaștere definitivă a fenomenelor așa zise naturale (ceea ce e fals) sau o teroare sacră pentru tot ceea ce poate alimenta, la chinuita omenire, speranța (și aceasta este inuman)“.

Sante de Sanctis. *Psicologia sperimentale* vol. II p. 38. (ed. Alberto Stock. Roma 1929).

încerca să găsească legătura cauzală dintre ele și alte fenomene, va formula cu multă prudență și, firește, întemeindu-se pe realitatea faptelor, ipoteze explicative, pentruca apoi să nu le admită ca adevăruri definitive, decât în măsura în care ele sunt confirmate de fapte însăși. Cum vom vedea în decursul lucrării acesteia, așa și procedează toți oamenii de știință, cari nu sunt adepți orbi ai spiritismului.

Și totuși este bine să știm dela început, că deocamdată prea puțină lumină se proiectează în haosul fenomenelor, de care voește să se ocupe metapsihica. Misterul care învăluie manifestările acestea excepționale, este încă prea profund pentruca păreri temeinice să se poată formula. Ceeace, mai ales, pune în încurcătură pe omul de știință obiectivă este caracterul special al acestor fenomene, cari par a emana dela anumite forțe *aparent* inteligente. Dacă forțele naturii, de cari se ocupă alte științe, pot fi mai ușor studiate, faptul se datorește și împrejurării că ele sunt la îndemâna oricui, oricând și că pot fi supuse oricăror modificări și condițiuni schimbătoare de producere, ele rămânând totuși forțe oarbe, lipsite de cea mai mică aparență de conștiință sau voință proprie. Nu e așa cu forțele, cari se manifestă în fenomenele pe cari de aici în colo le vom denumi metapsihice. Acestea — și firește ne punem aici în starea de spirit a aceloră, cari le admit ca reale și nu ca un produs al fraudei — se prezintă ca emanațiunea unei inteligențe personale, deși nelegată de un corp material,

Încercările făcute de metapsihică de a reduce aceste fenomene la anumite forțe necunoscute ale sufletului nostru par raționale și logice. Nu se poate însă contesta, că se ivesc adeseori greutăți peste cari nu este prea ușor de trecut.

Mi-aduc aminte că în iarna anului 1912-913 am asistat la Universitatea din Geneva la un curs despre spiritism al celebrului profesor Th. Flournoy. Acesta căuta explicarea multora din fenomenele de telepatie și luciditate în funcționarea normală a sufletului omenesc. Făcând analize fine ale activității psihice, în special a inconștientului, el dovedea că sunt foarte firești multe din fenomenele, cari ni se par neexplicabile și misterioase și pentru a căror înțelegere avem înclinarea să recurgem la intervenția unor factori externi nepreciși, cum ar fi spiritele.

Și totuși și Flournoy ajungea la un moment dat să fie pus în încurcătură. Pomenea de exemplu cazul următor: într'un cerc spiritist din Londra se obține un anumit mesagiu al spiritelor (acceptăm firește ipoteza și felul de exprimare al spiritiștilor), căreia nu i se găsește niciun înțeles cu toate sforțările ce se fac; în același timp, aproximativ,

Într'un alt cerc spiritist, din Bombay se primește un mesaj deosebit, tot așa de neînțeles ca și cel din Londra. Numai că — lucru foarte ciudat — aceste două mesagii alăturate se îmbină perfect și dau un înțeles complex. Aceasta se stabilește, firește, mult mai târziu, când prin corespondență cele două cercuri spiritiste au putut să-și comunice impresiile și nedumeririle lor. Față de astfel de fapte — socotindu-le desigur că corespund realității în mod neîndoios — mintea omului de știință rămâne în mare încurcătură. Aici nicio explicație nu se mai poate găsi. În mod fatal, cum spunea Flournoy, începi să înclini spre credința că același spirit a făcut jocul acesta de a comunica un crâmpei de gândire la Londra, pentruca celalt crâmpei să-l arunce în alt capăt al lumii în același timp. Aceasta este însă o presupunere, în fața căreia omul de știință simte o repulsiune firească. Hipoteza spiritistă nu poate fi acceptată ca adevărată, decât când orice altă explicare, nu va fi posibilă.

Și încă și atunci, în locul unei acceptări a învățăturii spiritiste cu afirmațiile ei așa de categorice, omul de știință preferă să suspende judecata și să-și interzică formularea unei teorii explicative, până când faptele vor fi bine cunoscute.

În paginile cari urmează, am căutat să discutăm aceste lucruri, prezentând totdeauna materialul strict necesar pe care urmează să se sprijine teoria. Scopul nostru a fost un scop pur didactic : ne-am silit în primul rând să scoatem ideile esențiale răspândite în atâtea lucrări speciale, cari nu pot fi la îndemâna oricui și pe cari nu oricine are răgazul să le consulte ; în al doilea rând, am vrut să dăm o formă cât mai accesibilă părții științifice, care prin ea însăși este aridă. Dacă am izbutit în realizarea acestui scop modest, rămâne să aprecieze cititorul.

I. ORIGINEA ȘI DESVOLTAREA SPIRITISMULUI.

O obligațiune imperioasă, pentru cel ce voiește să expună clar o problemă, este aceea de a face un mic istoric al ei.

După cum vom vedea, spiritismul este o doctrină de dată recentă, apărută deabia la jumătatea secolului al 19-lea. Faptele, pe cari el se bazează și chiar interpretarea unora din ele, sunt însă de dată mult mai vechie. Se poate zice, întrebuițând o formulă banală, că ele se pierd în negura vremii

Credința în existența spiritelor, sub o formă sau alta, a apărut într'adevăr de când omenirea a început să cugete. Convingerea apoi, că aceste spirite influențează activitatea celor rămași în viață și că voința lor se poate cunoaște prin diferite mijloace, a format temelia religiilor celor mai primitive și a practicelor așa de ciudate și impresionante uneori, așa de ridicole alte ori, ale magiei sau vrăjitoriei.

De aceea o scurtă privire asupra trecutului ne va ușura priceperea prezentului.

Dacă am vrea să ne ducem pe linia timpului înapoi, pânăla începuturile depărtate, când omul se va fi desprins din animalitate spre a-și câștiga grație rațiunii lui un loc aparte în mijlocul naturii, ne-am izbi firește de lipsa de documente directe, care să ne ajute în această grea operație.

Istoria ne călăuzește în tainele trecutului și ne arată cum au trăit și ce credințe au avut anumite popoare până la un anumit punct al timpului, dincolo de care nu se mai poate afla nimic lămurit. Trecutul omenirii cunoscut fie sub forma lui istorică — aproximativ până la 5000 ani a. Chr. —, fie sub forma lui preistorică, așa de vagă și de lipsită de documente precise, formează o porțiune nefînsemnată din timpul cât omenirea a trăit pe fața pământului. Despre tot acel trecut întunecat, care iese din domeniul istoriei sau preistoriei, n'avem nicio cunoștință directă și clară.

Și totuși există o posibilitate de a ne da seama cât de slab des-

pre ce era acel om al trecutului celui mai îndepărtat, deși nu ne-a lăsat niciun document despre trecerea lui pe fața pământului. Știința afirmă că popoarele primitive, cari duc astăzi o viață așa de întunecată în mijlocul Africei, în Australia și în alte părți, reprezintă, așa cum se înfățișează, ceea ce era omul primitiv din epocile ante-istorice.

Acceptând acest punct de vedere și referindu-ne la cercetările asupra popoarelor primitive, putem afirma că multe din fenomenele spiritiste, precum și credințele întemeiate pe ele, au apărut și au fost cunoscute din cele mai vechi timpuri.

Lévy-Bruhl spune că primitivii se pun în legătură cu lumea invizibilă prin intermediul ghicitorilor și vrăjitorilor. Aceștia sunt de obicei *mediumi* cari comunică cu spiritele în timpul somnului hipnotic. „La Eschimoși, zice el, operațiile ghicitoriei sunt rezervate *angekokului* (om care lecușește). Pentru a le îndeplini, el se pune singur în stare de somn hipnotic sau *transă*, de catalepsie sau de extaz, adică el se transportă în regiunea puterilor invizibile și intră în legătură cu ele“. Și mai departe :

„Primitivii cunosc și ghicitul, foarte apropiat de cel precedent, prin ajutorul unui cristal, a unei oglinzi (când au) a unei suprafețe lichide etc. Pentru a lua un exemplu între o mie, în Grönlanda, după Crantz, ei au pretenția să descopere dacă un om care nu s'a reîntors de pe mare, cum era așteptat, a murit sau e în viață. Cu un băț ei ridică capul celei mai apropiate rude a absentului deasupra unui hârdău plin cu apă ; și în această oglindă, ei zăresc pe om răsturnat în kayak-ul său în fundul apei sau așezat bine, drept în barca sa și trăgând din lopată ')“.

Lucruri la fel se constată la toate popoarele, cari nu s'au ridicat spre cultură.

Așa, ca să mai cităm un caz, la Cafrii din Africa, ca și la toate triburile primitive, ghicitorii și vrăjitorii au o mare trecere în viața publică și privată. „Înainte de a proclama pe cineva ghicitor, zice C. Lombroso, se încearcă aptitudinea sa de a descoperi pe hoți, obiectele pierdute sau anume ascunse, de a recunoaște bolile și cauzele lor. El trebuie să fie capabil de a comunica cu spiritele morților pentru a indica dorințele lor și oracolele lor. Aici își pot găsi destul loc imaginația și fraudă.

„Cine are visuri agitate și nervii sensibili, este socotit ca propriu să intre în raport cu spiritele și să devină ghicitor și deaceia femeile au mai multe dispoziții pentru aceasta. Candidatul trebuie să treacă un

¹ Lévy-Bruhl. La mentalité primitive pag. 241 și urm. Bibl. de philosophie contemporaine, F. Alcan, Paris, 1925.

examen public și să fie instruit câtva timp de un ghicitor savant și în vârstă. Dacă oracolele sale se verifică, el devine celebru și-și face o clientelă aducătoare de mult câștig. Dacă se înșală, el zice, cum zic adeseaori spiritiștii, că spiritele l-au înșelat sau că erau rău dispuse¹⁾“.

Dacă trecem acum la popoarele civilizate din antichitate, găsim, sub o formă sau alta, folosite de ele, stările de somnambulism sau somn hipnotic, sugestia sub diferitele ei forme, luciditatea și alte fenomene de felul lor, pe care le vom cita ulterior și cari intră în domeniul cercetărilor spiritiste.

India este azi și a fost probabil din cele mai vechi timpuri ale civilizației ei, țara unde magia și ocultismul au ajuns la starea cea mai înfloritoare și de unde probabil au trecut apoi la celelalte popoare orientale. Fakirii și minunile săvârșite de ei pun în încurcătură pe omul deprins să nu admită existența minunilor, fiindcă socotește că lumea este supusă unor legi anumite, dela care nimic nu se abate.

Zicem într'adevăr că o caracteristică importantă și în acelaș timp o mare mândrie a omului cult contemporan este ceea ce numim *cultură științifică, spirit științific*.

A avea spirit științific, înseamnă a admite că natura înconjurătoare este supusă unei orânduiri, dela care nimic nu se abate; că fenomenele naturale se produc după niște așa zise *legi*, că adică între aceste fenomene există anumite raporturi determinate, cari fac ca ele să nu depindă de capriciile nimănui, ci să se succedă în mod constant; că, cunoscând înșfârșit prin studiu legile de producere ale acestor fenomene și conformându-ne lor, putem și noi oricând să le producem și astfel să devenim stăpânii naturii. *Scientia est potestas* (știința e putere) a spus Bacon înaintea lui Auguste Comte.

Spiritul acesta științific este însă pe deoparte un produs recent al culturii — el datează deabia de câteva sute de ani — și caracterizează pe dealtăparte o pătură socială foarte subțire la popoarele civilizate.

Pretutindeni în jurul nostru, constatăm că convingerile științifice n'au izbutit să pătrundă și să prindă rădăcini adânci nici măcar în sufletul acelora, cari sunt adeseaori factori oficiali ai culturii. Și e oarecum firesc să fie așa, dacă ținem seamă că rațiunea rece rămâne adeseaori neputincioasă în fața tendințelor înăscute și a sentimentelor altoite pe aceste tendințe.

Superstiția este unul din produsele naturale ale preponderenței

¹ C. Lombroso, *Hypnotisme et spiritisme* pag. 198. Bibl. de philosophie scientifique, E. Flammarion, Paris, 1926.

vieții afective. A fi superstițios — în grad mai mare sau mai mic, n'are importanță -- însemnează a admite că există puțință de abatere, în anumite împrejurări, dela legile fixe după cari ar urma să se înlănțuiască fenomenele naturii. Superstiția leagă fenomenele naturii, nu după raporturile lor firești, obiective, ci după raporturi cu totul subiective și deci variabile și false. A nu pleca, să zicem, Marția la drum, fiindcă are să ți se întâmple ceva rău, însemnează a admite ca o consecință naturală și deci absurdă, că toată omenirea ar trebui să se imobilizeze în această zi, căci tuturor li s'ar putea întâmpla același lucru.

Și totuși nu poți să nu rămâi în încurcătură, când afli de minunile pe care le săvârșesc fakirii indieni — dacă e să credem mărturiile celor ce au asistat la ele. — Consulul francez Louis Jacolliot, care a cercetat în deaproape pe fakirul Covindasamy, afirmă că acesta era capabil : de *levitațiuni*, adică de puțință de a se ridica și a sta printr'o forță misterioasă în aer ; de *aporturi*, transportând obiecte dintr'un loc într'altul fără intervenția niciunei sforțări musculare sau a vreunei forțe naturale cunoscute (electricitate ș a.); de *aderență* la pământ, adică de puțință de a face ca un obiect să rămână nemișcat la pământ, grație aceleiași forțe misterioase, fărăca vre-o sforțare omenească să-l poată urni și altele.

Levitațiunile și aporturile sunt fenomene pe cari le admite sau le practică și spiritismul modern. Găsim însă la fakiri un fenomen al cărui secret nu e de nimeni cunoscut : aceasta este așa zisa *vegetație accelerată*.

„Cunoscând puternica mediumnitate a fakirului meu, zice Jacolliot, mă hotărâsc să încerc cu el această experiență în condițiuni cari să permită un control riguros. El ia un vas de mărime mijlocie, plin cu pământ bine udă cu apă și plantează acolo o sămânță de *papaier*¹⁾ aleasă de mine ; apoi cu mâinile întinse deasupra vasului, el bolborosește niște descântece (?) (*metram*) și nu întârzie să cadă în catalepsie. După două ceasuri de nemișcare complectă, el se deșteaptă încet din amorțeală, oftează, se ridică și, dând la o parte o pânză subțire cu care acoperise vasul, îmi arată o tânără plantă de *papaier*, fragedă și verde, de aproape 20 cm., creștere care ar fi cerut cel puțin cincisprezece zile în condițiuni normale“²⁾).

Este dela sine înțeles că unele din practicile fakirilor indieni³⁾ au

¹ Arbore necunoscut la noi și care produce un fruct comestibil asemănător cu pepenele galben.

² Lombroso. *Hypnotisme et spiritisme* pag. 105.

³ Am citit odinioară, nu-mi amintesc bine unde, (poate în la *Révue des revues*) că un fakir a pus un bob de grâu jos în fața lui și publicul adunat împrejur

fost cunoscute de vechii magi asiro-chaldeeni, cari au formulat pe lângă aceasta și principiile astrologiei. Socotind că constelațiile cerești, sub care cineva s'a născut, au o influență covârșitoare asupra soartei acestuia, magii chaldeeni pretindeau că pot ghici viitorul omului, dacă cunosc acele constelații.

Idelle acestea s'au transmis prin Arabi popoarelor europene medievale și practica horoscopului a dăinuit și la noi până în ultimul timp. În știință ideile astrologilor au produs, sub prima ei formă, teoria magnetismului animal, așa cum vom vedea că a formulat-o Messmer. Deși, firește, greșite în înfățișarea lor generală, ideile astrologilor au găsit probabil oarecare răsunet, fiindcă în practică acești oameni posedau arta lucidității și aceea a provocării stărilor hipnotice.

Prin luciditate, de care vom vorbi mai târziu amănunțit, este probabil că și-a câștigat renumele său Iosif la curtea faraonului egiptean. Iar vechii profeți evrei aveau probabil calități de medium, fiindcă și ei aveau reputația că prevestesc viitorul. Se vede din această scurtă enumerare, că toate popoarele vechi orientale cunoșteau, sub o formă sau alta, fenomenele misterioase de cari se ocupă spiritismul.

Intenția noastră fiind de a arunca numai o foarte scurtă privire asupra trecutului, vom părăsi orientul antic și vom trece la vechiul popor Elen și la Romani. Lucrurile sunt aici prea cunoscute de oricine are ceva cultură, deaceea nu vom face decât să le pomenim fără a stărui prea mult asupra lor. Se cunoaște obiceiul vechilor Eleni de a consulta în toate afacerile importante, fie publice, fie private, oracolul dela Delfi. Pithia preoteasa lui Apollo se așeza pe un tripied și, grație

a văzut cum acest bob a incolțit, s'a transformat în fir verde, care a crescut și a dat spic. Cel ce povestea faptul, afirmă că era la mijloc numai o halucinație colectivă provocată în mintea spectatorilor pe cale de sugestie de către fakir. Dovadă despre aceasta este următorul caz povestit de Gustave Le Bon: „Acest fapt, zice el, mi-a fost comunicat de un fost guvernator al unei provincii africane. El se găsea într-o zi aproape de Calcutta, în societatea câtorva Europeni, înaintea unui fakir care trimise în nori o enormă mingie așezată la început la picioarele sale și o făcu să scoboare după voința sa, peste zece minute. Foarte surprinși Europenii se întoarseră spre servitorii lor indigeni, cari se găseau la oarecare distanță de ei și-i întrebă dacă văzuseră această ispravă. Servitorii începură să râdă și declarară că mingea nu se mișcase din locul ei și că nu o văzuseră ridicându-se, pentru că ei erau în afară de cercul de acțiune al fakirului. Influența sugestionantă a acestuia nu putea deci să se întindă decât la câțiva metri“. (cf. Gaston Danville. *Le mystère psychique*, F. Alcan, Paris, 1930 pag. 114).

Chiar așa interpretate faptele, ele prezintă importanță, fiindcă se dovedește că orientul a cunoscut multe din cutele ascunse ale sufletului omenesc, pe cari știința Psihologiei deabia astăzi le întrevește.

unor proceduri anumite, cunoscute de preoții templului, cădea în stare hipnotică, delirând. Cuvintele ei erau culese și constituiau oracolul. Se pare că acest oracol nu era o înșirare de cuvinte fără rost, ci dimpotrivă cuprindea adeseaori sfaturi, dovedite ca pline de înțelepciune sau chiar prevestiri ale viitorului, dovedite ca exacte. Dealtfel în legenda grecească se pomenesc adeseaori nume de preoți cari posedau darul profeției, adică ceea ce azi numim în știință luciditate.

La Romani augurii și aruspicii preziceau viitorul după zborul păsărilor sau după măruntaiele lor. Alături de aceasta, înfloresc însă la Roma, mai ales în urma contactului cu orientul, toată magia orientală cu practicile ei variate, iar pe de altă parte, superstiția populară își dă frâu liber fără niciun control al rațiunii.

Ca un exemplu din prima categorie putem cita cazul lui Apollonius din Thyana, din secolul I după Christos. „El era într'adevăr înzestrat cu luciditate. Intr'o zi fiind la Alexandria, el anunță lui Vespasianus (împăratul Romanilor) incendiul templului lui Jupiter din Capitoliu, întâmplat la Roma în ziua precedentă ¹⁾”.

Exemple privitoare la a doua categorie se găsesc din belșug în istoricii romani. Cine răsfodă lucrările istorice romane nu poate să nu fie izbit de naivitatea aproape copilărească — pentru noi cei de azi — a acestor oameni, cari înșiruie cu multă seriozitate superstiții grosolane și credințe cu totul eronate, alături de adevăruri profunde psihologice și morale.

Așa, ca să nu dăm decât două trei exemple, Plutarchus, descriind viața lui Antonius, spune: „Noaptea următoare (după ce se împăcase cu Augustus), Antonius avu un vis straniu: i se păru că trăsnetul căzuse pe el și-l rănise la mână dreaptă; și puține zile după aceea i se spuse că tânărul Octavianus îi întindea curse.” ²⁾ Visul era, după Plutarchus — care nu se deosibia dealtfel în credință de contemporanii săi — prevestitor de bine sau rău, tot așa cum era și pentru Egiptenii cari se adresau, într'o epocă mult anterioară, lui Iosef spre a le arăta înțelesul viselor lor. Ce e ciudat însă, e faptul că în materialul pe care se întemeiază spiritismul în zilele noastre, se găsesc și o mulțime de *vises*, așa zise, *premonitории*.

Iată acum, ce spune Tacitus între altele, în legătură cu luptele duse de Romani pentru cucerirea Britaniei, sub conducerea generalului

¹ C. Lombroso op. cit. pag. 111.

² Plutarque Les vies des hommes illustres, trad. Dominique Ricard, Paris, Théophile Barrois-père 1803 Tome XII pag. 36.

Suetonius, în timpul domniei lui Nero. După ce pomeneste de pregătirile de revoltă ale Galilor (Celților) supuși și asupriți de Romani, Tacitus continuă astfel: „Între acestea, o statuie a victoriei ridicată la Camulomidum, căzu fără pricină vădită, răsturnându-se îndărăt, ca și cum ar fugi dinaintea dușmanului. Femei, coprinse de delir, profetizau apropierea sfârșitului. Zgomot de glasuri streine auzite în sala lor de sfat, un teatru răsunând de urlete, imaginea unei colonii răsturnate ce fu văzută în îmbucătura Tamisei, oceanul de culoarea sângelui, simulacre de cadavre omenești lăsate de reflux pe țărm — umpleau pe Bretoni de speranță și pe veterani (romani) de frică”.¹) În alte capitole, cum e de pildă acela privitor la moartea lui Neron (Cartea XV cap. 47) se vorbește de „stârpituri cu două capete” și de „un vițel cu capul crescut pe coapsă” — ca prevestitoare ale morții tiranului roman.

Socotim desigur superstițioase toate aceste afirmațiuni și credințe, nu putem însă să nu recunoaștem că oamenii au rămas, foarte mulți, încă în stadiul de dezvoltare sufletească de acum două mii de ani.

Credința că visele sunt prevestitoare, este încă foarte răspândită, dovadă că se găsesc în comerț și se vând și azi cărți cu „deslegarea viselor”.

Este locul aici să cităm și alte fapte, socotite ca născociri ale imaginației, dar cari au uneori legături strânse cu fenomenele de cari vrem să ne ocupăm aici. Poeții romani vorbesc de *furor poeticus*, de inspirația muzelor, fără al căror ajutor nu s’ar putea crea nimic frumos în artă.

Este desigur, de multe ori aici o simplă expresie figurată; ea se bazează însă pe o constatare reală și anume că: produsul poetic vine adeseori în conștiință ca ceva gata făcut, în care poetul pare să nu fi pus nicio sforțare, el mărginindu-se să transcrie ceva, care-i este par’că dictat de cineva strein și nevăzut. Acest fenomen se explică prin existența unei activități intelectuale subconștiente, care n’are în ea nimic nenormal, dar ale cărei rezultate ajunse în lumina conștiinței se înfățișează ca produsul altcuiva, strein. Un întreg capitol, un capitol bogat de Psihologie, se poate scrie în legătură cu această inspirație a muzelor și cu activitatea subconștientă a imaginației. Acest capitol, cum vom vedea, interesează de aproape spiritismul.

În aceeași categorie ar intra cuprinsul legendei că regele roman Numa Pompilius primește inspirație dela o zână numită Egeria — fapt

¹ Tacitus. Annales. Cartea XIV cap. 32. trad. rom. E. Lovinescu Ed. Cassa Școalelor, București.

pe care nu putem să nu-l apropiem de afirmația lui Socrate, că el are un geniu, un *demon* inspirator — un fel de duh, am zice noi, care îl însoția continuu și-i da adeseaori indicații prețioase asupra viitorului.

În Apologia lui Socrate de Platon se spune: „Această putere (a demonului) a început să se arate din copilărie sub forma unui glas, care nu vorbește decât când vrea să mă abată de la un lucru pe care am hotărât să-l fac, căci niciodată nu mă îndeamnă să fac ceva¹⁾“... Și mai departe: „Acea inspirație obișnuită a demonului meu, zice Socrate, al cărui glas l-am auzit în răstimpul întregii mele vieți și care niciodată, chiar în cele mai mici împrejurări, nu a încetat de a mă întoarce de la rău, astăzi..... acest glas dumnezeiesc a tăcut... etc.“²⁾.

Ce este acest demon al lui Socrate³⁾? Este el o simplă născocire a filosofului grec? Nu. El este ceea ce spirițiștii numesc astăzi, în experiențele lor, o călăuză, un guide (francez) sau contrôle (englez). Rostul acestei călăuze rămânând să-l vedem mai târziu, ne mulțumim pentru moment cu constatarea faptului, că fenomenele, de cari se ocupă în timpurile noastre spiritismul, nu sunt noi, că ele au existat încă din cele mai vechi timpuri și că interpretarea lor a variat numai de la o epocă la alta, sau de la popor la popor.

Dacă trecem acum la epoca medievală, constatăm lucruri interesante, în legătură mai ales cu viața religioasă creștină. N'avem să vorbim firește nici de minunile săvârșite de Isus Christos, nici de acelea săvârșite de discipolii săi — minuni pe cari dectactorii religiei creștine sau le-au socotit drept născociri mincinoase sau au încercat să le explice, atribuindu-le în special sugestiei. Nu putem însă să nu pomenim anumite alte fapte, care se apropie în înfățișarea lor de fenomenele socotite azi ca reale de spirițiști. Astfel nu se poate să nu facem o apropiere între levitațiunile⁴⁾ unora din sfinți și levitațiunile similare ale fakirilor indieni sau levitațiunile unora din mediuimii contemporani. Aureola care se afirmă că apărea în jurul capului anumitor personaje religioase se poate pune alături cu odul, corpul astral (lăsăm la o parte și alte denumiri) pe cari pretind spirițiștii că-l văd ca un fel de radiație în jurul corpului medi-

¹ Plato. Dialoguri, trad. rom. de Șt. Bezdechi, ed. Cultura Națională, p. 147.

² Idem, pag. 163.

³ Tot astfel o mulțime de eroi sau de sfinți (în istoria religioasă creștină) afirmă că au auzit anumite voci cari i-au îndemnat la anumite acțiuni. Așa s'a întâmplat cu Apostolul Pavel pe drumul Damascului, iar Jeanne d'Arc auzia voci cari o îndemneau să plece și să ajute pe regele Franței în lupta sa vainică contra Englezilor.

⁴ Intrebuințăm termenul acesta consacrat ca termen tehnic. Înțelesul lui este: ridicarea și menținerea în aer a unei persoane, a unui lucru printr'o forță misterioasă.

umilor — radiație pe care unii au încercat să o fotografieze spre a dovedi că nu este o simplă iluzie. Tertullianus, care trăiește la începutul erei creștine (160—240 după Chr.) vorbește chiar de mese¹⁾ cari prezic — ceeace însemnează că practica meselor învârtitoare nu e ceva exclusiv modern²⁾).

Nu vom pomeni iarăși decât în treacăt de vindecările diferitelor boli, săvârșite fără întrebuițarea niciunui mijloc medical — vindecări despre cari adeseori se vorbește în decursul evului mediu; sau de apariția stigmatelor de felul acelorale ale Sfântului Francisc din Assisi, care după o meditație prelungită asupra suferințelor Mântuitorului simți, în ziua înălțării crucii, dureri la mâini și la picioare și văzu apărând răni pline de sânge³⁾, întocmai ca și cum ar fi fost străpuns de cuie, nelipsind nici rana din coastă la fel cu cea produsă de lancea legionarului roman.

Vom stărui însă puțin asupra unor anumite manifestări ciudate ale bigotismului religios medieval și vom vedea de ce.

În tot decursul evului mediu — și stărea aceasta de lucruri s'a prelungit și în timpurile moderne — oamenii, fie cei din popor, fie din păturile conducătoare, credeau în puțința de prevedere a viitorului. În locul cărților sybilline, cărora se adresau Romanii, lumea se adresează, încă dela începutul evului mediu, profețiilor lui *Merlin*. „Versurile în cari niște poeți vechi cambricani își exprimaseră dorințele lor și speranța lor patriotică, zice Aug. Thierry, erau privite ca preziceri misterioase, al căror sens se căta să se găsească în marile evenimente ale zilei. De aici veni celebritatea ciudată de care se bucură *Myrdhin*, bard din secolul al șaptelea, timp de cinci sute de ani după moartea sa, sub numele vrăjitorului Merlin....“⁴⁾).

¹ P. Janet crede că n'are nicio însemnătate discuția cu privire la prioritatea aparițiunii spiritismului în America sau Franța, chestiune despre care vom vorbi mai jos. „Eu nu cred, zice el, că chestiunea are mare importanță, căci un pasaj din Ammianus Marcellinus ne asigură că în secolul al IV-lea al erei noastre, șefii unei conspirațiuni contra împăratului Valens interogară niște mese magice într'un chip aproape analog“. (P. Janet *L'automatisme psychologique* pag. 378). Ar rezulta, cu alte cuvinte, de aici că a existat și în antichitate practica consultării spiritelor prin intermediul mișcărilor mesei.

² Ch. Richet, *Traité de métapsychique* p. 22, F. Alcan, Paris, 1923.

³ Să se apropie de aceasta, experiențele repetate în timpurile noastre cu somnambuli și isterici, cărora li se sugerează ideea unor răni, care se produc apoi real. Vezi în această privință P. Janet, *L'automatisme psychologique* pag. 165—166, F. Alcan, Paris, 1889.

⁴ Cf. L. Lalanne, *Curiosités des traditions, des mœurs et des légendes*. Paris 1847 pag. 25.

Prin secolul al 16-lea Merlin nu mai este în grație. Locul său îl ia *Nostradamus* (mort în 1566) în a cărei operă să găseau tot felul de profeții. În afară de aceasta, se găsesc citate în cronici și documente cazuri de preziceri minunate. Astfel citează cronicarul Grégoire de Tours (secolul al 6-lea) cazul unei femei, care a îndemnat pe locuitorii Parisului să fugă, fiindcă orașul va arde. Ea văzuse în vis, un om luminos ieșind din biserica Saint-Vincent și având în mână o torță cu care da foc, una după alta, locuințelor negustorilor. Într'adevăr, după trei luni, se produse un incendiu, care distruse o parte din oraș¹).

Tot astfel mult mai târziu (sec. XVII) Richelieu citează cazul unei păstorite tinere, care întorcându-se cu turma acasă, întreabă pe tatăl său ce era *regele*. Tatăl său răspunzându-i că era acela care comanda tuturor francezilor, ea exclamă: „Doamne Dumnezeule ! am auzit o voce care mi-a spus că a fost asasinat“. În acea zi fusese asasinat regele Henric al IV-lea²).

Se pomănesc înșfârșit, în trecutul bisericii catolice, cazuri de posesiune demonică, fie individuală fie—ceeace prezintă mai multă însemnătate—colectivă. Să amintim aici cazul posedatelor dela Loudun. În anul 1632 două călugărițe din orașul Loudun fură coprinse de convulsii violente, cari după felul cum sunt descrise, seamănă cu convulsii isterice. Se bănuie atunci că sunt posedate de draci, cari fiind întrebați de preotul însărcinat să-i izgonească, au răspuns, firește prin chiar gura pacientelor, că au fost trimiși de un preot din sat. Incetul cu incetul alte călugărițe, deobicei tinere, căzură victimele dracilor. Contagiunea se întinse în toată mănăstirea, apoi în oraș, apoi în orașele vecine. Victime erau numai femei și fete tinere. S'a făcut din ordinul lui Richelieu o anchetă asupra acestei triste afaceri. După cercetări de luni de zile, preotul din sat, acuzat, cum am văzut, încă dela început de draci, fu socotit vinovat și condamnat să fie ars de viu.

Ernest Bersot, din care am luat aceste amănunte, adaugă că: „caracterele după care se recunoaște în acele timpuri posesiunea (diavolească) erau: 1) cunoașterea gândirilor neexprimate; 2) înțelegerea limbilor necunoscute; 3) puțința de a vorbi limbi necunoscute sau streine; 4) cunoașterea a ceea ce petrece în locuri depărtate sau situate dincolo de puterea de vedere obișnuită; 5) exaltarea subită a facultăților intelectuale; 6) o dezvoltare a forțelor fizice, superioare vârstei sau sexului aceluia care le prezenta; 7) suspendarea corpului în aier, într'o durată de timp considerabilă“. ³).

¹ Lalanne Op. cit. pag. 28.

² Idem Op. cit. pag. 42.

³ E. Bersot, Messnier, *Le magnétisme animal*, Hachette, Paris 1879, pag 90—91.

În aceeași categorie intră așa numiții *tremurători* din Ceveni (les trembleurs des Cévennes) — bărbați de astădată, cari prin contagiune mintală, erau coprinși de tremurături spasmodice în timpul cărora delirau.

Această epidemie bătui printre hunghenoți, în urma revocării edictului din Nantes de către Ludovic al XIV. „Profetul cel mai celebru (în acest timp) fu o fată între 16 și 17 ani, cunoscută sub numele de *păstorița din Cret*, pe care venea lumea s'o vadă din depărtări mari. Ea avea înfățișarea unei persoane adormite, fără nicio mișcare convulsivă. Era de o insensibilitate complectă la orice fel de excitație; necunoscând, în starea sa obișnuită, decât foarte imperfect limba franceză, ea se exprima atunci în această limbă, foarte curat; neînvățând niciodată decât *Tatăl nostru* și *Crezul*, ea făcea în timpul somnului rugăciuni admirabile și excelente; când se deștepta din somn nu-și amintea nimic din ce spusese; ea susținea că dormise foarte bine, deși vorbise timp de patru sau cinci ore aproape fără să se odihnească; *ea făcea preziceri* în timpul somnului; nu se deștepta singură, ci cerea să fie deșteptată“ ¹⁾.

Găsim, în faptele relatate mai sus, înșirate o bună parte din fenomenele pe cari spiritiștii le interpretează azi cu totul altfel, decât le interpretau creștinii din acele vremuri. Este acolo vorba și de telepatie (transmiterea gândirii) și de luciditate (cunoaștere de fapte care nu s'au aflat pe căile normale ale minții noastre) și de levitațiuni. Numai că, în loc ca aceste aptitudini excepționale ale minții lor să fie atribuite intervențiunii spiritelor ce plutesc în jurul nostru, cum se întâmplă în doctrina spiritistă, ele sunt puse pe socoteala activității diavolilor, cari au luat „în posesiune“ corpul individului.

Fenomenele de cari se ocupă astăzi spiritismul, sunt deci destul de vechi. Ele au existat probabil ²⁾ de când există omenirea însăși și se regăsesc până unde istoria poate pătrunde cu investigațiile sale.

¹ Bersot, Op. cit. pag. 92—93.

² „Se presupune, zice W. James, că „mediumnitatea“ este originară din Rochester (New-York) și că magnetismul animal datează dela Messmer; dar priviți într-o zi în dosul paginilor de istorie oficială, consultați memoriile, documentele legale, legendele și cărțile de anecdote populare, și veți vedea că n'a fost epocă în care aceste fapte să nu fi fost tot așa de abondent relatate ca și în zilele noastre. Noi aceștia, aristocrați de colegiu, cari urmărim numai curentul culturii cosmopolite, dăm uneori peste vreun jurnal, fondat de mult timp sau peste vreun autor abondent al țării noastre, al cărui nume nu se aude pronunțându-se în cercul nostru, dar care numără cititori cu sutele de mii. Și suntem puțin isbiți, văzând că această masă de ființe umane trăiește nu numai ignorându-ne, pe noi și zeii noștri, dar citind, scriind și gândind fără să se sinchisească de tunurile și autoritățile noastre. Or, un public nu mai puțin considerabil păstrează și transmite din gene-

Epoca aceasta lungă, care durează din timpurile cele mai vechi până la apariția spiritismului, o numește Richet *perioada mitică*.

Spiritismul își fixează ca dată a apariției sale anul 1847, când în Statele-Unite ale Americii devin celebre surorile Fox. Asupra acestei date e bine să stăruim puțin ¹).

Într-una din serile anului 1846, un oarecare Weekman, negustor din orașelul Hydesville din apropierea New-Yorkului, auzi afară niște zgomote ciudate. Căutând să afle care e cauza acestor zgomote, el nu putu să descopere nimic. Lucrurile se petrecură și a doua și a treia seară la fel. Negustorul, la început neliniștit, fu cuprins de o mare teamă, când constată că nu dă de rostul acestor manifestări misterioase. El se hotărî astfel să părăsească Hydesville.

Casa fu ocupată de familia unui oarecare John Fox — familie compusă din tată, mamă și două fete, una de 12 și alta de 14 ani. Puțin timp după mutarea lor în casă, fetele auziră într-o seară zgomote neînțelese: un fel de lovituri cari răsunau prin zid, pocnituri în mobile, ciocănituri în uși și altele de acest fel.

„Într-o seară, în Martie 1848, se auziră, nu lovituri date în ușa imobilului (ca mai 'nainte), ci zgomote de mobile mișcate, cari păreau că provin din camerele așezate la etajul superior. A doua zi, aceeași zarvă. Fetele își dau atunci părerea, că ar putea fi pricinuite acestea de spiritul unui locatar precedent, mort în casă.

„Spre a se asigura de aceasta, în seara următoare, fata cea mai mare născoceste un procedeu de comunicație, care trebuia repede să

rație în generație tradițiile și practicile ocultismului: dar știința academică nu se preocupă de credințele și opiniile sale...” (W. James, *Etudes et réflexions d'un psychiste*, Bibliothèque internationale des sciences psychiques, Payot, Paris 1924, p. 101).

¹ Maxwell face următoarea rezervă: „Mulți autori și Janet însuși, își închipuiesc că fenomenele spiritismului, cum le zic ei, datează dela celebrele evenimente din Rocheter, când surorile Fox fură, pela 1845 (Sudre, Richet și Janet, admit data de 1847—48) obiectul a diverse manifestări. În realitate aceste fapte sunt mult mai vechi. Unul din cazurile cele mai bine observate este acela pe care l-a povestit D-nul Kerner în cartea sa „*Die Seherin von Prevorst*“ care a fost tradusă de D-rul Dusart, probabil după traducerea engleză a D-nei Crowe. Kerner a observat rap-uri (pocnituri) și mișcări fără contact încă din 1827, când avea lângă el pe D-na Hauff. Se găsesc fenomene de același fel în toate povestirile de case cu stafii; dintre acestea sunt unele, cari se urcă până în epoci foarte depărtate și există hotărâri ale diferitelor parlamente, cari reziliază contracte de închiriat pentru această cauză”. (J. Maxwell *Les phénomènes psychiques*. F. Alcan, Paris 1920, pag. 260).

Bozzano socotește ca pe unul din precursori pe D-ul J. Larkin, care s'a servit în practica sa medicală de un medium cu fenomene de așa zisă luciditate. Vezi (Richet Op. cit. pag. 26).

aibă succes: adresându-se invizibilului autor al zgomotelor, izbind în mâini lovituri distincte, ea îl roagă să o imite: „Numără una, două, trei, patru!“.

„Imediat, una, două, trei, patru lovituri răsună și fetei îi vine rău. Mama ei reia convorbirea. Ea întreabă ce vârstă au copiii ei. Răspunsul pe care-l obține este satisfăcător: spiritul lovește atâtea lovituri, câți ani au fetele.

„Conversația continuă: „Dacă ești un spirit, lovește două lovituri!“ Se aud două lovituri. — „Ai murit de moarte violentă?“ etc. etc. Un nou progres e obținut specificându-se că la anunțarea cu voce tare a literii alfabetului, necesară spre a forma un cuvânt precis, spiritul va lovi odată. În acest chip anunță că se numește Charles Rayn și că a fost omorât în casă, unde asasinul l-a îngropat. El cere să se facă rugăciuni și declară că soția sa, moartă de doi ani, lasă cinci orfani“. ¹⁾

Câtva timp după aceasta, în luna August 1848, familia Fox părăsește Hydesville și se stabilește la Rochester. Cu această ocazie Lea Fish, fiica cea mai mare a lui Fox, care era măritată, se unește cu surorile ei Caterina și Margareta spre a se deda convorbirilor cu spiritele. Se constituie acum și un alfabet, prin intermediul căruia să se facă aceste convorbiri ²⁾.

Zvonul despre fenomenele minunate, cu cari se îndeletniceau surorile Fox, se răspândi în curând în cercuri din ce în ce mai largi. Se aranjă ședințe publice, la cari participau cu plată o mulțime de persoane curioase; dintre acestea se recrutară apoi partizani entuziaști ³⁾ ai

¹ G. Danville. *Le mystère psychique* p. 27—28.

² Alfabetul poate varia. El se comunică totdeauna spiritelor la începutul ședinței. În cercurile spiritiste din Belgia se întrebuințează următorul alfabet: „Se divide alfabetul în trei grupe de litere: 1° dela A la H; 2° dela I la P, 3° dela Q la Z; se numerotează literele în fiecare grup, A se arată printr'o lovitură, B prin două etc. I din nou prin una, J prin două etc. Dar fiecare picior (al mesei, care are numai trei picioare) corespunde uneia din aceste grupe și nu se ocupă de celelalte. Astfel, dacă primul picior lovește trei lovituri, este litera C, adică a treia literă din primul grup; dacă al doilea picior izbește o lovitură, este litera I, prima literă din al doilea grup, și așa mai departe“. (P. Janet, *L'automatisme psychologique* p. 389).

³ Unul din cei mai fervenți partizani ai surorilor Fox a fost judecătorul Edmonds, al cărui cuvânt avu multă greutate în răspândirea ideilor spiritiste. „Acesta din urmă (Edmonds) fu mai ales uimit de cunoștința pe care o aveau despre propriile sale gândiri spiritele pe cari le interoga. „Cele mai secrete gândiri ale mele, zice el, erau cunoscute de inteligența care corespundea cu mine“. (P. Janet *L'automatisme psychologique* pag. 378.)

surorilor Fox, socotite de ei ca înzestrate cu darul excepțional de a se pune în contact cu spiritele. Ceva mai mult, spre a se verifica câtă parte de adevăr era în tot ce se afirma în public, se orândui în 1852 la Saint-Louis (Missouri) o anchetă științifică al cărei rezultat pare să fi fost favorabil ¹).

Practica consultării spiritelor printr'un alfabet convențional, în care literele sunt înlocuite cu lovituri ale picioarelor mesei, se răspândi întâi, firește, în America. Diferite jurnale din Germania (Brema, Bonn, Stettin, etc.), anunțară apoi curând în Europa faptele acestea ciudate. În Franța apărură puțin mai târziu prima broșură, publicată de un oarecare Guillard sub titlul: *Masa care joacă și masa care răspunde* (Table qui danse et table qui répond). Se pare însă că practica adevăratelor proceduri spiritiste a fost cunoscută în Europa, grație scrisorii pe care un negustor din New-York a adresat-o unui locuitor din Brema și în care se arăta amănunțit, cum trebuie să se facă cercul în jurul mesei. „Se încercă imediat, zice Janet: mai multe persoane se așezară în jurul unei mese în poziția cabalistică, așa ca degetul mic al fiecărei persoane să atingă degetul mic al persoanei vecine și așteptară. Curând doamnele începură să țipe, căci masa tremura sub mâna lor și începea să se învârtiască ²). Încercară să învârtiască și alte mobile, fotolii, scaune, apoi pălăriile și chiar unele persoane, făcând lanț în jurul șoldurilor lor; i se comandă mesei: „dansează“ și ea dansă; „culcă-te“ și ea se supuse; puseră să sară în sus măturile, cașicum s'ar fi schimbat în cai de vrăjitori; se făcură încă multe alte lucruri minunate“ ³). Cercuri spiritiste se întemeiară apoi în Franța și în restul Europei și spiritismul deveni aproape o epidemie.

Gaston Danville socotește că suedezul Swedenborg a avut un rol important în pregătirea răspândirii spiritismului și că „fără cunoașterea cărților celebrului suedez, a aventurilor sale și a renumelui său, dezvoltarea repede a spiritismului la jumătatea secolului al XIX-lea îmbracă forma deconcertantă a unei generațiuni spontane cu evoluție neexplicabilă“ ⁴). Cine este Swedenborg? Un om de știință suedez, care trăiește

¹ Cf. Richet *Traité de Métapsychique* p. 28—29.

² Se observă curând, cu ocazia acestor ședințe, că obiectele se învârtiau și se mișcau mai ușor, când anumite persoane erau prezente și că se produceau mai greu sau chiar încetau, când aceste persoane erau absente. Această observație întâmplătoare a dus apoi la stabilirea faptului precis, că legătura cu spiritele se face prin intermediul unor persoane deosebit înzestrate, cărora li s'a și dat numele de *mediumi* (mijlocitori). (Cf. P. Janet, *L'automatisme psychologique* p. 308).

³ P. Janet, *Op. cit.* p. 378—379.

⁴ G. Danville, *Op. cit.* p. 23.

în secolul al XVIII-lea (moare la 1772), care a publicat lucrări importante de științe naturale și astronomie. În timpul tipăririi uneia din lucrările sale (*Regnul animal*), Swedenborg avu halucinațiuni, cari îl făceau să creadă că se întreține cu spiritele. „În noaptea aceasta, scrie el unui prieten spre a-i împărtăși prima revelație despre lumea *cealaltă*, ochii ființei mele interioare se deschiseră. Ei deveniră apți să priviască în ceruri, în lumea spiritelor, în infern. Găsii pretutindeni mai multe persoane cunoscute, unele moarte de mult, altele de puțin timp”¹). Ceeace e demn de remarcat este faptul că Swedenborg nu se folosea de practici oculte sau de vrăjitorii, spre a ajunge la acest rezultat. El își consacră tot restul vieții, transcriind convorbirile ce avea cu spiritele și călătoriile sale în lumea acestora... „El punea, pe lângă aceasta, în serviciul contemporanilor săi surprinzătoarea lui facultate de intermediar între lumea naturală și aceea a spiritelor, consimțind să dea locuitorilor acestui pământ știri dela rudele sau amicii decedați”²). Deaceea conchide Danville, Swedenborg trebuie considerat „nu numai ca fondatorul swedenborgismului, dar și al spiritismului, în sensul propriu al cuvântului și ca primul și cel mai celebru medium”³).

În anul 1857 spiritistul francez H. Rivail acest „Sfântul Paul al noii religii”, cum îi califică R. Sudre, publică sub pseudonimul, devenit apoi celebru, de Allan Kardec lucrarea sa „Cartea spiritelor” (*Le livre des esprits*). Această operă, care, după afirmația autorului, i-a fost dictată de spirite, a devenit apoi un fel de catehism al spiritiștilor din toate țările.

După doctrina spiritistă, așa cum o formulează Allan-Kardec, existența noastră nu se termină odată cu moartea. Credința înrădăcinată în sufletul omenesc din cele mai vechi timpuri și transmisă din generație în generație până astăzi, că noi continuăm după moarte o viață nouă, nelegată de trupul muritor, este acceptată de spiritism ca o dogmă. Sufletul se liberează de corp odată cu moartea și continuă să trăiască în jurul nostru, al celor vii, tot sub formă materială — dar o materie fină pe care simțurile noastre grosolane nu o pot percepe⁴). Spiritul deslănțuit de

¹ G. Danville Op. cit. p. 24.

² Idem Op. cit. pag. 26.

³ Idem Op. cit. pag. 26.

⁴ Cultul morților la Romanii antici este, într'un fel, tot o concepție spiritistă. Larii și Penații, zeli familiari protectori, erau duhurile moșilor și strămoșilor, cari își continuau existența după moarte, neîndepărtându-se de locurile unde urmașii lor trăiau, și cari continuau să cunoască nevoile și bucuriile acestor urmași intervenind ca protectori ai lor, când era nevoie.

materia corpului capătă facultăți superioare, pe cari nu le-a putut avea în viața terestră: el cunoaște trecutul, prezentul și viitorul. Legătura dintre noi muritorii și lumea spiritelor nu se poate face direct. E nevoie de ajutorul unor indivizi, deosibit înzestrați, cari, în starea specială numită *transă*, servesc de intermediari între noi și lumea spiritelor. În ei, adică în corpul acestor indivizi, se poate încarna temporar un spirit spre a comunica, într'un limbaj special și anume creat — prin mișcarea mesei, prin glasul mediumului¹, prin scriere „automată“ etc. — cu muritorii de rând. De aceea se și numește *medium* acest intermediar, înzestrat cu sensibilitate specială.

Spiritele încearcă să se reîncarneze, după ce s'au liberat, prin moarte, de corp; ele cată să reintre în alt corp și să trăiască din nou viața pământească¹). De aici urmează că spiritul sau sufletul a trecut prin diferite corpuri în decursul timpurilor, că deci, așa cum admiteau și vechii Egipteni și Pithagora, sufletul *migrează* și se purifică, ridicându-se din ce în ce mai sus, cu deosebirea că Allan-Kardec nu admite încarnarea în animale.

Partea aceasta a doctrinei lui Allan-Kardec, care privește migrațiunea spiritelor și tendința lor spre reîncarnare, este respinsă de spiritiști englezi, cari admit părerea lui Stainton Moses.

Fiindcă asupra doctrinei spiritiste vom reveni, ne mărginim acum la aceste puține idei.

Perioada, în decursul căreia se dezvoltă doctrina spiritistă sub forma aceasta a unei religii, în care domină credința, iar obiectivitatea științifică nu a izbutit să iasă biruitoare în cercetarea fenomenelor, durează până pe la anul 1870, când în sfârșit anumiți oameni de știință de mare valoare se hotărăsc să se apropie de niște fapte, socotite în general drept născociri superstițioase și să le cerceteze prin metodele precise întrebuintate de știință. De aici încolo, intrăm în așa numita fază științifică.

Înainte de a vedea ce și cum s'a lucrat în acest timp, să ne întoarcem însă puțin înapoi și să cercetăm o serie de fenomene, cari s'au

¹ „Să observăm, zice Boirac, că ipoteza spiritelor, așa cum e de obicei formulată de spiritiști înșiși, nu exclude de loc posibilitatea unui substratum material pentru manifestările de ordin psihologic al căror presupus subiect ar fi aceste spirite. Această ipoteză, cu toate aparențele și prejudecățile contrarii, poate fi revendicată de metafizică materialistă tot atât cât și de metafizică spiritualistă, dacă e adevărat că spiritele sunt socotite ca având un corp, făcut din materie subtilă, care ar fi ca un fel de dublu al corpului de carne. Acest corp eterat, fluidic sau astral, supune ca și celalt, viața psihologică a spiritelor la condițiuni materiale, deși de obicei inezisabile pentru simțurile noastre.“ E. Boirac, la *psychologie inconnnue*. Bibl. de philosophie contemporaine. F. Alcan Paris p. 303.

desvoltat cronologiceste paralel și independent de spiritism, deși au ajuns apoi să formeze un singur corp cu el.

La sfârșitul secolului al XVIII se face de medicul vienez Messmer o descoperire, care avea să aibă mare răsunet în apus, producând o mișcare de curiozitate asemănătoare cu aceea, pe care au provocat-o mai târziu manifestările surorilor Fox.

În anul 1766 apare la Viena teza de doctorat a lui Messmer intitulată latinește după moda timpului „Dissertatio physico-medica de planetarum influxu”. (Dizertație fizico-medicală despre influența planetelor). El susținea că, deoarece există o influență reciprocă între astre, soare, planete, lună și pământ, apoi această influență trebuie să se exercite și asupra corpurilor însuflețite. Aceasta se realizează prin intermediul unui fluid universal, care, introducându-se în nervi, provoacă în corpul omenesc însușiri asemănătoare cu acelea ale magnetului.

În epoca aceea problema magnetismului fizic era la ordinea zilei. Oamenii de știință discutau natura lui și se pretindea de unii că are și proprietăți curative. Messmer este, cum se vede, în nota timpului său. El creează însă noțiunea de magnetism animal ca ceva deosebit de magnetismul fizic, cunoscut până atunci. Folosindu-se deci, prin anumite metode, magnetismul animal, Messmer credea că se va găsi leacul tuturor bolilor: acesta avea să devină un panaceu universal.

Vrând să-și facă cunoscută metoda sa de vindecare și teoriile sale privitoare la magnetismul animal, Messmer vine la Paris și, alături de propaganda ce face în ședințe publice, dă la iveală în 1779 lucrarea sa celebră „Mémoire sur la découverte du magnétisme animal”. Spre a se vedea cum proceda în ședințele sale publice pentru vindecarea bolilor prin magnetism, vom transcrie aici o parte din memoriul lui Bailly raportorul comisiei Academiei de științe din Paris, însărcinat să studieze procedurile folosite de el:

„În mijlocul unei săli mari, unde draperii groase nu lasă să pătrundă decât o lumină foarte slabă, se găsește o ladă circulară, de lemn de stejar, înaltă de 30—40 cm.: acesta este așa numitul *hârdău*. Fundul acestuia este plin cu un prim rând de sticle pline cu apă, așezate cu gâtul la centru și suportând un al doilea rând de vase asemănătoare, cu gâtul întors spre circumferență (înafară); toate plutesc în apă, care umple pe jumătate hârdăul și în care s’au cufundat pilitură de fier, sticlă pisată și alte obiecte mici, fără să se electrizeze sau magnetizeze nimic. Apa chiar nu e necesară și se poate opera fără umiditate.

„Capacul este străbătut de un anumit număr de găuri, de unde ies

fiare cotite și mobile pe cari bolnavii trebuie să le aplice, apucându-le cu mâinile, pe punctele unde au dureri.

„Intr'un colț al sălii un *piano-forte* sau o armonică cântă melodii în ritmuri variate, mai ales spre sfârșitul ședințelor. Se adaugă la aceasta uneori cântece din gură. Ușile și ferestrele bine închise mențin semi-obscuritate în sală. Bolnavii se așează în liniște în mai multe rânduri concentrice în jurul hârdăului; fiecare are bara lui de fier (în mână); și o frânghie petrecută în jurul corpului îi unește pe unii cu alții. Degetele, unindu-se la dreapta și la stânga și anume degetul mare drept între degetul mare și arătătorul vecinului, formează un al doilea lanț destinat să completeze acțiunea reciprocă a asistenților; atunci într'adevăr, strângând degetul mare pe care fiecare îl ține așa, impresia primită se transmite dela stânga la dreapta și circulă în cerc. Toți cei cari magnetizează au în mână o vergea de fier, lungă de 27—30 cm. Dacă vreun suferind cere să bea, i se servește o limonată cu lămâie, în care e dizolvat bitartrat de potasiu.

„In acest timp influența magnetică începe să se simtă: atunci bolnavii oferă un tablou foarte variat; unii (bolnavi) sunt liniștiți și nu simt nimic; alții tușesc, scuipă, simt o durere ușoară, o căldură locală sau o căldură universală¹⁾ și au sudori; alții sunt agitați și chinuți de convulsii. Convulsii sunt extraordinare prin numărul lor, prin durata lor, prin forța lor.

„S'au văzut unele durând mai mult de trei ore. Ele sunt caracterizate prin mișcări involuntare, precipitate, ale tuturor membrelor, ale corpului întreg, prin strângerea gâtului, prin svâcnituri ale deșertului pântecului și epigastrului, prin turburarea și rătăcirea privirilor, prin strigăte ascuțite, prin plânsete, sughițuri și râs nestăpânit. Ele sunt precedate sau urmate de o stare de lăncezeală sau de visare, de un fel de abatere sau chiar de adormire.

„Cel mai mic zgomot neprevăzut pricinuește tresăriri; și s'a observat că schimbarea de ton și de măsură în melodiile cântate la pian influența asupra bolnavilor așa, încât un ritm mai viu îi agita mai mult și reînvia convulsii lor. Se văd bolnavi căutându-se în mod exclusiv și repezindu-se unul spre altul, surâzându-și, vorbindu-și cu afecțiune și îndulcindu-și reciproc crizele lor. Toți, supuși aceluia care-i magnetizează, înzadar se găsesc într'o amorțeală aparentă, vocea sa, privirea sa, un semn îi scoate din această amorțeală. Nu se poate im-

¹⁾ Termenul e impropriu, dar așa e textul francez. E vorbă desigur de o căldură generală, în tot corpul.

piecedea cineva de a nu recunoaște, după aceste efecte constatate, o mare putere care agită pe bolnavi, îi stăpânește și al cărei depozitar pare a fi cel ce magnetizează. Această stare convulsivă este numită criză. S'a observat că, în numărul bolnavilor în criză, erau multe femei și puțini bărbați; că aceste crize se stabileau după una sau două ore și că de îndatăce una era stabilită, toate celelalte începeau succesiv și peste puțin timp".¹⁾

Messmer, îmbrăcat într'o haină de mătase liliachie, cu vergeaua de fier în mână se primbla printre pacienți și ajutat încă de niște tineri, de obicei frumoși fi „magnetiza“ fixând ochii asupra lor, atingându-i cu bagheta, punând mâinile pe umeri și scoborându-le de mai multe ori pe brațe spre mâini etc.²⁾

După cum se poate observa, era în procedarea lui Messmer o bună parte de șarlatanie — vădită prin punerea în scenă, care impresiona pe naivi și creduli, — era însă și ceva serios: dela Messmer și dela continuatorul său, de Puységur se întrebuințează în hipnotism privirea fixă, exercitată asupra subiectului (adică asupra celui ce urmează să fie hipnotizat), punerea mâinilor pe capul lui, „passele“ (mișcările ritmice ale brațelor dealungul capului și membrelor subiectului) și suflarea. Messmer credea că acestea „adorm sau deșteaptă, contractă sau des-tind, excită sau paralizează funcțiunile vitale și facultățile intelectuale pentru că servă ca vehicule acestei forțe (forța magnetică) pe care o transmit dela un sistem nervos la altul“³⁾.

Răsunetul pe care l-au avut în Paris ședințele de magnetism ale lui Messmer, a provocat reacțiunea autorităților științifice constituite: Societatea regală de medicină, Academia de științe, Universitatea cer constituirea unor comisiuni, care să cerceteze și să raporteze asupra celor constatate, după ce vor fi luate, bine înțeles, toate precauțiunile cerute de știință. Comisiunile acestea contestă afirmațiunile lui Messmer, privitor la existența magnetismului animal, deși constată că se produc unele vindecări pe cari le atribuie numai influenței imaginației bolnavilor.

Și totuși discipolul lui Messmer, francezul de Puységur⁴⁾ conti-

¹ Dr. J. S. Morand, *Hypnotisme et Suggestion*. Paris, Garnier 1889 pag. 31 și urm.

² Vezi și Binet et Féré. *Le magnétisme animal*, pag. 3 și urm. Idem P. Janet *Les médications psychologiques* pag. 20 și urm.

³ Cf. Boirac. *La Psychologie inconnue* p. 155.

⁴ P. Janet atribuie francezului de Puységur, constatarea pentru prima oară, a stării de *somnambulism*. „A doua perioadă a magnetismului animal, zice el, care se poate socoti că începe în 1786 sau 1787 cu publicațiile marchizului de Puységur

nuând cercetările și experiențele acestuia, constată că prin exercițiile de magnetism animal, ajungea să provoace un somn ciudat (somnul hipnotic, provocat, așa cum îl cunoaștem azi) și că *subiectul* (cel adormit) manifesta acum aptitudini sufietești mult superioare celor pe cari le avea în stare normală de veghe. Un țaran tânăr căzut în acest somn își „descrie exact boala și indică și leacurile cari îl vindecă”¹). Ceva mai mult, unii hipnotizați izbuteau să afle gândurile experimentatorului, descopereau lucrurile ascunse și preziceau chiar unele întâmplări viitoare.

Ar fi inutil să stăruim mai mult asupra vâlvei produse în public de aceste descoperiri, vâlvă în urma căreia băntui în primii ani ai secolului XIX o *epidemie*, am putea zice, de ședințe de magnetism animal în tot felul de cercuri și societăți înființate cu acest scop — cam tot așa cum am văzut că s'a întâmplat mai târziu cu spiritismul. Se cuvine însă să atragem atenția asupra faptului că, independent de temeinicia credințelor în existența magnetismului animal — chestiune, care cum vom vedea este încă și azi actuală — cercetările lui Messmer, ale lui de Puységur și Deleuze au dus la constatarea unor fenomene: telepatie, autoscopie, luciditate (clairvoyance) etc. pe care le vom găsi încorporate în doctrina spiritistă și citate în diferite lucrări pentru sprijinirea acestei doctrine

Teoriile lui Messmer și ale urmașilor săi francezi, privitoare la magnetismul animal, cad în discredit complet în urma cercetării unei comisii a Academiei de medicină franceză din anul 1825 — cerce-

și ale d-rului Pétetin din Lyon, dar care nu fu în realitate strălucitoare decât cu începere dela 1813, epoca primelor cărți ale lui Deleuze, are ca punct de plecare studiul unui fapt remarcabil, observat pentru prima oară de de Puységur la moșia sa din Buzancy, unde el magnetiza pe toți bolnavii, cari i se adresau, imitând procedurile lui Messmer. El le aplică într-o zi unui tânăr păstor numit Victor și căută să producă criza salvatoare. În loc de contorsiuni, tânărul păru că adoarme liniștit. Dar ce somn ciudat: mai întâi nimic nu putu deștepta pe cel adormit, nici zgometele, nici zguduiturile, însfârșit el se scoală singur fără a se deștepta și începe să meargă și să vorbească, el se ocupă de toate afacerile sale cu mult mai multă pricepere decât în stare de veghe. El se supune dealtfel la tot ce-i cere de Puységur, care pare a avea puterea să schimbe ideile și sentimentele sale după voință. Când se deșteaptă e foarte sănătos, dar pare a fi uitat tot ce s'a petrecut. Aceasta era, la prima înfățișare, starea pe care de Puységur o numi „somnambulism” prin analogie cu somnambulismul natural, despre care se cunoșteau destule exemple“.

(P. Janet, *Les médications psychologiques*, Alcan, 1925, deuxième édition vol. I. p. 22—23).

¹ R. Sudre, *Introduction à la Métapsychique humaine*. Bibl. internationale des sciences psychiques, Payot, Paris 1926. pag. 20.

tare care conchise la inexistența efectelor terapeutice pretinse. Incetul cu incetul vâlva dispăru, pentruca să reînceapă sub forma spiritismului, după anul 1847.

Dacă magnetismul animal stârnise curiozitatea în cercurile științifice, spiritismul a fost dela început întâmpinat cu o desăvârșită neîncredere și adeseori cu dispreț. Tot ceea ce forma o dogmă nezdruncinată pentru partizanii spiritismului, era — trebuie să recunoaștem, că în bună parte este și astăzi¹) — socotit ca o superstiție, de care nu se cade să se intereseze omul de știință. Acest dispreț nejustificat al științei față de niște credințe, cari, cum am spus, tindeau să ia caracterele și proporțiile unei noi religii universale, cu adepți din ce în ce mai numeroși în America și Europa, nu putea să dăinuiască prea mult.

Savanții englezi cei dintâi — e la mijloc o înclinare firească a Anglo-Saxonilor? — iau în considerare fenomenele spiritiste (în Anglia se zice impropriu spiritualism în loc de spiritism). Un medium puternic *Dunglas Home* atrăgea atenția asupra lui prin „minunile“ pe care le săvârșea, în special prin așa zisele *materializări* de spirite²). *Russel Wallace*

¹ Iată ce spune psihologul american W. James în privința disprețului fără rost pe care-l arată unii oameni de știință față de astfel de fenomene, când le sunt propuse spre control științific:

„Eu invit separat pe opt din colegii mei științifici să vie la mine, fiecare la o oră și să țină ședință cu un medium, ale cărui manifestațiuni publicate în *Dărilor noastre de seamă* (*Dărilor de seamă* ale societății numită: *Society for psychical Research* — fondată în Anglia și extinsă apoi în Statele-Unite, desemnată în publicații adeseori prescurtat S. P. R.) fuseseră cu totul demne de interes. Deși, în cel mai rău caz, aceasta ar fi însemnat o oră pierdută pentru fiecare, cinci dintre ei refuză invitația. Cer atunci „comisiunii“ anexate la catedra unui oarecare savant psiholog, aparținând unei universități vecine, să examineze același medium, pe care d-l Hodgson și eu ne oferim să-l trimetem acolo și să-l întreținem pe cheltuiala noastră. Trebuie iarăși să-i disoensăm și pe membrii acestei comisiuni de o așa încurcătură. Invit un alt psiholog amic să examineze cazul acestui medium, dar el răspunde că e inutil; căci, dacă ar ajunge să obțină rezultate ca acelea de care eu vorbesc, (fiind accesibil sugestiei) el s'ar crede pur și simplu victimă a unei halucinații. Când eu îi propun ca leac, să stea departe și să ia note, în timp ce soția sa va conduce ședința, el explică că nu va putea consimți niciodată ca femeia sa să fie prezentă la astfel de exerciții. Acest amic scrie *ex cathedra* cu privire la știința psihică declarând (e nevoie să adăogim?) că nu există nimic real; catedra psihologului a fost fondată de un spiritist, în parte cu intenția de a examina mediumii; și unul din cei cinci colegi, cari au refuzat invitația mea, este citat în depărtări ca un critic autorizat, demn să judece experiențele noastre. (W. James Op. cit. pag. 128).

² Un fel de fantome aeriene, cari apar în apropierea mediumului. Amănunte mai târziu, când vom vorbi despre teleplastic (ectoplasmă).

precursorul lui Darwin este primul om de știință, care cercetează aceste fenomene și le admite ca adevărate. În urma acestei adevărate, Societatea dialectică engleză prezidată de Sir John Lubbock și din care făceau parte oameni de știință renumiți ca Tyndall, Carpenter, Huxley ș. a., decide în 1868 să cerceteze fenomenele zise *medianimice* spre a vedea dacă sunt adevărate. Unele fenomene (rapuri ¹⁾, mișcări de corpuri fără contact, luciditate) sunt recunoscute ca reale; asupra existenței altora însă cercetătorii nu cad de acord: așa sunt aparițiunile de figuri și mâini datorite activității mediumului, aducerea de obiecte prin obstacole materiale, ca uși și ferestre închise, invulnerabilitatea la cărbuni roșii ș. a.

Acum intervin cercetările marelui savant Crookes, descoperitorul thaliului. Om tânăr și deprins cu mânăuirea riguroasă a metodelor științifice, Crookes se decide să studieze pe Daniel Dunglas Home. Concluziile la cari el ajunse, fură că Home era unul din cei mai remarcabili mediumi. Fenomenele cari se produceau, grație „forței psihice” a lui Home, erau, după Crookes, următoarele: 1) acest medium putea să-și modifice voluntar greutatea corpului; 2) executa „diferite arii pe instrumente de muzică (de obicei *acordeonul*, din pricina ușurinții de transport) fără intervenție directă și în condițiuni, cari fac imposibil orice contact și orice mânăuire de chei” ²⁾; 3) putea să miște obiecte fără nicio intervenție musculară directă; 4) provoca aparițiuni luminoase sub formă de nebulozități, de membre umane etc.

Și mai uimitoare sunt însă cercetările făcute de Crookes asupra unui alt medium-femeie: Florence Cook ³⁾.

În prezența acestui medium, se forma, după afirmația lui Crookes, fantoma unei ființe, numită Kate King, care după un timp determinat dispărea. Am zis fantomă, dar termenul nu e poate bine ales, fiindcă de obicei înțelegem prin aceasta o vedenie nereală, o halucinație a minții noastre înfierbântate. Kate King — care apărea în prezența Florencei Cook — era însă, după afirmațiile lui Crookes, o ființă reală, o femeie de mare frumusețe, care se prezenta sub forma obișnuită umană, trăind ca orice ființă, vorbind și mișcându-se. Ea dispărea la deșteptarea mediumului, cu care nu semăna deloc, după cum s'a constatat prin fotografiile luate ⁴⁾.

Toate aceste cercetări, atât de ciudate și neliniștitoare, le făcea

¹ Acest termen tehnic s'ar putea traduce impropriu prin *pacnături*.

² W. Crookes. Recherches sur les phénomènes du spiritualisme. Traduit de l'anglais. Librairie des sciences psychologiques, Paris, 1872, p. 15.

³ Idem Op. cit. pag. 181 și urm.

⁴ Vezi fotografia și amănunte și în Sic Cogito al lui Hasdeu p. 294.

Crookes, după cât se afirmă, cu un spirit absolut obiectiv, fărăca el să fie partizan declarat al spiritismului. Deaceea și zice Ch. Richet : Când în 1872 Crookes stabilia realitatea fantomelor, el nu spunea aproape nimic pe care spiritiștii să nu-l fi spus. Dar ceeace era nou, era aplicarea riguroasă a științei experimentale la fenomene incomplet studiate, imperfect stabilite și care, până atunci, din cauza acestor incomplete și imperfecte analize, erau aruncate afară de știință¹⁾

Doritori de a supune toate acestea unei cercetări cât mai complete și mai riguroase, Englezii se gândesc atunci să înființeze o societate care să se ocupe cu fenomenele, cărora li se zice cu un termen impropriu *psihice*.²⁾ Se constituie astfel în 1882³⁾ celebra S. P. R. (Society for psychical Research) sub presidenția profesorului H. Sidgwick, și cu colaborarea lui Gurney, Podmore, Myers, Barrett, Lodge Crookes, Romanes etc., al cărei scop era de a cerceta ce este minciună și ce este adevăr, în mulțimea faptelor ciudate și misterioase, din cari se alimenta și superstiția populară și așa zisul ocultism și spiritismul. În Statele-Unite s'a înființat, curând după aceea, în 1884 o filială a acestei societăți, în care au fost membri oameni de știință cunoscuți ca : Hodgson, Peirce, Stanley Hall, W. James etc.

Pentru atingerea scopului societății s'a procedat, în primul rând, la strângere de material cât mai bogat, pentruca din cercetarea lui completă să reiasă o convingere, bazată pe repetarea continuă a anumitor fapte, chiar dacă în amănunt unul sau altul din cazurile citate nu ar fi prezentat destule garanții de autenticitate. Este *metoda anchetelor*, întrebuințată apoi atât de mult, în domeniul științelor sufletești (Psihologie, Sociologie etc.), mai ales în America.

Primul rezultat al acestor cercetări fu marea colecție publicată de Gurney, Podmore și Myers sub titlul *Phantasms of the living* (apărută sub o formă redusă și în franțuzește : *Les hallucinations télépathiques*, 1891).

Ceeace caracterizează cercetările societății S. P. R. este că ea s'a ocupat, cum spune Sudre, prea mult de fenomenele intelectuale și a neglijat fenomenele fizice⁴⁾ Aceasta însemnează că din totalitatea feno-

¹⁾ Ch. Richet Op. cit. p. 37.

²⁾ În românește în special, termenul acesta apare cu atât mai impropriu cu cât, în limbajul nostru tehnic filosofic și didactic, psihic este sinonim cu sufleteș (fen. psihice = fen. sufletești).

³⁾ René Sudre fixează ziua de 20 Febr. 1882 ca dată a înființării Societății. Maxwell în prefața lucrării sale „*Les phénomènes psychiques*” afirmă însă, că ea a fost înființată în 1885.

⁴⁾ R. Sudre Op. cit. pag. 39.

menelor, cari se descoperă prin cercetările spiritiste, Englezii au dat preferință „fenomenelor cari implică, cum spune Maxwell, exprimarea unei gândiri“¹). Astfel sunt: răspunsuri date prin lovituri cu piciorul mesei, prin fraze silabisite cu ajutorul unui alfabet scris, scrierea automată a mediumului, incarnațiuni în decursul cărora mediumul vorbește în numele unui spirit (contrôle), apoi cazurile de telepatie (transmiterea gândului la distanță), telestezia (simțirea sau cunoașterea la distanță — deci nu prin ajutorul simțurilor obișnuite, normale — a unor impresiuni anumite) etc. Li se dă acestora numirea de *fenomene intelectuale*, în deosebire de cele *fizice*, printre cari se pot cita: rapurile, mișcările de obiecte fără contact (telekinezie), „*aporturile*“ (aducerea obiectelor prin uși închise sau ziduri), aparițiuni luminoase, materializări (aparițiuni de membre omenesti sau chiar ființe întregi fantomatice) etc.

Englezii preferă să studieze pe cele din prima categorie, explicându-le pe cele mai multe prin telepatie — cuvânt creat pentru prima oară de Fr. Myers.

Paralel cu mișcarea aceasta atât de serioasă din Anglia și Statele-Unite, fenomenele zise spiritiste atrag atenția și a altor oameni de știință de pe continent, în special în Franța, mai puțin în Italia și Germania²). Pretutindeni însă e de reținut un lucru: alături de credința aproape fanatică religioasă a spirițiștilor propriu ziși, cari admit, fără mult spirit critic, orice vine în sprijinul teoriei lor despre existența sufletului după moarte, se accentuează din ce în ce mai pronunțat curentul științific propriu zis. Oameni de știință pozitivă din ce în ce mai numeroși se apropie de fenomenele acestea misterioase, le cercetează, luând toate precauțiunile de obiectivitate, și încearcă în măsura posibilității să le explice. Ne găsim deci astăzi în stadiul zis științific sau pozitiv. Primul lucru ce este de făcut, spre a nu ne depărta de cerințele științei, este să se stabilească, cu toată rigurozitatea, existența însăși a faptelor, pe cari mulți din oamenii de știință nu se socotesc îndreptățiți să le admită. „A ne convinge de fapte este una din datoriile noastre zice Sir Olivier Lodge, căci e mai bine să ezităm prea mult timp înaintea unui adevăr, decât să primim cu prea mare ușurință o eroare; o falșă lumină ne poate târî departe de direcția cea bună, dacă întârziem a ne da seama de aceasta. O alta din datoriile noastre este să imaginăm hipoteze și să le punem la încercare, pentruca să putem încet, încet

¹ J. Maxwell Op. cit. pag. 23.

² Se pot cita în Franța numele lui Flammarion, Ch. Richet, Geley, Boirac, Maxwell, Osty etc.; în Italia, Morselli, Lombroso și Bozzano; în Germania, Schrenk-Notzing, Zöllner, Oesterreich ș. a.

stabili o hartă a ținutului și chiar să fim în stare a o explica viitorilor călători¹)“.

În lucrarea aceasta, trebuie însă făcută o distincțiune pe care spiritiștii nu prea obișnuiesc să o facă: anume să punem deoparte ceea ce, în urma cercetărilor făcute până astăzi, este definitiv intrat în domeniul științei pozitive și apoi să delimităm terenul, în care are să lucreze o știință nouă — știința pe care Ch. Richet o numește: Metapsihică.

¹ Sir Olivier Lodge. La survivance humaine pag. 15.

II. PSIHOLOGIE ȘI METAPSIHICĂ.

Secolul al XIX, în a doua jumătate a lui, vede luând avânt și făcând progrese uimitoare o ramură de cercetări, pe care filosoful francez Auguste Comte nici n'o admitea măcar printre științele, a căror clasificare el o făcea în prima jumătate a acestui secol. Aceasta e Psihologia. Avântul luat de Psihologie și rezultatele importante, la cari ea a ajuns cu privire la cunoașterea sufletului omenesc, se datoresc faptului că s'au adoptat și aici metodele, cari în alte domenii dăduseră rezultate atât de frumoase: observația externă și experimentarea.

Atâta timp cât filosofii — și Psihologia era totdeauna o îndeletnicire care se îmbina cu cercetările de natură filosofică — s'au mărginit la întrebuintarea introspecțiunii ca singură metodă de studiu, nu s'au putut obține decât rezultate, cari nu justificau existența Psihologiei ca știință aparte. Indatăce, paralel cu progresul științelor naturale și în special al Fiziologiei, datele asupra funcționării organismului omenesc s'au înmulțit, Psihologia, știință în fașe, și-a găsit un auxiliar prețios în aceste științe: ea a folosit rezultatele acestora și a adoptat chiar metodele lor. S'a renunțat astfel la tot ce era speculație asupra esenței sufletului omenesc, asupra raporturilor lui cu lumea externă, asupra nemuririi și libertății lui și altele de acest fel — probleme de mare importanță, fără îndoială, cărora însă nu li se puteau aplica metodele rigurose științifice.

Psihologia s'a mărginit de aici încolo să constate faptele, să le izoleze, să le stabilească caracterele și să cerceteze cum se produc ele. Și astfel multe din manifestările, în aparență misterioase, ale sufletului sunt astăzi cunoscute și producerea lor explicată. Când deci voim să procedăm sistematic și să nu cădem prada iluziilor deșarte, cu privire la ceea ce se produce în adâncul sufletului nostru, este bine ca în primul rând să facem apel la Psihologie. Ea ne va desluși, poate, și ne va face să vedem că sunt simple și firești, unele fapte, cari la prima în-

fățișare se arată omului ignorant ca misterioase sau supranaturale. Numai după ce vom fi procedat în chipul acesta și vom fi stabilit ce e de domeniul explicării științifice, numai după aceea avem să vedem dacă mai rămân fenomene, pentru a căror explicare știința Psihologiei nu are mijloace de investigație. Vom trece atunci toate aceste fenomene streine de cercetarea psihologului, în domeniul *Metapsihicei* și vom vedea, dacă pentru explicarea lor e neapărat nevoie de ipoteza existenței spiritelor după moarte. Să ne întoarcem deci acum, din nou pe firul timpului înapoi și să vedem, cum anumite fenomene, admise de unii spiritiști ca manifestări ale spiritelor neîncarnate, își găsesc o altă explicație mult mai firească și mai conformă exigențelor științei pozitive.

În anul 1832, deci înainte de apariția spiritismului, *Revue des deux mondes* publică celebra scrisoare a lui Chevreul către Ampère, referitoare la niște experiențe, pe cari el le făcuse cu pendulul. Iată redate pe scurt experiențele și rezultatele obținute: „Pendulul de care se servia Chevreul era un inel de fier, suspendat de un fir de cânepă. Dacă se ținea extremitatea liberă a firului, inelul de fier, astfel suspendat, oscila, deși brațul care îl ținea rămânea imobil. Se crezu la început că aceste oscilațiuni erau provocate de corpurile așezate sub pendul și că anumite corpuri, de exemplu apa, un bloc de metal, o ființă vie, erau apte să le producă. Chevreul începu să interpună între corpuri și pendul un izolator (o placă de sticlă, o bucată de reșină): el văzu încetând oscilațiunile. Experiența fu repetată și dădu aceleași rezultate la mai multe persoane. Chevreul totuși se întrebă, dacă nu cumva cauza oscilațiunilor pendulului rezida în mișcările imperceptibile ale brațului și sprijini brațul drept al persoanelor, cari se supuneau experienței, pe un suport de lemn, pe care-l înainta după voie dela umăr spre mână. Or, cu cât sprijinul se apropia de mână, cu atât mișcarea descreștea; ea înceta îndatăce degetele însăși erau sprijinite. Origina oscilațiilor trebuia căutată deci în mișcările inconștiente ale brațului. Experiențele fură refăcute de Chevreul cu o atenție deosebită, și el simți în sine „o dispoziție, o tendință spre mișcare, care, deși părea involuntară, era cu atât mai satisfăcută, cu cât pendulul descria arce mai mari“. Cu ochii închiși, el reluă experiențele și persoanele prezente constatară că mișcarea se micșora și că corpurile așezate sub pendul cași cele interpușe, n'aveau nicio influență asupra oscilațiunilor.

Chevreul își explică aceste experiențe astfel: mișcările nepercepute ale brațului pricinuesc oscilațiile; odată începute, ele se măresc prin *dispoziția sau tendința spre mișcare* pe care constatarea o creează în spiritul celui supus la experiență; dacă avem gândul că ceva va

opri mișcarea (de exemplu corpurile izolatoare citate), mișcarea într'a-
devăr se oprește: este o legătură între ideie și mișcări¹⁾”.

Mai tarziu în 1853 în urma însărcinării date lui de Academia de
științe, de a cerceta niște memorii înaintate acestei Academii, unul cu
privire la întrebuintarea „nuielușii ghicitoare“ în căutarea izvoarelor și
altul cu privire la mesele învărtitoare, Chevreul găsește explicarea acestor
fenomene tot în mișcările mici inconștiente. El publică acum lucrarea
sa: *De la baguette divinatoire, du pendule explorateur et des tables
tournantes.*

Am stăruit asupra experiențelor lui Chevreul, fiindcă ele prezintă
o deosebită importanță pentru știința Psihologiei. S'a dovedit astfel pen-
tru prima oară, în mod precis, experimental, că noi săvârșim mișcări,
de multe ori imperceptibile, alteori însă destul de vizibile, *fără să știm
și fără să vrem.* Ideile noastre, gândurile noastre se însoțesc de miș-
cări inconștiente. În special *reprezentările noastre mintale despre miș-
cări tind să provoace acele mișcări.* „Dacă închidem ochii, zice Bechte-
rew, evocând (adică reprezentându-ne sau închipuindu-ne mintal) o miș-
care de rotație, această evocație e de ajuns spre a determina o miș-
care a mâinii. Acest fapt devine vizibil, dacă ținem un fir cu o mică
ghiulea atârnată, având brațul bine întins înainte: ghiuleaua începe în-
dată să execute o mișcare circulară. Dacă evocăm o mișcare dreaptă,
ghiuleaua se va deplasa în linie dreaptă²⁾”.

Se zice astfel, și acesta e un adevăr necontestat în Psihologie azi,
că *ideile au forță motoare sau că elemente motoare însoțesc reprezen-
tările noastre.*

Filosoful francez Fouillée, care își întemeiază pe acest adevăr un
întreg sistem de filosofie morală și de educație, susține că *ideile sunt
forțe*, că adică ele tind să se transforme în mișcări. „A gândi o miș-
care, zice el, înseamnă s'o începi; dar orice mișcare, odată existând,
nu poate să se piardă: ea se comunică în mod necesar dela creier la or-
gane, dacă o altă reprezentare sau impulsune nu o oprește“. Și ca să
lămurească acest principiu, Fouillée citează între altele, următorul caz:
„Când eram copil, treceam fugind peste o scândură, deasupra stăvila-
rului unui râu, fără să am măcar ideea, că ași putea să cad; deodată
această idee, ca o forță divergentă, se aruncă dea curmezișul gândirii
rectilinii, care, înainte, conducea singură mersul meu: fu, cașicum un

¹ Dwelshauvers, L'inconscient. Bibl. de philosophie, scientifique. E. Flammarion, Paris, 1925 pag. 35—36.

Vezi și P. Janet, L'automatisme psychologique pag. 376, 388, 389, 390.

² Cf. Dwelshauvers Op. cit. pag. 37.

braț invizibil m'ar fi apucat și m'ar fi tras în jos. Scosei un strigăt și rămăsei șovăitor deasupra vârtejului de apă, până-ce-mi veniră în ajutor. Ideia singură a posibilității unei amețeli provoacă această amețală. Scândura așezată pe pământ și pe care o treci, nu deșteaptă nicio idee de cădere; când ea e deasupra unei prăpăstii și când măsură cu privirea distanța până în fund, impulsivitatea spre cădere este intensă¹.)

Și acum să aplicăm aceste adevăruri psihologice la *spiritism*. Cum se procedează în ședințele de spiritism cu mesele? Cei ce participă la aceste ședințe, se așează în jurul unei mese, stând nemișcați pe scaune și ținându-și împreunate mâinile. După un timp anumit, se invoacă spiritul și se cere să dea anumite răspunsuri prin mișcarea piciorului mesei. Nu cercetăm cazurile de fraudă. Sunt și de acestea: unul din asistenți mișcă intenționat masa și ceilalți se lasă, grație credinței în spirite, influențați inconștient și măresc la rândul lor mișcările acestea, fără să-și dea seama.

Vorbim de cazurile când nu e fraudă și mișcarea mesei se produce, *fără concursul aparent și conștient* al niciunui din participanți.

De obicei în astfel de ședințe, ca spiritul să răspundă, e nevoie de prezența unui *medium*, adică a unei persoane înzestrate cu o anumită constituție nervoasă, care o face capabilă, după teoria spiritistă, să se pună în legătură cu spiritul. Acest *medium* săvârșește în mod inconștient mișcări, cari se comunică mesei. Răspunsurile sunt deci ale medimului, nu ale spiritului. Alteori, ele pot fi rezultatul mișcărilor inconștiente ale tuturor participanților²). De aceea și ședințele spiritiste cu masa,

¹ A. Fouillée. L'enseignement au point de vue national, Hachette, Paris 1891, p. 3—4.

² „Persoanele cari fac cerc, cu mâinile pe masă, au gândul că ea se va învârti dela dreapta la stânga, de exemplu. (Este vorba aici de învârtirea mesei, nu de răspunsuri date prin ridicarea piciorului mesei).

Ele vor imprima deci, fără voia lor mici mișcări, a căror rezultată va provoca învârtirea. Dacă gândirile nu concordă, mișcările se vor anula și masa nu se va învârti.

Chevreul găsea o confirmare a teoriei sale în experiențele lui Faraday, cari puneau în evidență mișcarea laterală imprimată inconștient de mâini. Punând între masă și degete, un țeanc de cartoane mici, între care un strat subțire de sacăz menținea o oarecare aderență, el constatase că cartoanele alunecau unele peste altele din ce în ce mai puțin, începând dela cartonul superior. Mâna se deplasa deci înaintea mesei. Ea se deplasa chiar dacă masa nu se mișca. A doua confirmare: asistenții puneau mâinile pe o foaie de hârtie despărțită de masă prin sacăz. Un ac indicator vertical, fixat de masă putea se arată deplasarea foaiei. Când se ascundea indicatorul, deplasarea avea loc; când rămânea vizibil, orice mișcare înceta. Deci, zicea Faraday, când operatorul observă că împinge masa, imediat tendința sa e paralizată. Astfel teoria pendulului explorator convenia într'adevăr meselor. Cât

săvârșite în condițiuni obișnuite, adică ținându-se mâinile sprijinite pe masă, sunt socotite de cercetătorii scrupuloși și de spiritiștii nenaivi ca neserioase și deci neconcludente. *Maxwell*, unul din cercetătorii minuițioși și metodici ai fenomenelor metapsihice zice: „Eu nu mă voi ocupa de mișcările (mesei) cu contact (contactul mâinilor): din punct de vedere fizic, ele n'au nicio semnificare serioasă: ele se explică foarte ușor prin mișcările inconștiente, adunate, ale experimentatorilor”¹).

În aceeași categorie de manifestări intră încercările izbutite de așa zisa *citire a gândului* sau *cumberlandismul* numit astfel după numele lui *Cumberland*²), care a întrebuițat și popularizat acest procedeu, în ședințe publice³).

Procedura este următoarea: Cineva din public ascunde un obiect și apoi își concentrează atenția asupra locului, unde e ascuns acest obiect. Experimentatorul își leagă ochii, apucă de mână pe persoana care a ascuns obiectul și fără să i se spună de nimeni nimic, se îndreptează prin dibuiri mai mult sau mai puțin îndelungate, spre obiect și-l găsește. Experiența poate varia: cineva se gândește la anumite mișcări, de obicei simple, pe care voiește să le săvârșiască experimentatorul. Se poate gândi de ex. la mișcarea următoare: experimentatorul să meargă la o anumită persoană din sală, să-i ia ceasornicul din buzunar și să-l depună, să zicem, pe o masă. Cel ce a conceput mișcarea trebuie să se gândească la ea tot timpul experienței, să se concentreze deci mintal și să nu priviască nici măcar în jurul său, spre a nu fi distrat și a-și înstreina gândul. Pe scurt, el trebuie să aibă o imagine cât mai intensă a acelei mișcări. Experimentatorul ținându-l de mână, izbutește să știe ce a gândit și săvârșește mișcările dorite⁴). Să se observe aici urmă-

despre răspunsurile date prin loviturile picioarelor (mesei), Chevreul le atribuia, transiterii inconștiente a unei gândiri formulate de asistenți”. (R. Sudre Op. cit. pag. 109).

Același lucru bănuiește și *Maxwell* care crede că se formează un fel de conștiință colectivă a participanților la ședință (Op. cit. pag. 60).

¹ J. Maxwell Op. cit. pag. 67.

În altă parte *Maxwell* spune: „...mișcarea unei mese pe care se sprijină mâna nu însemnează nimic. Consider că o pierdere de vreme producerea acestor mișcări pe cari le explică suficient propriile noastre contracțiuni mușchulare inconștiente și involuntare. Fenomenul nu merită cercetarea unui om serios, decât dacă se produce fără contact sau cu contact insuficient, de exemplu când masa se ridică complet, asistenții având toți mâinile *deasupra*”. (Maxwell Op. cit. pag. 51).

² Vezi Binet et Féré. *Le magnétisme animal* pag. 41 și urm.

³ Se numește aceasta în englezește *willing-game* (jocul voinții). În franțuzește i se zice *lecture de pensée*.

⁴ P. Janet spune că a asistat la niște ședințe foarte interesante de cumber-

toarele amănunte: cel ce gândește, împiedică reușita experienței oridecâteori el nu e capabil să-și formeze, concentrându-se, o imagine puternică a mișcărilor proiectate; al doilea, experimentatorul cu ochii legați, reușește, dacă e în stare să simtă cele mai mici și imperceptibile mișcări ale mâinii celui ce gândește. El face deci încercări diferite până prinde aceste mișcări inconștiente, așa încât de fapt experimentatorul, care prin exercițiu și-a rafinat în special simțirea tactilă, este condus de celalt (de așa numitul *willer*¹).

landism, ale unui rus numit Ossip Feldmann. Luându-se toate precauțiunile cuvenite pentru înlăturarea oricărei fraude, „Ossip Feldmann izbutia, nu totdeauna, dar destul de des, să execute actul, la care cineva se gândia, strângându-i tare încheietura mâinii. El reușia mai bine experiențele complicate decât cele mai simple, cele care cereau mai multe mișcări decât acelea care trebuiau să fie făcute pe loc. El reușia tot astfel mai bine cu anumite persoane decât cu altele: astfel eu încercam în zadar să-l conduc, el nu înțelegea nimic din ceea ce eu gândiam, în timp ce înțelegea foarte bine pe mai mulți amici ai mei. El ajungea chiar să înțeleagă o persoană care nu-l atingea, dar se mulțumia să-l urmeze pretutindeni, rămânând la distanță de un metru: această experiență este descrisă și în Anglia. Dar iată ceva excepțional (*tour de force*): în acest gen și pe care nu l-am văzut comunicat nicăieri. În loc de a se lăsa să fie ținut (de mână) direct de persoana, care alesese acțiunea de săvârșit și care juca rolul de „willer“, (adică cel ce voiește) el interpunea între ea și el o a treia persoană, cu totul neștiutoare de ceea ce trebuia făcut și al cărei rol era numai să țină de o parte mâna ghicitorului și de cealaltă, mâna „willer“-ului, fără a se gândi ea însăși la nimic precis. Am văzut odată această experiență curioasă, reușind cu multă precizie“. (P. Janet. *L'autom. psych.* p. 368—369).

¹ Sidgwick zice în privință aceasta: „...Am examinat cu grijă argumentele aduse pentru a considera așa zisele cazuri de „citire a gândului“ ca reducându-se la niște indicațiuni involuntare percepute de simțurile obișnuite; și am fost siliți să conchidem că experiențele obișnuite, în cari contactul era permis, puteau fi explicate prin ipoteza unei sensibilități inconștiente la o presiune mușchulară involuntară. Pornind de aici, noi am dat totdeauna o importanță specială experiențelor din cari contactul era exclus...“ (cf. Lodge, *La survivance humaine*, pag. 26).

Paul C. Jagot în lucrarea sa recentă „*L'hypnotisme à distance*“, după ce dă diferite sfaturi practice asupra felului, cum trebuie să se procedeze în ședințele de *cumberlandism*, afirmă că dela citirea gândurilor prin contactul cu mâna, se poate trece și la experiențe fără contact. Iată cum trebuie, după el, să se procedeze: „Este bine să alegem un subiect cărui metoda lui Cumberland sa-i fie familiară și un moment când acest subiect (cel ce citește gândul) pare bine dispus. Obiectul încercărilor rămâne aproape indiferent, dar eu dau sfatul să se înceapă cu una sau alta din cele două experiențe de mai jos:

1) Dispuneți pe două s'au trei mese, zece, douăzeci, treizeci de obiecte. Procedați mai întâi cu contact, pânăce subiectul ajunge înaintea aceleia din mesă unde se găsește obiectul pe care-l specificați mintal. Acolo încetați contactul și continuați efortarea voastră sugestivă. Percipientul (adică cel ce află gândul) nu va trebui să se grăbească, ci să aștepte o impulsie destul de limpede...

2) Legați ochii subiectului și așezându-vă înapoia lui, forțați-vă să obțineți

Dealtfel lucrul este dovedit în mod experimental. Gley a recurs pentru constatarea precisă a acestor mișcări la un aparat sistem Marey. „Aproape o sută de experiențe au fost făcute; după cum arată curbele reproduse, mișcările inconștiente ale mâinii devin din ce în ce mai intense când willer-ul se apropie de obiectul căutat, apoi, când e aproape de a fi găsit, mâna se destinde la anumiți willer-i, ⁽¹⁾ mișcările încetează brusc, la alții se constată o contractare energetică. În general aceste mișcări sunt inconștiente” ⁽²⁾).

Ca dovadă că numai imaginea mișcării, ce trebuie făcută spre a se atinge scopul, e conștientă, e limpede în minte și că în mod inconștient, fără să ne dăm câtuș de puțin seama, săvârșim mișcările corespunzătoare — mai mult schițându-le evident, decât săvârșindu-le complet și apropiat scopului — este și următoarea experiență a lui Gley: Willer-ul ține în mână sa un creion și experimentatorul îl roagă să se gândească intens, concentrându-se și formându-și imaginea scrierii unui cuvânt oarecare. El trebuie să nu se gândească deloc la mâna sa. Experimentatorul îi ia atunci mâna și, conducându-se după mișcările ei inconștiente, scrie — cu mâna willer-ului — cuvântul, la care acesta se gândește ⁽³⁾).

Iată însfârșit un ultim caz și mai impresionant citat de Ch. Richet: „Cu un băiat naiv se poate face experiența următoare, destul de demonstrativă. I se pune pendulul în mână și i se spune că pendulul va arăta vârsta lui ⁽⁴⁾); și într’adevăr, dacă băiatul e de doisprezece ani, pendulul va isbi douăsprezece lovituri pe un ecran, așezat aproape de ghiuleaua pendulului. Și tânărul băiat va fi uimit; el va zice: *eu am rămas nemîșcat*. Or, în realitate, el n’a rămas deloc imobil; el însuși a izbit cele douăsprezece lovituri. Dar el *n’a vrut* aceasta, el n’a observat mișcările sale. El ar fi putut tot așa să dicteze o frază oarecare prin mișcările inelului în jurul cercului alfabetic: inconștientul său, după ce a *gândit* această frază, a tradus-o prin mișcări mușchiulare, aproape imperceptibile, în litere indicate de inel (e vorba de inelul atârnat de sfoară și care constituie pendulul)” ⁽⁵⁾).

dela el câteva mișcări pe loc: ridicarea unui braț, întoarcerea capului etc., Apoi faceți-l să descrie o traectorie bine determinată. P. C. Jagot, *L’hipnotisme à distance*, Drouin, Paris, pag. 72-73.

¹ Spre a evita confuziuni am înlocuit termenul din text prin termenul englez Willer.

² Cf. Dwelshauvers Op. cit. pag. 38.

³ Cf. Dwelshauvers Op. cit. pag. 38.

⁴ Vom vedea lucrurile mai deslușit când vom vorbi de sugestie.

⁵ Ch. Richet, *Traité de métapsychique* pag. 293.

Din toate acestea se poate intrevădea și explicația pentru unele așa zise mesagii scrise, obținute în ședințe de spiritism.

Pentruca explicația să fie însă mai lămurită, trebuie să stăruim puțin asupra altor chestiuni, care un timp n'au fost socotite decât „scamatorii” și „înșelătorii”, dar cari încetul cu încetul, fiind cercetate cu toată rigurozitatea științifică, au ajuns să fie admise printre fenomenele naturale, pe care știința le încorporează în domeniul său. Acestea sunt *hipnotismul* și *sugestia*.

Am văzut că *messmeriștii* sau partizanii magnetismului animal descoperiseră hipnotismul și sugestia ¹⁾, dar nu le înțeleseseră natura, fiindcă le atribuiseră magnetismului animal — fluid pe care ei îl socoteau deosebit de magnetismul fizic. Dealtfel, în acel timp, magnetismul fizic însuși era socotit ca ceva deosebit de electricitate. Ampère, pentru prima oară în 1822, a arătat că magnetismul e echivalent cu electricitatea. Ideile lui Messmer au căzut astfel curând în discredit și n'au putut avea nicio influență științifică.

În anul 1843, englezul J. Braid publică lucrarea sa *Neurhypnology*, în care susține că nu există magnetism animal. El citise despre magnetism și bănuia că efectele atribuite lui nu erau decât o consecință a înșelăciunii experimentatorului sau a iluziunii subiecților. Asistând mai târziu la ședințele unui magnetizor elvețian Lafontaine ²⁾, el își întări bănuiala; observă însă la un moment dat, că un subiect „magnetizat” nu izbutia să mai deschidă ochii. Neputând atribui acest fenomen nici înșelăciunii, nici iluziei, el îl socoti drept un fapt real, a cărui explicație o căută în altceva decât în efluviul magnetic. Braid își închipui că privirea magnetizorului putea să distrugă echilibrul sistemului nervos și să paralizeze centrii nervoși ai mușchilor ochilor.

Această ipoteză i se păru lui confirmată în momentul când, luând un subiect și punându-l să stea jos, nemișcat, îl invită să privească gâtul unei sticle așezate deasupra lui, așa încât să i se producă o oboseală puternică a ochilor și pleoapelor. Peste puțin timp, constată cu surprindere că pleoapele subiectului se închideau și-i curgeau lacrimi pe obrazi, apoi capul i se pleca, scotea un geamăt, respirația se încetinea, devenea profundă și cădea în somn adânc.

Rezultă de aici, că nu e nevoie de niciunul din procedurile prin cari messmeriștii afirmă că se transmite efluviul magnetic dela mag-

¹ Termenii aceștia nu erau, firește, întrebuințați atunci pentru denumirea fenomenelor.

² Vezi Binet et Féré. *Le magnétisme animal* pag. 46 și urm.

netizor la subiect, fiindcă nici nu există magnetizor, ci că e suficientă o istovire a centrilor nervoși printr'o atenție excesivă¹⁾, spre a se produce această stare specială de somn, pe care Braid o numește pentru prima oară *hipnotism* — cuvânt care a prins și e consacrat azi ca termen tehnic.²⁾

Faptele prezentate de Braid ajung să intre definitiv în patrimoniul științei pozitive, grație lui Ch. Richet care susține în 1875 că fenomenele descrise de Braid nu sunt false, cum pretindeau aproape toți oamenii de știință de atunci³⁾ și apoi, mai mult încă, grație lecțiilor celebre ținute de Charcot în 1879 la Salpêtrière.

Astăzi nimeni aproape nu se îndoiește de existența hipnotismului.

Deaceia se cuvine să stăruim puțin asupra lui. Hipnotismul este înrudit cu somnambulismul⁴⁾. Deosebirea dintre ele constă în faptul că

¹ Cf. P. Janet. *Les médications psychologiques*, Félix Alcan, Paris, 1925, vol. I. pag. 143.

² P. Janet, atribue meritul întâietății francezilor A. Bertrand și generalul Noizet. „Bertrand, zice el, dezvoltă această concepțiune generală că fenomenele psihologice observate în timpul stării magnetice nu sunt fenomene excepționale, ci sunt fenomene normale sau cel puțin fenomene susceptibile de a fi observate în multe alte împrejurări. Starea de somnambulism artificial nu face decât să pună în lumină, să amplifice fenomene, care depind de legile generale ale imaginației, ale atenției expectante, ale dorinței”. (Janet. *Les médications psychologiques* vol. I. pag. 142—143).

³ „În 1877, fiind student încă, zice Ch. Richet, am putut proba că e vorba de un fenomen fiziologic normal și că inteligența în această stare provocată (starea de hipnotism), rămâne întreagă și uneori este supra-activată, că nu e locul să presupunem vreo acțiune magică sau magnetică”, (Metapsihica p. 36. V. și p. 188.)

⁴ Iată un caz de somnambulism, citat de P. Janet; „Un om de treizeci și doi ani, îmi prezintă un caz mai ciudat, el este de obicei totdeauna culcat în pat, căci are două picioare paralizate. Să ne ocupăm azi de această paralizie, deși e foarte ciudată. În mijlocul nopții iată-l că se ridică încet, sare jos din pat cu ușurință, căci paralizia precedentă a dispărut cu totul; el ia perna, o strânge cu grije în brațe și-i vorbește ca unui copil; el crede într'adevăr că ține în brațe un băiat mic și vrea să-l ducă spre a-l scăpa de persecuțiile unei soacre. Ducând această povară, el iese din sală fără să facă sgomot, deschide ușile, fuge prin curți, apoi agățându-se de un balcon, se catără pe acoperișuri și iată-l cum, cu o agerime uimitoare, duce perna peste toate clădirile spitalului. Este o întreagă afacere ca să fie prins și scoborât cu precauțiune, căci se deșteaptă cu un aier cu totul năucit și din clipa când se deșteaptă din visul său, este din nou paralizat de ambele picioare și trebuie să fie dus pe sus până la patul său”.

P. Janet *Les névroses*, Bibliothèque de philosophie scientifique, E Flammarion, Paris 1919, p. 6.

D-l D-r. profesor Marinescu dă amănunte interesante despre celebrul somnambul dela Pantelimon, în broșura sa *Autoscopie, automatism și somnambulism* colecția „Probleme și idei” tipografia Triumful 1925.

somnambulismul¹⁾ este, impropriu vorbind, *natural*, adică se produce dela sine, fără o intervenție din afară, pe când hipnotismul este un somnambulism *artificial*, provocat.

Pierre Janet afirmă într'adevăr, că somnul hipnotic este de aceeași natură ca și somnambulismul natural, numai că pentru el somnambulismul, fiind o simplă manifestare a nevrozei histerice, nu strică să vedem ce spune în privința asemănărilor ce se pot stabili între ele : 1) „Dacă facem, zice el analiza caracterelor psihologice prezentate de astfel de stări (cele de hipnotism), nu se va găsi niciun caracter nou care să nu aparțină diferitelor somnambulisme histerice. Modificările aparente sunt neînsemnate și se explică foarte bine ca rezultate ale educației ; 2) dacă examinăm cu nepărtinire subiecții, la cari aceste stări au putut fi determinate, se va vedea că de cele mai multe ori este vorba de histerici incontestabili, cari au mai avut altă dată somnambulism sub o formă oarecare sau cari au prezentat alte accidente de nevroză și cari prezintă starea mintală caracteristică histeriei ; 3) se va putea verifica că subiecții atinși de alte boale, epilepticii de exemplu, psiastenicii, chinuiții de nebunia îndoelii, alienații atinși de deliruri sistematice etc. nu sunt deloc hipnotizabili și nu se poate niciodată reproduce la ei o stare hipnotică bine definită, cu amnezie consecutivă²⁾ ; 4) acest somnambulism artificial se vindecă și dispăre în același chip cași somnambulismul natural al histeriei ; un subiect a cărui histerie se atenuiază, care tinde spre vindecare, încetează puțin câte puțin să fie hipnotizabil.

Aceste observațiuni, care n'au fost niciodată suficient contrazise, mi se pare că demonstrează că nu e locul să se creeze un grup clinic special pentru stările hipnotice ; acestea sunt somnambulisme analoage tuturor celor precedente și cari diferă de acelea numai prin faptul că sunt obținute artificial, în loc de a se desvolta spontan³⁾.

După părerea lui P. Janet deci, somnambulismul natural este o manifestare a isteriei ; hipnotismul sau somnambulismul provocat este de aceeași natură ca somnambulismul natural.

¹ Dealtfel francezii, — între alții Pierre Janet (în *L'automatisme psychologique*) — denumesc *hipnotismul* adeseori *somnambulism provocat*, spre a-l deosebi de *somnambulismul propriu zis*, numit *somnambulism natural*.

² Această însemnează, fără a intra în alte amănunte, că subiectul hipnotizat, nu-și amintește la deșteptare, nimic din ceea ce a auzit și făcut în timpul somnului hipnotic. — Amănunte numeroase în această privință în cap. II p. 58—125 din *L'automatisme psychologique*.

³ P. Janet *Les Névroses* Bibl. de philosophie scientifique, E. Flammarion, Paris, 1919, p. 274—275.

Oricum ar fi, trebuie să știm totuși, că hipnotismul este mai ușor de studiat, prin faptul că *subiectul*¹⁾ poate fi supus la tot felul de experiențe. De el ne vom ocupa deci cu preferință, cătând să-i stabilim caracterele. Dupăcum am văzut, hipnotismul se poate provoca, fie de un hipnotizor prin mijloace pe cari Messmer și urmașii săi le-au stabilit, fie fără intervenția hipnotizorului, dacă *subiectul* îndeplinește anumite condițiuni psihologice. Dovadă despre acest din urmă metod, citează Braid și următorul caz: „Adusei, zice el, unul din servitorii mei, care nu știa nimic despre *messmerism* și în instrucțiunile pe care i le dădui, îl făcui că creadă că atenția sa mi-era necesară, pentru a supraveghia o experiență chimică ce trebuia să servească la prepararea unui medicament. Această recomandare îi era destul de familiară; el nu fu deci mirat. După două minute și jumătate, pleoapele sale se închiseră încet, cu o mișcare vibratorie; capul îi căzu pe piept, el scoase un suspin adânc și fu îndată cufundat într'un somn adânc“²⁾.

Prin ce seamănă somnul natural cu cel hipnotic? Și unul și altul însemnează dispariția conștiinței superioare a eului nostru. Și unul și altul se produc prin mijloace, aparent, similare. H. Spencer, Höffding și alți psihologi demonstrează că a fi conștient însemnează a trece continuu dela o stare sufletească la alta, deosebită de ea. Fără aceasta, viața sufletească nu e posibilă: un murmur de apă neîntrerupt, cântecul monoton al mamei pentru copil, mișcarea ritmică a unui vapor sau tren etc. ne provoacă somnul, îndatăce ocupă singure centrul luminos al conștiinței, timp mai îndelungat și nu mai lasă să se perinde alte idei. Monoideismul prelungit este provocator de somn. Este tipic în această privință, cazul unui om chior, care fiind și surd complet și neavând nici sensibilitate tactilă, adormia îndatăce i se închidea ochiul sănătos³⁾.

Somnul hipnotic este o urmare a înlocuirii conștiinței normale printr'o stare de monoideism, de strimtorare a cercului luminos. Pentru aceasta, se cere concentrarea minții asupra unei idei și înlăturarea oricărei sforțări fizice. Somnul hipnotic se deosebesc însă de somnul normal, prin faptul că acesta din urmă însemnează — când e profund — ruperea aproape completă a contactului centrilor superiori ai inteligenței

¹ Subiect se numește cel supus cercetării și experimentării de către omul de știință.

² Cf. Boirac *La psychologie inconnue*, Bibl. de philosophie contemporaine, F. Alcan, 1920, p. 107.

³ Höffding. *Esquisse d'une Psychologie* Bibl. de Philosophie contemporaine, F. Alcan, Paris, 1900, p. 58—59.

Idem Dumas. *Traité de Psychologie* F. Alcan, Paris, 1929, vol. II p. 483.

noastre cu exteriorul și dispariția conștiinței; pe când somnul hipnotic are particularitatea că *subiectul*, deși adormit în aparență, și deși pare a fi rupt contactul cu tot ce e în afară, rămâne totuși în raport intelectual cu hipnotizorul — în caz când acesta există — și este extraordinar de sugestibil ¹⁾).

Psihologul american Warren găsește și el că somnul hipnotic se caracterizează în special prin sugestibilitate.

Dupăce afirmă că, din punct de vedere fiziologic, hipnoza este „o altă stare particulară a centrilor nervoși superiori, unde mai puțin decât în somn, ei sunt separați de căile sensoriale și motrice...” el arată că „din punct de vedere psihologic, interesul se îndreaptă asupra sugestibilității speciale a acestei stări. Excitante verbale devin extraordinar de eficace: dacă subiectul primește un ordin, îl execută fără șovăire. Dacă i se spune că înoată într'un lac, el execută imediat mișcările înotării; dacă i se spune că o foaie de hârtie pe care nu e scris nimic, este o scrisoare dela un prieten, el începe să citească ²⁾).

Alte caracteristici ale stării hipnotice sunt următoarele:

1) ea provoacă anestezii (dacă spui subiectului că nu simte, poți să-l frigi cu un fier roșu, fără să-și retragă mâna); 2) provoacă hiperestezia ³⁾ unui simț: două foi de hârtie perfect asemănătoare sunt ușor deosebite, dacă i s'a sugerat că pe ele se găsesc două gravuri deosebite; 3) înfârșit hipnotizatul pierde „simțul măsurii și răspunderii”, el săvârșește fără șovăire acte, pe cari în starea de veghie nu le-ar săvârși ⁴⁾).

O minunată descriere a somnului hipnotic ne-o dă D-l profesor C. Rădulescu-Motru: „Somnul hipnotic consistă în somnul provocat în mod artificial la cineva, de obicei făcându-l pe acesta să privească fix un obiect, în timp ce capul păstrează o imobilitate completă, iar când sim-

¹ Pentru Pierre Janet, somnul hipnotic este ceva cu totul deosebit de somnul natural: „...Starea de somn normal și starea de hipnotism, zice el, ca încheiere a discuției acestei probleme, sunt două stări, din punct de vedere fiziologic, deosebite. Fără îndoială ele sunt amândouă distincte de starea de veghie, dar aceasta nu e de ajuns spre a le confunda. Fără îndoială, una din aceste stări poate avea influență asupra celeilalte, somnul poate servi pentru a provoca hipnotismul sau invers, dar ele rămân totuși ca două stări distincte, pe cari știința nu trebuie să e confunde”. (Les médications psychologiques vol. I p. 267).

² H. C. Warren Précis de Psychologie, M. Rivière, Paris, 1923 pag. 334-335.

³ În anul 1859, Dr. Azam, repetând experiențele lui Braid (din Manchester) constată frumoase cazuri de hiperestezie. Tic-tacul unui ceasornic a fost auzit la o distanță de 9 metri—ceea ce e destul de mult.—(cf. Sudre Op. cit. pag. 25).

⁴ H. C. Warren Op. cit. pag. 335.

pla privire nu e de ajuns, adăogând și intervenția cuvintelor și sugestiilor hipnotizorului.

Prin somnul care i-a fost impus, omul hipnotizat pierde controlul eului său propriu și rămâne sub dominația hipnotizorului.

Îi comandă acesta să se scoale, el se scoală; să se miște, el se mișcă; să se apere de câinele care-l latră (deși niciun câine nu este de față), el se apără întocmai cum ar fi un câine de față care îl latră, etc. Tot ce-i spune hipnotizorul să vadă, el vede; tot ce-i spune că se află în fața lui, el crede. Ceva mai curios: lucrurile cari stau în fața lui, dacă hipnotizorul îi spune că nu sunt, ele nu sunt.

Prinurmare persoana hipnotizată suferă toate halucinațiile și obsesiile cari îi sunt impuse, indiferent dacă acestea sunt pozitive sau negative. Pasivitatea hipnotizatului merge și mai departe. I se spune de hipnotizor că, el hipnotizatul, este un general, atunci el își ia atitudinea de general și începe să comande; i se spune că e vânător, el ia atitudinea de vânător; i se spune că este cerșetor, el ia atitudinea de cerșetor etc. Sau, fără să i se spună, hipnotizorul pune pe hipnotizat într-o atitudine oarecare: de general care comandă; de artist care declamă; de cerșetor, care cerșește, etc., imediat hipnotizatul realizează atitudinea, în care a fost pus și se comportă în consecință, ca un general, ca un artist, sau ca un cerșetor... Hipnotizatul este, sufletește vorbind, ca o ceară moale, pe care hipnotizorul o pune în forma pe care el o vrea. Când se deșteaptă, el nu știe nimic din câte s'au petrecut cu dânsul ¹⁾“...

Ceeace din punct de vedere psihologic caracterizează, în deosebi, după cum se vede, somnul hipnotic este sugestibilitatea hipnotizatului, ²⁾ deaceia se cuvine să stabilim în puține cuvinte ce *este sugestia*.

¹ C. Rădulescu-Motru, Curs de Psihologie. Cultura națională ed. I. 1923 pag. 222-223.

² P. Janet nu acceptă fără rezerve această opinie. El citează exemple de femei nevropate foarte sugestibile în stare de veghie. Sunt cazuri de acest fel în aparență complet neverosimile, cum este acela al femeii Blanche, căreia i se sugerează că un elefant intră în cameră și care-l vede cașicum ar intra în mod real. Prin aceasta se dovedește existența unei mari sugestibilități în afară de hipnotism. Tot astfel se întâmplă și contrariul. Cei profund hipnotizați nu acceptă, după părerea acestui autor, și nu execută orice sugestie. Ei rezistă, atunci când o sugestie le repugnă. „Toate aceste crime, care se sugerează, nu par a fi simple decât într'un laboratoriu, unde pumnalele sunt de carton și unde pistoalele nu iau foc decât în imaginația subiectului“, a zis Gille dela Tourette și Janet acceptă această idee. (P. Janet L'automatisme psychologique. pag. 174).

Vezi o discuție interesantă a acestei probleme și în Les médications psychologiques de P. Janet Vol. I pag. 257 și urm.

Este bine să arătăm chiar dela început, că sugestia e o stare psihologică, care, deși caracterizează hipnoza, nu se produce totuși numai la cei ce se găsesc în această stare anormală. Sugestia se produce și în stare normală, oricine putând să i se supună într'un moment sau altul. Avem deci pe lângă sugestie patologică și una normală. Sugestia se poate produce prin intervenția altcuiva și avem atunci *heterosugestie*, dar se poate produce fără nicio intervenție străină, prin simpla activitate a minții noastre și avem atunci *autosugestie*. În toate cazurile, ceea ce caracterizează această stare sufletească este faptul, că o imagine sau idee se realizează „fără intermediul unui consimțământ voluntar“ cum zice P. Janet ¹⁾ „și prin intermediul unui proces subconștient“ — cum zice Baudouin ²⁾.

Va fi sugestie în sens larg atunci, când cineva obține „prin autoritatea lui morală, încrederea oarbă și docilă sau supunerea pasivă“ a unei persoane.

Va mai fi apoi sugestie, când cineva „lucrează prin voința sa asupra automatismului altuia, așa încât să-l facă să realizeze anumite idei sau anumite acte, fărăca acesta să aibă voința sau chiar conștiința ³⁾“.

Definițiile au nevoie de unele mici lămuriri și exemple. Când copilul cade și, deși are durere, se ridică și râde cu ochii lăcrămați, fiindcă mama lui, râzând, i-a spus; „Hopa puiul mamei! Ia uite ce voinic e el și cum râde!!“ avem o sugestie normală, care este un minunat factor de educație. Când cineva, așa cum povestește A. Daudet, spune unui copil, care merge la fântână cu urciorul să ia apă: „Ai să-l spargi, cu siguranță ai să-l spargi! Te știu eu ce netrebnic ești!“ — se poate întâmpla ca copilul să spargă urciorul (s'a realizat automat ideea spargerii urciurului, introdusă în mintea acestui copil), fără voința lui și chiar contra voinței lui, fiindcă intervine activitatea inconștientă și automată a lui, pe care n'o poate împiedica. Avem și în cazul acesta sugestie (*heterosugestie normală* ⁴⁾).

¹⁾ P. Janet *L'automatisme psychologique* pag. 140.

²⁾ C. Baudouin, *Psychologie dela suggestion et de l'autosuggestion*, 4ème édition, Delachaux & Niestlé, Neuchâtel-Paris pag. 370.

³⁾ G. Dumas Op. cit. vol. II. pag. 747.

⁴⁾ Scena e minunat descrisă de Alphonse Daudet în *Le petit chose*:

„Într'o seară, în momentul când să se așeze la masă, observară că nu era nicio picătură de apă în casă.

— Dacă vreți, mă duc eu să aduc, zise drăguțul de Jacques.

Și iată-l luând oala, o oală mare de pământ.

D. Eyssette ridică din umeri:

— Dacă se duce Jacques, va sparge oala cu siguranță.

Când în ședințele de hipnotism, îi prezinți subiectului o bucată de cretă și-i spui că e zahăr, el primește fără control această idee; dacă îl înviți să o pună pe limbă și afirmi că e chinină amară, el va face tot felul de strâmbături și va scuipa cu desgust. Avem și aici sugestie — dar sugestie patologică. Așa încât va fi destul de clară pentru noi definiția scurtă și mai precisă pe care o dă sugestiei Goblots¹): sugestia „constă în aceea că un act interior (credință) sau exterior (mișcare) este determinat în mod irezistibil²) de o idee sau o imagine și se produce automat, sub imperiul acestei idei sau acestei imagini“.

— Auzi Jacques — zice cu ton liniștit D-na Eyssette — să n'o spargi, bagă de seamă.

D. Eyssette continuă:

— Oh! În zadar îi spui să n'o spargă, el tot o va sparge.

Jacques răspunde, cu ton plângător:

— Dar, la urma urmei, de ce vrei s'o sparg?

— Eu nu vreau s'o spargi, eu îți spun că ai s'o spargi, răspunde d. Eyssette cu un ton, care n'admite replică.

Jacques nu mai răspunde; el ia oala cu o mână înfrigurată și iese repede, ca și cum ar zice:

— Ah! Am s'o sparg? Ei bine, vom vedea.

Cinci minute, zece minute trec. Jacques nu se mai întoarce. D-na Eyssette începe să fie îngrijorată:

— Numai de nu i s'ar fi întâmplat ceva!

— Ba nu zău! Ce vrei să i se fi întâmplat? zise d. Eyssette, morocănos. A spart oala și nu îndrăznește să se înapoieze“. (Le petit chose, ed. Charpentier, Paris, 1926 pag. 19).

Și într'adevăr, sub imperiul sugestiei, bietul Jacques spărsese oala.

¹ Goblots, Le vocabulaire philosophique, A. Colin, Paris, 1924, pag. 462.

² În același sens Boirac zice: „Cuvântul sugestie implică ideea unei *supunerii involuntare* sau chiar *automatice* a persoanei la ideea, care i-a fost sugerată și, — ceea ce este mai remarcabil în fenomen, este tocmai această imposibilitate în care se găsește persoana *de a nu face* sau *a nu crede* ceea ce i se spune“. (Boirac Op. cit. 104).

Pierre Janet la rândul său spune: „Acest fenomen (sugestia) consistă în general dintr'o *reacțiune mintală particulară pe care o prezintă în anumite momente, unii subiecți, când se introduce o idee în spiritul lor într'un chip oarecare și de cele mai deseori prin limbaj. Ideea care a fost concepută de ei, nu rămâne inertă și abstractă, ea nu întârzie să se transforme într'un alt fenomen psihologic mai complex și mai înalt, ea devine un act, o percepțiune, un sentiment și se însoțește cu modificări ale întregului organism* (Les névroses pag. 298)“.

Și mai debarte: „Intr'un cuvânt, în ceea ce se numește sugestie, ideea se dezvoltă complet până ce se transformă în act, în percepție și în sentiment, dar ea pare că se dezvoltă prin ea însăși, izolat, fără participarea voinței sau a conștiinței personale a subiectului (idem pag. 302)“.

O analiză amănunțită a caracterelor sugestiei, face Janet în Les médications psychologiques cap. III, pag. 229 și urm.

Se pune acum întrebarea: care e raportul dintre sugestie și hipnotism? În privința aceasta părerile nu concordă.

Școala din Paris, cu Charcot, susține că hipnotismul e o stare fiziologică cu caractere speciale, din cari decurge sugestibilitatea, ca un caracter important psihologic. În comunicarea făcută Academiei de științe din Paris și celebrele lui lecțiuni dela Salpêtrière, Charcot a stabilit, în amănunțime, caracterele stării numite de el *marele hipnotism*, care nu se găsește de altfel decât la isterici¹⁾ și care trece prin trei faze bine distincte: *letargie*, *cataplexie* și *somnambulism*

Cea mai profundă stare a marelui hipnotism este *letargia*. Ea însemnează, cum spune Dr. J. Luys „nămicirea completă a personalității omenești“, care cade într’o stare quasi-comatică, părăsind orice contact cu lumea exterioară și orice conștiință a situației sale²⁾.

Caracterele principale fiziologice ale acestei stări sunt: subiectul pierde orice forță musculară. El cade moale jos, nu se mai poate ridica, capul e plecat pe piept și se mișcă ușor într’o parte sau alta; brațele atârnă inerte dealungul corpului și, dacă cineva le ridică, ele recad întocmai ca acelea ale unui cadavru neînțepenit. Pe scurt sistemul muscular este în stare de *astenie* completă. Și totuși, după Charcot, alături de aceasta, există o hiperexcitabilitate a unor anumite grupuri de mușchi. Astfel, dacă se atinge ușor pielea antebrațului sau se provoacă o excitație slabă a *nervului cubital*, aproape de cot, imediat brațul se încovoie, cu o mare forță dinamică. Această contractare — fapt caracteristic pentru letargie — e permanentă și nu poate dispărea, decât dacă se provoacă o contractare a mușchilor antagoniști.

În starea de letargie, orice urmă de conștiință personală dispăre și legătura cu lumea externă e ruptă. Ceva mai mult: sensibilitatea pielii și a mucoaselor pare suprimată. O excitație cât de dureroasă a pielii nu produce nicio reacțiune³⁾

Cataplexia este starea intermediară între letargie și starea de *somnambulism*. „Este, cum zice Luys, primul efort al organismului pentru a ieși din perioada de obscuritate profundă/și de inerție, în care a fost pus în perioada de letargie⁴⁾.

¹ Cf. Binet et Féré Op. cit. pag. 60.

² Dr. J. Luys, *Leçons cliniques sur les principaux phénomènes de l'hypnotisme*. Georges Carré, Paris, 1890 pag. 32

³ Intenția noastră nefiind decât aceea de a nu lăsa termenii întrebuințați nelămuriti, ne mulțumim cu indicațiile acestea generale, lăsând la o parte o mulțime de amănunte interesante, dar cari ne-ar depărta de subiect. (Pentru detalii să se vadă și Binet și Féré, Op. cit. pag. 113 și urm.).

⁴ Dr. J. Luys Op. cit. pag. 50.

Se constată acum următoarele caractere : membrele păstrează atitudinea ce li s'a imprimat, subiectul având înfățișarea unei statui imobile — s'a numit aceasta plasticitate mușchilară. Se pot da corpului pozițiile cele mai grele sau neverosimile (de ex. se poate așeza corpul cu capul pe un scaun, cu picioarele pe altul și totuși el rămâne țeapăn, chiar dacă este apăsât de greutatea mari) — fără niciun efort aparent și cu o rigiditate completă a mușchilor. (Vezi figura Nr. 1). Dacă un membru e pus în mișcare, de pildă un braț, el continuă în mod automatic indefinit această mișcare.

Figura Nr. 1. — O femeie, în stare de catalepsie
(după dr. J. Luys).

Catalepticul nu cunoaște deci oboseala. Se săvârșesc acțiuni automate, grație unei simple excitații asociate : dacă i se pun în mână cârlige și ată unei femei în stare de catalepsie, ea începe să împletească și nu se va mai opri. Insensibilitatea pielii este completă cași în stare de letargie. Se constată apoi ceea ce *Charcot* numește *simț mușchilar* cu înțelesul special că, impunând catalepticului un gest (să zicem strângerea pumnului și întinderea brațului) imediat fizionomia se va armoniza în trăsăturile ei cu acest gest (figura va lua înfățișarea omului mânios care amenință). Se poate produce și fenomenul inversat : o anumită expresie a feței provocată pe cale fiziologică, va face să se nască gesturile corespunzătoare. Un alt caracter însemnat este, că ca-

talepticul este capabil de *acțiuni reflexe imitative*. Dacă înclină în sus brațele în fața lui, le ridică și el.

În sfârșit un caracter ciudat este ceea ce se numește în franțuzește *la prise du regard* și pe care J. Luys o descrie în felul următor: „Iată un subiect în stare cataleptică: priviți ochii săi, privirea sa se încrucișează cu a voastră, se creiază oarecum o legătură simpatcă, el se leagă de voi, el vă urmărește în toate mișcările voastre, după cum un ac magnetic urmează magnetul care-l atrage. Dacă întoarceți capul, el se întoarce cu voi spre a nu părăsi privirile voastre, dacă puneți mâinile ca un paravan înaintea ochilor voștri, el le trage în jos cu o energie neverosimilă, pentru a prinde iarăși privirea, de care a fost lipsit. Și observați aceasta: propria voastră privire devine pentru el o necesitate, un sprijin care-l susține și-l menține în starea artificială în care a fost pus. Aceasta e așa de adevărat încât, dacă printr'un artificiu, îl lipsiți pe subiect de această excitație factice, luminoasă, care i-a fost procurată de ochii voștri, începe să șovăie, să hezite, nu mai poate să mai stea în picioare și cade ca trăsnet la picioarele voastre¹⁾.”

Trecerea dela catalepsie, la starea de somnambulism propriu zis se realizează printr'o ușoară atingere a frunții sau a creștetului capului. Subiectul se prezintă acum sub o înfățișare nouă: el are ochii deschiși și o fizionomie naturală, care greu se deosebete de aceea a unui om normal: el aude ce-i spune hipnotizorul și răspunde la întrebările ce i se pun; el se mișcă la nevoie; are deci toată înfățișarea unui om normal. Caracteristica esențială a acestei stări constă însă în faptul, că hipnotizatul (somnambulul) nu aude și nu vede decât ceea ce-i sugerează prin cuvinte experimentatcrul. Fiindcă despre sugestibilitatea hipnotizaților vorbim în altă parte, este inutil să stăruim mai mult aici. Nu putem însă să nu atragem încă odată atenția, că după Charcot, fiecare din aceste stări, coprinzând dealtfel un oarecare număr de forme secundare și lăsând loc pentru stările mixte, poate să se prezinte deodată, primitiv, izolat; ele pot încă, în cursul unei aceleiași observațiuni, la un același subiect, să se producă succesiv, în cutare sau cutare ordine, după placul observatorului, prin întrebuițarea unor anumite mijloace. În acest ultim caz, diversele stări semnalate mai sus reprezintă oarecum fazele sau perioadele unui același proces²⁾.

¹ În starea de letargie, ochii sunt închiși. Catalepticul îi are deschiși. Trecerea chiar dela letargie la catalepsie se provoacă prin ridicarea pleoapelor subiectului.

² Dr. J. Luys, Op. cit p. 70 - 71.

³ Cf. Binet și Féré Op cit. 113. Vezi și P. Janet. Les médications psychologiques Vol I p. 151 și urm.

Părerile lui Charcot despre marele hipnotism și despre fazele acestuia au fost aspru criticate. Bernheim și școala din Nancy au început lupta, care a fost încoronată cu succes. S'a dovedit astfel, cum spune Janet „că sunt, poate, la câteva isterice hipnotizate, modificări naturale ale sensibilității și reacțiuni motoare anormale, cari determină stări cataleptice și dispozițiuni ciudate spre contracturi sub influențe foarte mici; dar dispoziția regulată a acestor modificări în faze succesive, regulate, așa cum le-au arătat cei dela Salpêtrière la vreo 12 subiecți, este evident rezultatul unui dresaj ținândaciu. Hipnotismul în trei faze al lui Charcot, cum a recunoscut Bernheim încă din 1884 și cum el a fost primul care a îndrăznit s'o spuie, n'a fost niciodată decât un hipnotism de cultură“...¹⁾.

Ce susține Bernheim și școala din Nancy? ²⁾. Reluând părerile unora din aceia cari studiaseră mesmerismul și contestaseră existența fluidului magnetic, Bernheim susține că „nu există hipnotism, nu există decât sugestie, adică nu există hipnotismul ca o stare fiziologică cu caractere determinate, așa cum le descrie Charcot, ci există numai fenomenul psihic-sugestie, grație căreia se provoacă somnul hipnotic cu diferitele lui aspecte. Omul este înzestrat cu însușirea remarcabilă de a crede ceea ce i se afirmă și de a trece cu destulă ușurință dela ideie la act — adică de a fi suggestionat³⁾”.

¹ P. Janet, Les médications psychologiques vol. I p. 170.

² Despre școala din Nancy v. și Janet. Les médications psychologiques vol. I p. 156 și urm.

³ „Pentru a se produce o stare fizică favorabilă sugestiei, se recomandă subiectului o stare de destindere, care se produce de obicei așezându-se liber, fără nicio efortare, în mod comod, într'un fotoliu sau lungit. „Îndatăce o destindere, ce puțin relativă, este obținută, elevul este rugat, zice Baudouin, să închidă ochii pentru a evita orice distracție și pentru a favoriza starea de moleșală (*abandon*). În prealabil îl putem pune să fixeze ochii câteva momente asupra unui punct strălucitor, după un procedeu inspirat de Braid... Acest procedeu care ușurează imobilitatea atenției, amorțeala cerebrală, nu este indispensabil. Anumite persoane, știind ca procedeeuri analoage au fost întrebuințate pentru adormire (hipnotică), se tem să nu vrem să le adormim: este inutil să le impunem acest procedeu; ele pot închide ochii direct.

Invit atunci elevul să rămână nemișcat, cu ochii închiși, în timp ce eu îi vorbesc, fără să se forțeze a rămâne nemișcat cu orice chip și fără să facă iarăș vreo efortare spre a asculta.

Trebuie să-i vorbim monoton, continuu — aceasta se adăogă la dispozițiile precedente, pentru a provoca o oarecare amorțeală. Este bine să descriem subiectului ceea ce trebuie să simtă: imobilitate ușoară a spiritului și a corpului, repaos, calm, amorțeală, o stare de mulțumire, etc. Se accentuiază astfel prin sugestie caracteristicile naturale ale acestei stări.

Somnul hipnotic, după Bernheim, nu e o stare anormală, înrudită cu histeria, ci un somn apropiat de cel normal și care este o urmare a sugestiei: subiectului i se spune de hipnotizor că are să doarmă. Hipnotizorul spune: „Privește-mă bine și nu te gândești decât să dormi. Vei simți îndată o greutate în pleoape, o oboseală în ochi... ochii îți clilesc, ei au să lăcrimeze... vederea devine confuză... pleoapele ți se închid.. nu poți să le mai deschizi... nu mai simți nimic... mâinile îți rămân nemișcate; nu mai vezi nimic... somnul vine... dormi!”

Ideia somnului devine astfel sugestie și se realizează, ca orice sugestie.

În măsura deci, în care cineva acceptă ideile venite din afară și le realizează automat — în măsura aceasta este hipnotizabil.

Cine nu se sugestionază, nu poate fi adormit de hipnotizor: *paselle* lui Messmer și mijloacele lui Braid nu au nicio altă influență decât aceea datorită sugestiei. Deaceia se și zice că nimeni nu poate fi hipnotizat contra voinței sale ¹⁾.

Ch. Richet spune și el: „Hipoteza cea mai simplă, aceea care tinde să fie adoptată astăzi, este că, dacă un subiect adoarme, este prin sugestie, verbală sau neverbală, că prin urmare toate *paselle*, zise magnetice, sunt accesorii inutile (afară doar dacă le socotim simboluri ale sugestiei). Astfel, se zice, nu se degajează niciun fluid magnetic, dar semi-tăcerea, semi-obscuritatea, o oarecare tensiune spirituală provocată de aceste mișcări, o serie de sugestii, exprimate sau tacite, ajung să pună pe un subiect în stare de hipnoză. Emoția puțin dramatică, pe care o produc *paselle*, contribuie deasemenea la somn. Mai târziu, după ce un somn pe jumătate a fost o primă dată obținut, educația și obișnuința joacă pentru somnurile ulterioare un rol prepon-

Această stare nu e un somn și e bine, poate, să explicăm aceasta dinaintea elevului, dacă-i e teamă să fie adormit. E vorba de o simplă stare de destindere și de amorțeală foarte naturală, puțin specială totuși, și subiectul, dacă e nervos, constată apoi într-adevăr cu uimire, că el a stat cinsprezece sau douăzeci de minute nemișcat fără nicio dificultate, că s'a bucurat de un repaos de obicei necunoscut lui și că atenția sa a rătatit relativ puțin, afară din linia sugestiilor ce i se propuneau.

Această stare corespunde — deabia — primului și celui de-al doilea grad de sugestibilitate descrisă de Liébeault și Bernheim. Ea e deosebită nu numai de somnul fără amintire la deșteptare, dar chiar de stările de catalepsie, cari lasă o amintire după ele. Desigur s'ar putea cineva servi ușor de această stare de sugestibilitate pentru a sugera catalepsia sau somnul, dar dacă nu le sugerăm, foarte rar se produc singure”. (Baudouin Op. cit. pag. 135 - 136).

¹ Cu privire la procedurile întrebuintate pentru hipnotizare să se vadă și Binet et Féré, *Le magnétisme animal*, pag. 62 și urm.

derent. Pășele nu sunt totdeauna decât simboluri. Dacă un individ a fost adormit odată, el va fi apoi ușor adormit nu numai de același magnetizor, dar și de alți indivizi. N'ar fi deci nicio nevoie să invocăm un fluid magnetic, o nouă forță energetică. Aceasta e cel puțin părerea actuală a celor mai mulți medici (Babinski)¹).

Teoria aceasta, acceptată de mulți oameni de știință, întâmpină unele obiecțiuni, cari nu sunt lipsite de temei. Una din ele e și aceea formulată de Binet, care arată că se poate ușor admite că cineva adoarme, fiindcă știe că experimentatorul voește să-l adoarmă, cu alte cuvinte fiindcă intervine sugestia; ceea ce e însă neînțeles este cum un *subiect*, care n'a fost niciodată adormit, nici n'a văzut pe alții adormiți și căruia i se spune de hipnotizor să *doarmă*, nu doarme în somn propriu zis, ci cade în starea pe care o denumim somn hipnotic, cu caracterele lui specifice — caractere pe care nici hipnotizorul nu i le sugerează, nici el nu le cunoaște²).

Adevărul pare a nu fi complet nici de partea unora, nici de cealaltă.

Aceasta însemnează că sugestia este, cum am întrevăzut dealtfel, un fenomen sufletească independent de hipnotism. Ea se poate naște în stare de veghe normală, de somn normal, tot așa ca și în somn hipnotic. Fiindcă exemplele de sugesție în stare de somn normal sunt cu deosebire interesante — și mai apropiate de cele provocate în somnul hipnotic, să cităm următoarele rânduri din lucrarea lui Baudouin asupra sugestiunii și autogestiunii, din care se vede cum se procedează în special cu copiii: „Tatăl sau mama se va apropia fără zgomot de patul copilului, se va asigura că acesta este bine adormit și-i va vorbi cu vocea înceată, nu prea înceată totuși și în așa chip, încât copilul ar auzi dacă ar fi deștept. (El aude deasemenea, dormind). Acest procedeu a fost, în ultimii ani, popularizat de Coué și adeseaori recomandat de mine. Dar unii părinți cărora li-l indicasem, au constatat că chiar „făcând foarte încet“ deșteptau copilul. Deaceia eu sfătuiesc acum să se facă în primele zile numai o scurtă sugesție de somn. „Dormi, dormi bine, tu dormi bine; chiar când e zgomot, tu nu te deștepți; când eu îți vorbesc, nu te deștepți; din contră dormi cu mult mai bine în urmă“. Când s'a constatat, după câteva zile, că copilul nu se deșteaptă (câteodată chiar suflarea se regulează și somnul devine mai adânc), începem să adăugăm progresiv alte sugestii cu privire la sănătate, ca-

¹ Richet—Op. cit. pag. 119.

² Cum se explică apoi faptul că s'a produs stare hipnotică la animale? V. Binet, et Féré. Op. cit. pag. 59.

racter, muncă; dar e bine să începem și să terminăm totdeauna această mică ședință de câteva minute prin sugestia somnului (Tu dormi bine etc...). Acest fel de sugestie, repetată regulat, în fiecare seară, poate manifesta, după câteva săptămâni, o eficacitate într'adevăr surprinzătoare¹⁾.

Toate acestea dovedesc că sugestia este o stare sufletească ce se produce, fie în stare de veghie (deci absolut normală), fie în stare de somn normal sau hipnotic. Se poate merge chiar ceva mai departe, spre a i se ridica sugestiei orice caracter anormal sau patologic. Coué în sistemul său de educație prin autosugestie conștientă, recomandă tocmai să se înlocuiască heterosugestia (sugestia venită din afară) prin autosugestie.

Întrebându-se ce e sugestia, Coué zice: „Ar putea fi definită acțiunea de a impune o idee creierului unei alte persoane“. Astfel de acțiune există oare într'adevăr? Strict vorbind, nu. Sugestia nu există prin ea însăși; ea nu există și nu poate fi posibilă decât cu condiția *sine qua non*, de a se transforma în *autosugestie*. Și atunci vom defini acest cuvânt: „împlântarea unei idei în sine însuși prin sine însuși“. „Poți sugera oricui; dacă inconștientul acestuia n'a primit sugestia, dacă n'a digerat-o ca s'o transforme în autosugestie, nu va produce niciun efect. Mi s'a întâmplat să sugerez câte ceva destul de banal unor *subiecți* foarte ascultători de obicei și sugestia mea să nu reușească. Explicația este că inconștientul acelor persoane a refuzat să primească ideea mea, adică n'a transformat-o în *autosugestie*“²⁾.

Experiențele făcute de Coué, păstrând firește o progresie oarecare așa cum se vede în lucrarea lui, dovedesc eficacitatea autosugestiei pe cale cu totul normală, fără să fie vorba de vreo intervenție a somnului hipnotic sau a oricărui altui element extern.

Experiența banală făcută de hipnotizori, prin care se sugerează subiectului, după ce și-a împreunat mâinile, că nu le mai poate desface — lucru care i se și întâmplă în realitate, cu toate eforturile pe cari le face de a și le despărți —; această experiență se modifică de Coué în privința procedurii sugestiunii și se ajunge la același rezultat. În așa zisa experiența IV, nu i se spune deci subiectului: „Mâinile îți sunt împreunate; nu le vei putea desface, oricâte eforturi vei face!“ — ceea ce însemnează sugestie venită din afară — ci i se cere să gândească: „Nu mai pot desface mâinile!“ În măsura în care subiectul repetă aceste

¹ C. Baudouin Op. cit. pag. 161.

² Emile Coué. Stăpânirea de sine, trad. în rom. de D. V. Barnoschi ed. Cultura Românească. p. 7.

cuvinte în mintea lui, cu încrederea că se vor realiza, adică în măsura în care el se autosugestionează, experiența izbutește.¹⁾

Dacă sugestia este o stare sufletească independentă de somnul hipnotic și, dacă e adevărat iarăși, că somnul hipnotic poate fi provocat prin sugestie, nu urmează că el este todeauna o realizare a sugestiei, cum pretinde școala din Nancy.

Boirac susține că „anumite atitudini, anumite mișcări, au prin ele însăși și independent de orice sugestie, proprietatea de a amorți centrul nervoși și de a produce somnul (hipnotic)...” cu alte cuvinte, că sunt cazuri, când somnul hipnotic nu e produs de o cauză psihologică : sugestia, ci el este de natură pur fizică, provocat adică de modificări fiziologice²⁾.

Binet și Féré deși admit, că în cele mai multe cazuri somnul hipnotic se datorește sugestiei, cred totuș că este exagerat a spune, cum pretinde Braid, că nu se poate hipnotiza niciodată un individ, dacă el nu acceptă aceasta. „Acestea sunt afirmațiuni prea absolute. Există o serie de agenți pur fizici, cari sunt capabili de a provoca somnul, fără concursul imaginației operatului (subiectului) contra voinței sale și fără știrea sa”³⁾.

Ar fi inutil să lungim discuția aceasta, care ne-ar depărta prea mult de scopul nostru.

Nu putem însă să încheiem, fără a aminti că sunt azi și păreri izolate, cari susțin existența magnetismului animal așa cum susținea Messmer.

Sunt într'adevăr anumite cazuri, cari ar părea că vin în susținerea acestei teze. Se citează astfel cazul hipnotizorului *Donato*⁴⁾, care într'o sală de spectacol, adormea după o jumătate de minut, alteori și mai repede, numeroși spectatori aleși de el, fără să întrebuințeze niciun alt mijloc decât privirea lui. El avea un fel de putere fascinatorie uimitoare a ochilor — ale cărei efecte cu greu s'ar putea atribui numai sugestiei.

Profesorul Sydney Abrutz din Upsala pretinde cași Barrett, că corpul omenesc emană un fel de fluid, care are influență asupra sensibilității altora.

Numai așa s'ar explica faptul, constatat și de Ch. Richet, că nu oricine poate fi hipnotizor, că hipnotizorii nu au apoi toți aceiaș putere

¹ E. Coué Op. cit. pag. 14.

² René Sudre susține și el că hipnotismul nu e o consecință a sugestibilității. „Sunt subiecți foarte sugestibili și puțin hipnotizabili” și invers, zice el; iar P. Janet susține, cum am văzut, că sugestibilitatea nu coincide cu hipnotismul.

⁴ Binet et Féré Le magnétisme animal pag. 68.

⁵ Ch. Richet, Métapsychique pag. 120—125.

de a hipnotiza și că, însfârșit, hipnotizorii profesioniști își pierd darul, odată cu înaintarea în vârstă ¹⁾.

În susținerea acestei teze, ar veni după unii și faptul că se pot hipnotiza unele animale prin excitațiuni provocate asupra pielii lor, fără să poată fi vorba de o influență psihică oarecare. Aceste excitațiuni trebuie să fie „puternice și scurte, sau slabe și repetate” ²⁾.

S'a stabilit însă că n'ar fi vorba aici de hipnotism ci de o simplă stare de paralizie trecătoare, provocată de frică.

Dovada cea mai concludentă a existenței unei forțe magnetice, emanând din corpul omenesc s'ar găsi totuși în experiențele ce s'au făcut cu adormirea la distanță a unor subiecți, cari n'aveau nicio cunoștință de aceasta și deci nu puteau fi sugestionați. P. Janet, Delanne și apoi Boirac ³⁾ ne dau cazuri, pe cari cu greu le putem interpreta, așa cum face Richet, ca datorite sugestiunii ⁴⁾.

Pierre Janet a publicat în 1885 (*Revue philosophique*, XXI, pag. 190) rezultatul unor cercetări făcute în această direcție, împreună cu Gibert la Havre. Subiectului, o somnambulă de 40 ani, i se transmiteau pe cale de sugestie, la distanță de 2 km., ordine să facă diferite mișcări. Experiențele controlate de Ochorowicz și Myers au reușit. Boirac spune despre acest caz: „În aceste experiențe, un subiect fusese adormit, de mai multe ori, printr'un ordin mintal trimis fără știrea lui, de un operator așezat la

¹ Ch. Richet Op. cit. pag. 121.

² Binet și Féré Op. cit. pag. 59.

³ Cele mai simple fenomene cari dovedesc, după Boirac, existența magnetismului, sunt acelea pe cari le-a descoperit întâi Moutin. Dacă se așează mâinile experimentatorului, întinse pe omoplații cuiva, fără să se apese și apoi se retrag încet, se observă că subiectul pare atras înapoi și e adeseaori gata să cadă. Sunt apoi subiecți, cari, chiar dela o distanță oarecare (patru sau cinci centimetri), simt atracțiunea, deși nu li se comunică nimic în privința experienței și a rezultatului ce se așteaptă, spre a nu se provoca sugestia etc. (Boirac, Op. cit. n. 87).

În aceeași categorie pare să intre experiența următoare a lui Gurney și citată de W. James (*Études et réflexions d'un psychiste* p. 109):

„Trebuie acum să menționăm lucrările lui Gurney asupra hipnotismului. Mai multe din ele consistă mai puțin în stabilirea unor fapte noi, cât în analiza celor cunoscute. Dar lăsându-le pe acestea la o parte, vedem că în domeniul observațiunii pure, Gurney pretinde că a verificat la mai mulți subiecți fenomenul următor: mâinile subiectului trec printr'o cuvertură, care-l desparte de operator și spiritul său este absorbit de o conversație cu o a treia persoană. În acest timp operatorul îndreptează degetul său asupra unuia din degetele subiectului și acest deget singur răspunde acestei împrejurări. Interpretarea acestui fenomen e grea, dar fenomenul, la care am asistat și eu, pare autentic”. (p. 109).

⁴ Ch. Richet, Op. cit. pag. 124.

distanțe, cari puteau merge până la doi kilometri, în condițiuni cari excludeau orice hazard, orice simulare, orice sugestie posibilă¹⁾.

Acest autor a făcut și el unele experiențe, cari par a-l îndreptăți să spună: „Nu poate fi deci îndoios pentru mine, că radiațiunea magnetică sau nervoasă există tot așa de real ca și radiațiunea luminii sau a căldurii și sunt convins că oricine va experimenta în condițiunile, în cari am experimentat eu însumi, cu condiția numai de a avea răbdarea să caute subiecți destul de sensibili, le va verifica ca și mine“²⁾.

Fiindcă problema aceasta va reveni odată cu discuția diferitelor fenomene metapsihice, ne mulțumim deocamdată numai să o enunțăm. Ea este o problemă, care în stadiul actual al științei rămâne ca o ipoteză explicatoare pentru anumite fenomene, fărăca prin aceasta să putem pretinde că e definitiv și incontestabil dovedită. — Magnetismul animal este încă o ipoteză³⁾; hipnotismul și sugestia sunt însă fenomene de

¹ Boirac, Op. cit. p. 161.

² Boirac, Op. cit. p. 173.

Iată una din aceste experiențe *ciudate*: „Intr'o duminică după prânz în Ianuarie 1893, întorcându-mă acasă pe la ora trei, după o scurtă absență, întrebai unde era Jean (un servitor al său, de 15 ani, ușor hipnotizabil). Mi se răspunse ca terminându-și serviciul și simțindu-se obosit, se dusesse să se culce. Trecând în cabinetul meu, văzui că ușa care dădea înspre tinda scării era deschisă; or, în această tindă se deschidea și ușa camerei lui Jean. Înaintai fără sgomomot și rămăsei în tinda scării, privindu-l cum doarme. El se culcase îmbrăcat în pat, cu capul înspre mijlocul opus ușii, cu brațele încrucișate pe piept, cu picioarele puse unul peste altul și vârfurile lor atârănând ușor pe marginea patului. Asistasem în ajun la o discuțiune asupra realității acțiunii magnetice. Imi veni în gând să fac o experiență. Stând tot în picioare în tindă, la o distanță de aproape trei metri, întinsei mâna dreaptă în direcția și la înălțimea picioarelor sale. Dacă am fi fost în întineric și mâna mea ar fi ținut un felinar, lumina ar fi căzut pe picioarele lui. După unul sau două minute, probabil mai puțin, câteva secunde, ridicai încet mâna și spre profunda mea stupefacție, văzui picioarele celui ce dormia ridicându-se împreună, printr'o contracțiune mușchiulară, care începea la genunchi, și urmărind în aier mișcarea urcătoare a mâinii mele. De trei ori reîncepui experiența și de trei ori fenomenul se reproducuse cu regularitatea și preciziunea unui fenomen fizic. Uimit, mă dusei să caut pe d-na B. recomandându-i să facă cât mai puțin sgomot. Adormitul nu se mișcase. Din nou, în două sau trei rânduri, picioarele sale părăură atrase și ridicate în sus de mâna mea. „Încearcă să lucrezi cu gândul“, îmi zise încet de tot d-na B. Imi fixai ochii pe picioarele adormitului și-i ridicai în sus încet: lucru de necrezut! picioarele urmau mișcarea ochilor mei, ridicându-se, oprindu-se, scoborînd odată cu ei“.... (op cit. p. 164). Lucrurile sunt așa de neverosimile încât autorul însuși mărturisește că, dupăce s'au petrecut, se îndoia el însuși de „mărturia simțurilor sale“ și de meomoria sa!

³ Este firește o exagerare să se spună cuvinte ca acestea: „Eu am socotit totdeauna că *totul e magnetism*. Magnetismul explică raporturile dintre oameni. El

a căror existență nu se mai îndoește nimeni, deși discuții pot fi încă asupra explicării lor științifice.

Se pune acum întrebarea firească: „Dar ce rost are să vorbești despre hipnotism și sugestie, atunci când te ocupi de spiritism?” Rostul este următorul: spiritiștii recurg pentru explicarea tuturor fenomenelor, ce se petrec în ședințele lor, la ipoteza existenței unor suflete despărțite de învelișul obișnuit al corpului. Am fi, firește, foarte satisfăcuți cu toții, dacă dovezile aduse ar fi suficiente. Cine, în fața *evidenței*, nu s’ar simți mulțumit să-și continue viața — sub o altă înfățișare neîndoiș, dar tot viață — și după moarte, transformându-se într’un spirit dezincarnat și fericit ! ?

Cel deprins cu rigorile cercetării și probei științifice nu se poate mulțumi însă cu explicațiuni lipsite de temei, acolo unde se impun alte explicațiuni, mai potrivite cu natura faptelor studiate. Și atunci ajungem la constatarea, că teoria spiritistă nu este necesară, ba chiar e lipsită adesea de seriozitate și deci naivă, când recurge la ipoteza existenței spiritelor.

Iată de pildă un medium, care într’o ședință spiritistă, scrie pe hârtia pusă la îndemână anumite așa zise mesagii dela spiritele invocate¹). Mesagiile acestea sunt de două feluri: unele sunt simple fraze banale, lipsite adeseori de inteligență, cari, cum s’a zis, te fac să crezi că spiritele nu sunt după moarte, întru nimic superioare inteligențelor celor mai mediocre pământești²). Altele sunt revelatoare de adevăruri necunoscute de niciunul din cei ce participă la ședință, nici chiar de medium, și ele într’adevăr te lasă în uimire.

Nu e nevoie, în genere, să recurgi la intervenția unui spirit dezincarnat, când, cum vom mai vedea, nu e la mijloc decât o activitate inconștientă, automată a mâinii mediului.

Ceeace e într’adevăr de {remarcat în ședințele spiritiste este, că răspunsurile nu sunt niciodată la un nivel intelectual superior nivelului participanților. În ședințe compuse din oameni incuți, răspunsurile spiritelor vor fi grosolane; în cele compuse din oameni cuți și fini,

explică amorul. El explică tandrețea de vampir a bunicelor pentru nepoți. El explică uneori alegerea amicilor*..... (Fernand Divoire. Pourquoi je crois à l’occultisme, éd. Aux éditions de France, Paris).

¹ Vom vedea amănunte mai multe în capitolul despre mediumi.

² P. Janet citează între altele cazul unui pretins spirit, care se ascundea sub scaune și mușca apoi persoanele... cari se așezau, sau cazul unui domn spiritist, împotriva căruia mobilele din casă (sub conducerea spiritelor probabili) s’au revoltat siliindu-l să se ascundă sub o canapea, care i-a rămas credincioasă... etc. (L’automatisme psychologique).

răspunsurile vor fi de aceeași calitate. Nu cădem oare atunci în bănuiala că aceste răspunsuri sunt sau produsul inconștientului, sau al sugestiei ?

Firește, explicația științifică trebuie adoptată oriunde ea se potrivește. Oriunde putem găsi cauza fenomenelor în agenți naturali pe care-i avem la îndemână și a căror influență o putem supune controlului, vom recurge la ei și nu vom prefera atitudinea antiștiințifică a celor ce recurg, pentru explicarea fenomenelor naturale, la agenți misterioși pe cari cu greu îi putem avea la îndemână noastră.

Cunoștințele obținute până astăzi de știință în domeniul inconștientului sunt așa de importante, încât nu ne este permis să trecem peste ele și să plutim în haosul ipotezelor necontrolabile, decât atunci când nu găsim în datele pozitive ale științei sprijinul trebuincios ¹⁾.

Și atunci se pune întrebarea : poate știința Psihologiei, cu datele pe care le are la îndemână ei până astăzi, să explice tot ce se petrece în sufletul omenesc ? Inconștient, hipnotism, sugestie, etc.. Sunt acestea suficiente ca să ne lămuriască numeroasele și uneori peste măsură de impresionantele fapte, pe cari le constatăm ? Se pare că nu. După cum vom vedea, sunt cazuri de *sensibilitate umană*, sunt manifestări de *energie*, pe cari nici Psihologia omului normal, nici cea patologică nu le poate explica. Există, se pare, fenomene psihice în afară de normal, supra-normale, cari ar denota la anumiți indivizi o sensibilitate aparte, neînțeleasă de muritorii de rând. S'ar găsi la aceștia, cum zice Richet, un al șaselea simț ²⁾ ale cărui manifestări par așa de misterioase, nouă acestora înzestrați numai cu simțurile normale.

Și fiindcă cu aceste manifestări știința Psihologiei nu se ocupă, rămâne după părerea lui Richet să se constituie știința cea nouă, despre care am mai vorbit, al cărei domeniu ele l-ar forma, știință pe care el o denumeste *Metapsihică* și al cărei cuprins îl vom vedea în cele ce urmează.

¹ W. James în interesantul său „Raport despre călăuza Hodgson a D-nei Piper“ (publicat în *Etudes et reflexions d'un psychiste*) arată că unele din așa zisele comunicări ale spiritului lui Hodgson se pot explica științificește, fără să fie nevoie de admiterea existenței reale a spiritului (și să se țină seamă că W. James este aproape un spiritist declarat). D-na Piper comunică în timpul transei lucruri adevărate, cari se puteau explica după părerea lui : unele prin o întâmplare norocoasă sau „curat hazard“ ; altele prin indicațiuni ale asistenților înșiși fără să-și dea seama ; altele prin înregistrări ale subconștientului mediumului, adică „informațiuni date încă din viață de Hodgson d-nei Piper în stare de veghie și păstrate de aceasta în memoria sa supraliminală sau subliminală“ ; cunoștințe înregistrate din convorbirile lui Hodgson de d-na Piper în stare de transă și deci păstrate numai de *memoria sa medianimică*, adică de care nu-și poate nimic aminti în stare de veghe etc. (Op. cit. p. 179—180).

² Ch. Richet. *Notre sixième sens*, éditions Montaigne, Paris, 1927.

III. DESPRE MEDIUMI

Am arătat că în şedinţele de spiritism, manifestarea aşa zisă a spiritelor, comunicarea lor cu cei rămaşi în viaţă, se face prin intermediul unor persoane numite *mediumi*. Cuvântul latinesc însuşi ne arată, că e vorba de nişte *mijlocitori* sau intermediari între spirite şi pământenii.

După doctrina spiritistă, spiritul se liberează prin moarte de materia alcătuitoare a corpului şi continuă apoi o altă viaţă, independentă de acest învâliş grosolan. Spiritele plutesc în jurul nostru şi pot să se pună în legătură cu noi, numai prin intermediul acelora, cari au o constituţie fizică şi sufletească deosebită şi cărora li se dă denumirea de mai sus.

Fiindcă nu putem înţelege fenomenele metapsihice decât ca produse de aceşti mediumi, sau cel puţin în prezenţa lor, este bine, înainte de a trece mai departe, să vedem ce este şi cum se manifestă un medium.

Un medium este un om în aparenţă normal. Când se organizează şedinţe, el cade însă într'o anumită stare, care e prielnică producerii fenomenelor spiritiste, sau metapsihice şi care se numeşte *transă*.

După R. Sudre, transa aminteşte, în unele cazuri, marele hipnotism al lui Charcot, despre care am vorbit şi care se caracteriza prin letargie, catalepsie şi somnambulism. Acestea nu se produc nici toate totdeauna, nici în ordinea arătată de Charcot şi apoi pot fi şi-o mulţime de stări intermediare — depinzând de constituţia mediumului sau mai ales de voinţa operatorului (hipnotizorului). Simptomele transei nu sunt deci totdeauna aceleaşi la diferiţi mediumi, ba ele pot varia şi la acelaşi medium în diferite momente. D-na Piper de exemplu, unul din mediumii cei mai puternici şi mai celebri şi despre care vom vorbi mai amănunţit în capitolele următoare, trebuia, în primele ei începuturi de medium, să aibă prin mâini contact cu cineva, rămânând nemişcată şi tăcută, într'un fel de concentrare sufletească, ce dura vreo zece minute. Era apoi coprinsă de nişte convulsii, mici la început şi crescând în intensitate, până ajungeau să dea impresia unui atac de epilepsie. După ce ofta de mai multeori şi cădea

într'un fel de amorțeală, care dura unul sau două minute, scotea însfârșit un strigăt și vocea ei se schimba, imitând pe aceea a personajului pe care îl întrupea.

Mai târziu, D-na Piper nu a mai avut nevoie să țină mâinile nimănui. Ea sta numai liniștită ca în prima fază de mai sus; urma apoi faza de agitație, în care acum nu-și pierdea conștiința identității sale. Ea săvârșia chiar diferite mișcări (își curăța unghiile, își mișca capul, se apleca pe perne etc.). Fața i se roșia și privirea rămânea fixă, își rostogolia ochii, i se strâmba gura și cădea însfârșit într'un fel de leșin. Acum își pierdea conștiința personalității ei și nu mai știa ce se petrece împrejur: începea transa, în timpul căreia capul cădea pe perne, corpul îi era nemișcat, insensibil, pe când mâna scria... ¹⁾.

Ceeace scrie sau spune mediumul este prezentat ca venind din partea unui spirit. Fiecare medium își alege inconștient anumite spirite, care se manifestă de preferință prin persoana sa fizică. Un astfel de spirit ²⁾ (acceptăm deocamdată felul de a se exprima al spiritiștilor, rămânând să vedem mai în urmă rostul fenomenului din punct de vedere științific) se numește, cum am mai spus, *călăuză* (*guide* francez sau *contrôle* engl.) ³⁾. Și fiindcă este interesant să vedem cât de sumar în ce constă manifestarea *călăuzei* în timpul *transei* mediumului, să cităm următoarele rânduri ale lui Sir Oliver Lodge privitoare la „*stilul călăuzei Hodgson*“, adică la felul cum vorbește mediumul (D-na Piper), când vorbește în numele spiritului lui Hodgson: „Înfățișarea ședințelor este totdeauna serioasă, dar rar solemnă; tonul este de obicei egal, câteodată cald și jovial. Iată exemplul unei primiri caracteristice în stil Hodgson, extras dintr'o ședință a d-nilor Dorr și Henri James jr. la Boston în 1906:

— Ha! Ei bine, nu m'așteptam să vă văd așa de curând.

¹ R. Sudre, Op. cit. p. 60—61.

² W. James spune că D-na Piper „poate cu voință să treacă în starea de transă în care e călăuzită de o putere care se dă drept spiritul unui doctor francez (Phinuit) care servă de intermediar între consultant și amicii defuncți“. (Op. cit. p. 20).

³ Maxwell îi spune călăuzei *personificare* și adaugă următoarele amănunte: „Am arătat că această ființă se pretinde sufletul unui mort. Aceasta nu e absolut și fenomenele pot personifica pe D-zeu, îngerii, diavolul, toate ființele spirituale ale legendei sau basmelor“ (Op. cit. pag. 60). René Sudre la rândul său creează termenul tehnic de *prosopopeză* spre a desemna „orice schimbare bruscă, spontană sau provocată, a personalității psihologice“. (Op. cit. p. 85). Sub această denumire s'ar cuprinde nu numai crearea călăuzelor de către medii, ci și cazurile de isterie, dublă personalitate, somnambulism și hipnotism, etc..

Bună ziua Harry.

Sunt încântat că te văd.

H. James jr. — D-stră sunteți, domnule Hodgson ?

— Da, e o mare bucurie pentru mine să revăd fața d-tale încă odată. Cum o mai duci ? Bine de tot ?

H. James jr. — Foarte bine.

— Uite ! am un fel de senzație că sunt unul dintre voi.

Allo ! Georges.

Georges B. Dorr — Allo !

— Voi nu apreciați veselia mea. Dar eu sunt Hodgson și voi fi Hodgson până în vecii vecilor. Nu puteți să mă schimbați, orice ați face.

H. James jr. — Mi se pare că o apreciem, Domnule Hodgson ¹⁾.

— Cred și eu, vezi bine. Dacă nu, aveți să pierdeți ! pentrucă eu sunt ceace sunt și nu voi fi niciodată altceva și din toate momentele vesele ale vieții mele întregi, cele mai vesele sunt când vă regăsesc pe toți...“ ²⁾

Sau o altă ședință, tot cu D-na Piper, citată de W. James : „In ședința următoare a D-rei Pope (cinci zile mai târziu) și după câteva cuvinte spuse de Rector (una din călăuzele D-nei Piper) în privința sa, R. Hodgson apăru pentru a doua oară și cu acest caracter foarte particular, întocmai ca și altădată, al unui spirit plin de amintiri poetice.

Mâna D-nei Piper, stângaci crispată, lăsa întâi să cadă, apoi rupse creionul. Cu un nou creion (în cazul acesta, cum se vede, spiritul nu mai comunică prin vocea, ci prin scrisul mediumului) mâna scrie ceeace urmează :

SUNT RICHARD HODGSON. SUNT FOARTE FERICIT. FERICITĂ FU VENIREA MEA. DUMNEZEU SĂ BINECUVINTEZE PE D -ra POPE.

D-ra Pope. — Mulțumesc mult.

Apoi mâna scrie un șir de versuri (pe cari nu le mai transcriem aici).

D-ra Pope. — Cine a scris aceasta ?

Rector (intervine și vorbește acum în locul lui Hodgson). — Richard singur.

D-ra Pope. — Când ?

— Adineaori.

D-ra Pope. — Aceste versuri nu există imprimate undeva ?

¹⁾ Pentru cititorul care întâmplător nu cunoaște, cum decurg ședințele spiritiste, e bine să lămurim că cei doi participanți la ședință : Dorr și James vorbesc chiar ei, iar răspunsurile atribuite spiritului lui Hodgson sunt date de medium (D-na Piper), care imită cu vocea ei, pe cât poate, timbrul și felul de a vorbi al lui Hodgson.

²⁾ O. Lodge. La survivance humaine pag. 243.

— Nu. etc., etc. ¹⁾“.

Manifestările mediumilor au loc în general, în şedinţe în cari se lucrează după moda spiritistă, adică invocându-se diferite spirite şi dialogând cu ele.

Făcându-şi prima lor ucenicie în şedinţele spiritiste, este explicabil cum mai târziu mulţi mediumi nu-şi pot arăta însuşirile lor metapsihice decât sub forma în care s’au deprins. Mediumii cu calităţi remarcabile şi cari au fost studiaţi de aproape, depildă un Stainton Moses în Anglia, sau D-na Piper în Statele-Unite, au de obicei un spirit preferat, care apare ca călăuză aproape totdeauna, în starea lor de transă şi care adeseori vorbeşte chiar şi în numele altor spirite invocate. Aşa se întâmplă în şedinţa de mai sus, citată de James în care Hodgson invocat de D-ra Pope se prezintă, dar curând este înlocuit de Rector (călăuză din acel timp a D-nei Piper) care vorbeşte pentru şi în numele lui Hodgson.

Dacă se întâmplă, ca, din voinţa participanţilor la şedinţă sau din alte împrejurări, călăuză să nu poată apărea, mediumul devine aproape totdeauna incapabil de a-şi manifesta calităţile sale deosebite şi şedinţa rămâne fără rezultat.

Acelaş medium poate avea în decursul timpului mai multe călăuze, cari se înlocuiesc sau apar în acelaş timp. Astfel Stanislawa Tomczyk, un medium polonez, a avut drept călăuză pe *Stasia* şi pe *Witek* ²⁾.

D-na Piper a avut drept călăuză pe *Georges Pelham*, *Phinuit*, *Rector* (împrumutat probabil dela Stainton Moses), şi alţii iar Stainton Moses a avut pe *Rector*, *Imperator*, *Prudens*, *Doctor* etc. Ceeace este însă demn de remarcat, în legătură cu această chestiune, este că un medium poate servi în acelaşi moment pentru manifestarea mai multor spirite. Astfel D-na Piper a avut şedinţe, în care era posedată deodată de trei spirite ³⁾ cari se manifestau, unul prin scrierea cu mâna dreaptă, altul prin scrierea cu mâna stângă şi al treilea prin vocea mediumului.

Charles Richet pretinde că se găseşte la unii mediumi o stare specială, pe care el o numeşte *hemisomnambulism* şi pe care o caracterizează în felul următor: „...“ În aparenţă, la mulţi mediumi conştiinţa a rămas intactă. Ei continuă să vorbiască, să se întreţină cu persoanele prezente, atunci când inconştientul lor elaborează alte conversaţii, alte

¹ W. James. Op. cit. pag. 184.

² Héléne Smith, cea studiată de Th. Flournoy în cunoscuta lui lucrare; *Des Indes à la planète Mars*, avea pe Leopold, apoi pe prinţesa indiana Simandini şi pe regina Maria Antoineta.

³ Vorbim mereu fireşte limbajul spiritiştilor, fărăca aceasta să însemneze că acceptăm şi teoria.

acte, cari se traduc prin mișcări mușchiulare, pe cari ei deabia le cunosc și le controlează (scriere automată).. Această stare am numit-o eu hemi-somnambulism.

Câteodată chiar, această disociere între personalitatea conștientă, normală și noile personalități cari apar, este încă și mai complicată.

Căci în unele cazuri, cu mâna dreaptă mediumul scrie fraze coherente, răspunzând personalității unei persoane D. (un spirit în ședințe spiritiste) — pe când cu mâna stângă, el scrie cu totul alte fraze coherente, cași cum ar fi o altă personalitate G. (alt spirit)... — Și în acest timp, el (mediumul) continuă să pară normal, râde, vorbește, cântă, discută cu diferite persoane din cerc¹).

Am arătat că unii mediumi cad în transă, cum se întâmplă cu d-na Piper, fără nicio intervenție streină, printr'un fel de autosugestie. Lucrurile nu decurg totdeauna așa. Schrenk-Notzing, care a experimentat la Mûnich cu mediumul polonez *Stanislava Tomczyk*, arată că, spre a se provoca transa, trebuia să se procedeze în chipul următor: „Într'o cameră aparte și în afară de prezența celorlalți asistenți, autorul aducea regulat pe medium în stare de hipnoză, prin *passe* și punerea mâinii pe frunte. În câteva minute apărea un somnambulism profund, care rămânea de multeori pasiv. Numai în momentul când personalitatea acestei stări de conștiință sau „*Stanislawa II*“ (călăuza) copila de 12 ani, se arunța prin țipete sau prin lacrimi, pasivitatea se transformă în activitate și se putea atunci aduce această copilă imaginară în sală lângă asistenți.

Acolo trebuia să se stabilească întâi relațiuni între fiecare persoană prezentă și sălbatica „*Stasia II*“ (Stasia diminutiv dela Stanislava). Nu era totdeauna prea ușor să i se cucerească încrederea .. etc.“²)

Pentru cine nu e spiritist, ședințele desfășurate în condițiunile acestea provoacă neîncredere, surăsuri ironice sau chiar bașjocuri fățișe.

Oameni serioși, mulți deprinși cu regurozitatea cercetărilor științelor experimentale, se dedau la jocul acesta copilăresc, rugându-se, implorând spiritele, supunându-se caprițiilor lor (exprimate firește totdeauna de medium !). Și totuși, după mărturia tuturor acelora, care, cu spirit obiectiv și neîncătușați de nicio superstiție, caută să pătrundă misterul fenomenelor prezentate de unii mediumi excepționali, ceremonialul acesta al ședințelor, păstrat cu aceeași solemnitate riguroasă cași în

¹ Ch. Richet, Op. cit. p. 137.

² A. Schrenk-Notzing *Les phénomènes physiques de la médiumnité* Bibl. des sciences psychiques, Payot, Paris, 1925 p. 33.

Ch. Richet afirmă și ei că uneori treouie să se recurgă la hipnotizare spre a se produce transa (Op. cit. p. 99).

ședințele spiritiste, este neapărat trebuincios. Fără el nu se ajunge la nimic. Chiar cel ce nu crede în existența spiritelor — dupăcum recunoaște Schrenk-Notzing — trebuie să le admită în timpul ședințelor și să se adreseze lor, pentruca fenomenele să se producă. Așa au procedat toți cei ce au studiat fenomenele ciudate și interesante, produse de medii. Maxwell, care expune în cele mai mici amănunte condițiunile în cari trebuie să se experimenteze și care nu este spiritist, recunoaște că oricine trebuie să procedeze, cași cum ar fi spiritist: „Imi dau seama și eu ca oricine de aspectul comic al unei conversațiuni între un grav experimentator și o ființă neexistentă (spiritul); mi-a fost peste măsură de greu să înving scârba ce-mi inspira acest procedeu: vedeam în aceasta un fel de scamatorie nedemnă de un spirit cultivat. Experiența mi-a arătat limpede, că mă înșelam, fără totuși să-mi demonstreze realitatea ființei personificate (călăuza). Oricâteori am considerat ca o cantitate neglijabilă personificarea, am avut rezultate rele sau mediocre“¹⁾.

Înainte de a vedea, dacă medii sunt oameni normali sau nu, este aici locul să pomenim și de așa numiții de Ch. Richet *sensitivi*. Pe când medii cad în starea specială numită transă și produc atunci fenomene, uneori banale sau cel mult ciudate, altele însă vădit *supranormale* și deci neputându-se explica, cum vom vedea mai târziu, prin datele Psihologiei, se găsesc anumiți indivizi cari produc astfel de fenomene, fără să fie somnabuli, hipnotizați sau medii în transă²⁾.

Aceștia sunt înzestrați, în stare de veghie, cu o sensibilitate care iese din normal și care le dă putința să afle, să cunoască fapte pe care oamenii normali sunt incapabili a le cunoaște. Pe aceștia îi numește Richet *sensitivi*.

Fiindcă asupra faptelor vom reveni mai amănunțit în altă parte, ne mărginim aici să dăm un singur caz, spre a se vedea în ce constă aptitudinile acestea în afară de normal ale sensivilor. Așa este cazul d-nei M. zisă bolnava din Tambow (Rusia), ale cărei însușiri au fost studiate de d-rul Chowrin și care, ca să cităm o singură întâmplare, primind în spital o scrisoare, în prezența d-rului Chowrin, o întoarce de mai multeori în mână ezitând s'o deschidă, apoi începu să plângă, afirmând că i se anunța o nenorocire. Într'adevăr prin acea scrisoare i se vestea moartea unei nepoate.³⁾ Cum se vede, această femeie are o simțire pe care noi nu o putem înțelege, dar totuși o simțire reală.

Femeia care are această simțire, fără să cadă în transă, păstrând

¹ J. Maxwell, Op. cit. p. 61.

² Vorbim de transă ca de ceva deosebit, — deși ea e, probabil, o stare anumită de somnambulism — spre a arăta că în acest timp se produc fenomene spiritiste.

³ Cf. Ch. Richet Op. cit. p. 235.

toată înfățișarea unei persoane în stare obișnuită de veghie, este o *sensitivă*.

Și acum să trecem și să vedem, ce poate stabili știința cu privire la starea fizică și psihică a mediumilor.

Vom porni întâi dela constatarea că mediumii se înfățișează de cele mai multeori cu caracterele oamenilor normali și adeseori nici ei, nici cei cu cari vin în contact, nu-și dau seama că au însușiri de medium decât întâmplător.

Schrenk-Notzing, vorbind de starea corporală și mintală a mediumului Willy, spune textual următoarele :

„Nicio *tară* importantă. Șase frați și surori sănătoși, părinții în viață, sănătoși.

Subiectul este de statură înaltă, subțire și crescuse cu aproape 20 cm. în ultimele luni. Constituție normală. Părul și ochii negri. Niciun semn de degenerescență sau anomalii fizice. Trei dinți plombați.

Activitate normală a plămânilor și inimei. Primul timp al bătăilor cardiace este puțin accentuat, Pulsul 78. Greutatea 50 kgr. (în Mai 1922). Circumferența capului 65 cm.

Forța la dinamometru: dreapta 110, stânga 100. (Vezi figura 2).

Reflexe vii. Niciun reflex al gâtului. Strabism psihogenic, mai ales în momentele de depresiune. Câmpul vizual de întindere normală. Nicio turburare a sensibilității sau motilității... Cunoștințele lui Willy corespund normal educației școlare, pe care a primit-o. Nicio turburare a memoriei. Caracter blând, bun, supus, modest, care îl face să câștige

Figura 2. — Mediumul Willy Sch

ușor simpatia celor ce vin în contact cu el. Munca sa de dentist i-a adus aprobarea și a noului și a vechiului șef și el poate fi considerat ca un lucrător conștiincios și sigur. Voință slab dezvoltată. Foarte influențabil și sensibil. Caracter schimbător, puțin solid; tristețea pesimistă și dorul deacasă pot face loc la el repede lipsei de grijă și veseliei. Gust pentru mascarade, dans, acrobație. Dragoste de natură. Simțul abstracțiunii puțin dezvoltat, dar imaginație vie. Ambitie mare. Simpatie sau antipatie foarte pronunțată pentru anumite persoane, ceea ce în ședințe joacă un foarte mare rol. Sentimentul demnității i-a fost foarte dezvoltat de succesele pe care le-au obținut ședințele sale în mediile spiritiste.

El are o fire capricioasă și *idiosincrasie* contra unor anumite categorii de alimente. Ii e teamă de propriile sale fenomene. Nicio disciplină individuală și totuși încăpățănare. Inclinare spre risipă și dragoste de viața ușoară. Activitatea influențată mai mult de sentiment decât de rațiune. Somn profund, fără vise, mai ales după ședințe. În stare de veghie, în decursul unor ușoare absențe (momente de distracție mintală), el vede uneori nori, figuri în formă de cap sau figuri complete, învăluite în stofe sau văluri albe, într'un cuvânt toate obiectele care au fost zărite în cursul ședințelor. Nu are halucinații propriu zise.

Din timp în timp, caracter încăpățânat, voluntar, nepolitic și *pseudologită phantastica*; el face asupra unor lucruri cu totul accesorii afirmații neexacte, cu accentul celei mai profunde convingeri, cași cum ar fi bucurios să înșale pe aproapele său. Când cineva rectifică faptele pentru a-l convinge de greșala sa, este o adevărată explozie de duioșie, cu lacrimi și căintă. Uneori apar stări de tensiune mintală latentă, cari durează mai multe zile și chiar până la o săptămână și se însoțesc de rea dispoziție, de acea atitudine posacă de care am vorbit: se simte că tânărul este indispus.

Se poate aduce o destindere prin influențe psihice și suspendând ședințele. Când reacțiunea s'a produs, echilibrul psihic se restabilește complet, atitudinea lui Willy este supusă și politicoasă, sensibilitatea este complet modificată. Willy nu este lipsit de talente artistice. Gustul său pentru muzică apărui din întâmplare. Chiar dela primele lecții fu capabil să execute singur la pian o serie de „lied-uri“. Gust foarte pronunțat pentru sport (foot-ball), biliard, curse de cai. Subiectul este un fumător pasionat. Ii place să imite apucăturile persoanelor cunoscute, pe care le observă cu exactitate și să le caricaturizeze; dat fiind gustul său de amuzamente comice, aceste tachinări îi procură o bucurie fără margini. Nu are accese de autosomnambulism; nicio anomalie a vieții sexuale, care nu e încă dezvoltată. Sentiment moral și religios foarte viu. Dacă Willy

Sch. poate fi, în trăsături generale, considerat ca o personalitate normală, nu trebuie să negăm că, dată fiind mobilitatea impresiunilor sale, neprevăzutul atitudinilor sale, lipsa sa de adaptare socială și de educație individuală, caracterul său prezintă o oarecare dispoziție spre histerie¹⁾.

Am transcris acest lung citat pentru a se vedea în amănunt, că un medium se înfățișează adeseori, și din punct de vedere fizic, și din punct de vedere sufleteș, ca o ființă normală. Concluzia pe care o trage Schrenk-Notzing și care nu pare justificată de faptele pe cari el o întemeiază, ne duce însă la discuția faptului, dacă mediumii sunt în realitate oameni normali sau anormali

S'au făcut adeseori apropieri între mediumi și isterici, somnambuli sau hipnotizați. Înainte de a vedea ce temei se poate pune pe aceste asemănări, cel mai bun lucru e să vedem, în puține cuvinte, ce este *isteria*. Charcot și școala lui afirmă că isteria este o stare patologică, ale cărei simptome sunt de două feluri: *stigmat* și *accident*. Stigmatul sunt simptomele *fundamentale* și *permanente* ale bolii. Astfel avem *anesteziiile*. Anestezia isterică poate atinge toate senzațiunile pe cari le poate avea un om normal; anestezie cutanată (nu simte arsurile și înțepăturile), anestezie-muschiulară (nu mai poate aprecia greutatea), anestezie gustativă, îngustarea câmpului vizual (nu vede decât foarte puțin în stânga și dreapta liniei de privire); alteori se produc hemianestezii (de ex. micșorarea sau pierderea unilaterală a unora din simțuri). Pe de altă parte se produc hiperestezii (sensibilitate excesivă) și anumite puncte isterogene (a căror atingere aduce criza isteriei) etc.. Aceste stigmat se dezvoltă fără știrea bolnavului²⁾.

Accidentele sunt caractere accesorii, uneori trecătoare, alteori periodice ca de pildă: crize, paralizii, turburări ale reflexelor (ex. dispariția reflexului rotulian), turburări viscerale și altele.

Impotriva acestei concepții se ridică *Babinski*. Acesta exclude întâi din domeniul histeriei o mulțime de cazuri de ordin reflex, vaso-motor sau trofic (cu privire la nutrițiune).

În același timp „el a atacat distincțiunea clasică a stigmatelor de accidente și s'a silit să arate că preținsele stigmat nu sunt fixe, nu se dezvoltă fără știrea bolnavului și sunt, ca și accidentele, rezultatul sugestiunii inconștiente a medicului sau al autosugestiunii bolnavului. El a ajuns astfel să conteste, cu argumente și probe solide, caracterul spontan

¹ Schrenk-Notzing. Les phénomènes physiques de la médiumnité p. 156 și urm.

² Cf. Charcot, Bouchard, Brissaud Traité de médecine vol. V cap. despre isterie p. 1322—1383, ed Masson 1894, Paris.

și profund al anesteziei generale, al hemianesteziei, a îngustării câmpului vizual¹⁾.

Caracterul fundamental pe care Babinski îl găsește acestei stări patologice și din care vor decurge toate „stigmatul și accidentele, este faptul că acestea decurg *din* și pot fi înlăturate *prin* convingere. Deaceia și înlocuiește Babinski termenul de histerie prin *pithiatism* (termen care însemnează vindecabil prin convingere). Se constată însă că accidentele maladive (histerice), de care isbucim să vindecăm pe individ prin convingere, se pot reproduce apoi prin sugestie.

Se pune atunci întrebarea, dacă histeria nu este o consecință a sugestibilității. Babinski pretinde că alți factori socotiți ca provocatori ai boalei n'au niciun rol. S'a zis de pildă și de Charcot și de Janet că emoția este una din cauzele psihologice ale paralizilor, anesteziilor și ale altor manifestări histerice. Această afirmație se dovedește ca neîntemeiată prin anchetele făcute în catastrofa dela Messina, unde s'au examinat mii de oameni scăpați din acea catastrofă, fără să se găsească cazuri de isterie, ca o consecință a puternicelor emoțiuni prin cari trecuseră.

Babinski crede că în toate cazurile cercetate de el se constată intervenția autosugestiei și heterosugestiei în producerea histeriei.

Pe scurt deci, el deosibește boala aceasta prin două caractere fundamentale: persuasiune și sugestie.

Un bolnav histeric suferă, să zicem de paralizie în urma unei sugestii, fără să aibă nicio leziune organică; ²⁾ el se vindecă nu prin medicamente,

¹ G. Dumas. *Traité de Psychologie*. F. Aican, Paris 1929 vol. II p. 920.

² Un frumos exemplu de *histerie*, care deși are aparențele unei boli provenită din leziuni organice, dar care de fapt e de natură sufletească, este și următorul caz, în care vindecarea se face de d-rul Emile Magnin numai prin sugestie, fără întrebuițarea vreunui medicament: „o tânără de 28 ani, d-ra B... este paraplegică (are paralizie a membrilor inferioare) de 25 luni: brațele singure pot face câteva mișcări; deabia poate întoarce capul. La coloana vertebrală sunt două convexități, la plămâni horcăituri și *submatitate*; temperatura este de 39° seara“. Trei medici stabilesc succesiv diagnosticurile următoare:

- 1) paraplegie; pronostic foarte grav;
- 2) boala lui Pott (boală a vertebrelor lombare): compresiunea măduvei și paraplegie;

- 3) *paraplegie*: leziunea măduvei; pronostic foarte grav.

Când Magnin o văzu la 26 Februarie, d-ra B... zări alături de Magnin forma unei *frumoase doamne*, care spuse d-rei B., că se va vindeca și putu chiar să precizeze zicând, că la 8 Mai ea se va putea scula. Dela 26 Febr la 8 Mai, adeseori Magnin o hipnotiză. Or, în timpul somnului hipnotic, ea vedea totdeauna apărând frumoasa doamnă. La 8 Mai, d-ra B. este complet vindecată. Ea se ridică, scoboară din pat, merge, îmbrățișează capul imaginar al prietenei sale (frumoasa

ci prin convingere, medicul căutând să-i arate că poate merge, determinându-l să facă eforturile necesare. Persuasiunea are aici forță curativă ¹⁾).

O concepțiune, întrucâtva deosebită de a lui Babinski este aceea a lui P. Janet. Acesta pretinde întâi — împotriva părerii lui Babinski — și în acord cu Charcot, că atacurile isterice provin dintr'un „șoc” traumatic (o lovitură, o rană) sau din împrejurări pline de emoțiuni profunde, că deci nu e nevoie totdeauna de sugestie ²⁾). Acestor accidente le urmează o perioadă mai lungă sau mai scurtă de incubație, (numită de Charcot *ruminație*) și în care nu se petrece aparent nici-o schimbare în bolnav. Și totuși în timpul acestui preludiu al boalei, un ochiu priceput poate constata turburări ale percepției, sub formă de neatenție și de anestezie, turburări ale memoriei (amnezii), neputință de a lua decizii etc. ³⁾).

Dintr'un incident adeseori neînsemnat, se produce apoi atacul zis histeric, cu convulsii și urlete, cari durează adeseori zile întregi. În acest timp se constată o dispariție aparentă a conștiinței, o „mare agitație verbală” (loghoree) — bolnavul vorbind fără încetare și fără șir adeseori, o „agitație motrice” — adică tot felul de convulsii (histerice), „agitațiuni ale percepției” sub formă de halucinații și înșfârșit dureri cari provoacă urletele bolnavului. Când atacul încetează, bolnavul uită tot ce a spus și făcut în timpul acesta. P. Janet crede însă că bolnavul nu și-a pierdut atunci conștiința, ci numai că el are o altă conștiință, caracterizată prin faptul că avem acum „o agitație de idei, care se dezvoltă independent și exagerat” ⁴⁾).

doamnă) și la 15 Mai ea pare că și-a revenit la starea normală; *leziunile toracice și rachidiene au dispărut*. De atunci vindecarea s'a menținut, d-ra B... s'a maritat, a avut doi copii”. (Ch. Richet op. cit. p. 130—131).

Din acest exemplu se poate vedea clar, că histeria este o boală sufletească, chiar când are toate aspectele unei boli cu leziuni organice și că singurul remediu e convingerea. Convingerea că se va vindeca, obținută în stare hipnotică, a dus-o la vindecarea aparent miraculoasă. Nu este aici niciun miracol sau vreun fenomen metapsihic, cum pare a înclina Richet.

¹ G. Dumas, Op. cit. vol. II p. 922.

² În *tratatul de medicină* publicat sub direcția lui Charcot, Bouchard, Brissaud, Paris, 1894, se spune la pag. 1327: „Dealtfel traumatismul, când provoacă dezvoltarea unui sindrom histeric sau histero-neurastenic, lucrează totdeauna prin „șocul” moral care-l însoțește, prin imaginea de groază, prin neliniștea pe care o lasă în spiritul traumatizatului”.

Cu alte cuvinte „modul de acțiune al acestui agent provocator (traumatismul) nu diferă deloc de emoțiile morale, de supărările cele mai vulgare.” Și totuși „unele intoxicațiuni cronice (plumb, alcool, mercur) pot și ele determina aparițiunea histeriei...” (idem)

³ P. Janet, *Les névroses* pag. 235-236.

⁴ P. Janet Op. cit. pag. 239.

Spre a înțelege mai bine acest fapt, să stăruim asupra câtorva amănunte. Se constată la isterici crize de *loghorree*. Iată astfel cazul unei femei, care, neîntrând în criză violentă, așa cum am văzut mai sus, — formele crizelor isterice sunt foarte variate — cosea și vorbea în felul următor: „Oh! bietul meu bărbat, nu te aveam decât pe tine.. grijuri și grijuri... sosesc și găsesc pleoșnițe în pat, găini gata să ouă... această biată fată, nu știe să pue găinele să ouă... trebuie s'o trimet la mamă-sa, și când te gândești că am mâncat pe drum prăjitura pe care o duceam doicii fiului meu... etc, etc.“¹).

Această bolnavă vorbea astfel ore întregi. Dacă era oprită de medic, ea nu-și mai amintea și nu putea să spună nimic despre ce vorbise. Cazul este asemănător, după Janet, cu al mediumilor cari scriu automat, fără să știe ce scriu.

Cum se produce *loghorrea*, se pot produce și cazuri de *coree* — epidemie de mișcări automate. — Aici intră așa zisa *epilepsia saltatoria*, (coreomania epidemica) care bântuia în evul mediu și care consta în faptul că bolnavii făceau continuu, anumite mișcări de dans, sărituri sau alte mișcări ritmice, fără să vrea și fără să se poată opri. Epidemiile acestea (de natură histerică) erau obișnuite în special în școli și mănăstiri, unde contagiunea prin sugestie era ușoară²).

Toate aceste mișcări se fac fără voința individului, fără controlul său, deaceia nu se pot opri. Conștiința lui nu are niciun amestec în producerea, continuarea sau oprirea lor. Ele sunt automate, nu sunt deci la dispoziția conștiinței superioare sau voinții individului. Cum spune Janet „limbajul (în cazul loghorreei) există în afară de conștiința personală, el nu mai există în acelaș timp cu această conștiință“³), așa cum ar trebui și cum ni se întâmplă nouă oamenilor normali, când vorbim. Și tot așa se întâmplă cu mișcările: cum s'a văzut, „mici sisteme de mișcări și uneori mari sisteme bogate și vechi, constituind adevărate funcțiuni“⁴) se desvoltă fără control, în mod exagerat și constituiesc ticuri și coree“⁵). Dealtfel lipsa de control a conștiinței superioare se manifestă și prin

¹ P. Janet, Op. cit. pag. 66.

² Ch. Richet Op. cit. pag. 90 și urm

³ P. Janet Op. cit. pag. 320.

⁴ Altfel spus, funcțiunile cari trebuie să formeze un tot sintetic, (din care iese ideia personalității noastre) se desfac de această personalitate sau se disociază. Un caracter fundamental al isteriei este disocierea funcțiunilor, care rămân astfel în afară de conștiința personală. Cum zice în altă parte Janet, „isteria este înainte de toate o boală a personalității“ (Op. cit. pag. 344).

⁵ P. Janet Op. cit. pag. 321.

paralizii și anestezii. În cazul acesta și mișcările și sensibilitatea n'au dispărut din pricina vreunei leziuni, care să provoace nefuncționarea organelor respective, ci ele nu mai sunt la dispoziția conștiinței și voinței individului. Isteria nu este — în privința aceasta toți sunt de acord — o boală organică, ci una psihică. Accidentele isterice se datorează unei idei. „La isterici ideile au o mult mai mare importanță și mai ales o mai mare acțiune corporală decât la omul normal“ ¹⁾. Sau cum spune Charcot: „Se pot considera ca histerice toate modificările maladive ale corpului, cari sunt pricinuite de idei“.

Când e vorba deci să stabilească stigmatul esențial al histeriei, P. Janet crede că ele sunt următoarele:

1) o dispoziție foarte accentuată, anormală spre eterosugestie sau autosugestie — dispoziție căreia Janet preferă să-i zică *sugestivitate* spre a arăta caracterul ei patologic și a o deosebi astfel de *sugestibilitatea* normală ²⁾.

2) Această *sugestivitate* exagerată e strâns legată de altă dispoziție sufletească, pe care Janet o numește *distractivitate* și fără care nu se explică isteria. Aceasta însemnează că câmpul conștiinței bolnavului s'a strimtorat, că adică toate ideile sau amintirile, cari ar trebui să fie prezente în minte și să oprească ideia sugerată de a se realiza, nu se impun atenției bolnavului. Văzând pe altcineva, să zicem, că sare mereu în sus (în cazul de coree) individul cu dispoziții isterice, nu găsește în mintea sa nicio idee, nicio tendință care să împiedice ca mișcările acestea fără rost să le săvârșească și el în același chip. Distractivitatea cum se vede, constă în „suprimarea tuturor fenomenelor psihologice, cari de obicei se opun dezvoltării ideii sugerate“ ³⁾. Se întreabă însă cineva: ce ne interesează pe noi aici isteria?

Toate cele spuse au însemnătate, fiindcă și după părerea lui P. Janet, cași după aceea a americanului Morton Prince și ale altora, *histeria duce de multeori la somnambulism, la mediumnitate și dublă personalitate*.

Cum spune textual P. Janet, atacurile histerice sunt „forme incomplete de somnambulism, amestecate cu diferite agitații motrice“ ⁴⁾.

Identitatea de natură a isteriei cu *somnambulismul* ⁵⁾, — iată problema, a cărei deslegare prezintă o importanță necontestată pentru stabilirea

¹ P. Janet Op. cit. pag. 327.

² Idem Op. cit. pag. 297.

³ Idem Op. cit. pag. 338.

⁴ Idem Op. cit. pag. 271.

⁵ Detalii cu privire la teoria că mediumii sunt somnambuli, vezi și în L'automatisme psychologique pag. 404 și urm.

caracterului fenomenelor, de care ne ocupăm. Am văzut mai sus părerea lui Schrenk-Notzing asupra mediumului Willy, căruia el îi atribuia numai „dispoziții spre histerie“. Sunt însă alții cari, cași P. Janet, socotesc că mediumii intră în marea coteorie a nevropaților și anume că transa ar fi o formă de somnambulism, care și el e de aceeaș natură cu toate accesele de histerie.

C. Lombroso este și el de aceeași părere: „Se poate deci conchide că în fenomenele transei domină automatismul, că transa medianimică este un echivalent al histeriei, dupăcum inspirația genială este pentru mine acces epileptic pe un fond de nevroză, dupăcum fenomenele stranii ale hipnozei și visului vin din dezagregarea și paralizia facultăților normale, cu predominarea inconștientului și automatismului. Astfel diversele simptome isterice găsite la mediumi, departe de a infirma facultățile lor medianimice, le explică dimpotrivă, tot așa cum nevroza explică miracolele geniului și somnambulismului lucid“¹).

Nu toată lumea e însă deacord cu părerea lui Janet. Lăsând la o parte pe spiritiști, cari socotesc dimpotrivă pe mediumi ca ființe alese, superioare muritorilor de rând, sunt chiar oameni de știință obiectivă cari cred că, deși sunt, firește, și mediumi la cari se constată, cum se zice, o *diateză histerică*, există alții cari sunt complect normali. Ceva mai mult: aceia, cari pot produce fenomene supranormale sau metapsihice, ar putea cel mult să fie considerați ca exemplare ale unui tip perfecționat uman, care apare excepțional astăzi, dar care în viitor se va generaliza probabil, devenind tipul omenesc obișnuit.

Spre această opinie inclină Maxwell, care spune, că se cere unui medium oarecare „*instabilitate nervoasă*“, dar că nu trebuie înțeleasă această însușire ca un simptom de histerie, fiindcă, pe deoparte, histericii nu produc fenomene metapsihice limpezi, iar pe de altă parte, experiențele cele mai reușite, pe cari el le-a avut, au fost făcute cu oameni, cari n'aveau niciunul din caracterele histericilor.

„Instabilitatea nervoasă de care eu vorbesc, zice el, nu este deci nici histerie, nici neurastenie, nici vreo nevroză oarecare. Este o stare a sistemului nervos așa, încât el pare că e în hipertensiune. O vie impresionabilitate, o susceptibilitate delicată, o oarecare inegalitate în dispoziții apropiate pe mediumi de unii nevropați, dar ei se disting de aceștia prin integritatea sensibilității lor, a reflexelor lor, a câmpului lor vizual. Ei au în general inteligența vie, sunt capabili de atenție, și nu sunt lipsiți de energie; sentimentele lor artistice sunt relativ dezvoltate; ei sunt încre-

¹ C. Lombroso. *Hypnotisme et spiritisme*, ed. Flammarion, pag. 83.

zători și expansivi cu cei ce le arată simpatie, ușor bănuitori și iritabili când nu sunt cruțați. Ei trec ușor dela tristețe la bucurie, simt adesea o nevoie irezistibilă de agitație fizică : tocmai aceste două caractere m'au făcut să aleg expresia de instabilitate nervoasă.

„Zic *instabilitate*, nu lipsă de echilibru. Mulți mediumi pe cari i-am cunoscut, erau foarte bine echilibrați din punct de vedere mintal și nervos. Am chiar impresia, că sistemul lor nervos este superior aceluia al mijlociei oamenilor“¹).

Osty crede, că există cazuri de isterici, cari, în stare de somnambulism, își desvăluie calitățile lor „metagnomice“ (metapsihice). Sunt însă isterici — și aceștia sunt cei mai mulți — cari n'au aceste calități, precum există indivizi, cari n'au nicio urmă de turburări isterice și totuși au însușiri metapsihice. „Cunosc unii (mediumi) remarcabili, cari n'au fost niciodată atinși de turburări nevropatice și nu prezintă niciunul din stigmatul isteriei“²)

Însfârșit iată ce spune și Flournoy despre d-șoara Hélène Smith :

„Este într'adevăr incontestabil că d-ra Smith are un cap extrem de bine organizat și că, din punct de vedere al afacerilor de exemplu, ea conduce admirabil de bine secția foarte importantă și foarte complicată, în fruntea căreia se găsește, în magazinul unde este funcționară ; așa încât a-i atribui o stare morbidă pentru singurul motiv că este *medium*, echivalează cel puțin cu enunțarea unei *petitio principii* inadmisibilă, pentru că natura constitutivă și caracteristica unui medium este încă obscură și supusă la discuțiuni.

Este limpede că există printre savanți spirite strimte și mărginite, tari fiecare în specialitatea lor, dar gata să arunce anatema în contra a tot ce nu se potrivește cu ideile lor preconcepute și să trateze drept morbid, patologic, nebun, tot ce diferă de tipul normal al naturii omenești, așa cum o concep ei, după modelul propriei lor personalități.

Dar, în primul rând, criteriul esențial după care trebuie să apreciem valoarea unei ființe omenești ne este dat, nu de starea bună sau rea a sănătății sale, nici de gradul de asemănare cu alți indivizi, ci de chipul cum își îndeplinește sarcina sa specială, cum se achită de funcțiunile ce-i sunt atribuite și de ceea ce se poate aștepta și spera dela ea. Eu nu am cunoștință, că facultățile psihice al d-rei Smith ar fi împiedicat-o vreodată să-și îndeplinească vreuna din datoriile sale ; ele din contra, au ajutat-o mai curând la aceasta, căci activitatea sa normală și conștientă a găsit adeseori un sprijin neașteptat în inspirațiile sale subliminale și în manifestările sale automate.

¹ J. Maxwell Op. cit. pag 41.

² Osty. La connaissance supranormale. Alcan, Paris, 1923 pag. 188.

În al doilea rând, nu s'a demonstrat câtuși de puțin, că starea mediului ar fi o stare patologică; este fără îndoială un fenomen anormal, în sensul că e *excepțională*, dar raritate nu însemnează morbiditate. Puținii ani, cât au fost studiate serios și științific aceste fenomene, nu ajung spre a ne permite să ne pronunțăm asupra naturii lor. Este interesant de notat, că în țările unde studiile de acest gen au fost împinse mai departe, în America și în Anglia, părerea care predomină la savanții cari au aprofundat mai mult această materie, nu e deloc defavorabilă mediumismului; și că, departe de a considera pe acesta din urmă ca un caz special de histerie, ei văd în el o facultate superioară, avantajoasă, sănătoasă, histeria nefiind decât o manifestare de degenerescență, o parodie patologică, o caricatură morbidă a lui ¹⁾“.

Dealtfel W. James a căutat să rezolve în mod experimental problema aceasta. Vrând să se convingă, dacă există o legătură de continuitate între transa medianimică și starea hipnotică obișnuită, el încercă să hipnotizeze pe d-na Piper de două ori, fără niciun rezultat. El se adresează atunci călăuzei d-nei Piper, pe când aceasta era în transă, și-i ceru să o transforme într-o persoană hipnotizabilă. Încercă apoi a treia oară să o hipnotizeze, dar rezultatul fu foarte slab: ea căzu numai într-o stare semi-hipnotică, deosebită de transă printr-o mulțime de caractere pe care ar fi inutil să le înșirăm. E destul să știm că manifestările metapsihice ale d-nei Piper nu se constată în această stare de semihipnoză ²⁾.

Aceasta pare a dovedi că într'adevăr, una este transa medianimică, (sau mediumnică), în care se dau la iveală puteri sufletești uimitoare, supranormale, și altă este starea de hipnoză, în care nu apar aceste puteri.

În acelaș sens se pronunță și Ch. Richet. El împarte mai întâi pe *mediumi* în trei categorii: 1) *mediumi* propriu ziși (aceia cari produc fenomene de natură fizică: mișcarea meselor, rapuri, ridicări de obiecte etc.); 2) *sensitivi*, cari posedă însușirea numită luciditate (cazul bolnavei din Tambow citat mai sus); 3) *automați* aceia cari, lipsiți de luciditate, pot prin scriere automată să înfățișeze anumite personalități, create probabil prin autosugestie (așa se întâmplă cu d-na Piper în ședința citată, în care apare Hodgson).

Niciunii din aceștia, afirmă Richet, „nici sensitivii, nici automații și nici măcar mediumii nu pot fi caracterizați prin diagnoze, cari să aibă oarecare verosimilitate. *Ei sunt ca toată lumea*. Vârsta, sexul, naționalitatea nu par să aibă mare influență.

¹ Th. Flournoy, Des Indes à la planète Mars, ed. Eggiman, Genève, pag. 41.

² W. James Op. cit. pag. 23.

S'a vorbit adeseori de histerie ; dar se pare că histeria nu este o condiție favorabilă, afară de cazul când se dă o extindere nemăsurată acestei forme morbide. Histericii sunt adeseori hipnotizabili ; dar aptitudinea de a fi hipnotizat este așa de generală, încât aceasta nu e deloc o caracteristică. Mediumii sunt mai mult sau mai puțin nevropați, supuși la dureri de cap, insomnii, dispepsii (digestiuni grele și dureroase). Dar toate acestea n'au mare importanță.

În tot cazul, eu refuz în mod absolut să-i consider ca bolnavi, așa cum e prea înclinat s'o facă P. Janet. Desigur, este o oarecare dezagregare a conștiinței, dar la artiști, la savanți, și chiar la indivizii vulgari nu există adeseori dezagregări analoage ale conștiinței, cu automatism parțial ?¹⁾

Iar F. H. Myers, unul din autorii voluminoaselor colecțiuni de halucinații telepatice și cercetător neobosit în domeniul fenomenelor metapsihice, scrie în introducerea, care precedă primele studii publicate de S. P. R. în 1890, despre D-na Piper : „Limbajul automat, deși se manifestă adesea la subiecți histerici, nu pare să fie neapărat în raport cu histeria. Nu avem niciun motiv real să-l considerăm că indică prin el însuși o stare morbidă, deși repetarea sa excesivă ar putea determina stări patologice. Tot ce putem spune cu certitudine este, că el (limbajul automat) reprezintă o formă de automatism și constituie unul din fenomenele numeroase, cari survin la subiecți sănătoși, fără a pătrunde în conștiința normală din starea de veghie și fără a face parte din lanțul obișnuit al memoriei“²⁾. Aceasta *constitue* ceeace Myers numește *eul subliminal* ³⁾.

Ch. Richet a stabilit, după părerea noastră, în mod minunat, cum

¹ Ch. Richet, Op. cit. p. 51.

² Cf. O. Lodge Op. cit. pag. 151.

³ Iată ce răspunde la aceste obiecțiuni P. Janet :... „mai mulți autori sunt încă dispuși a crede că sugestia, somnambulismul, actele subconștiente, scrierea automată sunt fenomene ale vieții normale, compatibile cu sănătatea fizică și morală cea mai perfectă. Această discuțiune e greu să se termine, căci ea privește chestiuni veșnic insolubile, chestiuni de limită. Fenomenele automate, faptele de diviziune a conștiinței se leagă cu toate simptomele patologice, prin tranzițiuni nenumărate cu fenomenele de psihologie normală și se poate discuta infinit asupra limitei dintre boală și sănătate. Pentru a putea să ne înțelegem, nu trebuie să considerăm decât cazurile cele mai limpezi și să ne facem o idee după ele. Dacă procedăm așa, noi credem încă că se va constata, în toate cazurile complete de somnambulism și de scriere automată, o histerie clinică indiscutabilă“. (P. Janet *L'automatisme psychologique*, Alcan, Paris 1930 pag. 19).

Idem. dezvoltarea acestei idei la pag. 404 și urm.

se face tranziția dela stări psihice normale la cele ale mediumilor și deosebirea — am putea zice prăpastia — ce există între un medium obișnuit, care produce fenomene banale și un medium excepțional, care produce fenomene metapsihice. Să vedem deci, cari sunt păreriile lui și ce gradație stabilește :

1) O primă abatere, abatere firește foarte ușoară dela starea normală, o prezintă indivizii, cari, cum am văzut când am vorbit de pendula lui Chevreul și de cumberladism, produc inconștient și deci involuntar, mici mișcări imperceptibile, în legătură cu anumite idei. Astfel de mișcări se pot totuși constata de un observator experimentat. „Antoaneta zice Richet, nu este hipnotizabilă. Dar dacă-i iau mâna și-i cer să se gândească la un obiect, pe care l-a ascuns într'un colț al camerei, e foarte mirată, când, condus de ea și prin mișcările ei inconștiente, eu descoper acest obiect“¹⁾

Aproape 50 %, din oamenii normali prezintă această particularitate, așa încât o putem socoti ca o problemă de Psihologie și de Fiziologie normală.

2) Hipnotizând pe cineva, îi putem impune o personalitate nouă, care durează atât cât voește hipnotizorul și poate fi înlocuită ușor cu alta, iar, odată cu deșteptarea hipnotizatului, ea dispare fără a lăsa vreo urmă aparentă. Dacă deci unui hipnotizat îi spui că e, cum arată Richet, un general bătrân, el începe să tușească, să scuie, să vorbească restit, va cere un absint etc.

Formarea aceasta de personalități noi și dispariția vechii personalități conștiente, normale, cu ajutorul sugestiei în timpul hipnozei, este iarăși o problemă de „Psihologie normală clasică“ studiată și rezolvată în multe din aspectele ei.

3) Un al treilea grad avem atunci, când prin autosugestie, mediumul își creează singur o personalitate nouă, o *călăuză*, dela care primește tot felul de mesagii. În hipnotism se creează o personalitate nouă prin *heterosugestie*, prin intervenția hipnotizorului; în starea de medium, personalitatea nouă (călăuza) se creează prin autosugestia mediumului însuși. Aceasta se întâmplă chiar atunci, când mediumul este hipnotizat înainte de a intra în transă. Stasia II, călăuza Stanislavei Tomczyk (deși aceasta face parte din mediumi de altă categorie) este o personalitate creată tot prin autosugestie, iar nu prin vreo intervenție dinafară.

Hélène Smith își închipue că este Maria Antoaneta, nenorocita regină a Franței. Ea vorbește în transă, cu tonul mândru al acestei regine

¹ Ch. Richet Op. cit. pag. 48.

și imită, cu multă fidelitate, scrisul și ortografia ei. Totul se mărginește însă la atât. Și este desigur multă apropiere între personalitatea creată astfel prin autosugestia mediumului și personalitatea creată prin intervenția hipnotizorilor. „Nu este, zice Richet, decât o slabă diferență între personalitatea Mariei Antoanetta, pe care Hélène Smith ar fi luat-o pentru că magnetizorul (hipnotizorul) său i-a impus-o“¹).

În această categorie intră și mediumii cu scriere automată, în ale căror numeroase pagini de hârtie se găsesc comunicări — banale sau lipsite de orice caracter supranormal — din partea călăuzii.

Fenomenele acestea se explică pe cale psihologică și nu e nevoie să se presupună neapărat intervenția spiritelor. E „o presupunere copilărească“, după Richet, să admitem că Maria Antoanetta s'a încarnat în Hélène Smith pentru motivul, că aceasta joacă foarte bine rolul aceleia²).

4. Este cu totul altceva, când această personalitate nouă, care comunică prin intermediul mediumului, este capabilă de ceea ce Richet numește *cryptestezie*, când ea cunoaște lucruri, pe cari mediumul în starea lui nor-

¹ Ch Richet Op. cit. pag. 47.

² Nu ne putem reține de a nu extrage din Richet următorul citat convingător : „Iată o femeie, care ia un creion și fără să vrea sau să înțeleagă sau să știe ceva, cu o repeziciune febrilă scrie pagini și pagini ; scrisul devine cu totul diferit de scrisul său normal ; timp de zece minute, o jumătate de oră, uneori mai mult timp, ea scrie și scrie iarăși. Frazeele se succedă fără sfârșit. Când o foaie de hârtie este acoperită de scris, numai decât o foaie de hârtie albă e luată pentru a fi într-o clipă mângălită din nou. Și totuși persoana, care scrie, nu știe deloc ce face ; ea a putut, în tot acest timp, să continue conversația foarte măsurat, foarte corect, cu camenii cari sunt împrejurul ei. Totul se petrece, cași cum personalitatea ei ar dispărea pentru a fi înlocuită cu o alta, care împrumută mâna sa spre a scri. Și atunci, cu toată bunăcredința, ea soune : *Nu eu scriu !* Cu toată bunăcredința asistenței zic : *Nu ea !* Și dacă această scriere este în șir de mai multe zile, cât de puțin coerentă ca grafism, ca stil, ca idei — și ea este, în general extrem de coerentă — dacă este cât de puțin dibace pastîșarea stilului cutărui sau cutărui personaj evocat, fiecare în adunare va fi convins, profund convins că acest personaj (un spirit) a intervenit, că el a scris și că ne face cunoscute dorințele sale.

Dar, pe bună dreptate, nu se poate admite aici o personalitate nouă mai mult decât, când eu îi spun Aicei : *Iată-te un bătrân general !* și ea vorbește ca un bătrân general. Fie că rămâne despre personalitatea anterioară, normală, o conștiință precisă, sau vagă, sau nulă ; în niciun caz realitatea unei personalități streine nu e acceptabilă.

Și aceasta e tot așa de adevărat pentru mediumi, cași pentru somnambuli. Numai că, în loc de a fi, ca la somnambuli o personalitate, care a fost impusă prin sugestie, la mediumi este o personalitate, care s'a creat în întregime prin autosugestie. Dar aceasta n'are importanță. Personalitatea care vine, este factice, arbitrară ; ea n'are mai multă realitate exterioară decât creațiunile poezilor. „(Richet *La Métapsylique* p. 85 - 86).

mală nu le cunoaște și uneori nici nu are de unde să le cunoască. „Călăuza mediumului (cu alte cuvinte personalitatea nouă care a apărut) pare că este atunci o forță streină, într'adevăr streină. Putem să numim aceste fenomene, fenomene metapsihice pentru că, la urma urmei, inteligența normală nu ajunge ca să explicăm ciudatele și puternicele cryptes-tezii, pe cari le prezintă acești *sensitivi*“. Când un sensibil ca Ossowietski, despre care vom vorbi mai târziu, este în stare să spună con-prinsul unei scrisori venită din Paris, fără știrea nimănui din cei pre-zenți, pecetluită și necitită de nimeni, nici chiar de cel ce a primit-o, este la mijloc un fenomen surprinzător.

Puterea excepțională pe care o are acest om — indiferent de expli-cația ce urmează să se dea faptului — este ceva ce iese din normal: ea nu se poate explica prin legile obișnuite ale Psihologiei sau Fiziolo-giei normale și rămâne să formeze capitolul special al Metapsihicei, de-numit luciditate.

5) Ultima categorie --- aceea căreia singură ar trebui, după Richet să i se rezerve denumirea de mediumi — e formată din cei, cari sunt capabili de acțiuni materiale. Lăsând la o parte mișcarea me-selor prin contact a cărei explicație, cum am văzut, intră în domeniul Psihologiei normale, se găsesc mediumi capabili de a produce: 1. mișcări misterioase de obiecte, fără contact, deci neexplicabile prin legile obiș-nuite ale Mecanicei; 2. materializări, adică aparițiuni de forme (membre umane, chiar corpuri întregi) fantomatice. Eusapia Paladino (un alt me-dium puternic asupra căruia vom reveni) după ce cade în transă, pune în mișcare obiecte, pe cari nimeni nu le atinge, sau face să apară ca o fantomă capul călăuzei sale *King*.

Astfel de fenomene sunt tot așa de surprinzătoare și de misterioase — dacă nu și mai misterioase — cași cele din grupa precedentă. Ele într'adevăr pot fi socotite, în stadiul actual al științei, ca fenomene su-pranormale, metapsihice.

Se vede de aici, că activitatea mediumilor este în majoritatea ca-zurilor cu totu' banală și lipsită de interesul, pe care i-l atribue spiritiști, Aceștia într'adevăr pretind, că activitatea oricărui medium este depen-dentă de inspirația spiritelor. Și atunci, în mod firesc, comunicările pri-mite dela preținsele spirite sunt acceptate cu o adevărată venerațiune religioasă, deși la mijloc nu e decât o activitate obișnuită a inconștien-tului. Cum am mai văzut, activitatea conștientă a inteligenței noastre nu reprezintă decât o porțiune foarte restrânsă — ba am putea zice și su-perficială — a întregii noastre activități sufletești. Dedesuptul așa zisului prag al conștiinței noastre, are loc o altă activitate psihică, de obicei ne-

1. : / UCATILOR
A. J. UCURESTI
F. A. VDCAT
H. E. HEDANT I

cunoscută nouă decât prin unele rezultate, care trec în lumina conștiinței activitate căreia Myers i-a dat numele de subliminală. Cine ajunge, după câteva ceasuri obositoare de urcuș, pe vârful cel mai înalt al Ceahlăului, într-o dimineață de vară, are înaintea ochilor o priveliște minunată: până la linia depărtată a orizontului, de jur împrejur, se întinde sub picioarele lui ca o mare nemișcată, cenușie, turbure, massa nesfârșită a norilor cari-l despart de restul lumii, pe care a lăsat-o jos, sub el. Nimic din tot ce agită acea lume plină de pasiuni, din care el a plecat, nu mai pătrunde până aici. O liniște adâncă domnește împrejur. O liniște adâncă coboară și în el. Privirile lui senine întâlnesc doar ici, colo, până unde pot pătrunde, vârfuri colțuroase, sau rotunde, cu coama verde sau pleșuve — cari, întocmai ca niște insule, par scăldate de negura ce se întinde la baza lor. Cine ar trăi numai acolo pe piscuri, deasupra norilor, n'ar putea bănuî că aceste insule pătrund și își continuă liniile lor în jos, sub ceață, că ele scoboară în văi și prăpăstii și că lumea toată, cu vâlmașagul și patimile ei nesfârșite se desfășură largă, întinsă, mult mai variată și mai complexă decât tabloul simplu, deși măreț, de sus.

Imaginea aceasta ne face să înțelegem activitatea noastră sufletească, despărțită în cele două domenii deosebite ale activității conștiente și a celei subliminale.

Ce sunt stâncile izolate, ieșite din ceață, față de lumea plină de tumult de dedesupt, este și activitatea noastră conștientă, superioară, față de activitatea obscură, neîncetată și plină de mister a inconștientului nostru. De altfel, tot așa cum, prin unele spărturi de nori, pătrund de sus razele de lumină la lumea de jos, tot așa se pare că se produc spărturi, prin cari conștiința noastră pătrunde în unele colțuri ale activității subliminale.

Activitatea mediumilor, privită în lumina acestor idei, devine în parte înțeleasă. Căderea în transă însemnează dezagregarea personalității și dispariția conștiinței normale, pentruca să apară o altă personalitate deosebită, produsul activității subliminale a mediumului.

Rezultă de aici, că ceeace mediumii comunică în această stare, prin cuvinte sau prin scriere automatică, este de obicei potrivit cu gradul de dezvoltare al aptitudinilor ce ei posedă. Un medium vulgar, lipsit de inteligență sau de cultură, nu va avea decât manifestări vulgare; dupăcum un medium cu facultăți superioare, va avea și activitate subliminală nebanală ¹).

¹ Myers care admite existența spiritelor, este silit să recunoască că multe din prelinsele mesagii ale spiritelor se pot explica prin simpla activitate subliminală. Vorbind de mediumul excepțional Stainton Moses și de mesagiile obținute de el

Există o întreagă literatură, socotită ca provenind dela spirite — literatură care nu revelează nicio superioritate a pretinselor spirite. Cum spune Richet „caracterul acestei literaturi a inconștientului este destul de deosebit spre a fi recunoscut ușor. Este înainte de toate o *tendință spre marile fraze mistice și vagi asupra destinului omenesc, asupra forțelor neperitoare ale sufletului omenesc*. Totdeauna aceste divagațiuni ale inconștientului sunt foarte religioase, cașicum ar fi vorba să se tragă lineamentele unei religii noi, cu rituri și doctrine. Este deasemenea totdeauna o *dragoste de omenire*, care ar fi mișcătoare, dacă n'ar fi vorba de o filantropie cețoasă și emfatică. Scrierile automate detestă preciziunea. *Ele fug de orice indicație precisă*, mulțumindu-se cu banalități foarte banale.

Ar părea că avem niște poeți, cari nu știu poezia; filosofi cari nu cunosc filosofia; preoți cari nu cunosc religia; dar cari fac și unii și alții o lăudabilă sfortare spre a ne da, într'un limbaj nebulos, sfaturi asupra unei filosofii și precepte pentru o religie“¹).

Sunt totuși manifestări, cari nu pot intra în massa mare a compozițiilor incolor, produse în ședințele spiritiste.

V. Hugo care a fost convertit la spiritist, după ce s'a exilat din Franța, a participat la numeroase ședințe, în cari fiul său Charles servia de medium. Răspunsurile date de diferite spirite, în special de poeți, sunt în versuri și unele sunt cu adevărat frumoase și demne de pana marelui poet francez E. de la sine înțeles că astfel de răspunsuri n'ar fi fost date de spirite printr'un alt medium, care n'ar fi avut talentul pe care fiul lui V. Hugo pare a-l fi moștenit dela tatăl său.

Nu e mai puțin adevărat însă, că activitatea aceasta pe care noi o atribuim inconștientului și a cărei origine nu ni se pare atât de mis-

prin scriere automată, Myers zice: „Nimeni nu va îndrăzni să se îndoiască că aceste mesagii au fost scrise de Dl. Moses cu convingerea sinceră, că ele emanau dela persoanele a căror semnătură o purtau. Dar ceea ce este mai îndoios este chestia de a se ști, dacă ele emanau în realitate dela persoanele invocate. Date fiind condițiile în cari s'au făcut aceste comunicări, ele nu revelează o inteligență directoare și nu fac cunoscut niciun adevăr realmente nou, deoarece aceste manifestări sunt prin ipoteză limitate, nu de *cunoștințele* prealabile, ci de *capacitățile* prealabile ale subiectului. Și dacă ele ne procură date despre cari subiectul-medium n'are cunoștință conștientă și cari prezintă totuș un caracter desăvârșit, se poate presupune că aceste date au fost *dobândite subliminal* de către medium în urma unei priviri inconștiente aruncate pe o pagină tipărită, sau poate chiar că au fost *aflăte prin luciditate*, fără intervenția unui alt spirit decât acela, deși funcționând în mod supranormal, al „mediumului“ (F. W. H. Myers La personnalité humaine, F. Alcan, Paris 1919, pag. 379-380).

¹ Ch. Richet Op. cit. pag. 95.

terioasă, prezintă uneori aspecte pe cari nu ni le putem bine lămuri. Se citează astfel adeseori cazul aceluia cismar englez numit James, care în anul 1872, după Dickens, marele scriitor englez murise, continuă în ședințe spiritiste prin scriere automată, radactarea unui roman lăsat neterminat de acest scriitor. Fapt curios, lucrarea aceasta destul de mare a cismarului este într'adevăr o continuare a romanului neterminat și se prezintă și din punct de vedere al desfășurării acțiunii începute, și a frumuseții stilului, demnă de pana lui Dickens.

A atribui aceasta activității inconștientului, fără alte lămuriri complementare, înseamnă a ne mulțumi cu vorbe goale. Cismarul acesta, care are aptitudini remarcabile de medium, n'a primit — lucrul este bine constatat — decât o cultură elementară redusă. Nu poate fi deci vorba — după cât se pare — de înmagazinarea în stare normală a unui număr de cunoștințe, care apoi să fie plămădite oarecum în întunec, elaborate și date la lumină în forma completă, în care se prezintă adeseori produsele activității subliminale. Tocmai de aceea, spiritiștii vor prezenta cazul acesta ca o probă irefutabilă de existența spiritelor. Numai spiritul lui Dickens este capabil, vor zice ei, să continue astfel, prin intermediul mâinii acestui cismar, care scrie fără să știe ce face — romanul care era înjghebat desigur în întregime în mintea scriitorului și pe care moartea prematură nu i-a dat răgaz să-l termine.

Și totuși și pentru cazuri ca acestea, Richet afirmă că nu e nevoie deloc de presupunerea existenței spiritelor.

Pastișerile mărturisite sunt astăzi destul de cunoscute. Tot așa pot exista pastișeri, atribuite fără rost spiritelor. „Chiar dacă pastișarea ar fi mai completă, n'ași merge până acolo ca să conchid că spiritul lui Dickens a intervenit. Chiar dacă buna credință a lui James ar fi stabilită, chiar dacă incapacitatea inteligenței normale de a crea această pastișă genială ar fi bine probată, ași vedea aici orice altceva decât supraviețuirea lui Dickens. Toate presupunerile ar părea preferabile acestei ipoteze naive și simple dar grozav de neverosimilă, și pentru mine inadmisibilă, că Ch. Dickens s'a întors din cealaltă lume pentru a mișca mușchii brațelor lui James“¹)

Greutatea cea mare pe care o întâmpină cel ce vrea să cerceteze în ce chip se desfășoară activitatea subliminală, constă în faptul că el nu poate avea, de cele mai multeori, la îndemână toate elementele necesare analizei ce întreprinde. Un mic exemplu ne va lămuri mai bine în această privință. Hélène Smith, mediumul cercetat de psihologul Th. Flournoy,

¹ Ch. Richet, Op. cit. pag. 92 - 93.

a transmis, între altele, mesagii în limba sanscrită, provenind din partea unui pretins prinț indian. Este adevărat că sanscrita Hélènei Smith este o sanscrită alterată, schilodită în bună parte, ea este totuși limbă sanscrită. Cei ce au cercetat aceste mesagii au constatat între altele, că nicăieri nu se întâlnește în ele nici litera f nici sunetul francez u, ci numai u (ca în latinește și românește). Așa este și în sanscrită. Flournoy a căutat să afle originea cunoștințelor subliminale ale Hélènei Smith, despre această limbă. El n'a izbutit, după cercetări serioase, decât să găsiască într-o familie în a cărei casă se aranjau ședințe spiritiste, la cari participa Hélène Smith, o gramatică a limbii sanscrite. Aceasta ar putea da loc bănuelii că într'adevăr Hélène Smith va fi consultat vreodată cartea. Nu se face însă proba completă, că într'adevăr așa s'a întâmplat în realitate. În tot cazul, se vede de aici, câte elemente pozitive și precise trebuie să aibă la îndemână cercetătorul, care voește să pătrundă în misterele activității prodigioase a inconștientului. Aceasta nu însemnează însă că nu trebuie făcute toate eforturile ca produsele activității mediumilor să fie explicate ca fenomene naturale, nerecurgându-se la ipoteza existenței spiritelor decât acolo unde — cine știe? — mintea noastră n'ar putea găsi o altă explicație. Altfel, ne găsim în fața unei leni condamnabile de a cerceta și a judeca. Nu e nimic mai ușor, decât să admiți fără rezervă formulele spiritismului și să le aplici apoi, în mod oarecum mecanic tuturor cazurilor ce se ivesc.

IV. TELEPATIA

Incepem studiul fenomenelor metapsihice cu telepatia. Vechii magnetizori, discipoli ai lui Messmer, constataseră în experiențele lor că uneori se puteau transmite anumite gânduri personelor „magnetizate“, fără să se întrebuințeze mijloacele obișnute, prin cari noi ne comunicăm unii altora gândirile și simțimintele noastre: cuvinte rostite sau scrise, expresiunea feții, gesturi etc. Părea că între două minți se stabilea *un contact direct*, pe o cale misterioasă în fapt, atribuită însă de ei magnetismului.

Adevăratul merit al punerii problemei în mod serios și-a încercării de a o rezolva, printr'o cercetare cu totul obiectivă, rămâne *Societății engleze pentru studii psihice* (S. P. R.), despre care am vorbit mai sus, și care a pornit o vastă anchetă spre a stabili, dacă există într'adevăr sau nu telepatia. Rezultatul acestei cercetări s'a concretizat în marea lucrare publicată de Gurney, Myers și Podmore sub titlul *Phantasms of the Living, 1885*, (fantomele celor vii)¹), în care din tot materialul strâns, s'au ales 668 cazuri de telepatie, cari au părut autorilor că prezintă destule garanții de autenticitate. Societatea aceasta engleză, împreună cu secția ei americană, continuă și azi ancheta, publicând rezultatele în *bulletinul* ce tipărește. În Franța astronomul C. Flammarion a strâns, în urma unei alte anchete, numeroase cazuri în lucrarea sa *L'inconnu et les problèmes psychiques*²). Ch. Richet însfârșit a publicat și el un material mai restrâns, din timpul ultimului războiu.

Numeroasele cazuri, enumerate în aceste publicații, se prezintă sub forme cari dau naștere la discuțiuni privitoare, fie la autenticitatea, fie mai ales la natura și interpretarea lor științifică. A intra deadreptul în

¹ Tradusă în limba franceză sub formă prescurtată de Marllier, sub titlul *Les hallucinations télépatiques*, Paris, Alcan 1891.

² C. Flammarion *L'inconnu et les problèmes psychiques*, Paris, Flammarion, 1900.

cercetarea și expunerea acestui material, ar însemna poate să ne încurcăm chiar dela început în greutăți, din cari apoi să nu mai putem ieși, căci cazurile atât de numeroase calificate în special de Englezi drept cazuri de *telepatie pură* se înfățișează sub forme, a căror interpretare poate varia.

Deaceea va fi, poate, mai nemerit să luăm întâi cazurile de telepatie experimentală, cari, cronologicește, au apărut ulterior. Aici fenomenul se prezintă simplificat, înlăturându-se tot ce-i poate falsifica natura și este mai ușor de studiat. Dealtfel, acesta a și fost rostul experiențelor organizate în această direcție : să se vadă, dacă cu adevărat există telepatia, care constă în faptul că, cum zice Richet, „la distanță o gândire omenească, fără ajutorul niciunei vibrațiuni exterioare aparente, poate influența asupra unei alte gândiri omenești“¹).

Înainte de a intra în expunerea diferitelor experiențe privitoare la telepatie²) și de a încerca analiza lor, ne vom opri însă puțin spre a arăta, că sunt și cazuri de telepatie aparentă, cari trebuiesc înlăturate din acest capitol. Așa e cazul cu citirea gândurilor, despre care am mai vorbit. Am arătat cum Cumberland cel dintâi a exploatat în ședințe publice un fenomen fiziologic simplu, anume că : reprezentările noastre mintale despre mișcări se transformă în mișcări, inconștiente pentru noi, perceptibile pentru alții. Jocul de citire a gândurilor, denumit *willing-game* se bazează tocmai pe acest fapt. Aceasta nu e telepatie.

Se ghicește gândul cuiva, cum am văzut, prin interpretarea contractărilor lui mușchiulare. Deaceia willer-ul (cel ce conduce pe experimentator) trebuie să-și concentreze serios atenția asupra mișcării : când el nu face aceasta, nici contractările mușchiulare, pe cari are să le perceapă experimentatorul, nu se produc și experiența nu izbutește. Și totuși sunt cazuri, cari nu se pot explica atât de ușor.

Sunt unii magnetizori, cari în ședințele publice de „citire a gândului“ nu țin de mână pe cel ce a conceput o mișcare și nu se conduc deci după contractările lui mușchiulare involuntare. Acești magnetizori merg înainte,

¹ Richet. *Traté de Metapsychique* pag. 75.

² Ea a fost definită de Podmore, drept *o vibrație cerebrală* pornită din creierul unei persoane (agent, emitent) și transmisă crierului altei persoane (percipient). R. Sudre, la rândul său, spune că : „Telepatia este comunicarea de gândire ce se stabilește între doi indivizi în afară (independent) de simțurile obișnuite“. (Op. cit. pag. 116). Myers însăși afirmă că telepatia este „acțiunea unui spirit asupra altuia, în afară de organele simțurilor obișnuite și mai ales acțiunea cu ajutorul halucinațiilor prin producerea fantomelor veridice, cari constituiesc, pentru a zice astfel, mesagii din partea pesoanelor încă în viață...“ (Myers, *La personnalité humaine* pag. 258).

cu ochii închiși, iar, subiectul (willer-ul) îi urmează la un pas ; mișcările lor se fac adaptându-și mersul după al subiectului. Și totuși și 'n aceste cazuri se ghicește gândul. Cum se produce acest fenomen? Explicația lui Chevreul și a acelor ce au acceptat-o, nu-și are aici locul ¹). Se poate bănuia atunci, sau că experimentatorul pătrunde oarecum în mintea subiectului și-i află gândul (că deci e la mijloc telepatie), sau că — ceeace iarăși nu este cu totul imposibil — experimentatorul are o sensibilitate excepțională (hiperestezie) auditivă sau de altă natură, care-l pune în stare să priceapă, chiar fără contact, în ce direcție ar voi subiectul să se îndrepteze. Explicația aceasta dată experiențelor, în cari se înlătură contactul dintre subiect și experimentator, nu spune deocamdată mare lucru. Ea va fi, probabil, mai clară după ce vom cerceta mai deaproape telepatia.

Sunt apoi și alte cazuri de falsă telepatie. Ochorowicz ²) a făcut o cercetare minuțioasă a cazurilor când telepatia e numai aparentă. Așa de ex. i se poate părea unei persoane că a ghicit gândul cuiva printr'o comunicare directă, de natură telepatică, când în realitate au condus-o la aceasta unele indicii externe neînsemnate sau aproape imperceptibile. Alteori viața în comun a două ființe, cari și-au identificat oarecum gândirea și simțirea, poate face să le apară un gând, în acelaș timp, prin simplă asociație de idei. Sunt însăfârșit *coincidențe* cari pot face pe

¹ Iată ce spune Ch. Richet cu privire la unele din aceste experiențe : „Dibăcia acestor exhibițiuni este uneori extraordinară. O tânără femeie A., ai cărei ochi sunt legați, este așezată pe un fotoliu, cu fața spre public. În picioare, alături de ea B..., magnetizorul său roagă una din persoanele din sală să vie lângă A.... Și desigur acest al treilea personaj C... nu este nimic altceva decât un complice. Atunci C... arată fără a zice nimic, cartea de vizită lui B. ; B... o privește și aproape imediat A... silabisește această carte de vizită, cu oarecare șovăială la început, dar uneori foarte curent, fără greșală, fără întârziere, fără șovăială, *foarte repede*, chiar când e vorba de cuvinte grele.

Experiența este hazlie, totuși ea nu orbează nimic altceva decât uimitorul dibăcie a operatorilor. Este într'adevăr sigur ca există un cod de semnale, care permite lui A... să înțeleagă, având ochii mai mult sau mai puțin legați, ceeace B... îi transmite, prin unele semnale : cuvinte, o atitudine, mișcări cu piciorul drept sau stâng, cu mâna dreaptă sau stângă, cu trunchiul, cu capul, toate semne foarte ușoare, pe cari publicul nu știe să le observe și cari grație memoriei excelente a lui A... îl fac să spună cifrele sau cuvintele pe cari B... i le transmite prin semnale secrete sau printr'un alfabet motor convențional. Aceasta nu e citire de gânduri la A..., după cum nu e descifrarea unei telegrame Morse la telegrafiști, când aud sunetele intermitente emise de aparat în momentul când e transmisă o telegramă și ei prind sensul acestei telegrame” (Op. cit. pag. 77-78).

² Ochorowicz. De la suggestion mentale Paris, Doin, 1887.

un om să se gândească la cineva aproape în același timp, când și acela se gândește la el. „În timpul zilei, în mijlocul ocupațiilor mele, mi se întâmplă adeseori să constat asemenea coincidențe, zice și Warcollier. Mi-am notat că imaginea unei persoane sau o idee privitoare la ea îmi vine spontan în minte în momentul precis, când această persoană mă chiamă la telefon“ ¹).

Între alte cazuri de coincidențe ciudate, Warcollier citează și faptul că „folosirea armoriilor apare în Japonia aproape exact în aceeași epocă ca și în Europa, atunci când nicio relație nu exista între cele două țări“ ²). Acestea sunt simple coincidențe. Nu este aici nimic, care să se poată atribui telepatiei ³).

Nu se poate vorbi de telepatie decât acolo, *unde toate posibilitățile de explicare a faptului pe altă cale au fost înlăturate.*

Și acum, reîntorcându-ne la subiectul nostru, se cuvine să declarăm că ar fi imposibil să expunem aici toate experiențele, întreprinse, după pilda lui Barrett, care cel dintâi s'a ocupat în Anglia cu telepatia experimentală. Se cuvine însă să vedem măcar câteva. S. P. R. engleză a aranjat experiențe cu cărți de joc, cu desenhuri și cu numere, numind o comisiune, care să scoată concluziuni științifice asupra existenței sau neexistenței telepatiei.

În toate — e bine s'o spunem dinainte — se urmărește să se constate, dacă cu adevărat o gândire sau o simțire a cuiva se transmite altcuiva, direct, după ce se vor fi luat toate măsurile ca să nu se întrebuințeze niciunul din mijloacele, pe cari noi le folosim normal pentru comunicarea ideilor noastre. Nu se poate astfel utiliza în aceste experiențe nici vorba, nici gestul, nici vreun semn oarecare convențional. Măsurile cele mai riguroase sunt luate ca persoana, dela care pornește gândirea

¹ Warcollier. La Télépathie. F. Alcan, Paris 1921 p. 136.

² idem Op. cit. p. 136).

³ N. Vaschide în urma unor experiențe ce a întreprins împreună cu H. Piéron, cu care se înțelesese să însemneze toate momentele, când se vor gândi unul la celalt, pretinde că nu există telepatie, ci numai coincidențe. Din 1374 cazuri, nu s'au constatat decât 48 de cazuri, când gândirea ambilor a coincident. În toate celelalte 1277, nu a existat nicio potrivire între gândul unuia și altuia. Aceasta dovedește, după Vaschide, pe cale experimentală, că *nu există telepatie.*

Se pare însă că cercetările lui Vaschide au fost întreprinse cu idei preconceptionale și de aceea n'au dus la niciun rezultat. Este apoi de necontestat, că nu toți oamenii posedă calitatea aceasta a sensibilității telepatice. Nu este deci exclus ca experiențele să nu fi reușit și din această cauză.

(N. Vaschide. Contributions expérimentales à l'étude des phénomènes télépathiques Paris, 1904).

să rămână complet izolată de persoana, la care trebuie să ajungă acea gândire. Se numește agent sau expeditor persoana, care emite gândirea și se silește printr'un simplu efort cerebral să o comunice la distanță ; percipient sau receptor se numește persoana, care primește gândirea.

Experiențele cu cărțile de joc se fac în chipul următor : percipientul cu ochii legați și urechile astupate stă pe scaun, iar în apropierea lui agentul privește atent o carte de joc, scoasă la întâmplare dintr'o serie completă. În cazul când percipientul ghicește cartea, însemnează că i s'a transmis imaginea cărții de joc de către agentul, care o privește. Lăsându-se la o parte coincidențele și recurgându-se și la calculul probabilităților, se poate stabili, dacă într'adevăr gândirea s'a putut transmite real, dacă adică e telepatie. Cele 17.653 experiențe, făcute în Anglia cu cărți de joc, par a îndreptăți întrucâtva concluzia că este telepatie, căci s'au obținut 4760 de succese, întrecând cu 347 numărul probabil.

Ch. Richet crede însă că rezultatele sunt prea neînsemnate, spre a duce la o concluzie neîndoioasă ¹⁾.

S'au făcut apoi experiențe de transmiterea imaginilor de desenhuri. Se aleg figuri geometrice simple, alteori desenhuri chiar complicate și se încearcă aceeași operație ca cea cu cărțile de joc, luându-se și acum, firește, toate precauțiunile ca orice încercare de fraudă să fie exclusă.

Guthrie din Liverpool pare să fi fost primul, care a încercat să transmită în chipul acesta desenhuri, servindu-se de două domnișoare : una ca agent și alta ca percipient. Percipientul avea ochii legați, iar agentul privia desenhul și-și concentra atenția asupra lui, cătând să nu se gândiască la nimic altceva. Pe urmă era invitat percipientul să spună și apoi să deseneze figura, care-i apărea în minte și care se presupunea că i-a fost transmisă prin telepatie. Rezultatul a fost uneori într'adevăr uimitor, dupăcum se poate constata din figura 3. Desenurile din stânga (originale) sunt cele ce au fost privite de agent ; cele din dreapta (reproducerile) sunt desenhurile executate de percipientul, care n'a văzut originalele și care deci a primit imaginile acestea pe cale telepatică, dela agent.

Sir Oliver Lodge și Guthrie au organizat apoi mai multe experiențe, din cari vom cita două :

I. Se așează un obiect pe un suport, fără să fie văzut de percipient (o domnișoară al cărei nume nu e dat decât cu inițială : E). Acest obiect este privit de mai mulți agenți. În cazul nostru ei sunt : doctorul Herdman,, d-ra R....d și d-ra R. Și acum iată, cu propriile cu-

¹ Ch. Richet Op. cit. p. 102.

vinte ale lui Lodge, cum a decurs experiența : „Obiect : un ceainic, tăiat în hârtie argintie (Vezi figura 4). Prezenți : doctorul Herdman, d-ra

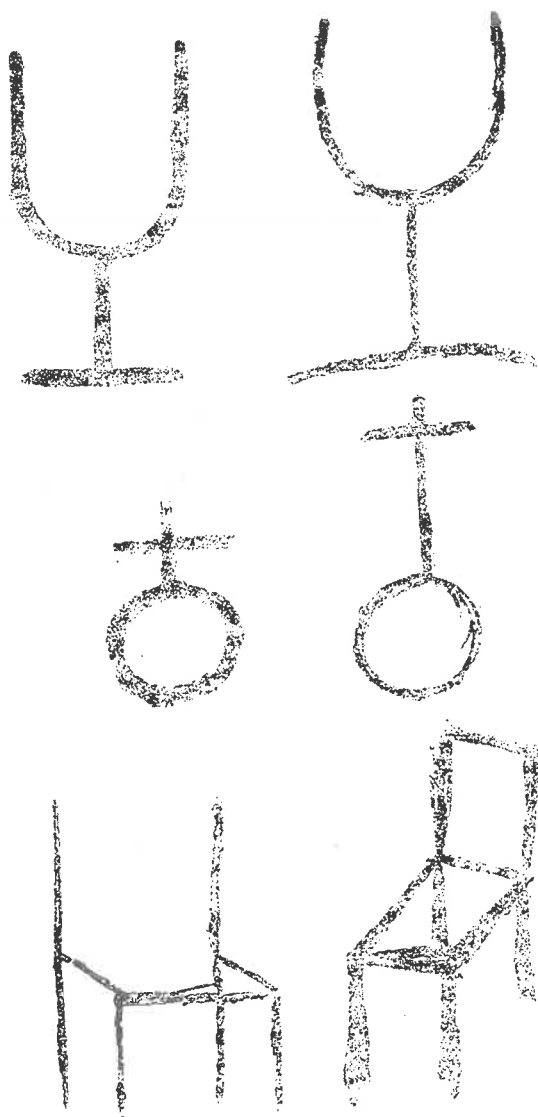

Figura 3
Desen original. Copia telepatică
(După Ch. Richet. *La Métapsychique* pag. 116).

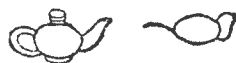

Figura 4
Desen original. Copia telepatică
(După O. Lodge. *La survivance humaine* pag. 39).

R... d și d-ra R. ; d-ra R. ține mâinile percipientului, dar toți (agenții) se gândesc la obiect. Nu se zice nimic vorbă. „Ceva luminos (între ghilimele se găsesc cuvintele pe care le pronunță percipientul)... nu o culoare.... s’ar spune că e o rață.... o rață de argint.... ceva oval.... cu cap la un vârf, cu coadă la celalt”. [Aceasta nu e rar la rațe] ¹). Obiectul, fiind destul de mare, fu dus mai departe, pentruca să fie mai bine înbrățișat în întregimea sa de agenți, dar percipientul continuă să spună că era o rață. Cerându-i-se să-și scoată legătura dela ochi și să deseneze, ea schiță grosolan o reproducere „răsturnată” (întoarsă) a ceainicului, dar nu vedea în aceste decât o rață. Atunci doctorul Herdman explică că, în tot timpul

¹ În paranteză cuvintele experimentatorului.

experienței, el se gândise că acest ceainic semăna mult cu o rață și că, de fapt, el avusese mult mai mult ideea de rață decât de ceainic¹⁾.

II. În a doua experiență a lui Lodge, pe care o vom cita și care este celebră, avem percipient pe d-ra R (care în experiența precedentă era agent), iar agenți sunt: d-ra R...d, d-ra E, asistând la ședință și un domn Birchall. Iată cum au decurs lucrurile: „De astă dată, zice Lodge, așezasem obiectul dublu (un patrat și o cruce, între d-ra R...d și d-ra E. cari se așezaseră una aproape în fața celeilalte.

Se desenase pe una din fețele hârtiei un patrat și pe cealaltă o cruce a Sfântului Andrei (Vezi figura 5). D-ra R...d privia atentă partea cu patratul, d-ra E. pe cealaltă cu crucea. Niciuna din ele nu știa ce privia cealaltă și percipientul (d-ra R.) ignora că se încearcă ceva neobișnuit. Fusesse invitat în tăcere d-l Birchall să-și depărteze atenția, el se ridică și se duse să privească la fereastră, înainte ca desenele să fi fost aduse și nu se mișcă de acolo tot timpul experienței

Figura 5
Desenul original. Copia telepatică
(După O. Lodge Op. cit. pag. 36).

Nu era niciun contact (între percipient și agenți, bineînțeles). Foarte repede, D-ra R. (percipientul) zise: Văd lucruri mișcându-se în toate sensurile... Se pare că sunt două lucruri... Văd mai întâi unul colo deasupra, apoi un al doilea dedesupt... Nu știu ce să desenez... Nu pot să le văd pe fiecare lămurit. — (Bine, n'are aface, desenați ce ați văzut)²⁾. Ea își scoase legătura dela ochi și desenă mai întâi un patrat; apoi zise: „Era încă și cellalt lucru, apoi ele au părut că se contopesc într'unul singur“ — și ea desenă o cruce din unghiu în unghiu, în patrat; ea adăugă: „Nu știu ce m'a împins să o desenez înăuntru“³⁾.

Experiența aceasta dovedește, cum afirmă Lodge, că percipientul a primit imaginile deosebite ce veneau dela cei doi agenți și le-a contopit într'una singură. Ceeace e demn de remarcat în aceste încercări de „transmitere a gândirii“, e faptul că cele două domnișoare E. și B. nu erau nici mediumi, nici hipnotizate și că în timpul experiențelor erau în stare complet normală. Condițiunile apoi, în cari aceste experiențe au fost făcute, au îndeplinit toate garanțiile unor bune experiențe. Deaceia Ch. Richet și W. James recunosc importanța rezultatelor. O. Lodge, la rândul lui, scrie după douăzeci ani dela data, când au fost făcute:

¹⁾ Sir O. Lodge. La survivance humaine pag. 39.

²⁾ În paranteză sunt puse vorbele experimentatorului (Lodge).

³⁾ Sir O. Lodge La survivance humaine, pag. 36.

„Declar energic, că experiența era cu totul satisfăcătoare și că nicio îndoială nu mi-a venit de atunci asupra valorii ei“¹⁾.

R. Warcollier s'a ocupat de aproape de condițiunile, în cari se poate produce telepatia. Experiențele rânduite de el sunt cu atâta mai interesante, cu cât autorul însuși a îndeplinit oficiul de percipient²⁾.

Iată cum se proceda: după masa de seară, un prieten al lui Warcollier, Archat, în a cărui casă se făceau experiențele, se instala într'o cameră, iar Warcollier însuși se întindea și sta liniștit pe o canapea într'o altă cameră întunecată, care nu comunica cu cea dintâi.

Archat, care servea de agent, desena apoi pe hârtie o figură oarecare, aleasă fără știrea lui Warcollier și pe care n'o cunoștea nici D-na Archat, care exercita controlul asupra experiențelor. Warcollier (percipientul) în stare de „pasivitate mintală“, adică nefăcând nicio efortare intelectuală și lăsând imaginile să se perinde oarecum în voia lor, descria ce vedea. D-na Archat nota aceste descrieri. Apoi la sfârșitul ședinței, Warcollier adăoga la descriere mici schițe, cari concretizau mai bine ceea ce spusese. Numai după această operație, se confruntau desenul lui Archat cu acelea ale lui Warcollier și se stabilia, dacă există vreo asemănare între ele, dacă deci se putea vorbi de telepatie.

Iată una din experiențele reușite :

E x p e r i e n Ț a IV.

Observațiunile agentului (Archat): „În conversațiile cari au precedat experiența, nimic nu poate să se raporteze, nici măcar pe departe, la aerostație (afaceri de familie, etc...) (vezi figura 6). Mă gândisem în timpul zilei să expediez (prin comunicare telepatică, bine înțeles N. R.) această imagine,³⁾ dar să nu vorbesc nimănui. Desenul a fost început în momentul, când domnul W. tocmai se așezase spre a se izola și acesta (Warcollier) l-a văzut (în minte, pe cale telepatică N. R.), în momentul când, desenul fiind terminat, îl coloram în galben. Voința mea n'a avut

¹ Cf. Richet *Métapsychique* p. 103.

² Warcollier declară, că a observat calitatea lui de bun percipient întâmplător. A visat odată „o trăsură tapetată (conținând câteva persoane cunoscute și altele necunoscute) oprindu-se după un ocol, înaintea porții proprietății lor. O oră după aceea, visul s'a realizat exact. Trăsura era cu totul necunoscută, căci era închiriată și pentru prima oară acele persoane făceau vizită la o oră așa de matinală...“ (Warcollier Op. cit. pag. 119.)

³ Archat se hotărâse să transmită pe cale telepatică lui Warcollier imaginea unui aerostat, așa cum e desenată în partea de sus a figurii 6.

deci puțința să intervină, pentru că gândirea mea era ocupată numai cu executarea. Durata ședinței: 5 minute".

Observațiunile percipientului (Warcollier): „Am văzut linii negre foarte fine, dintre care una formează un mâner de coș cu o linie curbă la mijloc ca o sfârlează culcată (1). „Am văzut o *helice* (2) în formă de 8".

„Un balon dirijabil (3)".

Observație: Cina fiind copioasă (alcool), eu eram în seara aceea foarte enervat, primind în timpul zilei o ști-e turburătoare.

„Nu mă gândisem toată ziua în niciun chip la aerostație.

„Consider această experiență ca o reușită absolută, greu explicabilă printr'o altă ipoteză decât telepatică" ¹⁾.

Dacă aici telepatia pare evidentă, apoi sunt alte experiențe, ale căror rezultate sunt foarte discutabile, așa cum susține de altfel și Richet. Ele au reușit numai parțial și se poate ca la mijloc să fie numai o simplă coincidență. Așa e cazul cu experiența XIII, în care ²⁾ agentul desenează un corn de vânătoare, iar percipientul desenează pe rând diferite linii spre a sfârși cu una încolăcită ca un melc. Interpretarea dată de Warcollier, că melcul ar fi un rezultat al comunicării telepatic necomplete a imaginii cornului de vânătoare, este desigur puțin forțată, fiindcă pare mult mai firesc să atribuim desenarea aceasta hazardului.

În lucrarea cea mai recent apărută despre telepatie găsim următoarea experiență interesantă (experiența XVIII) :

¹ Warcollier, Op. cit. pag. 238—239.

² Idem Op. cit. pag. 242.

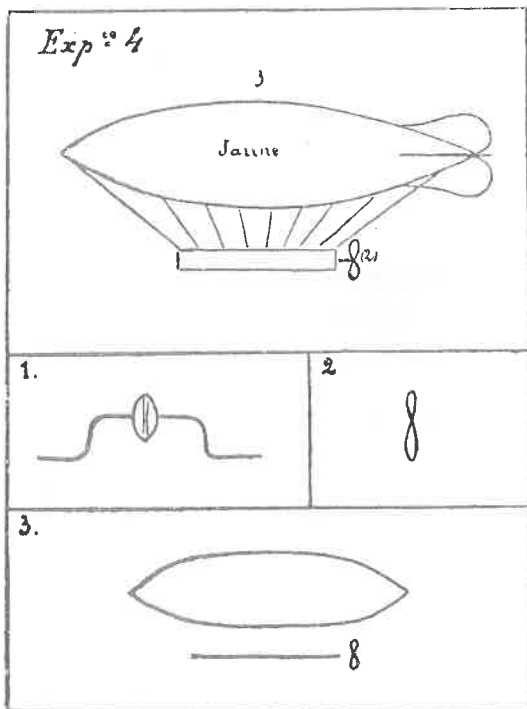

Figura 6

Sus aerostatul desenat de Archat; jos la numerele 1, 2, 3 ceea ce a desenat Warcollier. (După Warcollier, op. cit. pag. 238).

„Operatorul (agentul cum i-am zis noi), punând mâna dreaptă pe capul subiectului (percipientului), trebuia să se gândească la un obiect sau un loc, pe care acesta din urmă trebuia să-l simtă.

Fișa din 11 Martie 1917... Eu operator ; M... subiect.

1. Mă gândesc la statuia lui Carnot din piața Republicei. În tot timpul experienței nu pronunț niciun cuvânt.

După două secunde M. spune că vede o mulțime de oameni și multe străzi. La a treia secundă ea declară, că vede o răspântie cu un monument.

La a cincea secundă, ea zice : E monumentul lui Carnot.

2. Mă gândesc la o ceașcă.

M. vede un obiect mic, a cărui formă n'o definește la început.

Apoi, după un moment, ea declară că e o ceașcă.

3. Mă gândesc la o plantă verde, care e pe masă.

M. ghicește mai greu, dar ea ajunge însfârșit să-mi spuie, că mă gândesc la planta care e pe masă¹).

Tot aici merită să fie citate experiențele făcute de d-l și d-na Sidgwick, în cari G. A. Smith ca agent a izbutit să transmită la percipienți hipnotizați numere de două cifre. Aceste numere erau trase la sorți. În 644 experiențe și agentul și percipientul se găseau în aceeași cameră, iar în 288 se găseau în două camere alăturate. Este interesant de observat că în primul fel de experiențe s'au obținut 117 răspunsuri reușite, care nici într'un caz nu se pot atribui întâmplării²).

Privitor la aceste experiențe, un membru al S. P. R. americane d-rul Minot, a publicat un raport, în care a cătat să atribue rezultatele, la cari se ajunsese, fraudei. El spunea textual că „persoanele înzestrate cu o judecată prudentă trebuie să considere că succesul d-ului Smith se explică într'un mod mult mai verosimil prin fraudă, decât prin transmiterea gândirii suprasensibile (telepatie)³).

W. James, foarte prudent psiholog, nu exclude posibilitatea fraudei ; el afirmă însă că concluziile d-rului Minot i se par netemeinice pentru motivul că, deși *in abstracto*, ar fi posibilă o stabilire de semnale, în

¹ Kephren. La transmission de pensée, F. Alcan, Paris 1929, pag. 38.

² Cf. R. Sudre Op. cit. pag. 130.

³ Cf. W. James, Etudes et réflexions pag. 47.

practică, *in concreto*, ar fi foarte greu, ba chiar imposibil să se folosească aceste semnale, când e vorba de transmiterea desenurilor pe cale telepatică ¹⁾).

Myers și Gurney, la rândul lor, au izbutit să transmită în acelaș chip nume de oameni, cari adeseori au fost redată schimbat de percipienți: de ex. Freemore în loc de Fragmore; Jolson în loc de Johnson etc. ²⁾ Alteori însă ele erau redată exact, după ce mai întâi erau spuse greșit. Așa de pildă cuvântul gândit era Barnard și se spunea Harland, apoi Bornard ș. a. ³⁾).

E. Abramowski din Varșovia a încercat și el experiențe pentru dovedirea telepatiei. El a vrut să demonstreze anume, că telepatia este un fenomen obișnuit și că nu e nevoie să recurgem la cazuri excepționale sau patologice. I se spunea astfel subiectului câteva cuvinte, apoi experimentatorul alegea, fără să spună nimic, unul din ele, la care se gândia intens, cerând subiectului să-l ghiciească. Sau i se da subiectului o serie de 20 cuvinte pe cari le citia cu vocea tare o singură dată, cerându-i-se să scrie apoi pe acelea pe cari le reținuse. Experimentatorul alegea unul din cuvintele uitate și se gândia la el, cerând subiectului să spună tot ce-i trecea prin minte în acest timp. Cu titlul de curiozitate, amintim că într-una din seriile de experiențe cu alegerea unui cuvânt din trei, s'au supus experienței 21 subiecți, cari au ghicit 71 cuvinte din 142, la cari își concentrase mintea experimentatorul. Tot astfel în experiențele cu telepatia cuvintelor uitate, 21 subiecți au ghicit 37 cuvinte din cele 61 transmise de experimentator, etc. ⁴⁾). Aceasta dovedește, după părerea lui Abramowski, că telepatia este un fenomen psihologic, asupra căruia nu mai poate exista îndoială. El afirmă, ceva mai mult, „că facultatea telepatică se poate desvolta ca orice altă facultate psihică cu ajutorul exercițiilor și prin obicinuință“.

S'au făcut încercări de transmiterea gândirii la distanță. Englezii și Americanii s'au ocupat în deaproape de această problemă; s'a născut astfel ceea ce se numește *corespondența încrucișată* (*cross-correspondence*, (engl.) *correspondence croisée* (fr.)).

„Două persoane A. și P., zice Richet, se înțeleg să-și scrie simultan câte o scrisoare, pentru a ști dacă gândirile lor coincid. Cele două scrisori sunt datate și poartă timbrul poștei. Există deci un agent A și un percipient P. Experiența este fără cusur, mai ales dacă hazardul

¹ W. James Op. cit. pag. 48.

² Cf. R. Sudre Op. cit. pag. 129.

³ Cf. Richet Op. cit. pag. 104.

⁴ E. Abramowski. Le subconscient normal. Paris, Alcan, 1918 pag. 352—353.

determină pe A să aleagă cutare sau cutare gândire, cutare sau cutare imagine. Dar chiar când nu hazardul a făcut alegerea, este puțin verosimil că cei doi corespondenți, a căror bună credință este sigură, au să se înțeleagă asupra cutărei sau cutărei idei.

„D-ra Ramsden și d-ra Miles au avut prin *corespondență încrucișată*, făcută sub controlul profesorului Barrett, fapte demne de a fi notate: d-ra Miles era la Londra și d-ra Ramsden la Bulstrade (30 km. departe de Londra). D-ra M... era agent și d-ra R... percipient. În ceea ce urmează se vede pentru fiecare zi *gândul transmis* și ceea ce a gândit în acel timp percipientul.

27 Octombrie. — D-ra M... ochelari (ideia transmisă).

27 Octombrie. — D-ra R... ochelari (ideia primită).

30 Octombrie. — D-ra M... un ceasornic.

30 Octombrie. — D-ra R... un medalion cu lanț.

31 Octombrie. — D-ra M... pictând seara, vede apusul soarelui deasupra capelei din Brompton, a cărei cupolă cu o cruce deasupra se desenează pe cer. Acest obiect voește ea să-l transmită prin gândire d-rei R.

31 Octombrie. — D-ra R... crede că d-ra M... a vrut să o facă să vadă o restignire. Ea e mirată că nu vede decât crucea fără femeile sfinte jos lângă cruce...¹⁾

Însfârșit, ca să mai alegem unul din multele exemple de cercetări întreprinse în această direcție, vom cita experiențele făcute la Institutul psihologic din Groningen, sub direcția d-lor Brugmans, Heymons și Weimberg. Ele merită toată atenția prin condițiunile rigurose experimentale în cari s'au făcut. „Subiectul (percipientul) era așezat, cu ochii legați, înaintea unei table de șah, al cărui prim rând de patrate (căsuțe) coprindea literile de la A la H și cele 5 rânduri următoare cifrele de la 1 la 8, așa încât fiecărei litere îi corespundea o coloană compusă din aceeași cifră. Operatorii (agenții) erau instalați într-o cameră de deasupra și o fereastră în tavan le permitea să vadă tabla de șah, dar nu pe subiect, care le era ascuns prin niște perdele negre. Din două jocuri de carton, ei scoteau o literă și o cifră și concentrau atenția lor asupra semnului dublu (litera și cifra). Ei încercau afară de aceasta să călăuziască mintal mâna subiectului pe tabla de șah. Din 187 experiențe, 60 reușiră total, atunci când calculul (ceva mai complicat prin ipoteza transmiterii de imagini motoare) arăta 4 succese probabile în caz de hazard“²⁾

¹ Cf. Richet Op. cit. pag. 213.

Vezi și Lodge. La survivance humaine p. 53.

² Cf. R. Sudre Op. cit. pag. 133.

Sunt suficiente, cred, exemplele de mai sus spre a-și da cineva seamă ce însemnează telepatia pe deoparte și cum s'a încercat pe de altă parte, să se stabilească în mod experimental existența fenomenului.

Spuneam la început că cercetările experimentale asupra telepatiei au fost, din punct de vedere cronologic, ulterioare. Ele au fost provocate de dorința de a controla, întrucât fenomenul acesta, constatat întâmplător în nenumărate cazuri, este real. Mai arătam că s'a strâns un bogat material de cazuri telepatice accidentale — publicat în lucrări destul de voluminoase. Să ne întoarcem la acest material, să prezentăm câteva cazuri și să vedem apoi, întrucât ele pot fi socotite drept telepatice, pentruca apoi să trecem în revistă la sfârșit și unele din teoriile formulate pentru explicarea fenomenului.

Să luăm întâi următorul caz, citat de Lodge după Myers ¹⁾ și în care e vorba de o rudă a lui :

„La 27 April 1839, așteptam pe cumnata mea și pe fiica sa, cari veneau din America de sud. Soția mea, absentă de acasă, neputând merge în întâmpinarea lor la Southampton, un amic intim al familiei, M. P., se offeri să o înlocuiască.

Cazul se petrecea între Derby și Leicester pe la 3 ore și 30' după amiază. Soția mea călătorea în tren. Ea închise ochii spre a se odihni ; în același moment îi apărură o telegramă cu acest cuprins : „Vino imediat, sora d-tale bolnavă rău“. În cursul după amiezii eu primii o telegramă dela M. P. adresată soției mele ; ea cuprindea exact aceleași cuvinte și fusese expediată dela Southampton spre Bedford la ora 3 și 30. Când soția mea sosi acasă, pe la 9 seara, așteptai să ia ceva în gură înainte de a-i comunica vestea, căci era foarte obosită. Ii zisei apoi : „Am o veste pentru tine“. Ea răspunse : „Da, știu ; ai primit o telegramă dela M. P. !“ — „De unde știi ? — zisei eu. Ea îmi arată atunci conținutul telegramei și-mi povesti ciudata senzație, pe care o avusese în tren ; ea fusese așa de impresionată de aceasta, încât rămăsese neliniștită tot restul zilei.

Voiu adăoga, privitor la cele de mai sus, că soției mele nici nu-i trecea prin gând, că sora sa era bolnavă ; ea nu se gândea (măcar) nici la aceasta nici la nepoată în acel moment, ci la propriul său copil pe care tocmai îl lăsase într'un pension. În textul care îi apărură, ea recunoscu imediat scrisul lui M. P.“... Iscălit... Lodge.

Avem aici, cum se vede, un *agent* sau *emitent* (cel ce concepe gândirea, d-l M. P.) în a cărui minte se făurește conținutul telegramei

¹ Lodge, Op. cit. pag. 56.

— acel „vino imediat“ și celelalte ; avem apoi gândirea însăși, așa cum a fost formulată și scrisă pe hârtie ; avem însfârșit un *percipient*¹⁾ (cel ce primește gândirea) — d-na Lodge, care în momentul chiar, când telegrama e predată la poștă, fără intervenția niciunuia din mijloacele cunoscute prin cari noi ne transmitem gândurile, primește această gândire, fără să-și dea seama cum.

Alt caz

Profesorul Sante de Sanctis, psiholog valoros, povestește lui Lombroso următoarea întâmplare personală : „Mă găseam la Roma, fără familia mea, rămasă la țară. Deoarece casa-mi fusese jefuită în anul precedent, fratele meu venea să se culce la mine. Într’o seară, el mă anunță că se duce la teatrul Constanzi. Reîntorcându-mă singur acasă și începând să citesc, mă simt deodată cuprins de spaimă. Incerc să reacționez și încep să mă desbrac, dar rămân obsedat de gândul că fratele meu e în pericol, fiindcă arde teatrul. Sting lumina, dar din ce în ce mai chinuit, o reaprind contra obiceiului meu, hotărât să aștept întoarcerea fratelui meu, fără să adorm. Eram într’adevăr spăimântat cum poate fi un copil. La 12 și jumătate noaptea, aud deschizându-se ușa și care nu fu mirarea mea, când fratele meu îmi povestește panica produsă de un început de incendiu, care coincisese exact cu ora neliniștii mele“²⁾.

Este și aici, cum bine se vede, o transmitere de gând, dela fratele lui de Sanctis în momentul pericolului din teatru și primirea acestui gând de către de Sanctis însuși.

E. Bozzano citează mai multe cazuri de „*telepatie între cei vii*“. Luăm dela el următorul caz extras din *procesele verbale* ale S. P. R : „În Sâmbăta cea mai apropiată datei de 22 Oct 1886 găsindu-mă la d-nul E... — spune anonimul C. S. — mi se întâmplă să intru în salon, cam pela ora 4 după prânz și zării o doamnă tânără, înbrăcată într’un costum de culoare închisă cu guler larg, care era așezată pe canapea așa, încât o vedeam din spate. Ea rămase nemișcată la locul său, mai multe minute, în timp ce eu mă întrețineam cu d-na E... și un alt vizitator. La lumina focului căminului, părul său avea reflexe de un roș auriu ; cât despre față, nu-i zăream decât obrazul drept, care părea rotund, plin și fraged. Din atitudinea ei se înțelegea că citește. Când vizitatorul plecă, mă așteptam să fiu prezentat tinerei doamne și făcui câțiva pași înainte, dar n’o mai văzui. Salonul era luminat de două lămpi cu gaz

¹⁾ Lodge propune să se admită termenii : expeditor (agent) și receptor (percipient).

²⁾ Lombroso, *Hypnotisme et spiritisme* p. 117-18.

și de un foc foarte viu; tânăra doamnă avea spatele întors spre cămin și era așezată în mijlocul canapelei, în timp ce d-na E... ocupa partea de lângă foc... Cerui lămuriri d-nei E. în această privință, dar ea spuse că nu știe nimic despre tânăra doamnă și păru neliniștită de ceea ce se întâmplase, așa încât eu întorsei lucrurile în glumă"...¹).

Aceeași aparițiune îmbrăcată la fel fu văzută de fata din casă, în condițiuni tot așa de neînțelese în anul următor. Însfârșit o a treia persoană, o doamnă prietenă cu d-na E. și venită în gazdă la ea, a văzut și ea pe „d-na îmbrăcată în culoare închisă“, fără să-i poată distinge fața. S'a stabilit mai târziu că această vedenie semăna cu soția fiului d-nei E... Acesta ședea în Australia, unde se și însurase. Soția lui nu era cunoscută nici de mama lui, nici, cu atât mai puțin, de celelalte persoane. Ea a fost identificată cu apariția mai târziu, când a venit în Anglia.

Explicația fenomenului o găsește Bozzano în telepatie. Și anume iată cum: D-na P. (acesta e numele noiei din Australia, a cărei apariție e văzută în casa d-nei E. soacra ei) „săvârșia adeseori efortări spre a-și reprezenta casa, care o aștepta în Anglia“, adică casa d-nei E. a cărei descriere amănunțită i-o făcea soțul ei. În momentul aparițiunii sale, ea era puțin suferindă și această stare fizică, după Bozzano, este favorabilă „acceselor de *absență psihică*“, în decursul cărora se produceau „proiecțiuni telepatice în direcția locului gândit“. Aceste proiecțiuni telepatice produceau acea apariție atât de misterioasă.

Cum se vede, faptul acesta, socotit de natură telepatică, nu mai este așa de simplu ca în cele două cazuri anterioare. Acolo într'adevăr se putea vorbi de o legătură de simpatie firească între două persoane, care își comunicau — involuntar firește — o anumită stare sufletească: o imagine, un sentiment. Aici e ceva deosebit. Avem un caz de *halucinație* — chipul fantomatic, care apare și dispare — socotită ca un fel de *concretizare*, să-i zicem, a gândului d-nei din Australia. Ce este însă curios, este că halucinația nu se produce, cum ar părea firesc, la cineva apropiat, ci la persoane cu totul streine. Vom denumi aceasta: telepatie sub formă halucinatorie în stare de veghie, care, după părerea lui Bozzano, poate fi și voluntară și involuntară.

Fie că astfel de aparițiuni au loc în timpul zilei, fie că — după cum se întâmplă uneori — se petrec în vis, în timpul somnului, ele au caracterul comun că și agentul și percipientul sunt vii și sănătoși. Sunt însă și cazuri în cari „acțiunea telepatică coincide cu moartea

¹ E. Bozzano. Les phénomènes de hantise, Alcan, Paris 1929, pag. 111 și urm.

agentului". Acestea sunt așa numitele de Richet *monițiuni de moarte*. Să cităm aici un caz:

J. S. și Frédéric S. erau funcționari în același biurou și în legături intime, cari durau de opt ani. Luni 19 Martie 1883 Frédéric se plânse că suferă de indigestie. Un farmacist îi spuse, că are ficatul puțin bolnav și-i dete un medicament. Joi nu păru că-i merge mai bine. Sâmbătă 24 Martie, J. care avea dureri de cap, află că Frédéric se arătase unui medic, care-l sfătuisese să se odihnească două sau trei zile, fără să fie la n ijloc o boală serioasă.

Sâmbătă 24 Martie, seara, J. care avea dureri de cap, era culcat în camera sa. Soția sa era așezată la masă, în mijlocul camerei, sub un policandru. Ea nu privia în aceeași direcție ca J. Atunci J. îi spuse că-i era prea cald și, dupăce făcu această observație, el se răsturnă pe canapea și în minutul următor, văzu pe amicul său Frédéric, care ședea în picioare înaintea lui, îmbrăcat ca de obicei. Ba el observă chiar amănunte ale toaletei. Avea o pălărie cu panglică neagră. Parde-siul era descheiat. Avea un baston în mână. El își fixă privirea asupra amicului său, apoi se duse. J. își spuse atunci cuvintele lui lov: „Un duh trecu pe dinaintea mea și părul de pe pielea mea se sburlă”. Și într’adevăr părul său se sburlă și un fior îi străbătu tot corpul“.

...Era ora 9 fără 12 minute și exact în acel moment amicul său murise¹).

Alte dăți monițiunile de moarte n’au acest caracter. Cum arată Bozzano, ele pot avea și alte aspecte: astfel, o mamă este înștiințată de moartea fiului său printr’un zgomot asemănător cu pocnitura unui biciu, izbit în ușa camerei sale de culcăre; într’un alt (caz), moartea este anunțată, printr’un zgomot de farfurii sparte în bucăți; într’un al treilea, cu un zgomot de geamuri cari se sparg, zgomot care se găsește în raport cu o moarte prin înec; pe când în alt caz de moarte prin înec, se aude un zgomot simbolic potrivit: acela al unei căderi în apă.. etc“. Toate acestea sunt socotite ca forme variate ale telepatiei.

Englezii în special înclină să atribuie telepatiei, toate manifestările acestea în legătură cu moartea, deși interpretarea diferitelor cazuri este adeseori plină de confuziuni. Ceeace mai ales produce aceste confuziuni, sunt cazurile de pretinsă telepatie, în cari aparițiunea nu coincide cu moartea agentului. Ca să fie telepatie, trebuie să presupunem că în momentul morții, personajul (socotit drept agent) se gândește la o anumită persoană, de care este legat sufletește și că gândul acesta se primește

¹ Ch. Richet Notre sixième sens. p. 36.

sub una sau alta din formele indicate. Cum se explică însă cazurile, când presupusa telepatie nu se întâmplă decât târziu după accident sau moarte? Myers recurge la presupunerea că atunci când *halucinația telepatică* are loc câteva ore după moarte, impresiunea telepatică a fost primită de percipient în timpul zilei și din pricina altor excitațiuni externe, mai puternice, ea a rămas în stare latentă, subconștientă, până ce se exteriorizează sub forma unei halucinații în somn, sau deșteptându-ne. Pentru cazurile când halucinația apare mai târziu și se transmit detalii pe cari mortul nu le-a putut cunoaște în ultimele lui momente, trebuie să admitem după părerea lui Myers, ipoteza că „spiritul decedatului continuă să fie legat de lucrurile pământești și că el este capabil să împărtășească subiectului imaginile, cari îl preocupă pe el însuși ¹⁾.”

Cu aceasta intrăm însă în domeniul explicării spiritiste și noi ne-am interzis de a recurge la o astfel de explicare a fenomenelor metapsihice.

După cum se vede din toate cazurile citate de *telepatie zisă spontană*, problema, care se pune oamenilor de știință, este destul de complicată. Ea este mai ales complicată prin extensiunea ce se dă termenului de telepatie, sub care se subsumează cazuri foarte variate, pentru cari e greu să se găsească o singură explicație. De aceea se cuvine să stăruim ceva mai amănunțit asupra analizei fenomenului telepatic.

Cazurile simple de telepatie experimentală, de felul celor citate la începutul acestui capitol par, firește, ușor de clasificat. Și totuși chiar acolo se poate ridica următoarea întrebare: se transmite într'adevăr gândul dela o persoană la alta sau se întâmplă, mai curând — în anumite cazuri, firește — ca una din acele persoane (percipientul) să fie înzestrată cu o sensibilitate excepțională, deosebită de a celorlalți muritori — simțul al șaselea, cu îi zice impropriu Richet, grație căruia percepe fenomene pe cari noi nu le putem percepe, fără ca *agentul* să joace niciun rol? Să luăm unul din exemplele de telepatie experimentală de mai sus și să-l cercetăm din acest punct de vedere, spre a se prinde mai bine deosebirea de concepție. Să ne gândim la prima experiență a lui Lodge cu transmiterea imaginii ceainicului. Am văzut că desenul e privit de *agent* și că percipientul desenează obiectul fără să-l fi văzut: se presupune atunci, că prin comunicare telepatică, *imaginea* a trecut din mintea agentului în aceea a percipientului. Este explicația aceasta, admisă și de Lodge și de aproape toți membrii dela S. P. R., singura explicație posibilă a fenomenului? Nu se poate presupune și o alta?

¹⁾ Myers. La personnalité humaine p. 277.

Ba da. S'ar putea susține, de exemplu, că cel ce privește desenul n'are niciun rol, că imaginea desenului nu se exteriorizează — ori sub ce formă ne-am închipui această exteriorizare — și că deci ea nu trece în mintea percipientului, sau mai bine zis nu provoacă o imagine similară în mintea acestuia. Percipientul singur dinpotrivă ar fi înzestrat cu o simțire deosebită de a oamenilor normali. El ar vedea, dacă vrei, desenul prin mijloace necunoscute, printr'o simțire excepțională — dar ar vedea desenul real și nu imaginea pe care se încearcă să i-o transmită agentul. Cu alte cuvinte, dela realitate însăși (desenul în cazul nostru) ar emana niște vibrațiuni pe cari percipientul le-ar prinde. În cazul acesta nu mai putem pretinde că e telepatie: unul din factorii indispensabili pentru existența acesteia: agentul, dela care pornește gândirea, lipsește.

Ch. Richet, care susține această teorie, nu contestă cu totul existența telepatiei. Sunt într'adevăr cazuri a căror explicație nu se poate găsi decât în existența telepatiei. El citează, ca dovadă, câteva din experiențele lui Ochorowicz, pe cari nu e rău să le amintim aici.

E de la sine înțeles că și în aceste experiențe, ca și în cele pomenite anterior, există un agent care formulează gândirea — *silindu-se prin toate mijloacele să nu dea niciun semn exterior, din care să se ghiciască acea gândire* — și un percipient, care caută să prindă acea gândire. În experiențele lui Ochorowicz agentul se preface că ia note și este așezat în afară de câmpul vizual al percipientului, care se găsește la distanță de patru metri. Transcriem, așa cum le redă Richet experiențele, atrăgând numai atenția, că ordinele (puse între ghilimele) pe cari le dă agentul sunt mintale:

Prima experiență:

„Ridică mâna dreaptă“.

Primul minut: nimic.

Al doilea minut: agitația mânei drepte.

Al treilea minut: mâna dreaptă se ridică, apoi recade.

A doua experiență:

O. (Ochorowicz, adică agentul) gândește: „Scoală-te și vino la mine“.

Primul minut: nimic.

Al doilea minut: subiectul (percipientul) se ridică încet și vine.

A treia experiență:

„Scoală-te și mergi la piano, ia cutia de chibrituri, adumi-o aprinzând unul din chibrituri, apoi întoarce-te la locul tău“.

Subiectul se ridică și se apropie de O.

„Întoarce-te“. (Ordin mental, bineînțeles. N. R.).

El se întoarce și O îl reconduce în mijlocul camerei, el merge la piano: „Mai jos, mai jos“.

(Mâna se apleacă).

„Ia cutia“.

El o ia.

„Vino la mine“.

El vine.

„Aprinde“.

(El vrea să dea cutia).

„Aprinde“.

În toată această experiență agentul dă ordinele în mintea lui, fără să exprime gândirea prin niciun semn exterior. Percipientul primește *gândirea mută* și fără să zică și el nimic, o execută ¹).

Acestea sunt cazuri de telepatie pură, după cum telepatie este și în experiența următoare a lui P. Janet: „Ne înțelegem, Gilbert și cu mine, să facem următoarea sugestie ²”: Măine la prânz vei închide cu cheia ușile casei. Inscrisei sugestia pe o foaie de hârtie pe care n'o comunicai nimănui. D-l Gilbert făcu sugestia apropiind fruntea sa de Léonie B (mediumul de care am mai vorbit) în timpul somnului letargic. A doua zi când sosii la 12 fără un sfert, găsii casa baricadată și ușa închisă cu cheia. Léonie o închisese. Când o întrebai pentruce făcuse acest act ciudat, ea îmi răspunse: „Mă simțiam foarte obosită și nu voiam să mai puteți intra pentru a mă adormi“ ³).

Repetăm încăodată: să se rețină această particularitate, că și în experiențele lui Ochorowicz și în aceea a lui Janet s'au luat toate măsurile ca gândirea formulată de agent să rămână oarecum *ferecată* în mintea acestuia, prin faptul că nicio manifestare exterioară cât de neînsemnată nu s'a lăsat să se producă. Și s'a procedat așa pentruca să nu se dea percipientului niciun indiciu, din a cărui interpretare să scoată gândirea formulată.

După părerea lui Richet sunt foarte rare cazurile, când gândirea telepatică nu este însoțită de nicio manifestare materială exterioară. Iar când aceste manifestări există, se poate mai ușor admite explicația fenomenului considerat drept telepatic printr'o *simfirie metapsihică* — cum

¹ Notre sixième sens pag. 221-222.

² Unii autori întrebuințează ca și Ochorowicz cuvântul *sugestiune mentală* pentru telepatie.

³ Citat de Richet Op. cit. 222.

îi zice Richet — simțire care se găsește excepțional la anumiți oameni și pe care o vom cerceta mai deaproape în capitolul următor.

Multe din cazurile de presupusă telepatie, cari formează materialul bogat adunat de S. P. R. nu trebuiesc, după Richet, socotite drept cazuri de telepatie adevărată.

Să luăm astfel următorul caz întâmplat unei d-ne: Joan R. Severn (caz citat de Lodge după dărilor de seamă ale S. P. R.). „Mă deșteptai brusc, zice ea, simțind că primisem o lovitură violentă peste gură, cu senzația lămurită că aveam o tăietură și că buza superioară sângera; mă sculai în capul oaselor, luai batista și o aplicai, ca un mic tampon, pe partea atinsă; ridicând-o după câteva secunde, fui mirată că nu văd sânge și numai atunci înțelesei, că niciun obiect nu putea să mă fi lovit așa, în timp ce dormiam profund în patul meu; îmi închipui deci, că era numai un vis. Privind ceasornicul, văzui că era ora 7; apoi observai că Arthur, soțul meu, nu era în cameră; conchisei (și aveam dreptate) că el se dusese să facă pe lac o plimbare cu barca sa cu pânză, căci timpul era foarte frumos.

Atunci readormii. La cafea la ora 9 și jumătate, Arthur veni târziu și observai că se așeza anume mai departe de mine ca de obicei și că din timp în timp, ducea într'ascuns batista la buză, tocmai cum făcusem eu și în același loc. Li spusei: „Arthur, pentruce faci aceasta? și adăogai puțin neliniștită: „Știu că ai suferit! Dar îți voi spune pe urmă cum știu“. El răspunse: „Ei bine! pe când eram în barcă, se născu o vijelie neașteptată: drugul cârmei, brusc aruncat peste mine, mă izbi la gură sub buza superioară; mi-a curs sânge mult și nu se oprește“. Li zisei atunci: „Îți amintești ce oră era, când ți s'a întâmplat aceasta?“ Și el răspunse: „Trebuie să fi fost aproape șapte“.

Li povestii atunci ce mi se întâmplase „mie“ și el fu foarte surprins de aceasta, împreună cu toți cei ce se găseau la masă cu noi.

Aceasta s'a întâmplat acum aproape trei ani la Brontwood.

Joan R. Severn¹).

Să luăm apoi unul din acele cazuri de *halucinațiuni veridice* denumite de Richet *monițiuni de moarte*, dintre multele publicate în *Phantasms of The Living*:

Cazul Wingfield.

„Iată scrisoarea d-lui Frédéric Wingfield, Belle-Isle-en Terre, Coastele de Nord, 20 Decembrie 1883:

În noaptea de Joi 25 Martie 1880, mă dusei să mă culc, după ce

¹ Lodge, *La survivance humaine* pag. 57.

citisem târziu seara , cum aveam obicei. Visai că eram întins pe sofaua mea și citiam, când, ridicând ochii, văzui lămurit pe fratele meu Richard Wingfield Baker, așezat pe un scaun în fața mea. Visam că-i vorbiam, dar că el da numai din cap în loc de răspuns, apoi se ridica și părăsia camera. Când mă deșteptai, constatai că eram în picioare, cu un picior jos lângă pat și cu celalt pe pat și că încercam să vorbesc și să pronunț numele fratelui meu. Impresia că era într'adevăr prezent, era așa de puternică și toată scena pe care o visasem era așa de vie, încât părăsii camera de dormit pentru a căuta pe fratele meu în salon. Examinai scaunul pe care-l văzusem așezat, mă reîntorsei la patul meu și încercai să adorm, pentru că speram că apariția se va produce din nou.

Cred că am adormit înspre dimineață, dar când mă deșteptai, impresia visului meu era mai vie ca oricând și a rămas până în momentul de față tot așa de puternică. Sentimentul unei nenorociri iminente pe care-l aveam era așa de puternic, încât notai în jurnalul meu : *Apariție, noaptea de Joi 20 Martie 1880. R. B. W. B. Godferlid.*

Trei zile după aceea, primii știrea, că fratele meu Richard Wingfield Baker murise Joi seara, 20 Martie 1880, la ora 8¹/₂ din pricina rănilor grozave pe cari și le făcuse într'o cădere de pe cal, la vânătoare.

Trebuie să adaog că locuiam în acest oraș de un an, că nu aveam știri recente dela fratele meu, că-l știam sănătos și că era un minunat călăreț.... etc." ¹).

Acestui din urmă caz i se pot da mai multe explicațiuni ²) după Ch. Richet. Se poate spune întâi, că e înșelăciune sau minciună din partea celui ce povestește. Oricât de departe am duce neîncrederea noastră, sunt totuși în special printre cazurile citate de Myers, Gurney și Podmore destule, cari prezintă toate garanțiile autenticității.

Din categoria acestora face parte întâmplarea numită „cazul Wingfield“. Nu este însă cumva la mijloc o iluzie, o greșală din partea povestitorului? Nu, fiindcă detaliile sunt precise și au fost comunicate și altor persoane, a căror mărturie e o garanție mai mult. Cu atât mai puțin poate fi vorba de o simplă coincidență. S'ar putea concepe o coincidență, când Fr. Wiegfield însemnează în ziarul său data și se constată apoi, că această dată corespunde evenimentului? Nu rămâne deci decât să admitem că s'a luat cunoștință de fapt pe o cale neobișnuită, supranaturală.

Care e aceasta? Poate fi telepatie? După Richet se pot da fap-

¹ Ch. Richet Notre sixième sens pag. 31—32.

² Ele se aplică firește și cazului anterior.

tului acestuia supranormal două explicații, asupra cărora e bine să mai stăruim puțin. Se poate admite întâi teoria telepatică : în cazul acesta socotim, că fratele lui Fred. Wingfield (iar în cazul citat de Lodge, soțul doamnei Severn) a voit în momentul nenorocirii sau accidentului să comunice ceea ce i s'a întâmplat, sau numai s'a gândit la cealaltă persoană și că această persoană (percipientul) și-a dat seama de fapt, fără să-și poată totuși explica cum. Se mai poate zice însă că accidentul însuși, independent de gândirea celui ce suferă, provoacă anumite vibrațiuni, de o natură necunoscută, că aceste vibrațiuni se pot transmite cât de departe și nu pot impresiona decât simțurile percipientului. Avem în cazul acesta fenomenul, denumit în mod obișnuit cu termenul de luciditate.

Textual Richet spune : „Prin urmare pentru că nu se poate admite nici fraudă, nici eroare, nici coincidență, nu rămâne decât o ipoteză acceptabilă : anume că realitatea, sub forma unei vibrațiuni oarecare (de natură necunoscută) a atins inteligența lui Fred. Wingfield și a pus în joc al șaselea simț al său.

Dacă această vibrațiune este emoțiunea lui Richard Baker lovit de moarte și vrând să comunice această moarte fratelui său, se va zice că este o telepatie. Dacă, din contra, fără să facem a interveni gândirea lui Richard Baker muribund, se admite doar vibrațiunea faptului real întâmplat la Orsett Holl la 25 Martie 1888, la ora 8, nu se va mai zice : este telepatie, ci este metagnomie ¹⁾ prin cryptestezie ²⁾.

Englezii înclină pentru explicația celor mai multe fenomene prin telepatie ; Ch. Richet crede din potrivă cum am amintit, că sunt puține cazurile, cari să se poată explica prin telepatie pură și că cele mai multe se explică prin *luciditate*.

Dovada cea mai sigură, pe care Richet o găsește în susținerea tezei sale, constă în faptul că în aceste așa zise *monițiuni* (în cari cineva fie în vis, fie în stare de veghie, își dă seama în mod aproape precis de accidente sau nenorociri întâmplătoare anumitor persoane, de obicei apropiate) se percep fenomene, cari n'au putut porni uneori din mintea nimănui.

Este celebru în privința aceasta cazul W.-L. Green : D-na Green, care locuia la Londra văzu odată în vis două femei conducând singure o trăsură. „Calul zice, d-na Green. găsi apă înaintea lui.

El se opri pentru a bea, dar, pierzându-și echilibrul, căzu în apă. În momentul izbiturii, femeile se ridicară, chiamând în ajutor. Pălăriile le căzură din cap și totul fu înghițit de apă. Mă întorse (în timpul vi-

¹ Adică luciditate.

² Ch. Richet Notre sixième sens pag. 36.

sului, în pat) plângând și zisei: „Nu era oare nimeni spre a le veni în ajutor?” Atunci mă deșteptai și soțul meu mă întrebă ce era. El mă întrebă, dacă cunoșteam pe aceste două femei; îi spusei că nu“.

Și totuși D-na Green avea un frate în Australia. Fiica acestuia se înecase cu o prietenă a sa, în condițiuni asemănătoare: tocmai în ziua când D-na Green a visat, ele ieșiseră să se plimbe într-o gabrioleță, opriseră și voiseră să adape calul la un stăvilar, unde s'a întâmplat într'adevăr, nu se știe cum, accidentul. Pela ora 11 dimineața s'a găsit trăsura înneacă, iar pălăriile fetelor pluteau pe apă.

D-na Green a văzut în vis scena, și-a reamintit-o exact la deșteptare, dar necunoscând pe nepoata sa, născută în Australia și pe prietena ei, n'a știut ce semnificație să dea vedeniei. Myers interpretează cazul acesta ca un caz de telepatie. Intrucât nu-i e posibil să admită, că nepoata D-nei Green se va fi gândit la mătușa sa în momentul morții, provocându-i astfel viziunea, el recurge la ipoteza că scena innecului a fost comunicată telepatic nu de tânăra, care s'a înneacă, ci de o altă persoană vie (probabil tatăl fetei) care a luat cunoștință de această nenorocire. Myers merge chiar ceva mai departe și crede, că „un curent de acțiune poate pleca dela o persoană decedată, dar nu devine destul de puternic spre a fi perceptibil pentru subiect, decât când este întărit de un curent de emoțiune, care are ca punct de plecare o ființă vie“ ¹).

Aceasta însă nici într'un caz nu se poate explica — după Richet — prin telepatie. „Cât despre cauza, care a determinat această zguduire cerebrală, aceste cazuri sunt insuficiente, zice Richet, pentru a o determina cu certitudine și totuși putem deacum să presupunem că nu e telepatie, adică vibrație a creierului A., cu răsunet în creierul lui B. Într'adevăr... când D-na Green vede două pălării plutind pe apă, nu poate fi vorba de gândirea nepoatei, care merge să găsească pe o mătușe (pe care n'o cunoaște) spre a-i transmite tabloul accidentului său. Prin urmare... nu prin telepatie singură, se poate explica fenomenul halucinațiunii veridice“ ²).

Deaceea, pentru a preciza și mai bine ideile, vom extrage din Metapsihica lui Richet următoarele rânduri, cari ne arată lămurit ce crede el despre fenomenele de telepatie:

„Nu va avea decât să citească cineva multiplele povestiri de monițiuni, date mai sus, pentru a fi convins că cel puțin într-o treime din cazuri, telepatia (chiar dacă i se dă o extensiune nemoderată, aproape

¹ Myers La personnalité humaine pag. 287.

² Ch. Richet Notre sixième sens pag. 48.

absurdă) nu ajunge ca să explice cunoștința, pe care un sensitiv ¹⁾ o dovedește în anumite momente pentru lucruri, pe cari inteligența normală nu poate să le cunoască.

Departe de a nega telepatia, noi afirmăm cu multă tărie că ea există și chiar, că este unul din fenomenele cele mai puțin contestabile ale Metapsihologiei. O emoțiune, o gândire și tot așa (ceea ce este mai extraordinar încă) un nume, o țifără, un desen, pot să se transmită dela A. la B. Dacă, după cum credem noi, cryptestezia este *cunoașterea realului*, atunci gândirea umană, fiind o realitate, va putea și ea pune în mișcare cryptestezia.

Astfel telepatia nu este decât un caz particular al cryptesteziei. Ba chiar, eu socotesc ca verosomil că printre vibrațiunile necunoscute cari pun în joc cryptestezia, gândirea umană este una din acelea cari pot să se transmită mai ușor.

Dacă prin telepatie vrem să spunem, că există o vibrațiune sincronică și sinergică a două gândiri omenești, telepatia este o ipoteză. Ea indică un fapt printr'un cuvânt. *Drept vorbind nu e nimic mai mult decât un cuvânt*, pentru că cryptestezia însemnează că există o cale de cunoaștere ignorată de noi. Dar așteptând ca teoria să fie dată, faptul trebuie să ne fie de ajuns.

În tot cazul telepatia presupune cryptestezia, pentru că această facultate a inteligenței de a fi impresionată de vibrațiunile unei gândiri omenești presupuse o funcțiune absolut nouă, profund neinteligibilă. Când un desen, cunoscut de A. și închis într'un plic opac, este reprodus de B., aceasta este ceva absolut misterios. Dar misterul nu va fi mai profund dacă A, care ține desenul în mână, n'are nicio idee de ceea ce reprezintă acest desen. Poate chiar că vibrațiunea mintală a lui A, când își inchipuie cutare sau cutare desen, este în sine mai obscură decât liniamentele clare ale unui desen închis într'o cutie.

La urma urmei puțin importă dacă dificultatea e mai mult sau mai puțin mare: singurē — mereu faptele — cu brutalitatea lor inexorabilă, ne comandă să acceptăm în acelaș timp și cryptestezia și telepatia.

Tot ce putem acorda e că telepatia este un caz particular al cryptesteziei, fenomen general²⁾.

Dacă trecem acum mai departe, înțelegerea însăși a acestui fenomen este însă mult mai grea, fie că e vorba de *telepatie spontană*, fie că e vorba de *telepatie experimentală*³⁾.

¹ De obicei un om cu luciditate în stare de veghie.

² Ch. Richet La Métapsychique pag. 791 — 792.

³ Vom reveni mai târziu asupra chestiunii, dacă toate cazurile socotite drept

Problema telepatiei a uimit desigur pe oamenii de știință și e bine să știm că mulți au tăgăduit, o parte tăgăduesc și azi, existența fenomenului. Dealtfel manualele și tratatele de Psihologie în general nici nu pomenesc de această chestiune. Se pare multora din oamenii de știință, încă și azi, când atâtea minuni s'au descoperit și omul a pus stăpânire pe atâtea forțe misterioase ale naturii, că telepatia e ceva de domeniul superstițiilor populare.

Și totuși, pentru cine stă să judece puțin, fenomenul acesta nu e întru nimic mai misterios ca alte fenomene, cari sunt socotite drept banale în științele fizice. Sir O. Lodge — fizician de mare valoare — a stabilit între fenomenele fizice și cele psihice, câteva analogii cari merită să fie cunoscute.

Dacă luăm, zice el, două diapazoane (sau alte instrumente muzicale asemănătoare între ele) și le ținem izolate cu totul unul de altul, de pildă suspendate în aer și, dacă apoi facem să vibreze unul din ele, constatăm că celalt începe să vibreze fără nicio cauză externă aparentă. Fenomenul e cunoscut în fizică sub denumirea de „rezonanță simpatcă” și se explică prin comunicarea vibrațiunilor dela diapazonul, care vibrează la celalt, *prin eter*.

Dacă suspendăm doi magneti, perfect asemănători unul cu altul și dispuși astfel, încât să se poată învârti pe un vârf și dacă atingem pe unul din ei, făcându-l să oscileze, constatăm că și celalt magnet începe să oscileze ușor. S'a transmis oscilațiunea dela un magnet la altul. Cum? Știința răspunde că influența unui magnet asupra celui alt se exercită *prin intermediul eterului*, deși nu prea știm multe despre acest eter.

Tot astfel o oglindă, care se mișcă în jurul unui ax, poate proiecta o rază de lumină la distanțe adeseori considerabile și să lase urmă pe o foaie de hârtie fotografică (sensibilă). Cele două puncte nu sunt legate prin fir sau prin altceva material (în sensul obișnuit al cuvântului). Zicem în cazul acesta că avem tot niște *vibrațiuni eterice* și luăm aceasta drept o explicație științifică mulțumitoare.

Nu se vede atunci nicio analogie între aceste fenomene și telepatie? Dacă ne gândim că și în telepatie avem un agent (A), dela care pornește gândirea, și un percipient (B), în sufletul căruia ea se reproduce, apoi fenomenul seamănă par'că cu cele fizice enumerate. A (agentul) este diapazonul care vibrează, sau magnetul pus în mișcare, sau oglinda pe care cade raza de lumină; B (percipientul) este diapazonul care

telepatice, sunt într'adevăr telepatice sau nu cumva pot fi puse în altă categorie de fenomene.

răspunde printr'o vibrație asemănătoare, sau magnetul care începe să oscileze și el, sau hârtia sensibilă ¹⁾).

Între două ființe omenеști poate exista o legătură de simpatie, care să facă posibilă provocarea unei simțiri în sufletul uneia, la distanțe adeseaori foarte mari și fără o comunicație directă sau indirectă obișnuită, în momentul când aceeași simțire s'a produs în sufletul celeilalte. „Pentru mine, zice Lodge, nicio îndoială nu există asupra realității acestor fenomene; distanța care desparte Anglia de India nu este un obstacol pentru comunicarea simpatică între inteligențe pe căi, cari actualmente ne sunt necunoscute...” ²⁾).

„Telepatia a fost studiată cu grijă de Myers, Gurney și Podmore, Sidgwick, Ermacora, și nu e permis să discutăm această chestiune, dacă n'am studiat opera acestor savanți. Ea îmi pare stabilită în chip definitiv, dar n'am exemplu personal de citat” zice Maxwell ³⁾).

Dealtfel, cum spune Lodge, deși pentru moment nu știm prin ce mijloace se poate stabili această comunicare neobișnuită între două suflete, să nu ni se pară că alte fenomene banale nu pot părea și ele destul de ciudate, când sunt cercetate mai deaproape.

Ideile noastre noi le comunicăm altora prin diferite mijloace materiale, pe cari analizându-le, ajungem la constatări curioase. Când comunic prin cuvinte cuiva o gândire, eu fac să vibreze în chipuri variate aierul, care izbind timpanul celui ce ascultă, îi transmite gândirea mea. Din momentul formulării gândirii mele, până în momentul când această gândire s'a reprodus în mintea altuia, ea, gândirea, există deci, un timp cât de scurt, sub forma aceasta mecanică a unei simple vibrațiuni a aierului, care este intermediarul între noi.

Ceva, mai mult. Dacă scriu o scrisoare dela București la New-York și dacă țin seamă că gândirea mea a dispărut din mintea, care a conceput-o, uneori chiar în momentul în care am fixat-o prin niște semne materiale pe hârtie; dacă apoi observăm, că trebuie să treacă un timp adeseaori destul de lung din momentul trimiterii scrisorii, până ce ea ajunge în mâna destinatarului și că deabia atunci se nasc în mintea acestuia ideile ce i-am transmis; apoi ne dăm ușor seama, că s'au transportat dela unul la altul anumite gândiri, nu sub forma lor de gândiri, ci sub forma materială a unor trăsături negre pe o hârtie albă. Ideile s'au transmis sub o formă materială palpabilă.

Nu e însă totdeauna nevoie de aceasta. Prin telefon sau telegraf

¹ Cf. Lodge *La survivance humaine* pag. 66.

² Idem, *Op. cit.* pag. 69.

³ Maxwell, *Op. cit.* pag. 188.

pot comunica ideile mele, fără să se transporte nimic material dela un loc la altul ; pe firele telefonice și telegrafice se produc numai vibrațiuni ¹⁾).

Însfârșit — lucru care ar fi părut imposibil acum câteva decenii ¹⁾ — prin telegrafia fără fir și prin radio, vibrațiunile nu au nevoie nici de mediul material obicnuit al firului telegrafic sau telefonic. Un aparat emitent așezat la București provoacă vibrațiuni eterice de un anumit fel, cari se răspândesc în toate direcțiile și pe care un aparat receptor, așezat la sute și mii de km. le prinde : astfel cineva cântă la București și este ascultat la Iași sau în cine știe ce cătun din văgăunile munților.

Sunt aceste fenomene mai puțin misterioase decât telepatia ? Dacă gândul meu se poate duce în toate părțile, când vorbesc în fața unui aparat de radio, dacă acest gând poate fi primit de alte minți la distanțe mari, grație aparatului de radio, de ce ar fi imposibil de închipuit că și fără acest aparat, gândirea mea se poate răspândi în eter și poate impresiona o inteligență, cu care e legată prin simpatie ?

René Sudre spune foarte judicios în această privință : „Orice părere am avea despre natura spiritului, ipoteza unei comunicări materiale între două creiere, în actul telepatic, este cu totul legitimă. Comunicarea normală a gândirii între oameni nu se face prin intermediari materiali ? Cuvântul este un tot (ensemble) de vibrațiuni imprimate unui mediu fizic, aerul, printr'un aparat vibratoriu, coardele vocale, sub influxul (ordinul) creierului. Dificultatea psihologică nu este de a înțelege cum e capabil creierul să-și creieze alte căi de comunicație analoage, dar de a ști *cum acționează el asupra unui mediu material*, fie că ar fi materia propriu zisă, fie că ar fi energia. Din acest punct de vedere,telepatia nu este mai neînțeleasă decât cuvântul sau scrierea“ ¹⁾).

¹ Allan Kardec teoreticianul spiritismului spune : „Totuși, se va zice, d-voastră (spiritiști) admiteți că un spirit poate să ridice o masă și să o mențină în spațiu fără punct de sprijin ; nu e aceasta o derogare dela legea gravitațiunii ? Da, dela legea cunoscută ; dar natura și-a spus ea ultimul cuvânt ? Înainte ca să se fi experimentat forța ascendentă a anumitor gaze, cine ar fi zis că o mașină grea, purtând mai mulți oameni poate triumfa în contra legii atracțiunii ? În ochii omului vulgar acest fapt nu trebuia să pară minunat, drăcesc ? Acela care ar fi propus, acum un secol, să se transmită o telegramă la 500 leghe și să se primească răspunsul în câteva minute, ar fi trecut drept un nebun ; decă ar fi făcut aceasta, s'ar fi crezut că are pe diavolul la porunca lui, căci atunci diavolul singur era capabil să meargă așa de repede. Pentruce deci un fluid necunoscut n'ar avea proprietatea, în anumite circumstanțe să contrabalanseze efectul greutateii, după cum hidrogenul contrabalansează greutatea balonului ?“ (Le livre des médiums, Librairie des science psychiques Paris 1923 pag. 10).

² Lodge nici nu pomeneste despre aceasta, cum vom vedea mai jos. Warcollier în lucrarea sa despre telepatie a tratat problema analogiei cu T. F. F. amănunțit,

Cred că nu e lipsit de interes să terminăm acest capitol cu expunerea părerii pe care o formulează Warcollier, privitor la explicarea fenomenelor de telepatie.

El socotește întâi că nu e întemeiată ipoteza, că s'ar fi transmițând la distanță *imagini mintale*, adică ceva asemănător cu *proiecțiunile cinematografice*.

Cu atât mai puțin temeinică e credința unora dintre ocultişti, cari cred că aceste imagini fiind ceva material, și existând și în afară de mintea, care le-a conceput, se pot fotografia, cum a încercat s'o facă Darget (la photographie de la pensée). Tot așa de puțin înțeasă i se pare însă și *teoria psihologică*, conform căreia ideile s'ar transmite ca pure siări sufletești, nelegate de nimic material. Mecanismul telepatiei s'ar asemui în cazul acesta cu mecanismul trecerii unora din imaginile sau ideile noastre din subconștient în conștientul nostru personal. Tot așa cum noi parcă dibuim adeseaori și izbutim cu oarecare greutate să ne amintim unele lucruri, tot așa pare a dibui și *percipientul* în cazul telepatiei, până devine clară ideia ce i s'a transmis. Așa este. Dar pe când în cazul amintirii o idee trece în aceeași minte din subconștient în conștient — și fenomenul e neîndoios, căci mereu îl constatăm prin introspecțiune, — în cazul telepatiei nu putem de loc înțelege, cum o *stare sufletească* pornește, sub forma ei de stare sufletească pură, din mintea emitentului spre a merge la percipient.

Spre a pricepe mecanismul telepatiei, e bine să ne dăm seama întâi, cum se face transmiterea gândirii dela o persoană la alta, prin intermediul limbajului. Cuvintele de cari ne folosim nu se transmit ele însăși. Prin aier se duc dela coardele vocale ale celui ce vorbește spre cel ce ascultă, niște simple vibrațiuni sau unde sonore. Cu alte cuvinte între cei doi indivizi nu se găsește nimic de natură psihologică, ci simple combinații de vibrațiuni materiale.

Transmiterea telepatică se poate concepe prin analogie cu aceasta. Să luăm, zise Warcollier, ideia de *roșu* sau de *mamă*. Ne trebuie întâi un obiect *roșu* sau o ființă (*mama*) dela care ne vin anumite vibrațiuni. Aceste vibrațiuni externe provoacă anumite vibrațiuni moleculare în neuronii noștri cerebrali, odată cu care avem cunoștința de *roșu* sau *mamă*. Dacă odată cu acestea se pronunță și cuvintele: *roșu*, *mamă*, avem alte vibrațiuni ale aierului, care impresionează nervul nostru auditiv și provoacă cunoștința acestor cuvinte. Imaginea *cuvintelor* (*roșu*, *mamă*) se asociază strâns cu imaginile *obiectelor* corespunzătoare, așa încât e de-

¹ R. Sudre Op. cit. pag. 145.

ajuns ca cineva la distanță să pronunțe cuvintele pentruca, fără ca obiectele să fie prezente, noi să avem în mintea noastră imaginile acestor obiecte: roșu, mamă. Având aceste imagini vizuale în minte, noi putem, apoi mai departe, să pronunțăm și noi cuvintele, cari, fiind transmise pe aceeași cale altor persoane, vor evoca în mintea lor aceleași imagini vizuale. Este, cum se vede, o asociație strânsă, de care noi nu ne dăm seama, care e deci inconștientă, între vibrațiunile sonore, cari produc ideia cuvântului, cu vibrațiunile vizuale cari produc ideia obiectului în-suși. „Pentruce, continuă Warcollier, fiecare din gândirile noastre n’ar mai cuprinde afară de asocierea sunetelor (cuvintelor) sau a impresiunilor vizuale (imagini mintale) și alte asociațiuni inconștiente cu alte unde necunoscute? Mă gândesc la cuvântul roșu, la cuvântul mamă, pentruce mișcările emoționale pe cari le comportă aceste idei, mișcările vibratorii cu cari ele sunt asociate n’ar fi capabile de a provoca prin rezonanță mișcări vibratorii asemănătoare, asociate cu aceleași reprezentări într’un creier construit în același chip, pentrucă, atunci când fac să vibreze coarda de sol a unui pian apăsând pe o clapă, coardele de sol ale pianelor vecine încep să vibreze și să emită această notă ?”¹⁾

Vibrațiuni de acestea deosebite nu pot fi percepute de obicei. Simțurile noastre sunt așa constituite, încât prind numai vibrațiunile, cari de obicei ne dau senzațiuni vizuale, auditive etc. Nu este însă întru nimic surprinzător, dacă cineva, fie grație constituției lui deosebite, fie grație exercițiului atenției și unei antrenări apropiate, reușește, ca din vâlmășagul vibrațiunilor de tot soiul să prindă aceste vibrațiuni slabe, necunoscute, cari provoacă imaginea sau cunoștința telepatică.

Analogia aceasta pe care o folosește Warcollier, spre a ne face să înțelegem telepatia, este, cum se vede, destul de apropiată de aceea pe care o stabilea Lodge. Ea se poate rezuma în aceste puține cuvinte: *„Transmisiunea (telepatică) nu se produce nici prin ideia pură, nici prin imaginea naturală, ci cu ajutorul unui intermediar vibratoriu”*²⁾.

Din toate cele spuse până aici, cititorul a simțit că este vorba de un fenomen, a cărui existență se încearcă să se stabilească pe cale științifică, întrebându-se metode precise de cercetare³⁾. Când e

¹⁾ Warcollier La télépathie pag. 282—283.

²⁾ Warcollier Op. cit. p. 287

Ar fi interesant să urmărim mai departe asemănările pe cari Warcollier le găsește între telepatie și telegrafia fără fir. Aceasta ne-ar duce însă în afară de cadrele și așa destul de largi ale lucrării noastre, pe lângă faptul că ar cere cunoștinți speciale de fizică.

³⁾ Impotriva acestor încercări de admitere a fenomenelor telepatice s’au ridicat de aceia, cari contestată existența acestor fenomene metapsihice, obiecțiuni,

vorba de însăși explicația fenomenului, adică de stabilirea legilor sale de producere, am cătat să expunem acele păreri sau hipoteze, cari își pot avea locul în cadrul științei. Trebuie să recunoaștem că ceea ce am spus în această privință, e destul de vag și că hipotezele prezentate sunt încă lipsite de preciziunea impusă științei. Sunt însă hipoteze, la fel cu multe alte hipoteze științifice, cari nu sunt socotite ca ceva definitiv, ci servesc numai pentru ușurarea muncii viitoare, care va duce la rezolvarea definitivă a problemei. Tocmai pentru că vrem să ne menținem pe teren științific, am înlăturat hipoteza peste măsură de simplistă a spiritismului. A afirma într'adevăr că telepatia se explică prin intervenția spiritelor neîncarnate, cari plutesc în jurul nostru, înseamnă a nu face știință. Atitudinea aceasta sufletească nu poate fi însă atitudinea noastră.

cari merită să fie cunoscute. G. Danville, care încearcă să reducă aproape toate fenomenele metapsihice la fraudă, spune că fără temei se crede că, fenomenele de telepatie s'ar explica prin intervenția unor unde asemănătoare cu undele telegrafiei fără fir, care ar pleca din creierul emitentului. „Exemplul care e ales, zice el, funcționarea telegrafiei fără fir, ne arată: 1 că o cheltuială enormă de forță, trecând cu mult peste ceea ce poate da mașina omenească, este necesară pentru a produce o descărcare capabilă de a trece peste o anumită distanță; 2 că această descărcare produce unde, ce se întind în toate direcțiile cu o egală intensitate, dacă nu intervin dispozitive speciale; 3 că un receptor sensibil de a fi influențat de ea, este deopotrivă (influențat) de alte descărcări de același ordin (paraziți); 4 că o izolare apropiată (cușca lui Faraday) va împiedica un aparat, chiar sensibil și convenabil orientat, de a fi influențat.

Este deci imposibil să concepem: 1 o descărcare, nervoasă sau alta, suficientă pentru a se propaga foarte departe, și aceasta tocmai într'un moment când creierul, în apropierea morții, nu dispune de mijloacele sale obișnuite; 2 organe speciale, cari să imprime acestor radiațiuni o direcție voită; 3 o detecțiune (primire de către *detector* = aparat receptor de unde herziene) momentană la un individ, mărginită la o singură descărcare și neinfluențată de altele; 4 o ruptură a izolării speciale care permite funcționarea obișnuită a activității noastre mintale, producându-se simultan la individul emitent și la individul percipient (receptor). atunci când primul se găsește în condițiuni (răni, sau accident grav, agonie etc.) foarte diferite de al doilea“.

Este neîndoios că obiecțiile ridicate de Danville par foarte serioase la prima înfățișare. El uită un singur lucru: anume că și O. Lodge, fizician de mare valoare, și ceilalți, cari au făcut comparație între telepatie și o transmitere oarecare de energie fizică (fie ea curentul electric, fie undele herziene etc.) nu s'au gândit deloc să identifice energia telepatică cu aceste energii. Ei au vrut numai să arate că în stadiul actual al cercetării științifice, nu este imposibilitate pentru rațiunea noastră să accepte existența telepatiei, care pare așa de misterioasă la prima aparență. Intre telepatie și undele herziene se stabilește cu alte cuvinte o simplă analogie, care n'are pretenția să rezolve esența însăși a telepatiei. Gaston Danville face, după părerea noastră, greșala de a combate idei care n'au fost susținute de nimeni.

V. LUCIDITATEA.

În interpretarea fenomenelor de telepatie, ne izbiam adeseori de greutatea, că nu puteam stabili precis, dacă era la mijloc într'adevăr telepatie sau alt fenomen : *luciditatea*.

Prin luciditate (termen sinonim în franțuzește cu *clairvoyance*), se înțelege capacitatea, pe cari o au anumiți mediumi sau unele persoane aparent normale, de a cunoaște, nu gânduri ca în cazul telepatiei, ci lucruri, fapte, întâmplări pe cari cu ajutorul simțurilor sau pe căi obișnuite nu le pot cunoaște.

Și fiindcă cel mai bun mijloc de a înțelege o definiție este acela de a porni dela exemple, să luăm următorul caz de luciditate cercetat și calificat de W. James¹⁾ : „Luni 13 Octombrie 1898 *Miss Bertha Huse*, relatează d-rul Kennedy, părăsea domiciliul său din Enfield (N. H.) la ora 6 dimineața, înainte de a se scula restul familiei. Ea scobori spre locul zis Shaker Bridge. Pe drum mai multe persoane o văzură ; una singură o zări când era pe punte. Familia, aflând de absența ei, începu s'o caute și aproape toată ziua vreo 150 de oameni răscoliră crângurile și țărmul lacului. Cercetarea lor fiind fără rezultat, D-nul Whitney, proprietarul unei mori din Enfield, trlmise la Boston după scafandri, cari să posede echipamentul necesar. Un scafandru, anume Sullivan, lucră în lac aproape toată ziua de Marți și Miercuri până la prânz, fără succes.

Miercuri seara 2 Noembrie, D-na Titus, din Lebanon (N. H.), sat așezat la aproape patru mile și jumătate departe de Enfield, pe când dormită după masă, atrase atenția bărbatului ei, care era așezat lângă ea, prin suspinele și figura ei îngrozită. Când el îi vorbi, ea nu putu răspunde ; trebui s'o sguduie pentru a o deștepta. Când ea își reveni în fire, primul lucru pe care-l spuse, fu : „Pentruce m'ai deranjat ? Într'un moment ași fi regăsit acest corp“. Apoi ea îi recomandă bărba-

¹ Luăm acest exemplu în special, spre a ne pune la adăpost de ironiile neîncrezătorilor. Este la mijloc o autoritate științifică incontestabilă.

tului său următoarele: „Dacă purtarea mea pare ciudată în noaptea aceasta, dacă strig sau par prea agitată, nu mă deștepta sub niciun pretext și lasă-mă liniștită!”

La un moment dat, în timpul nopții, D-l Titus fu deșteptat de strigătele soției sale. El se sculă, aprinse o lampă și așteaptă, conform instrucțiunilor primite. Cât despre ea, în intervalul care urmă, deși nedesteptată, pronunță în esență aceste cuvinte: „Ea urmă drumul până la punte, și străbătând-o, sări pe acea bârnă eșită în afară, care era acoperită cu promoroacă. Apoi se opri neștiind ce hotărâre să ia: să se arunce în apă sau să urce colina până la lac. În timp ce rămânea astfel în picioare, ea alunecă pe bârnă, căzu înapoi și trecu pe sub schelea punții. O veți găsi întinsă, cu capul în interiorul schelei, și nu veți putea vedea decât una din încălțăminte ei de cauciuc, care iese afară din chereștea”.

Disdedimineață, cedând stăruințelor ei, bărbatul său se duse să găsească pe D-l Aryer, un funcționar dela Mascoma Hannel Co., la Lebanon, și-i ceru voie ca să lipsească în dimineața aceea dela moară, spre a se duce cu soția sa la Shaker Bridge, la Enfield. Apoi el povesti d-lui Ayer întâmplarea aproape ca mai sus. D-l Titus o povesti și d-lui W. R. Sunderlin, precum și altor câtorva persoane, toate din Lebanon, înainte de a se duce la Enfield. Acolo informă și pe alți oameni de întâmplare și ceru D-lui Whitney, care luase parte la cercetare, să-l însoțească, pe el și pe soția lui, la locul unde aceasta voia să facă cercetări. Când ajunseră la punte, D-na Titus indică un anume loc, unde zicea ea că trebuie să se regăsească corpul, în poziția mai sus descrisă. D-l Whitney trimise atunci repede un om, pentru a aduce înapoi pe scafandru, care lucrase zilele precedente în aceste meleaguri. Chiar dela sosire, D-na Titus îi arată locul unde, după părerea ei, se găsea corpul. El declară: „Am căutat aici eri și n'am găsit nimic”. Ea răspunse: „Da, ați căutat *colo* și apoi *colo* (și arată anumite puncte), dar *acolo* n'ați căutat și dacă scoborâți, veți vedea tocmai galoșul, care iese afară din chereștea”. Pentru a-i face plăcere, scafandru scoborî la locul indicat. Câteva momente după aceea, boneta moartei apăru la suprafață și imediat scafandru se urcă, aducând cadavrul. Scafandru zise atunci: „Nu privisem ieri în locul acela, căci mărăcinișul și resturile erau așa de dese, încât nu puteam să văd nimic; în realitate tot ce puteam atinge din cadavru, era galoșul, care ieșea afară din chereștea”.

Bunica D-lui Titus a avut, se zice, în timpul ei o facultate analoagă, dar D-na Titus nu e cunoscută ca o persoană, care să fi avut vreodată pretenție la titlul de *lucidă*, neîntrebuințând niciodată transele

sale, fie pentru vreo plată, fie pentru câștigarea vreunei celebrități. A doua zi, 4 Noembrie ea fu bolnavă¹⁾.

Urmează o serie de dovezi ale afirmației de mai sus. Socotim că e inutil să umplem spațiul cu ele. Nu putem însă să nu reproducem măcar în rezumat, analiza făcută asupra acestui caz de către psihologul american. Acest caz se poate interpreta, zice James, în trei chipuri :

1 *Teoria urmelor de pași*. Era promoroacă în ziua aceea. Tânăra fată, mergând până la pod, lăsase desigur în jurul punții urme, cari fiind văzute de anumite persoane, nu va fi fost greu să fie aduse la cunoștința d-nei Titus. Se poate prea bine ca însăși femeia, care a văzut-o pe fată pe punte, să fi comunicat acest fapt d-nei Titus, care apoi printr'o serie de deducții, a ajuns să stabilească felul accidentului.

Această ipoteză se înlătură, după părerea lui James, prin faptul că tot orașul a cunoscut și urmele pașilor și celelalte amănunte și totuși nimeni n'a ajuns la rezultatul căutat. Scafandru însuși, care a răscolit fundul apei lângă punte, nu credea că se poate găsi cadavrul acolo. Dacă totuși, pornind dela aceleași date, se pretinde că prin observație și imaginație d-na Titus a deslegat enigma, apoi aceasta este o minune tot așa de mare cași ceea ce se numește luciditate.

2 A doua ipoteză ar fi, că *d-na Titus a fost martora accidentului*. Tot ce a spus ea pe urmă, a fost înșelăciune și soțul ei, prin complicitate, a dat amănunte neadevărate despre felul, cum a ajuns la aflarea adevărului. Această ipoteză cade chiar dela început, între altele fiindcă nu explică cum a putut cunoaște D-na Titus poziția exactă a cadavru-lui în apă.

3 Bertha Huse, hotărându-se să se sinucidă, a adus planul ei la cunoștința d-nei Titus. Această ipoteză este, zice James, mai neverosimilă decât celelalte.

Toate ipotezele acestea cad dela sine în fața mărturiei scafandrului, că el n'ar fi găsit cadavrul fără indicațiile d-nei Titus, și că ea a descris cu o precizie uimitoare ceea ce era sub apă, lucru pe care el nu l-ar fi putut face, cu toate că cercetase acolo cu toată băgarea de seamă. Ca încheiere James zice : „Punctul meu de vedere personal asupra cazului Titus este așa dar următorul : *Iată desigur un document solid în sprijinul admiterii unei facultăți supranormale de luciditate*“²⁾.

În afară de cazurile, în care luciditatea s'a constatat întâmplător la o persoană sau alta — și cazurile acestea nu sunt puține — avem cazurile

¹ W. James, *Etudes et réflexions d'un psychiste* pag. 143 și urm.

² W. James, *Op. cit.* pag. 160.

unor medii sau sensitivi excepționali, a căror putere de luciditate a fost amănunțit studiată de oameni de știință.

Unul din medii cei mai celebri și primul cu renume european, este suedezul Swedenborg, despre care am mai vorbit și despre care Myers spune: „Dacă Socrate a făcut să se scoboare filosofia din cer pe pământ, Swedenborg, într'un sens puțin diferit, a făcut-o din nou să se urce în cer, creind noțiunea științei lumii spirituale, tot așa de serios, deși într'un chip mai puțin persuaziv, cum Socrate a creiat ideea științei lumii, așa cum o cunoaștem ¹⁾).

Se povestește despre acesta, următorul caz de luciditate, care a fost transmis de Kant în „*Visul unui om, care vede spirite explicate prin vise ale metafizicei*” (1766). Iată ce spune Kant: „D-na Harteville, văduva unui ambasador olandez la Curtea Suediei, fu obligată de rudele unui giuvaergiu să plătească un rest dela lucrarea unui serviciu de argint. Doamna, care cunoștea obiceiurile regulate ale soțului său mort, era convinsă că această datorie fusese plătită de el, dar nu găsea dovada în niciuna din hârtiile pe cari el le lăsase. D-na Harteville vorbește de situația sa d-lui Swedenborg, rugându-l, dacă ceea ce spunea despre el și despre legăturile sale cu morții era adevărat, să binevoiască a se pune în relațiune ca răposatul ei soț, și să se asigure de temeinicia sau nedreptatea reclamației. H. Swedenborg îi promise să facă aceasta și peste câteva zile îi aduse, la ea acasă, informația pe care i-o ceruse. El îi indică într'un dulap, pe care ea credea că l-a cercetat bine, o anumită ascunzătoare, unde se găseau chitanțele în chestiune. Se caută numai decât conform acestor indicații și se găsește, împreună cu corespondența secretă a Holandei, chitanțele cari probau plata întreagă a sumei cerute” ²⁾).

În timpurile noastre avem, între alții, pe celebra americană d-na Piper. Toți câți au cunoscut-o pe aceasta — și sunt nume importante în știință, ale căror mărturisiri prezintă toate garanțiile de metodă riguros obiectivă — recunosc, că acest medium poseda darul minunat de a cunoaște lucruri, pe cari n'avusese putința de a le afla pe căile obișnuite de informație.

În stare de transă, călăuza d-nei Piper (Phinuit sau altul) dă, între altele, persoanelor necunoscute, cari i se prezintă, pentru prima oară, amănunte asupra membrilor familiei, asupra unor întâmplări trecute, pe cari, uneori, nici persoana în chestie nu le cunoaște, dar le găsește prin control ulterior adevărate.

¹ Myers La personnalité humaine pag. 91.

² Cf. G. Danville Op. cit. pag. 34.

Iată de exemplu ce povestește O. Lodge despre ședințele pe care el le-a avut cu d-na Piper. E bine să știm, că în acel timp călăuza d-nei Piper era *Phinuit* și că comunicările acestuia erau verbale, adică d-na Piper vorbea în numele și cu tonul lui. Într-una din ședințe veni profesorul E. C. K. Gonner dela „University College” din Liverpool, necunoscut de D-na Piper. Numele lui s’a păstrat secret și el a fost prezentat sub numele unuia din colegii săi, Mr. Mc. Cunn, spre a se înălătura orice puțință de fraudă. „El aduse o carte, zice O. Lodge, a mamei sale, care locuia la Londra și i se deteră (de D-na Piper) numeroase amănunte asupra rudelor și celor din jurul său. Multe persoane din familia sa fură astfel numite, dar, fie din cauza cărții, fie din altă pricină, influența mamei sale părea mai puternică decât a sa proprie; și uneori anumite rude, despre cari totuși se vorbise corect, erau pomenite în termenii rudeniei lor cu generația precedentă.

Totuși, Phinuit pare că-și da seama de aceste greșeli și uneori el se îndrepta singur; el zicea de exemplu: „Fratele d-voastră William... nu, vreau să zic unchiul d-voastră, fratele său”.

Acest unchiu William era un bun exemplu. El murise înainte de nașterea profesorului Gonner; D-na Gonner mama, al cărui frate mai mare el era, fusese foarte mișcată de moartea sa neașteptată și cu greu își revenise din această lovitură. Phinuit spuse că el murise de o gaură făcută în cap, la fel cu o gaură pricinuită de glonț, că nu era vorba totuși de o împușcătură, ci mai repede de o lovitură simplă. În realitate acest unchiu își găsi moartea în Yorkshire: într-o bătaie electorală o piatră îl lovide în cap.

„Pentru că e vorba de fapte, cari privesc pe morți, continuă O. Lodge, pot să citez și cazul tatălui soției mele, care muri, atunci când ea era în vârstă de 15 zile, într-un mod dramatic și mișcător. Phinuit povesti împrejurările acestei morți într-un chip pătrunzător. Tot astfel cauza morții tatălui vitreg al soției mele, datorată unor cauze perfect definite, fu exact precizată. Căderea tatălui său în fundul corăbiei și suferința de picior, care rezultă de aici, fură limpede povestite. Soția mea era prezentă la aceste ședințe: i se povestise toate aceste evenimente din familia sa și ea și le amintea¹).

Un alt exemplu interesant, citat de Ch. Richet (după Bozzano) este următorul: „D-na X se introduce sub numele fals de Marguerite Brown, aducând cu ea, spre a avea vreun răspuns, trei bucle de păr²) X. B. S.

¹ Lodge Op. cit. pag. 164.

² D-na Piper se servește de diferite obiecte, aparținând persoanelor respective,

Această doamnă nu cunoaște, cu privire la origina lor, decât bucla S. Pentru bucla X., D-na Piper îi spune : „*Dar este Fred... Imogène ? Cine e Imogène ?*“ Intr'adevăr era a D-nei Imogène Garnoy bucla de păr, pe care o tăiasă D-l Fred Day pentru a o da D-nei Marguerite Brown. Pentru bucla B., D-na Piper zise ; „*O persoană foarte bolnavă*“.

Intr'adevăr persoana, al cărei păr i se prezentase, a murit în cursul acelui an. Pentru bucla S. D-na Piper zise : „*Ea este sgârcită cu părul său*“. Or Marguerite tăiasă mamei sale această şuviță de păr, prin surprindere. „*Este mama d-tale, ea are patru copii, doi băieți, două fete*“. Toate aceste detalii sunt exacte ¹).

Este inutil, cred, să înșirăm multe cazuri similare, așa cum se găsesc în dările de seamă ale numeroaselor ședințe, pe cari D-na Piper le-a avut sub controlul lui Hodgson, J. Hislop, Fr. Myers, O. Lodge, W. James și alții. Faptele, controlate în modul cel mai riguros, par a nu lăsa loc la nicio îndoială. Psihologul american W. James, atât de circumspect și prudent în afirmațiunile lui, nu se poate împiedeca de a mărturisi, că D-na Piper are facultăți intelectuale cu totul deosibite și mai presus de acelea ale oamenilor normali. El recunoaște că sunt ședințe în care D-na Piper dă răspunsuri banale, lipsite de orice interes sau chiar greșite ; sunt însă altele, destul de numeroase, în cari ea este în stare să comunice amănunte și fapte necunoscute de ea, de alte persoane streine și chiar de persoana pe care o privesc. „Sunt convins, zice W. James de onestitatea mediumului și de autenticitatea transei sale ; și deși eram dispus la început să consider răspunsurile sale potrivite (reuite), fie ca niște coincidențe fericite, fie ca un rezultat al cunoștinței personale, pe care ea o avea despre identitatea consultatorului și despre afacerile familiei sale, eu o cred acum în posesiunea unei facultăți încă neexplicate“ ²). Iar în altă parte W. James afirmă și mai categoric : „Ținând socoteală de tot ce știu despre D-na Piper, am sentimentul că sunt absolut sigur, după cum sunt sigur de orice fapt personal, că ea cunoaște în timpul transei lucruri, despre cari îi este imposibil să fi avut cunoștință în stare de veghie și că filosofia definitivă a transelor sale este încă de găsit“ ³).

Myers la rândul său spune : În scurt, eu cred că toți observatorii, atât din America cât și din Anglia, cari au văzut îndeajuns pe D-na

spre a le da amănunte cu privire la trecut sau prezent. Se numește psychometrie, procedura aceasta.

¹ Richet La metapsychique pag. 169.

² W. James, Op. cit. pag. 21.

³ Cf. Lodge Op. cit. pag. 160.

Piper în cele două stări ale sale, pentruca să-și poată face o opinie, vor fi de acord să afirme: că multe din faptele anunțate n'au putut fi cunoscute, nici cu ajutorul unui dibaciu detectiv; 2) că pentru a cunoaște pe celelalte, deși lucrul ar fi posibil, ar fi fost necesar să facă atâta cheltuială de bani și de timp, cât se pare că D-na Piper n'ar fi fost în stare să facă niciodată; 3) că conduita ei n'a dat niciodată motiv să fie bănuită, că ar fi capabilă de fraudă sau de înșelăciune.

Puține persoane au fost atât de mult timp și cu atâta îngrijire observate; și ea a lăsat tuturor aceloră, cari au examinat-o, impresia unei integrități, unei candori și unei onestități perfecte¹).

Și este într'adevăr uimitor cazul acestei femei, care a izbutit să facă adeptul spiritismului pe Richard Hodgson, un cercetător sceptic al acestor fenomene, care se dusesse în India să studieze pe o oarecare d-nă Blavatski, izbutind să dea pe față înșelăciunea ei și care apoi contestase cu îndărătnicie fenomenele prezentate de celebrul medium Eusapia Palladino, dupăce iarăși o supusese cercetării sale neîndurate. Și totuși, dupăce, prin intermediul lui W. James, Hodgson cunoaște pe D-na Piper și fenomenele prezentate de ea, se dă biruit, admite existența lor și devine chiar spiritist.

Ținând seamă, că un material cât de redus este necesar înainte de a face alte reflexiuni asupra unor astfel de fenomene, să vedem cum se manifestă puterile acestea misterioase ale sufletului omenesc în alte cazuri. Un medium nu atât de celebru, poate, ca D-na Piper, dar care prezintă minunate și puternice fenomene metapsihice și pe care au studiat-o D-na H. Sidgwick și Ch. Thomas Drayton este D-na Léonard. Cu aceasta s'au făcut în special experiențele numite în englezește *Book-Tests*. Acestea constau în faptul, că mediumul ghicește coprintul unor cărți, cari se găsesc în bibliotecă și despre cari nimeni din cei prezenți nu are nicio cunoștință. Astfel D-na Léonard, prin călăuza sa Féda spune de exemplu că autorul unei cărți așezate în mijlocul rândului al doilea din bibliotecă este *Leticier*. Nimeni nu s'a uitat în bibliotecă și cu atât mai puțin D-na Léonard. Când se face controlul, se constată că autorul cărții este *Alexius Lépicier*.

Altă dată Féda zice: „În cartea a treia dela stânga, la paginile 2 și 4 se află o descriere a orientului (Asia orientală); a orientului de acum 2000 ani“. Se constată apoi că cartea este istoria lui Tucidide și că la pagina 2 este vorba de istoria Greciei de acum 3000 ani și de războiul Troiei, care a avut loc în Asia.

¹ Cf. Lodge, Op. cit. pag. 154.

Să cităm în sfârșit și exemplul următor : Féda zice : „Pe o masă se găsește într'o cameră mică de culcare, aproape de ușă, o singură carte cu poezii : e vorba de o descriere a unei țări delicioase, unde aș vrea să fiu : e la pag. 31^a”.

În cameră se găseau însă șapte cărți. Una singură era în versuri și la pagina indicată, se găsi o poezie de Tennyson cu descrierea unui peisaj frumos ¹⁾.

Drayton Thomas, care a studiat pe D-na Léonard, a supus-o și următorului control : a cerut unui anticar să-i trimeată acasă un număr oarecare de cărți, alese la întâmplare, fără măcar să se uite la titluri.

Și așa, experiențele au reușit, chiar când cărțile au fost închise în cutii de fier.

Ceeace înlătură însă orice îndoială în privința puterii de luciditate a D-nei Léonard este experiența celebră, în care ea descrie tabloul denumit „Canapeaua albastră” ²⁾.

Acest tablou, coprins sub formă de gravură într'o carte, reprezintă o femeie trântită pe o canapea albastră, cu piciorul stâng lăsat jos pe covor, cu cel drept strâns sub corp și având extremitatea atârnată în afară ; figura este ascunsă într'o pernă pe ale cărei margini se respiră părul ; din brațul drept, pe care se sprijină capul, nu se vede decât mâna ; brațul stâng atârână în jos și atinge aproape podeaua. (Vezi figura 7).

Figura 7
„Canapeaua albastră”.

D-na Léonard n'a văzut niciodată acest tablou. Féda spune : „E cineva care n'are îmbrăcăminte (Féda pare jicnită de această lipsă de îmbrăcăminte). Ea întinde brațul drept și sprijină capul pe brațul său întins. Piciorul drept se ridică până-i atinge corpul. Piciorul stâng este întins în așa chip încât genuchiul atinge aproape pardoseala”. Descrierea, cum se vede, este destul de exactă.

Să trecem acum la o altă categorie de fenomene cryptestezice, la fenomenele de transpunere a simțurilor (*transposition des sens*).

¹ Richet Op. cit. pag. 219—220.

² Richet Op. cit. pag. 217.

Aceasta constă în faptul că anumiți oameni, unii în aparență sănătoși și normali, alții isterici, sau în stare de somnambulism, au o hiperestezie sau o hiperacuitate — adică o dezvoltare care întrece cu mult ceea ce se întâmplă în mod normal — a anumitor simțuri. Grație ei, pot percepe fenomene, cari ne rămân întunecate nouă celorlalți.

Să cităm întâi aici, punându-ne la adăpostul autorității numelui lui Cesare Lombroso, următorul caz : „În același an 1882, fui chemat într-o dimineață la D-ra C. S., în vârstă de 14 ani, fiică a unui tată inteligent și activ și a unei mame lucide și viguroase, dar ai cărei doi frați avuseseră o creștere anormal de repede în momentul pubertății, cu turburări pulmonare. Această tânără, cu fizic grațios și înaltă de 1,54 m. crescuse și ea brusc cu 0,15 m. în momentul pubertății. Prima ei regulă se însoți cu simptome histerice, cu vărsături și dispepsie. După două luni, veniră accese de convulsii histerice și de hiperestezie (exagerare a sensibilității) cari o făceau să ia un fir, pus pe mâna sa, drept un drug de fier. Luna următoare se manifestară orbirea și puncte histerice pe degete, pe cari era deajuns să le atingi spre a obține convulsii, mișcări reflexe intense ale picioarelor, contractare și bruscă urcare a forței mușchiulare dela 32 la 47 kgr. la dinamometru, la simpla presiune a mânei. Atunci începură să se manifeste fenomene extraordinare. După accese somnambulice, însoțite cu creșterea activității, a afectivității și cu diverse schimbări în caracter, ea pierdu vederea prin ochi și câștigă în același timp facultatea de a vedea prin vârful nasului (?!) și prin lobul stâng al urechii, conservând aceeași acuitate vizuală (al 7-lea grad al scării lui Yäger). Astfel ea putu citi o scrisoare și distinge cifrele unui dinamometru”.....¹⁾.

Să ne amintim apoi de acea femeie isterică pe care a studiat-o d-rul Chowrin, directorul azilului de alienați din Tambow (Rusia). „Este vorba, zice Richet, de o femeie foarte inteligentă, d-na M., foarte cultă, de 32 ani, remăritată, care fu coprinsă de turburări nervoase destul de grave (marea histero-epilepsie). D-rul Chowrin fu îndemnat să se ocupe de ea, pentrucă într-o zi, în prezența sa, primind o scrisoare pe care o învățea în mână, fără să o deschidă, ea începu deodată să plângă, spunând că era o mare nenorocire în această scrisoare. De fapt, scrisoarea anunța moartea uneia din nepoatele sale.

Diferite experiențe ingenioase fură atunci întreprinse. D-rul Chowrin, perfect în curent cu înșelăciunile de care sunt capabile histericele, făcu experimentări riguroase, în înțelegere cu colegii săi dela Societatea me-

¹ C. Lombroso, *Hypnotisme et spiritisme* pag. 10—11.

dicală din Tambow. Scrisori pecetluite, înconjurate cu negru de anilină, închise uneori în hârtii fotografice sensibilizate, erau scrise cu litere așa de fine, încât nu se puteau distinge decât cu lupa.

Citirea acestor scrisori fu făcută de 40 de ori aproape și d-rul Chowrin adaogă: „Dacă M., are proprietatea de a deschide aceste scrisori și chiar de a le pecetui din nou în întregime, așa încât să aducă la *statu quo ante* semnele, pecețile, plicurile, hârtiile fotografice sensibilizate și neimpresionate, lucrul este tot așa de extraordinar cași acela de a citi scrisorile fără a le fi deschis“ ¹).

Erau cazuri când coprintul scrisorilor era redat cuvânt cu cuvânt; alte dăți însă se dădea numai înțelesul. Intr'o scrisoare se zicea: „In nisipurile Arabiei se ridicau trei palmieri, între care curgea un izvor murmurând“. D-na M. spuse: „Un spațiu mare. Este nisip, alb ca zăpada, dar nu e zăpadă; trei arbori foarte înalți. N'am văzut niciodată așa ceva. Puține frunze, dar frunze late, un izvor al cărui murmur îl aud lămurit“. — Este așa de clar, încât nu mai e nevoie de comentarii.

Au fost însă experiențe și mai ciudate. „Prin pipăit d-na M. putea distinge culorile. Înaintea Societății de medicină din Tambow, ea putu recunoaște culoarea a treizeci de sticlute, de diferite culori, așezate sub o pătură groasă și înfășurate în hârtie. Tot prin pipăit d-na M... putea distinge gusturile. Se luau sticlute, cari conțineau soluții de sodă, de clorură de sodiu, de clorhidrat de chinină, de sulfat de zinc, se înmuiau mici fragmente de hârtie într'una din aceste soluții, i se puneau la subsioară și ea simțea îndată gustul de sărat, de acid, de astringent sau de amar. Cum experimentatorii nu știau care fusese soluția întrebuințată, orice transmisiune mintală, ca și orice eroare experimentală, era îndepărtată“ ²).

Dr. Osty a consacrat o lucrare întreagă sensivului francez Pascal Forthuny ³).

Se cuvine că cităm de aici, cum s'au dat întâmplător pe față calitățile de sensitiv ale lui Forthuny. Asistând la o ședință a unei sensitive, la institutul de Metapsihică din Paris, Forthuny spuse în glumă, că și el ar putea să ghicească lucruri necunoscute. D-na Geley îi dete atunci un evantai. El spuse: „Am impresia că mă înăbuș! Și aud alături de mine: Eliza!“ Evantaiul era al unei doamne moarte cu 7 ani înainte și care se servise de el în timpul boalei (o congestie pulmonară). Prietena

¹ Cf. Richet *Metapsychique* pag. 235—236.

² Idem p. 236—237.

³ Dr. E. Osty *Une faculté de connaissance supranormale*. Alcan Paris 1926.

care o îngrijise atunci se numea Eliza. I se dăde apoi lui Forthuny un baston. „Pipăind bastonul, el începe ca „un cabotin“ să descrie peisagii, mișcări de armate, departe, dincolo de mare, înspre Orient. El vorbește de un tânăr ofițer care posedă bastonul, despre întoarcerea sa în Franța pe mare, de torpilarea corăbiei sale etc“. D-na Geley confirmă că bastonul aparținuse unui ofițer, care făcuse campania în Grecia. Corabia fusese într'adevăr torpilată, dar el a scăpat teafăr și a murit peste doi ani. Pentru că faptul surprindea și pe asistenți și pe Forthuny însuși, i se dăde în sfârșit o scrisoare, al cărui conținut nu-l cunoștea și el zise: „Oh! Doamnă! Această scrisoare a fost scrisă într'un oraș foarte frumos. Este orientul... Se află acolo un port. E admirabil. Ce priveliște măreață! Ce frumos cer albastru! etc.“. Era și acum adevărat că scrisoarea fusese trimisă, cu 20 de ani înainte, din Constantinopole, de tatăl d-nei Geley.

Destul de interesant este și cazul sensitivului¹⁾ Reese, un evreu din Posseon studiat de oameni pricepuți ca Maxwell, Carrington, Schrenk, Notzing²⁾.

În timpul când s'au făcut cu el experiențe, era în vârstă de 72 ani. Înainte de aceasta, călătorise însă în America, unde fusese pusă la încercare luciditatea lui, cu ocazia căutării izvoarelor de apă și de petrol: el a servit lui Rockefeller la descoperirea celor mai importante izvoare de păcură³⁾.

Edison a publicat rezultatul câtorva experiențe pe care le-a făcut cu acest sensibil.

Într-o zi, de exemplu, Edison s'a dus într-o cameră depărtată și a scris pe o bucată de hârtie această întrebare:

„Este ceva mai bun decât hidroxidul de nikel pentru o baterie de materii alcaline?“ Când s'a întors în sala, unde se găsea Reese, el a primit imediat, fără să-i fi spus nimic, răspunsul următor: „Nu, nu e nimic mai bun, decât hidroxidul de nikel pentru o baterie de materii alcaline“.

¹ Reamintim aici că *sensitivi* se numesc aceia, cari produc fenomene excepționale de luciditate, rămânând în stare normală și necăzând în *transă* ca mediumii.

² Dr. Eugène Osty afirmă că darul de sensibil al lui Reese s'a manifestat încă din timpul copilăriei lui, dela vârsta de șase ani:

„Facultățile sale mintale spăimântau în așa fel pe locuitorii micului său oraș natal, încât părăsiră prăvălia, în care tatăl său vindea diferite articole, și îl siliră, spre a nu-și pierde orice mijloc de existență, să depărteze pe fiul său de acasă și să-l interneze într'un pension la Posseon. Locuitorii micului oraș erau plini de spaimă; ei considerau pe copil ca vrăjitor, ca dracul în persoană“. (Osty La connaissance supranormale pag. 183—184).

³ v. Osty Op. cit. pag. 44.

Schrenk-Notzing pune la cale următoarea experiență: scrie pe petice de hârtie cinci întrebări: 1) Care e numele mamei mele? 2) Când voi pleca în Germania? 3) Cartea mea va avea succes? 4) O chestie de ordin intim? 5) Care e numele fiului meu celui mai mare?. Le dă apoi lui Reese.

La patru din aceste întrebări, Reese răspunde aproape imediat și exact, după ce atinge ușor cu mâna unele petice de hârtie. Richet observă că nu poate fi vorba de telepatie aici, fiindcă după ce peticele de hârtie au fost amestecate, nici Schrenk-Notzing nu mai știa ce cuprinde fiecare în parte.

Maxwell a scris șapte întrebări,¹⁾ a amestecat petecele de hârtie și totuși Reese, ne mai atingându-le acum, a dat răspunsuri la toate întrebările²⁾.

Un caz însă, pe care, fără exagerare, îl putem califica de extraordinar, este acela al sensitivului polonez inginerul Ossowietski³⁾. El a fost studiat de Geley, Lange și Richet și a arătat un dar deosebit de a cunoaște, prin simplă atingere cu mâna, conținutul scrisorilor sau hârtiilor închise. Merită să fie amintite aici câteva din aceste experiențe, ale căror rezultate sunt uimitoare:

I. Geley scrie pe un petec de hârtie, pe care-l închide într'un plic, următoarele rânduri: „*Un elefant care se scălda în Gange, fu atacat de un crocodil care-i tăie trompa*”.

Ossowietski spune: „Am impresia că sunt într'o grădină zoologică... *E o luptă*... Am impresia unei grădini zoologice. Văd un animal mare. *Este un elefant*... Oare elefantul nu e în apă? *Il văd înotând în apă*... Este o poveste *cu trompa sa*... Văd *sânge*...” și mai departe, în decursul unei scurte conversații întreabă, dacă elefantul nu e rănit la trompă și apoi dacă s'a luptat cu un crocodil.

¹ Cf. Richet Op cit. pag. 247—248.

² Sunt și alte experiențe interesante cu Reese, între altele aceea a lui Carrington, citată de Osty în lucrarea sa *La connaissance supranormale* pag. 45 și urm. Fiind prea lungă ne vedem siliți să o lăsăm deoparte,

³ Să se vadă biografia lui Ossowietski în lucrarea lui Geley — *L'ectoplas-mie et la clairvoyance* pag. 26 și următoarele.

Idem în *Revue de métapsychique* 1929 No. 1 pag. 25 și urm.

Darul de sensitiv al lui Ossowietski s'a manifestat în timpul studenției la Institutul de ingineri din Petrograd. „Unul din procedurile cele mai utilizate la școală consista a pune pe studenți să tragă la întâmplare chestiunile pe cari trebuiau să le trateze și cari erau în plicuri pecetluite. Ossowietski își făcea o distracție, spre completa înmărmurire a profesorilor, de a răspunde fără să desfacă plicul. Și totdeauna răspunsul era, întocmai, acela care se referea la întrebare” (Dr. Gustave Geley. *L'ectoplas-mie et la clairvoyance* Alcan Paris 1924 pag. 30).

Dupăcum se vede, sensitivul nu redă coprinsul vorbă cu vorbă, ca un om care citește, el expune ideia cu dibuiri, cu mici modificări, fără să falsifice înțelesul ¹⁾).

II. Experiențele având loc la Varșovia, Richet primise, încă dela plecarea sa din Paris, o scrisoare dela d-na de Noailles. Scrisoarea aceasta era pecetluită și Richet nu-i cunoștea coprinsul. I se prezintă scrisoarea astfel pecetluită lui Ossowietski și i se ceru să spună ce cuprinde.

După ce mototolește în mână trei sferturi de oră scrisoarea, Ossowietski zice: „Nu e nimic pentru mine (*ceea ce înseamnă: nu e vorba de mine în această scrisoare*). Este ceva de un foarte mare poet francez, e ceva despre natură. Este o inspirație a unui mare poet francez. Ași zice Rostand. Ceva din *Chantecler*. Când vorbește despre *Chantecler*, scrie ceva despre cocoș. Este o idee e lumină în timpul nopții. Văd o lumină mare noaptea... apoi Rostand cu frumoasa poezie a lui Chantecler“... După altă jumătate de ora, în care s'a concentrat, învârtind și strângând scrisoarea în toate chipurile, Ossowitski adaugă: „Ideile despre noapte și despre lumină au fost primele, înainte ca să fie numele lui Rostand etc. ²⁾).

Desfăcându-se apoi scrisoarea, se găsește următorul coprins:

„*Noaptea e frumos să crezi în lumină*“. Edmond Rostand.

III. O altă experiență: Sarah Bernhardt trimite lui Richet o scrisoare din Paris. Factorul predă direct scrisoarea lui Richet. Nimeni nu știe despre sosirea ei, cu atât mai puțin despre coprins. Ossowietski zice: „*Viața pare umilă pentru că este ură, — nu, nu ură, dar un cuvânt francez pe care nu-l înțeleg și care are opt litere. Cu semnătura Sarah Bernhardt și o exclamație*“.

Sarah Bernhardt scrie: „*Viața ni se pare frumoasă, pentru că o știm efemeră! Sarah Bernhardt*“. Cuvântul neînțeles de opt litere era în franțuzește *éphémère*. Măsurile de control au fost, după afirmația lui Geley și Richet, fără cusur. Fraudă nu s'a putut în niciun chip săvârși. „Nu e fraudă, zice Richet; și sunt așa de sigur de această lipsă de fraudă, că n'ași ezita să condamn la moarte un om pe această chestie. Nu e nimeni așa de sigur de culpabilitatea cutărui sau cutărui asasin (care e totuși condamnat) pe cât sunt eu de sigur de faptul, că fraudă nu explică aceste fenomene“ ³⁾).

¹ Geley L'ectoplasmie et la clairvoyance F. Alcan, Paris 1924 pag. 45.

² Geley Op. cit. pag. 53—54.

³ Richet. Métapsychique p. 254. Geley Op. cit. p. 59—60.

Cine voiește să afle rezultatele altor experiențe cu Ossowietschi să consulte în special lucrarea lui Geley mai sus citată.

Harry Price, directorul laboratorului britanic de cercetări psihice, citează cazul minunat al unui medium englez, care a fost în stare să comunice informațiuni precise și amănunțite despre catastrofa dirijabilului R. 101 — ca venind din partea spiritului locotenentului Irwin, mort cu acea ocazie. „Subiectul în transă era Mrs. Garret, medium englez, care nu deosibește, una de alta, partea anterioară de cea posterioară a unui dirijabil. Persoanele prezente la experiență ignorau și ele complet lucrarea foarte specială de conducere a unui dirijabil; totuși „locotenentul Irwin“ a dat despre R. 101 amănunte, cari erau secrete semi-oficiale și pe cari ancheta ulterioară le-a confirmat“¹).

Să pomenim aici în treacăt încă un fenomen, despre care se vorbește în unele tratate: *viziunea în cristal* sau *cristaloscopie*.

Este un fel de a obține luciditatea, care pare că a existat sub diferite forme încă din cele mai vechi timpuri: ghicirea în apa izvoarelor, în vase de untdelemn (așa prezice Tyresias viitorul lui Ulysse), în oglinzi, în bile de sticlă, chiar și în unghia unsă cu untdelemn. Astăzi se procedează în chipul următor, mai ales în Anglia: se ia o bilă de cristal — cristalul natural de stâncă se zice, că ar fi preferabil (Maxwell); se așează pe masă înconjurându-se cu o stofă neagră din toate părțile, afară de cea prin care se privește; subiectul privește atent în acest cristal, fără însă să se obosească. „Dupăce a fixat bila de cristal în două sau trei rânduri, timp de zece minute fiecare dată, este preferabil zice Myers ca subiectul să rămână singur în cameră și să se găsească într-o stare de pasivitate mintală; el va începe, poate, să observe că oglinda sau bila se întunecă sau i se va părea că zărește vreo figură sau vreo imagine în însăși bilă. Un om sau o femeie din douăzeci va avea, poate, ocazia să realizeze această experiență și din acești douăzeci de vizionari, unul singur va fi poate capabil să desvolte această facultate de viziune internă până acolo, încât să fie în stare a primi informațiuni, pe cari este imposibil să le obțină prin mijloace obișnuite“²).

Rezultă de aici, că nu oricine privește în cristal trebuie să aibă viziuni și că viziunile, chiar când se produc, sunt în majoritatea cazurilor

¹ Price Où irons-nous après la mort? Le Mois, Dec. 1933, Mankie et Renon, Paris pag. 259.

² Myers La personnalité humaine pag. 208.

vagi și fără importanță. Numai excepțional se pot manifesta la unii oameni însușiri prețioase de luciditate¹⁾.

Voiu cita numai două exemple din această categorie: 1) O doamnă observase, că se produc la ea în mod spontan viziuni în oglinda unui garderob, care îndeplinea, prin poziția lui, condițiunile spre a se produce acest fenomen. „Ea văzu odată, spune Maxwell, un om așezat pe trotoarul unei străzi determinate; acest om avea la frunte o rană de o formă iarăși determinată; o bucată de piele era smulsă și atârna peste ochiu. Omul avea, între alte detalii de îmbrăcăminte, un sac înfășurat în jurul gâtului; pe acest sac erau imprimate două inițiale: V. L. Doamna se văzu pe sine, în viziune, apropiindu-se de rănit, conducându-l la spital și punând să-l panseze.

A doua zi ea ieși dimineața, întâlni pe rănit în locul, unde îl văzuse în ajun și viziunea sa se realizează în întregime până și în amănuntul sacului din jurul gâtului și inițialele, care erau imprimate pe el”²⁾.

2) Iată, zice același autor, un ultim exemplu mai semnificativ decât cel precedent, căci viziunea mi-a fost povestită cu opt zile înainte ca evenimentul să se fi realizat și am povestit-o și eu la diferite persoane înaintea acestei realizări. Un sensitiv zări într'un glob de cristal scena următoare: un mare vapor, având un pavilion cu trei dungi orizontale negru, alb și roșu și purtând numele de *Leutschland*, naviga în largul mării; vaporul fu deodată înconjurat de fum; marinari, călători și oameni în uniformă alergară în mare număr pe punte și el văzu vaporul scufundându-se.

Opt zile după aceea, ziarele anunțau accidentul vaporului *Deutschland*, căruia i se sparse o căldare, obligând acest vapor să se oprească pe loc, cred. Această viziune este foarte curioasă și cum detaliile mi-au fost date înainte de accident, o voi analiza cu oarecare îngrijire.

În primul loc, un lucru ne izbește: că premoniunea³⁾ nu s'a în-

¹ Warcollier (La télépathie) pretinde că „fixarea unui obiect mai mult sau mai puțin strălucitor produce o hipnoză ușoară. Această stare de semi-somn (însoțită adeseori de insensibilitatea mâinilor) pare foarte favorabilă interpretării jocului de umbre și lumini“. (pag. 76). El mai afirmă că viziunile se datoresc oboselii ochilor, în cari se produc *fosfene* — un fel de pete colorate, pe cari le putem provoca și artificial, când închidem ochii și ne frecăm pleoapele.

² Maxwell Op. cit. pag. 182.

³ Premoniunea este cunoașterea sau vestirea unui fenomen înainte de producerea lui (prevestire). Am lăsat de o parte în această lucrare un întreg capitol, asupra așa ziselor monițiuni și premonițiuni. Se înțelege prin aceasta cunoașterea pe căi necunoscute a unor evenimente în momentul când se petrec, sau chiar înainte de a se petrece. Ch. Richet în lucrarea sa „La Métapsychique“ și în-

deplinit complet. *Deutschland* a suferit într'adevăr un accident, el a trebuit să fie înconjurat cu aburi, echipajul și călătorii au trebuit să alerge spăimântați pe punte, dar din fericire acest măreț vapor nu s'a scufundat. Pe de altă parte, sensitivul a citit *Leutschland* și nu *Deutschland*, dar acest amănunt n'are mare importanță, de oarece cuvântul strein a putut fi citit rău. Însfârșit un lucru demn de observat este absența completă de interes, pe care această viziune putea s'o prezinte pentru sensitiv, care n'are nicio legătură cu Germania și ignora, cel puțin în mod conștient, existența acestui vapor, deși a avut desigur imagini sub ochi. Nu trebuie evident, să dăm prea mare importanță acestei prevederi, dar acest sensitiv mi-a mai dat câteva alte exemple curioase: aceste cazuri alăturate de cele, pe cari le-am observat aiurea, sau a căror povestire am avut-o din izvoare sigure, fac foarte neprobabilă ipoteza unei coincidențe, fără totuși s'o excludă în mod absolut¹⁾.

De altfel, spre a ne opri aici, e bine să relevăm încă odată faptul, că cele mai multe viziuni în cristal sunt lipsite de orice însemnătate, fiind banale și incoherente. Ele prezintă cel mult interesul de a ne arăta una din laturile activității inconștientului, care se poate prezenta sub următoarele forme: 1) viziuni datorite imaginației sau halucinației obișnuite; 2) viziuni, cari nu sunt decât amintiri uitate; fapte trecute, ignorate de subiect, dar înregistrate probabil în mod inconștient²⁾.

O dovadă că viziunile ce apar în cristal sunt adeseaori produse obișnuite ale inconștientului și că n'au în ele nimic extraordinar, este următorul caz, citat și analizat de W. James:

„Multe persoane, zice el, privind un obiect de cristal sau orice altă suprafață întru câțva luminoasă, cad într'un fel de amorțeală și percep viziuni. D-na X, posedă această facultate într'un grad remar-

nainte de el, colecțiunile englezilor Gurney, Myers și Podmore sau aceea a lui Flammarion, iar mai recent, Osty în lucrarea sa *La connaissance supranormale* etc. au dat o mulțime de cazuri de acestea: ele ar intra tot în clasa fenomenelor de luciditate. Ca un exemplu de premonițiune, interesant pentru noi Români, voi aminti cazul lui Vaschide, căruia o sensitivă studiată de Osty i-a prezis cu precizie moartea. „În iarna anului 1904 d-na Fraya prezise d-lui N. Vaschide, director la „Ecole des Hautes-Etudes“ că va muri la vârsta de 33 ani de pneumonie. Vaschide avea atunci 30 de ani. La 13 Octombrie 1907 precizarea se realizează“. (Osty op. cit. pag. 98. Alte amănunte interesante la pag. 254) Osty afirmă că moartea i-a fost prezisă cu precizie și de o țigancă din țara noastră. (op. cit. pag. 180). Faptul e confirmat de d-na Vaschide în lucrarea postumă a lui N. Vaschide-*Psychologie de la main*.

¹ Maxwell Op. cit. pag. 182—183.

² Cf. Maxwell Op. cit. pag. 169.

cabil și are pe deasupra și un spirit critic rar. Ea povestește numeroase viziuni, cari nu pot aparține decât domeniului lucidității, precum și altele cari împodobesc foarte frumos o firidă goală în cunoștința noastră despre operațiunile mintale subconștiente. De exemplu, privind fix cristalul înainte de prânz, într-o dimineață, ea citește, cu litere tipărite, anunțul morții unei doamne cunoscute, cu data și diferite circumstanțe, în litere de tipar. Spăimântată de această lectură, ea consultă ziarul *Times* din ziua precedentă pentru a verifica, și descoperă printre înștiințările de înmormântare, cuvintele însăși pe cari le citise puțin înainte (în cristal). Pe aceeași pagină din *Times* figurează alte detalii, pe cari ea își amintește că le-a citit în ajun. Nu e decât o singură explicație verosimilă: ochii săi observaseră, în acel moment, pentru a zice astfel fără să dea atenție, articolul necrologic care se instalase imediat într'un colț special al memoriei sale. El luase apoi forma unei halucinații vizuale sub acțiunea unei modificări particulare a conștiinței sale, provocată de contemplarea cristalului¹).

Pierre Janet s'a și folosit dealfel de acest mijloc, pentru a explora subconștientul nevropaților. Intr'o experiență făcută de el: „Un bolnav, un somnanbul se deșteaptă noaptea din pat, face tot felul de prostii și în special scrie o scrisoare amenințătoare unei persoane etc. Scrisoarea îi e luată, mi se dă acest document fără știrea bolnavului. Dealfel bolnavul la deșteptare nu-și mai amintea nimic. Numai câteva zile mai târziu, avui ocazia să repet cu el experiența bilei de cristal. Cum el pretindea că vede litere scrise, îi zisei: „Vei lua un toc și hârtie și vei copia ceea ce vezi în cristal“. El copie cuvânt cu cuvânt, trecând numai peste cuvintele pe care nu le putea citi. Avea aierul că copiază fraze, fără să le înțeleagă câtuși puțin, el o și spunea dealfel; or, rezultatul fu că scrise exact, părănd că copiază, scrisoarea pe care o scrisese în timpul accesului de somnambulism nocturn și pe care o aveam în posesia mea“²).

Chiromanția pare a fi și ea legată de posedarea darului lucidității. N. Vaschide, în minunata și foarte documentata sa lucrare despre psihologia mâinii, cată să arate, că constituția mâinii și felul cum se prezintă și se combină liniile din podul palmei pot da indicații prețioase asupra caracterului cuiva. El constată însă totuși, că anumite persoane sunt înzestrate cu un fel de dar excepțional de a cunoaște fapte și întâmplări pe cari nimic din constituția mâinii nu le indică. Vaschide,

¹ W. James Op. cit. pag. 114.

Cf. Boirac Op. cit. pag. 123.

e nevoit astfel să recunoască—fără putința de a justifica faptul științifice — existența darului lucidității, pe care el o numește cu termenul vag și imprecis de „intuiție“¹).

Ar fi inutil să umplem încă multe alte pagini cu exemple, cari n'ar face decât să repete ceea ce am constatat în cele precedente. Avem acum suficient material pentru scopul pe care-l urmărim: anume să ne dăm seama de caracterele fenomenelor și să încercăm apoi să le pricepem natura.

Este neîndoios că din materialul imens, adunat până azi în această privință, o bună, o foarte bună parte, trebuie dat la o parte ca neprezentând toate garanțiile unor constatări obiective științifice. Trebuie în primul rând înlăturat tot ce se datorește fraudei, căci au fost mediumi cari au întrebuițat, uneori chiar inconștient, mijloace înșelătoare în ședințele lor. Cum recunosc Maxwell Richet și alții, mediumii sunt niște ființe curioase, cari au nevoie de anumite condițiuni — în a căror expunere ar fi inutil să ne întindem aici — spre a produce fenomenele metapsihice. Dacă experimentatorii nu știu cum să procedeze, se întâmplă sau să nu se producă fenomenele de loc, sau să fie îndemnat, ba chiar silit, mediumul la întrebuițarea fraudei. Așa s'a întâmplat cu puternicul medium italian, Eusapia Paladino, care fiind bruscată de Hodgson, nu a putut săvârși nimic în prezența acestuia, ceea ce l-a determinat ca, în contra părerii tuturor celorlalți cercetători, să afirme că acest medium recurge la fraudă.

Nu mai vorbim firește de profesioniștii, cari recurg la fraudă și scamatorie intenționat.

Este deci neîndoios, că omul de știință va cere ca fenomenele, cari nu se înfățișează fără cusur, din punct de vedere al metodei de cercetare, să fie înlăturate.

În al doilea rând, când e vorba de înțelegerea fenomenelor, este de recomandat să nu se recurgă la ipoteze și explicațiuni, cari sunt greu de admis în starea actuală a științei, când sunt la îndemână alte explicațiuni mai logice și mai firești.

S'a văzut, cum o bună parte din fenomenele zise spiritiste au trecut încet încet în patrimoniul științific, găsindu-li-se altă explicațiune decât aceea dată de spiritiști. Hipnotismul, sugestia, transa ș. a. sunt astăzi fenomene admise în domeniul științei propriu zise, deși odinioară erau socotite de unii supranaturale, iar de alții erau pur și simplu tăgăduite.

Nu e mai puțin adevărat totuși, că rămân manifestări sufletești

¹ N. Vaschide — Psychologie de la main Paris, 1909.

excepționale pe cari, oricâtă bunăvoință ai avea, nu le poți subsuma legilor stabilite de știința actuală.

Dacă cercetăm ce atitudine au avut oamenii de știință față de aceste fenomene excepționale, îi putem împărți în două mari categorii:

1. Unii le-au admis și s'au ocupat de ele. Printre aceștia s'au găsit, firește, și oameni de știință de mână întâia, cari din dorința de a dovedi existența spiritelor după moarte au părăsit — adeseori fără a-și da seama — rigurozitatea de cercetare impusă de știință.

2. Au fost alții, cari apriori, le-au contestat în bloc și au păstrat o atitudine ironică sau fățiș batjocoritoare pentru cei ce se ocupau cu ele. Atitudinea aceasta nejustificată se explică totuși psihologiceste. Știința oficială a săvârșit astfel de greșeli și în domeniul științelor fizico-naturale, unde fenomenele sunt ușor reproductibile și deci ușor controlabile.

Ca nu să cităm decât câteva cazuri: 1) Microbii și rolul lor au fost mult timp contestați; 2) medicul venețian Primerose, contestând teoria lui Harvey privitoare la circulația sângelui, a spus: „Este posibil ca tu la Londra să fi auzit inima bătând, dar noi, la Veneția, nu auzim nimic asemănător“¹⁾. Se pot cita încă multe cazuri asemănătoare, când știința oficială a mers până acolo, încât să nege existența unor fapte dovedite cu probe incontestabile, numai pentru că nu erau conforme principiilor științifice admise atunci ca un fel de dogmă. Ceeace noi nu putem pricepe, ceea ce izbește obiceiurile noastre de gândire și experiența noastră științifică, îl înlăturăm și socotim că nu poate exista. Așa s'a întâmplat și se va întâmpla totdeauna. Cine din noi cei de azi ar fi admis acum 20—30 de ani posibilitatea telegrafiei și telefoniei fără fir, a radiofoniei, a transmiterii fotografiei la distanță și altele de acestea! Iar cei ce se ocupau cu „aflarea cărmei balonului“ erau socotiți nebuni.

Aceeași este atitudinea oamenilor de știință — a multora din ei firește, nu a tuturor — față de fenomene ca acelea pe cari le-am expus mai sus. Cea mai comodă atitudine este să afirmi, că ele nu pot exista. Deaceea străduința mare a celor ce le socotesc posibile, este să strângă material, material cât mai mult și în cele mai bune condițiuni de metodă, încât existența lor să nu mai poată fi contestată. În stadiul, în care ne aflăm azi, după contribuția atâtor oameni de știință, se pare că *existența fenomenelor de luciditate este incontestabilă*: există întradevăr exemplare rare de oameni, cari, fie în stare de transă,

¹ Cf. Richet Op. cit. pag. 324.

fie în stare de veghie, dau dovadă de o putere neînțeleasă, misterioasă, de a cunoaște fapte, pe cari în stare normală, prin mijloacele obișnuite de informație, noi nu le putem avea.

Știința nu se poate mulțumi însă numai cu constatarea faptelor. Ea e datoră să facă un pas mai departe și să încerce explicarea fenomenelor, stabilind legăturile lor cauzale. În stadiul actual a cercetărilor ie greu însă de găsit o teorie, care să corespundă realității.

1. S'ar putea întâi presupune că sensitivul dispune de *hiperestezie* sau *superacuitate* a sensibilității. Pentru unele fenomene ipoteza aceasta ar părea plauzibilă. Și iată de ce. În mod normal se constată de exemplu, că la unii indivizi anumite simțuri sunt mai fine și că ei izbutesc să perceapă excitații ale lumii externe, pe cari alții nu le percep. Sălbatecii au o foarte fină sensibilitate auditivă: punând urechia la pământ aud zgomotele, adeseaori foarte depărtate, ale copitelor de cai. La unele triburi s'a constatat o dezvoltare a mirosului, asemănătoare cu aceea a câinelui care distinge ființele, unele de altele, după urmele lor odorante. În cazuri anormale de lipsă a unui simț, grație așa zisei *legi a balansării organelor*, se constată totdeauna o dezvoltare mare a altui simț: orbii au o sensibilitate tactilă, alteori auditivă, foarte fină, pe care nu o găsim la un om cu vedere. Lucrul poate merge chiar ceva mai departe și să ajungem la fenomene, pe cari aproape să nu le prea înțelegem. Cazul americanei *Helen Keller* este în această privință edificator. Lipsită încă dela naștere de vedere și auz—cele două organe importante, cari ajută la dezvoltarea noastră sufletească — această femeie a fost silită să se pună în legătură cu lumea dinafară numai prin simțul tactului, ajutat firește de cel mușchiular. Toate cunoștințele ei pe această cale se obțin și toate reprezentările sau noțiunile au, în mod firesc, un substrat tactil. Pentru ea nu există sunete, nu există culori. Și totuși, după propria ei mărturisire, această femeie simte plăcerea muzicală, nu prin intermediul nervului acustic, ci prin pipăit: dacă stă lângă un pian, la care se cântă o melodie, vibrațiunile transmise aierului de coardele pianului, o înfășură — cum ne înfășură și pe noi dealtfel, dar fără efect — și impresionează toți nervii ei tactili, producându-i o senzațiune plăcută — am zice un fel de gâdilitură — provenită din forma ritmică și regulată a vibrațiunilor aierului. Avem aici, cum se vede, acea superacuitate a sensibilității, de care vorbiam mai sus.

Dacă în mod normal existența fenomenului este incontestabilă, de ce nu ar fi ea admisibilă și în cazurile excepționale de transă sau la sensitivi? Nu e posibil faptul, s'ar putea obiecta, fiindcă dacă mintea noastră poate concepe o sensibilitate tactilă rafinată ca aceea a Helenei

Keller, apoi greu ea poate admite, că cineva are să vadă cu ochii lucruri petrecute, să zicem, la mii de kilometri, sau fapte trecute, cari nu mai există. Aceasta intră cel mult în domeniul miracolului și mintea noastră nu se poate împăca cu miracolul.

Să cercetăm totuși lucrurile puțin mai de aproape spre a vedea, dacă nu există o puțință de a ne lămuri pe această cale. Să amintim pentru aceasta, anumite fenomene constatate la unii mediumi și să încercăm apoi a le pune alături de cazurile de luciditate, spre a vedea dacă este între ele vreo apropiere.

În experiențele de hipnotism se constată uneori un fenomen foarte ciudat, care a fost denumit *exteriorizarea sensibilității*. Maxwell citează astfel cazul unei doamne *Agullana* care, după ce a fost adusă de el în stare de hipnoză, a prezentat următoarele manifestări: 1) „Sensibilitatea ei părea localizată îndărătul ei, la aproape un metru înapoi și la 60 cm. deasupra nivelului capului. Ea tresărea, când luându-se, firește, precauțiunile ca să nu observe, se pișca (probabil autorul voește să spună că se făcea în aier gestul pișcături) aierul la nivelul mai sus arătat; 2) singure persoanele în *raport* cu ea — în înțelesul dat acestui cuvânt de d-l de Rochas¹) — puteau s'o impresioneze; contactul și ciupirea altor persoane nu erau percepute²)“...

Se observă în acest caz o creștere a sensibilității, o desvoltare în afară de normal a acestei sensibilități, care este în stare — e vorba de sensibilitatea tactilă — să prindă excitațiuni dela o distanță normal neobișnuită, cașicum nervii și-ar fi întins extremitățile lor dincolo de suprafața pielii, în aier³).

Boirac a făcut cu un medium Ludovic S. experiențe cari par concludente cu privire la explicarea unora din fenomenele de luciditate printr'o simplă hiperestezie. El cunoscuse pe o d-nă V... care cu ochii

¹ A. de Rochas a constatat cel dintâi în experiențele sale exteriorizarea sensibilității. (A publicat o lucrare intitulată *L'extériorisation de la sensibilité*. Paris, Chamuel 1894). El punea pe subiect în „stare de raport“ adică după ce-l hipnotiza, îi dădea ordin să nu aibă nicio percepțiune exterioară, afară de ceea ce voia el. În această stare, el constată că subiectul pierdea și sensibilitatea tactilă la suprafața pielii, având-o totuși la câțiva centimetri de această suprafață. Subiectul simțea atingere, durere, nu pe piele, ci la distanța pomenită, care putea să devină din ce în ce mai mare ajungând până la doi metri.

² Maxwell Op. cit. pag. 193.

³ D-rul american Pagenstecher în experiențele de „psihometrie“, pe care le-a avut cu o d-nă Z., a observat că asupra obiectului ce i se puna în mână spre a provoca luciditatea se concentrău toate simțurile, când ea cădea în stare de catalepsie și că se realiza exteriorizarea sensibilității. Dacă se lovia sau se ardea obiectul, ea simțea lovitura sau arsura în propriu-i corp. (Cf. R. Sudre Op. cit. pag. 161).

legați — în perfecte condițiuni de control — citea texte, tipărite în special cu litere mari în jurnale, printr'o simplă atingere cu mâna. Încercă atunci experiențe similare cu Ludovic S. Lăsând la o parte toate celelalte amănunte, să cităm aceste rânduri scurte, în cari se vede cum a izbutit Ludovic S. în încercarea făcută, deși lucrul i se părea imposibil la început. „Amintindu-mi atunci, zice Boirac, că d-na V... recomandă să se ia totdeauna, la începutul experiențelor, texte imprimare cu caractere mari, pusei un jurnal în mâinile lui S. zicându-i: „Citește-mi titlul acestui jurnal“. El îmi ceru să-i indic locul exact al titlului, plimbă pe el degetele și destul de repede îmi zise:

„Nu este *Le Progrès de Lyon*?“ — „Foarte bine, îi zisei, dar nu e, poate, încă decât o coincidență, căci acest jurnal este foarte răspândit în regiune. Iată un altul“. — „Nu e *Le Moniteur des tirages financiers*?“ — „Acum îndoiala nu mai e posibilă. Bravo, amicul meu; vezi bine că poți citi cu ochii închiși!“¹ Să lăsăm la o parte alte amănunte și să vedem care ar fi, după Boirac, explicația fenomenului.

Literele tipărite pe jurnale lasă o oarecare urmă (aceasta se vede adeseaori, când privim pe dos sau în lungul hârtiei), au adică oarecare relief, care ar da puțința unui simț tactil mai fin și exercitat să le perceapă. Totuși Ludovic S. „descifrează exact fotografiile trecând numai degetele pe deasupra“. S'ar putea găsi și aici explicația, că sunt mici, foarte mici diferențe de nivel, provenite din felul cum s'au uscat sărurile. Lucru ciudat însă, s'a putut percepe relieful acesta și când s'a pus pe hârtie un geam — fapt care pare în contradicție cu presupunerile anterioare, deși totuși, cu mânușa în mână, subiectul nu izbutește să perceapă nimic.

S'au cerut în privința fenomenului, lămuriri și subiectului. Acesta mărturisește că într'adevăr pipăitul trebuie să aibă un rol, căci el simte ceva — nu știe ce — nelămurit în vârful degetelor. Analizându-se însă mai de aproape, subiectul constată, iarăși în chip vag, că se nasc în conștiința lui și unele „reprezentări vizuale incorporate în intuiția sa mintală“. „Se pare deci, conchide Boirac, că esența fenomenului consistă într'o extraordinară hiperestezie-simțire, care trece peste normal, a tactului sau cel puțin că această hiperestezie — simțire mărită, exagerată, este condiția primă?“².

Altă dată se pot constata cazuri de hiperestezie auditivă, destul de ciudate la prima înfățișare. Așa se pot explica experiențele făcute de

¹ Boirac Op. cit. pag. 248.

² Boirac Op. cit. pag. 250.

profesorul Gilbert Murray, prin care el voia să dovedească telepatia și cari în realitate nu dovedesc, după Richet, decât o hiperestezie auditivă. „D-l Murray ieșea din salon și mergea într-o cameră vecină. Atunci cineva în salon, în general fiica mai mare a d-lui Murray, pronunța tare de tot câteva cuvinte, cari erau îndată scrise. Aceste cuvinte indicau un tablou, un gest, o scenă, un incident. D-l Murray revenea, spunea îndată ce-i venea în minte și se controlau cuvintele d-rei Murray cu acelea ale d-lui Murray. Or, asemănarea era izbitoare și este inutil să menționăm aceste identități indiscutabile. Dar totuși, așa cum a arătat de altfel d-na Verrall, se poate explica totul sau aproape totul printr-o hiperestezie auditivă. Or, d-l Murray n'avea deloc conștiința că a auzit ceva. Așa încât e vorba aici de o *hiperestezie auditivă inconștientă*, fenomen foarte curios și care ar fi interesant să fie din nou studiat într'un chip aprofundat. În orice caz hiperestezia împinsă așa de departe este cu totul uimitoare și se apropie întrucâtva de cryptestezie ¹⁾“.

Léonie B., care a fost studiată de P. Janet, putea, în stare de hipnoză, să aibă senzațiuni gustative dela substanțe pe cari nu le gusta ea, ci însuși hipnotizorul. Ceva și mai ciudat, într-o zi fratele lui P. Janet, care se afla într-o cameră vecină, își arse printr'un accident pielea brațului la încheietura mâinii. Léonie B. care nu știa nimic despre aceasta, simți atunci o durere pronunțată tocmai în locul, unde se produsese arsura fratelui lui Janet²⁾.

S'ar putea vorbi și aici — deși Richet nu împărtășește această părere—de o exteriorizare, sau de un *transfert*, cum zice el, a sensibilității tactile a Léoniei. Dacă sensibilitatea tactilă se poate exterioriza și întinde la distanța de un metru, de ce nu s'ar putea întinde și la câțiva metri, până în camera, unde se găsește fratele tui Janet?

Să ne întoarcem acum iarăși la d-na Agullana, de care am vorbit mai sus. „Era ora 10,20 seara, zice Maxwell. Mediumul, spre marea noastră mirare, ne spuse că vedea „pe d-l B., pe jumătate desbrăcat, plimbându-se cu picioarele goale pe piatră“. Aceasta ni se păru că n'are niciun sens. Totuși avui ocazia să văd pe amicul meu a doua zi. Deși el este foarte în curent cu fenomenele spiritismului, d-l B. se arătă foarte mirat și-mi spuse textual: „Ieri seară nu-mi era bine; unul din amicii mei d-l S. care locuiește la mine, mă sfătui să încerc metoda Kneipp și mă îndemnă cu atâta stăruință, încât pentru a-i da satisfacție încercai pentru prima dată ieri să mă plimb cu picioarele goale pe piatră rece. Eram într'adevăr pe jumătate desbrăcat, când am făcut

¹ Richet Op. cit. pag. 237.

² Cf. Richet pag. 124.

această primă încercare; era ora 10,20 și m'am plimbat câțva timp pe primele trepte ale scării, cari sunt de piatră¹⁾.

Aici, cum se observă, puterea de percepere merge și mai departe. Mediumul vede la o distanță destul de apreciabilă o scenă reală, pe care un om normal n'are cum s'o vadă și descrie exact această scenă, în momentul chiar, când ea se petrece. Se pune însă întrebarea: mai este la mijloc o hiperestezie a simțului vizual, cum era în cazurile anterioare? Este posibil ca anumite raze vizuale — de ce natură? — să străbată o distanță așa de mare, pătrunzând prin obstacole, cari în mod firesc împiedică văzul să se exercite? Știința nu are la îndemână mijloace ca să constate acest lucru și să facă acceptabilă o astfel de explicare. Puterea d-nei Agullana de a ști ce se petrece acasă la d-l B. este așa de neînțeleasă, încât e de preferat s'o punem în categoria fenomenelor de *luciditate* sau *telestезie* (simțire din depărtare) fenomene pe cari *hiperestезia* nu le poate explica în mod mulțumitor.

II. S'ar putea însă explica fenomenele de luciditate și în alt chip. D-rul american *Buchanan*, ocupându-se cu cercetări asupra magnetismului, a constatat ceea ce constataseră de altfel și magnetizorii dinaintea lui, că anumiți subiecți puteau spune ce medicamente se găseau în niște plicuri închise, cari li se prezentau. El s'a gândit atunci să le dea acestor subiecți scrisori de la persoane necunoscute lor, cerându-le să descrie caracterul acestora. Punând scrisorile la frunte, subiecții dădeau informațiuni foarte exacte. Această putere pe care o constată la mediumi, de a da detalii despre diferite persoane, când li se dă să atingă obiecte ce le-au aparținut, a numit-o *Buchanan psiometrie*. Pornind dela ideia că „trecutul este înmormântat în prezent²⁾” *Buchanan* a ajuns să afirme că prin *psiometrie* se va putea cunoaște istoria omului, așa cum prin geologie se cunoaște istoria pământului.

Ideile lui *Buchanan*³⁾ au fost reluate de geologul *Denton*. Soția

¹ Maxwell Op. cit. pag. 193.

² Ch. Richet socotește, ca și alții de altfel, că termenul ales de *Buchanan*, deși oarecum acceptat până astăzi, este cu totul impropriu pentru denumirea fenomenului și că ar trebui să se înlocuiască cu termenul de *cryptestезie* pragmatică.

R. Sudre, care întrebuințează pentru *cryptestезie* cuvântul *metagnomie*, crede că e bine să se zică în loc de *psiometrie*, *metagnomie tactilă*.

³ Teoria lui *Buchanan* nu era de altfel cu totul nouă. Ea fusese, după părerea lui *Bozzano*, „formulată cu mai multe secole înainte de către *Paracelse* și reluată în timpurile moderne de doi mari filosofi: *Schopenhauer* și *Fechner*. Meritul d-rului *Buchanan* și a ilustrului său discipol d-rul *Denton* consistă în faptul că au scos-o din condiția de ipoteză metafizică nedemonstrată, pentru a o transforma în ipoteză metapsihică susceptibilă de a fi supusă cercetării experimentale”. *Bozzano Les phén de hantise* pag. 165.

acostuia avea însușirile necesare înăscute pentru psihometrie. Încă de copilă, cum spune Bozzano, ea „era obișnuită să asiste cu curiozitate la spectacolul nocturn al unor peisagii luminoase și însuflețite, cari se prezentau privirilor sale, ca într-o panoramă fugitivă. Mama sa îi explicase, că acest fapt era o consecință a frecării și apăsării globului ochilor; și copila se mulțumise cu această explicație¹⁾“.

Când deveni mai mare însă, nelămuririle ei crescuseră cu atât mai mult, cu cât constată unele coincidențe între viziunile ei și faptele reale. Atunci avu ocazia să citească lucrarea lui Buchanan și, vrând să verifice ideile enunțate de acesta, luă pe întuneric din dulap o scrisoare, al cărei autor nu știa cine este. Puse această scrisoare la frunte și avu viziunea unui prieten al familiei sale, stând la masă și scriind. Scrisoarea din mână ei provenea tocmai dela acel amic. Astfel ea deveni partizana psihometriei și procedă, ajutată de soțul ei, la numeroase experiențe, cari apoi o făcură celebră.

Se constată din aceste experiențe²⁾ de exemplu că, dacă i se dădea acestei femei în mână o piatră din vreo epocă geologică oarecare, ea era în stare să facă o descriere plină de viață și cu multă aparență de exactitate a acelei epoci. Aceeași însușire o dovedea ea cu privire la trecutul istoric: prezentându-i-se obiecte din acele timpuri, d-na Denton a descris destul de exact casa lui Cicero, sau distrugerea Pompeiului etc³⁾.

Ideile, la cari a fost condus Denton — lăsând la o parte valoarea însăși a experiențelor, în cari se poate ca d-na Denton să fi avut o activitate psihică subliminală, influențată de cunoștințele științifice ale soțului său, cum susține Osty⁴⁾ — sunt o completare a ideilor lui Buchanan și nu strică să le cunoaștem cât de sumar. „Trecutul, zice Denton, nu este înmormântat în prezent.. trecutul trăește în prezent și poate fi citit tot așa de exact, cașicum observatorul ar fi fost prezent în timpul când el se producea⁵⁾“...

¹ Bozzano *Les phénomènes de hantise* pag. 167.

² Experiențele lui Denton, care era profesor de geologie, au fost consemnate în lucrarea sa „*Nature's secrets, or Psychometric researches*“ publicată în 1863 la Londra. Vezi amănunte și în *La connaissance supranormale* de Dr. Eugène Osty pag. 54 și urm.

³ Tot în această categorie intră manifestările d-rei V. D., studiată de Wasielewski. Dându-i-se acesteia o monedă romană cu chipul lui Valentinianus, ea avu viziuni despre case romane, mulțime romană în străzi și piețe, o cupolă aurită, o luptă și un crucifix. Osty citează și el o mulțime de cazuri în *La connaissance supranormale*. Cap. III pag. 19—75. Cercetările proprii ale autorului la pag. 87 și urm.

⁴ Osty *Op. cit.* pag. 56.

⁵ Cf. R. Sudre *Op. cit.* pag. 158—159.

Toate obiectele, după părerea lui Denton, emit în jurul lor raze, care formează un fel de fotografii. Aceste fotografii rămân oarecum veșnic imprimate pe obiectele dinprejur. „Nu puteți intra într'o cameră noaptea sau ziua, fără să lăsați portretul vostru după voi. Nu puteți ridica mâna sau clipi din ochiu, fără ca fiecare mișcare să fie înregistrată de epocile viitoare. Ochiul de geam dela fereastră, cărămida din perete, pavajul de pe stradă prind imaginile tuturor trecătorilor și le păstrează cu îngrijire“. Dar nu numai partea materială a corpului nostru lasă urme. Ideile noastre, simțirile noastre cele mai intime fac la fel. „Nu puteți sta pe un scaun, fără ca scaunul să primească o influență, care va transmite sensitivilor o idee despre prezența voastră și despre particularitățile voastre mintale“. Denton merge până acolo, încât spune: „O relicvă personală dela Shakespeare poate într'o jumătate de oră să ne facă cunoscute despre el mai multe lucruri, decât au desgropat biografii lui cu multă muncă, în decurs de două sute de ani. O pietricică din străzile Ierusalimului este o bibliotecă, ce coprinde istoria întregii națiuni evreiești¹⁾.“

Teoria aceasta, care susține că obiectele ar avea înmagazinate în ele anumite vibrațiuni ale evenimentelor petrecute în apropierea lor și că oricând un *sensitiv* poate percepe aceste vibrațiuni, dându-și astfel seama de fapte inaccesibile oamenilor normali, a provocat anumite cercetări experimentale, cari par că o confirmă uneori.

Sunt interesante astfel manifestările d-nei Reyes de Z. o mexicană, care a fost studiată de dr. Pagenstecher și de W. F. Prince. Acesta din urmă, de exemplu „a adus 14 obiecte, cari n'aveau o mare valoare emoțională, dar cari provocară viziuni juste în general. Una din aceste experiențe fu instructivă. Se închiseseră, în două cutii exact asemănătoare, două bucăți de panglică de mătase tot asemănătoare, dintre cari una provenea dela un altar de biserică și cealaltă direct din fabrică. Prince amestecă cutiile, pe cari le puse succesiv în contact cu extremitatea degetelor rigide ale subiectului.

Or, cele două viziuni ale acestuia din urmă (ale subiectului) corespunseră riguros originii stofelor: biserică mexicană cu Indieni cari dansează de o parte, și de altă parte, fabrică franceză de panglici. Într'un alt caz, care exclude de asemenea telepatia, obiectul era îmbrăcămintea unui bogat fermier asasinat. Trei experiențe n'aduseră decât viziuni despre o fabrică de postav. Punând degetul cataleptic al subiectului pe o parte pătată cu sânge, viziunea omului apăru cu amănunte, cari nu

¹ Cf. R. Sudre Op. cit. pag. 159.

corespundeau vagilor bănueli ale lui Pagenstecher și cari fură confirmate¹⁾“.

Tot atât, dacă nu și mai interesant, este următorul caz privitor la un medium studiat de Osty: „La 23 Septembrie 1919, d-l Nicolas Cordier, consilier municipal, celibatar, posesor al unei averi destul de mari, și care se îndeletnicea cu studiile botanice, pleacă pentru a face o excursiune botanică în munții Vosgi; dar seara nu se întoarce acasă. Mama lui și rudele, cari locuiesc împreună cu el, se neliniștesc; toată noaptea de 23 spre 24, ei caută să aibă amănunte asupra excursiei sale. A doua zi dimineața nu-l revăd. Se știe numai că la ora 3, doi trecători l-au zărit în munți într-o regiune accidentată și relativ periculoasă. Atunci se fac cercetări mai active; nu numai poliția, dar și soldați din regimentul vecin explorează văgăunile, văile prăpăstioase; nu se găsește nicio urmă. Jurnalele din localitate și chiar jurnalele din Paris menționează dispariția d-lui Cordier. Familia sa promite o recompensă de 5000 franci aceluia, care va putea să descopere cadavrul, și cercetările asidue, stăruitoare continuă dela 23 Septembrie până la 7 Octombrie.

La 7 Octombrie, pierzându-și orice speranță, fratele d-lui Cordier trimite o scrisoare d-lui Osty, rugându-l să pună la încercare luciditatea vreunei somnambule. D-l Osty, înștiințat de telegramă, este prea puțin în curent cu condițiile în cari a dispărut d-l Cordier. I se trimet câteva obiecte de îmbrăcăminte obișnuite ale d-lui Cordier; el ia numai o jaretieră și fără alt obiect, fără a da cea mai mică indicație asupra persoanei și dispariției ei, pune jaretiera în mâinile d-nei M... adormită. D-na M... numai decât spune, că e vorba de cineva pe care-l descrie foarte exact, care a fost în munți, care avea mănunchiuri de iarbă în mână și care s'a prăvălit într-o râpă, pe care ea o descrie, menționând un lac și dând câteva indicațiuni.

„Noi indicațiuni mai precise la 8 Octombrie și înstârșit la 9 Octombrie, mulțumită informațiilor date de D-na M.. d-lui Osty și transmise de d-l Osty fratelui lui Cordier, se regăsește cadavrul sfărâmat în bucăți al lui N. Cordier.

Alte amănunte exacte, pe cari nu le pot arăta aici, au mai fost date. Mi-e deajuns să constat că e *absolut imposibil* ca d-na M. să fi putut pe calea normală a cunoașterii, să știe: 1) că era vorba de d-l Cordier; 2) că el fusese în munți; 3) în ce loc precis căzuse“.

Să se observe însă, că se adaugă aici un amănunt, care deosibește fundamental acest caz de cele anterioare. Spre a se descoperi cauza

¹ Cf. R. Sudre Op. cit. pag. 162—163.

morții fermierului american, se pune în mâna sensivului un obiect plin de sângele celui mort. Se poate atunci bănuî, conform teoriei lui Denton, că obiectul, care a înregistrat vibrațiuni în timpul crimei, întocmai ca un aparat fotografic, poate acum să provoace în mintea sensivului tabloul respectiv.

În cazul din urmă nu se mai întâmplă așa. D-nei M. i se dă un obiect luat din dulap și pe care mortul nu l-a purtat în ziua accidentului. Acest obiect nu a putut deci înregistra, conform teoriei, nimic privitor la accident.

Dacă totuși d-na M. are viziunea faptului întâmplat, aceasta trebuie să se datorească altor pricini. Explicația lui Denton nu se verifică aici.

Osty a controlat falșitatea teoriei lui Denton și Buchanan și în alte cazuri. După cum spune R. Sudre : „Prin numeroasele sale cazuri (ale lui Osty), dintre care unele constituiesc voluminoase dosare, el arată că personalitatea omenească poate fi prinsă de sensitiv în toate nuanțele sale morale, cași în accidente sale fizice trecute sau viitoare, chiar când personalitatea e moartă și când telepatia între oameni vii nu joacă niciun rol. De exemplu într'un caz, care fu obiect de constatări judiciare, se putu regăsi într'o pădure din Cher¹⁾ cadavrul unui bătrân, care dispăruse și care era căutat în zadar. Pus în contact cu un fular al acestui bătrân, subiectul care era la Paris, reconstitui întrebuințarea timpului său, și merse, după urma lui, până la desişul unde căzu spre a nu se mai ridica. Toate amănuntele, precum și portretul fizic și moral al omului, fură recunoscute exacte. Faptul interesant este, că fularul fusese luat dintr'un dulap și nu dela dispărut. Această experiență, cu adevărat crucială, probează : 1) că informațiile supranormale n'au fost scoase din spiritul unui om viu²⁾; 2) că ele n'au fost scoase din obiectul evocator, dupăcum ar vrea teoria împregnării psihice a lui Denton“³⁾

Concluzia la care duc aceste constatări de fapt, este că obiectele evocatoare par a ușura provocarea lucidității, dar că ele nu sunt indispensabile. Cu atât mai mult, nu e necesar ca obiectele să fi fost impresionate de efluvii, sau de raze, sau de altceva material, în legătură cu anumite persoane și evenimente spre a le putea evoca pe acestea. Un obiect poate ajuta pe un sensitiv să obțină cunoștințe nu numai despre toate persoanele cari l-au posedat, dar și despre alte persoane, cari au fost în o legătură oarecare (rude, prieteni) cu posesorii obiectului, dar

¹ Cher este un departament francez.

² Ceeace însemnează că nu e aici vorba de telepatie.

³ cf. R. Sudre Op. cit. pag. 163.

nu l-au atins. Aceasta este între altele, una din dovezile neîndoiease că teoria lui Buchanan și Denton este greșită.

Concluzia lui Osty este că „obiectul nu e decât un mijloc de comunicație între două ființe, între două gândiri și că gândirile neconștiente ale tuturor ființelor, cari au impresionat un obiect, constituiesc materialul, din care se alimentează viziunile subiectului lucid”¹⁾.

Și această teorie prezintă dificultăți pentru cel ce vrea să înțeleagă bine lucrurile. Ce spune Osty? Gândurile neconștiente ale persoanelor ce au posedat un obiect au impresionat acest obiect. Cum? Care e natura acestei impresiuni? Nu este o urmă oarecare de natură materială? Prin intermediul acestui obiect, mai zice el, gândirea posesorului se pune în comunicație cu gândirea sensitivului. Dar atunci cum se face că sensitivul află anumite fapte necunoscute despre persoane moarte? Sub ce formă s'a păstrat gândirea, chiar neconștientă, a acestora, pentruca ea să fie comunicată sensitivului, după moartea acelor persoane? Nu știm nimic. Deaceea se poate spune, că problema, cu toate încercările făcute până acum, rămâne nerezolvată. Atitudinea cea mai cuminte față de aceste fenomene o are Ch. Richet.

În primul rând, el nu numai că nu contestă, dar susține cu tărie existența fenomenelor de luciditate. Nu avem de ce să fim surprinși de aceasta. Natura uriașă, care ne înconjoară și față de care noi suntem atât de mici, coprinde fără îndoială forțe, pe care noi nu le cunoaștem. Istoria științei ne arată de altfel, cum omul a descoperit rând pe rând și a utilizat diferite forțe, în mașinile cu aburi, în cele cu electricitate, telegraf, telefon, telegrafie fără fir, radio etc. Numai un ignorant sau un mărginit la minte ar putea afirma, că nu mai există și alte forțe pe cari, cu mijloacele noastre actuale, nu le putem descoperi și utiliza, dar pe care neîndoios omul viitorului le va avea la îndemână sa. Dacă mergem acum mai departe, nu putem să nu admitem că forțele acestea necunoscute au o influență oarecare asupra noastră. Se poate ca de obicei această influență să rămână obscură: simțurile noastre nu sunt în stare să ne transmită excitațiile, iar mintea nu poate percepe aceste excitații. Dealtfel dovada în această direcție e aproape făcută: e sigur între altele, că printre vibrațiunile eterice venite dela soare sunt unele, cari excită nervul nostru optic și care ne provoacă senzațiuni de culoare; sunt însă altele — infraroșul, ultravioletul — cari nu pot excita retina și deci nu provoacă nici senzațiuni.

La fel cu acestea pot exista și există desigur forțe, cari nu zguduie sistemul nostru nervos încă destul de grosolan.

¹⁾ cf. R. Sudre Op. cit. pag. 165.

S'ar putea acum ca printre oameni să fie unii, cari să fie înzestrați cu un sistem nervos mai fin, capabil de a prinde o parte din aceste vibrațiuni și de a obține astfel cunoștințe, pe cari noi ceilalți suntem incapabili de a le obține. Nu e deloc absurd. Pentru a face mai înțeleasă această afirmație Richet recurge la următoarea comparație: Să ne închipuim că rasa omenească ar fi lipsită de simțul mirosului. Să ne mai închipuim acum că un individ, în mod excepțional, ar putea avea senzațiuni olfactive și, că, trecând pe lângă un zid, dincolo de care s'ar găsi o grămadă de gunoi, sau un răzor cu viorele, ne-ar spune nouă că sunt acolo viorele sau gunoi. Noi, cari nu vedem dincolo de zid, am rămâne foarte uimiți de simțul misterios, care-i dă putința acestui semen al nostru să știe ce este acolo. Să ne mai închipuim acum, că același om ar spune, după câțiva ani șcurși, că a fost iodoform într'un dulap, în care nu se vede nicio sticlă de iodoform. Nu am zice în cazul acesta că individul, de care vorbim, are luciditate?

Să ne închipuim acum, că acest exemplar omenesc excepțional are senzațiuni de acestea odorante numai din timp în timp și că ele ar fi trecătoare, vagi și nu s'ar putea produce după voință, că, cu alte cuvinte, el n'ar fi în stare să explice de unde știe de prezența gunoiului sau viorelelor dincolo de zid. „El nu știe măcar pentru ce a zis: „Sunt acolo viorele“. Această cunoștință, de care nu-și dă seama, a străbătut gândirea sa ca un fulger și acum el a devenit asemănător cu ceilalți oameni. El nu mai are o cât de mică sensibilitate olfactivă: el nu știe măcar ce este un miros. El știe că a avut ideea viorelelor și atâta tot. Cu cât va încerca să aprofundeze, cu atât va înțelege mai puțin ce l-a făcut să zică: „Iată viorele!“¹).

Prin această analogie, putem să înțelegem mai ușor, cum se face că există printre oameni, unele exemplare rare: *sensitivi*, oameni capabili de luciditate, adică oameni capabili, spre deosebire de marele număr al muritorilor de rând, să prindă anumite vibrațiuni necunoscute și să capete astfel cunoștințe pe cari noi, prin mijloacele noastre obișnuite, nu le avem.

Cu aceasta însă, recunoaște și Richet, n'am spus totuși mare lucru, fiindcă n'am trecut cu mult dincolo de constatarea faptului. Explicația științifică, în stadiul în care se află cercetările astăzi, nu se poate da. Rămâne un mister pentru noi și în ce constă sensibilitatea celor ce au luciditate și ce forțe externe lucrează asupra acestei sensibilități și în ce chip se exercită influența lor.

¹ Richet, *La métapsychique* pag. 272-273.

VI. TELEKINEZIE

Noile fenomene metapsihice, în a căror cercetare vom intra acum, au fost caracterizate de Ch. Richet drept *obiective*, în deosebire de fenomenele de luciditate și telepatie, cari au un caracter pur *subiectiv*. Clasificarea aceasta devine foarte clară pentru cel ce reflectează asupra însușirilor acestor diferite categorii de fenomene. Telepatia este *comunicarea unei simțiri, unei gândiri*, dela o persoană la alta pe cale necunoscută, fără a se recurge la mijloacele normale de comunicare între oameni. A avea luciditate înseamnă a avea *despre realitate o cunoștință obținută* în mod oarecum direct — în orice caz, fără a se recurge la niciunul din mijloacele normale de cunoștință. Și într'un caz și într'altul, și la telepatie și la luciditate, este vorba de o cunoștință. Cunoștința este un fenomen psihologic, subiectiv.

Nu este tot așa în cazurile de *metapsihică obiectivă*. Aici este vorba de anumite manifestațiuni exterioare strâns legate, firește, de activitatea sufletească, dar manifestări cu toate aparențele unor fenomene fizice. Lucru demn de remarcat este, că aceste fenomene ies din cadrul fenomenelor cunoscute și studiate până acum de știință; ele sunt chiar contestate și credința în existența lor atribuită naivității sau superstiției. Prima problemă, care se pune este deci să se stabilească în mod neîndoios existența și natura acestor fenomene.

Fenomenele metapsihice obiective sunt de două feluri — mai bine zis — se înfățișează sub două aspecte: fenomene de *telekinezie* și de *ectoplasmă*¹⁾ Am adoptat termenii dela Ch. Richet, care zice: „Metapsihica obiectivă poate fi divizată astfel: A. *Telekinezii*, adică mișcări de obiecte, la distanță, fără contact. Zgomote și lovituri, fără să existe forme vii materializate.

¹ Termenii au un aspect rebarbativ pentru nespecialiști, ei totuși devin foarte simpli, când fenomenele, la cari se referă, sunt cunoscute iar aceasta, firește, merge paralel cu expunerea faptelor.

B. *Ectoplasmă*, adică materializări de forme vii, de obiecte, de figuri, de personaje¹⁾).

Lăsând ectoplasma pe seama altui capitol, ne vom ocupa aici numai de telekinezie²⁾).

Dacă vrem să aruncăm o scurtă privire asupra istoricului acestei chestiuni, trebuie să revenim puțin asupra problemelor ridicate de pendula lui Chevreul. Ziceam în capitolul II că oamenii de știință socotesc problema învârtirii meselor și aceea a citirii gândului (cumberlandism) rezolvată, prin admiterea teoriei că gândurile noastre se însoțesc de elemente motoare.

Nu am arătat însă cu acea ocazie, că s'au ridicat împotriva acestei explicații unele obiecțiuni, cari nu par cu totul lipsite de temei și seriozitate. În anul 1854 A. de Gasparin publicase lucrarea sa intitulată: *Des tables tournantes, du surnaturel et en général des esprits*, în care cătase să dărâme teoria lui Chevreul și să explice fenomenele de mișcare, produse de mese în ședințele spiritiste, prin existența unei forțe fie magnetice, fie de o natură necunoscută. Spre a ajunge la această concluzie, Gasparin cată mai întâi să provoace mișcarea mesei fără ca mâinile participanților să o atingă. Un șir de experiențe ingenios rânduite duc, după afirmația lui, la acest rezultat. Se începe cu mișcarea prin contact: toți din jurul mesei formează lanț cu mâinile sprijinite pe masă; aceasta începe să se învârtască după un răstimp; ei ridică atunci degetele de pe masă, menținându-le totuși înlănțuite: masa, lucru curios, se învârteste încă de câteva ori. În altă zi se continuă experiența fără a se ține mâinile deloc pe masă, ci făcând de-a dreptul mâinile lanț deasupra ei. Se observă și acum că la un mo-

¹ Richet adaugă și *casele cu stafii*, ca o a treia categorie, pe care noi o suprimăm din necesitatea reducerii materiei. Op. cit. pag. 523.

² Pentru cititorul, care nu s'a ocupat special cu aceste chestiuni, ținem să atragem atenția că în domeniile de cercetări științifice noi, adeseori se întâlnește lipsă de acord între autori cu privire la terminologie. De aici rezultă, firește, confuzii și nedumiriri penru cel care n'are la îndemână toate elementele de informație. Pentru denumirea fenomenelor de cari ne ocupăm aici, am adoptat termenul de telekinezie. R. Sudre întrebuințează însă termenul de *telergie*, socotind apoi că *telergia* este și ea de mai multe feluri: 1) *telekinezie* coprinzând acțiuni mecanice; 2) diferite acțiuni fizice sau chimice precum apariții luminoase etc; 3) *hyloclastie*, acțiuni mecanice „cari se petrec pe o scena foarte mică, moleculară și poate corpusculară” (rapuri interioare etc.). Maxwell adoptă termenul de *telekinezie* pentru mișcările realizate fără contact (ceea ce de Rochas numește exteriorizarea motricității), iar penru mișcările „pe cari contactul observat nu e de ajuns ca să le explice” crează termenul de *parakinezie*. Am putea merge cu analiza aceasta mai departe, o socotim însă inutilă și bună să umple numai spațiul.

ment dat, ea se învârtește. Altă dată o măsută se ridică în sus de mai multe ori. Pentruca dovada să fie deplin făcută, că nu e contact între mâinile participanților și fața mesei, Gasparin recurge înșfârșit la următorul mijloc: presară făină pe toată suprafața mesei și constată că, deși această făină nu arată nicio urmă cât de mică de mâini sau degete, masa totuși s'a mișcat. De aici și concluzia lui Gasparin, că, deoarece mesele n'au un sistem nervos impresionabil și nu sunt sub influența niciunei sugestii, nu rămâne altă explicație a mișcărilor decât în admiterea unei forțe fizice, care pornește din mână ¹⁾.

Existența telekineziei ar fi rămas însă neluată în seamă, dacă mediumul *Daniel Home* nu ar fi atras (în 1867) asupra lui atenția Societății dialectice din Londra, care decise să studieze cu toată rigurozitatea științifică fenomenele minunate (de telekinezie), pe cari putea să le producă. Deși mulți din cei ce participaseră la ședințe, între alții Russel Wallace, recunoșteau existența în special a mișcărilor de corpuri grele, fără nicio intervenție mecanică exterioară, în prezența mediumului, totuși scepticismul altora n'a fost înlăturat.

Marele fizician W. Crookes s'a însărcinat atunci să studieze pe acest medium, ajungând și el la concluziuni favorabile. Dată fiind autoritatea științifică a lui Crookes pe deoparte, iar pe de altă parte vârsta lui relativ tânără ²⁾ în timpul când s'a ocupat cu această chestiune, și spiritiștii și partizanii ingenerie ai existenței fenomenelor metapsihice socotesc că cercetările acestea sunt hotărâtoare.

Nu e locul să intrăm aici în expunerea amănunțită a metodei întrebuințate și a rezultatelor obținute. E bine însă să relevăm faptul, că Crookes nu se mulțumește numai să observe faptele, ci — spre a înlătura orice puțință de înșelăciune — recurge la aparate ingenios construite cari, ele nu se pot înșela, când înregistrează anumite efecte de natură fizică. El constituie astfel un fel de balanță, cu indicator de greutate și cu posibilitate de înregistrare mecanică a mișcărilor ei. Daniel Home

¹ Cf. Richet Op. cit. pag. 533 și R. Sudre Op. cit. pag. 32.

² O obiecție nu lipsită de oarecare aparență de temeinicie, adusă împotriva existenței fenomenelor, de cari se ocupă Metafizica, este și aceasta: mulți din cei ce s'au ocupat cu ele au fost oameni bătrâni sau loviți de o mare durere morală. Hașdeu a devenit spiritist după moartea lui Hașdeu. Sir Olivier Lodge, om de știință precisă, se ocupă cu spiritismul, după ce fiul său moare pe front în timpul războiului european; același lucru s'a întâmplat cu Conan Doyle, autorul lui Scerlok-Holmes, mort de curând etc.

Se poate deci afirma că astfel de oameni, chiar când au deprinderea cercetării științifice, falsifică fără să vrea fenomenele reale spre a le face să se potrivească cu dorința neștrămutată a sufletului lor de a dovedi nemurirea sufletului.

putu exercita asupra acestui instrument, dela distanță, o forță, al cărei rezultat se constată grafic.

Este aici un rezultat precis, stabilit cu metodă științifică : mediumul Home emană o forță neînțeleasă ; această forță misterioasă provoacă mișcare fără contact ; mișcarea se înregistrează de aparat, ea nu e deci aparentă sau datorită unei iluzii.

În condițiile acestea de cercetare obiectivă, Crookes afirmă că Home a produs în prezența lui fenomene cu adevărat minunate : scaunul pe care el ședea s'a ridicat în aer și s'a învârtit ; un fotoliu greu s'a mișcat dintr'un colț al camerei, s'a apropiat de asistenți și apoi, după cererea lui Crookes, s'a întors încet și s'a depărtat ; o masă grea de sufragerie s'a ridicat în sus, până la distanța de aproape o jumătate de metru, pe când mediumul era ținut de mâini și în cameră era lumină mare... (vezi figura 9). etc. „Unul din faptele cele mai surprinzătoare pe cari le-am văzut, zice Crookes fu ridicarea în sus a unei sticle pline cu apă și a unui pahar. Camera era luminată foarte puternic de două mari lumini de alcool sodat și mâinile lui Home erau foarte departe. Obiectele rămaseră suspendate deasupra mesei ; prin loviturile lor, unul de altul, ele răspunseră de trei ori *da*, la întrebări. Ele rămâneau astfel timp de cinci minute suspendate la o înălțime de 16 sau 21 cm., mergând pe dinaintea fiecărei persoane și răspunzând la întrebări¹⁾.. Ne asigurăm că Home era absolut pasiv în acest timp și că nici fire metalice, nici sfori subțiri nu erau întrebuițate. Dealtfel Home nu pătrunsese în cameră înainte de ședință“²⁾).

Alte experiențe întreprinse mai târziu cu Miss Kate Fox, îl duc pe Crookes la admiterea existenței fenomenelor de telekinezie. „N'ași putea să mă pronunț — zice el prudent — asupra cauzei faptelor al căror martor am fost ; dar că anumite fenomene fizice precum mișcări de obiecte materiale și producerea unor zgomote, semănând cu niște descărcări electrice (vom vedea aceasta când vom vorbi despre *rapuri*) se produc în circumstanțe, în cari ele nu se pot explica prin nicio lege fizică ac-

¹ Vicontele Adar, care a studiat pe Home înaintea lui Crookes povestește și alte lucruri extraordinare. El afirmă astfel că într'o ședință (12 Martie 1869) „o masă cu patru picioare așezată la 0,55 m. de scaunul unde era așezat Home, s'a ridicat în aer, fărăca nimeni să o atingă și s'a așezat încet. fără șovăire, pe o altă masă unde erau o mulțime de obiecte, cari nu fură atinse de niciunul din picioarele mesei“. Cf. Richet Op. cit pag. 634.

² W. Crookes. Les phénomènes du spiritualisme trad. fr. Paris, Librairie des sciences psychologiques, 1872 pag. 158.

tualmente cunoscută, *este un fapt, de care sunt tot așa de sigur cașt de faptul cel mai elementar din chimie*. Toate studiile mele științifice n'au fost decât o lungă serie de observațiuni exacte și doresc să fie bine înțeles, că faptele, pe cari le voi afirma aici, sunt rezultatul cercetărilor celor mai scrupuloase*.

Și cu toate acestea, o îndoială par'că se ridică în mintea fiecăruia din noi — vorbim firește de aceia, cari nu sunt spiritiști convinși. Sticle și pahare, cari umblă prin aier, ciocniri inteligente și la comandă între ele, răspunsuri date la întrebări! Prea par lucruri din povești, cu toate afirmațiunile unor oameni serioși și cu reputație științifică stabilită, cum e de ex. în afară de Crookes și Richet, care spune, că „aceste experiențe sunt decizive și luminoase¹⁾”. Nu putem împiedica să nu se strecoare în mintea noastră o îndoială: „Dar dacă Crookes, oricât de mare om de știință ar fi fost, se va fi înșelat?” Lucrul n'ar fi imposibil, dacă admitem că oricine e om, e supus greșelii. *Homo sum et nihil humani a me alienum*. Lucrul e ciudat totuși. Dovezi se strâng și din alte părți și se strâng atât de numeroase și în condițiuni de cercetare atât de minuțioase, încât îți zici par'că: „Sau aceste lucruri există, sau în caz contrariu trebuie să ne îndoim de tot ce a stabilit ca adevărat mintea omenească”.

Mediumi puternici, cari să fi fost studiați și să fi prezentat fenomene excepționale, au fost puțini, dar au fost și alții afară de D. Home. Dacă punem la îndoială afirmațiile lui Crookes și socotim ca fundamental greșite toate experiențele, prin cari el stabilește existența telekineziei, apoi e mai greu ceva, dacă nu chiar imposibil, să nesocotești manifestările unui alt puternic medium: Eusapia Paladino²⁾.

Eusapia Paladino, de care ne vom ocupa mai amănunțit aici, prezintă marea calitate de a fi fost studiată de o mulțime de oameni de știință, în condițiuni foarte variate și într'un interval de timp destul de lung. Se poate deci zice, aproape cu siguranță, că fenomenele constatate la acest medium, sunt reale. Să vedem însă cine este Eusapia Paladino? „Era o femeie de o foarte mare simplitate sufletească, spune Ch. Richet, simplitate care nu excludea oarecare fineță. De altfel nicio cultură intelectuală. Ea nu știa să citească și, la începutul vieții sale științifice, vorbea numai dialectul napolitan și prea puțin italiană. Mai târziu, fiind foarte inteligentă, a ajuns să înțeleagă și

¹ Despre experiențele lui Crookes vorbește și Hașdeu în *Sic Colito*. Să se vadă cea cu harmonicul pag. 287 și urm.

² În unele lucrări speciale se vorbește, firește, și de mediumul american Henri Slade, studiat de profesorul german *Zöllner*. Și acesta pare a fi fost capabil de anumite fenomene de telekinezie.

chiar să vorbiască puțin franțuzește. Era mărunță, mai curând grasă decât slabă, cu mâini foarte mici.

Ea a fost mereu nenorocită. Tatăl său, un țăran din câmpia napolitană, muri asasinat de tâlhari; bărbatul său a exploatat-o mai mult sau mai puțin și a brutalizat-o. Deoarece era foarte darnică și dădea săracilor sau cheltuia în mod nepriceput tot ce câștiga, a ajuns să moară părăsită și săracă.

Această excelentă creatură a fost un medium remarcabil, de o bunăvoință fără margini, supunându-se la experiențele cele mai diferite. Cei mai mulți savanți contemporani cari au avut oarecare curiozitate au studiat-o. E. Chiaia mai întâi, apoi Aksakoff, Schiaparelli, Lombroso, Gerosa, G. Finzi, Morselli, Brofferio, Bozzano, Venzano, Carlo Foa, Bottazzi, A. de Gramont, A. de Rochas, J. Maxwell, Ségar, C. Flammarion, Ochorowicz, Schrenk-Notzing, P.-Curie, M-me Curie, d'Arsonval, Courtier, Siemiradzki, Dariex, Watteville, Sabatier, Fr. Myers, Sir O.-Lodge, d-l și d-na Sidgwick, Feilding, Carrington, Herlitzka, Porro și mulți alții ¹⁾.

Nu e locul să arătăm aici toate măsurile de control, ce s'au luat în numeroasele ședințe, în cari ea a fost studiată spre a se evita fraudă. Socotesc însă, că e interesant să arătăm în câteva cuvinte ce spune Richet, cu privire la ținerea mâinilor Eusapiei în tot timpul cât se experimenta, pentru a nu i se lăsa nicio posibilitate să recurgă la înșelăciune ²⁾

¹ Ch. Richet Op. cit. p. 540 sq.

² Schrenk-Notzing dă următoarea scurtă, dar interesantă notiță despre Eusapia: „Eusapia Paladino era în 1894 în vârstă de 36 ani. Ea își pierdu părinții de vreme. Tatăl său fu asasinat de bandiți. Copilă încă, la vârsta de 9 ani, ea veni la o doamnă care-i impuse o educație severă. Dar rămase refractară la toate sforțările pedagogice și nu învăță niciodată să citească și să scrie. Încă din copilărie ea prezenta simptome de mediumnitate. Un englez cu numele de Damiani începu mai întâi să instituie cu ea, când era în vârstă de 12 ani, experiențe de spiritism și influenței sale trebuie să atribuim personificarea lui „John King” devenită așa de importantă în toate ședințele instituite mai târziu. Căci Damiani considera pe „John King” ca un fel de spirit protector, care-l însoțise din Anglia în Italia și putea să aibă acces la ședințele tinerei Eusapia. Un Italian de distincția și amabilitatea cea mai perfectă, Ercole Chiaia, căruia îi dătoresc datele pe care le arăt, se însărcină să facă din Eusapia un medium utilizabil pentru scopuri științifice; ea avea atunci 24 ani. El era încă protectorul său, când autorul (Schrenk-Notzing) în anul 1902 institui la Neapole experiențe cu acest medium. Eusapia Paladino și cu Eva C. trebuie să fie considerată pe drept ca mediumul cu acțiune fizică cel mai remarcabil din ultimile decenii și are meritul, că a convins de autenticitatea producțiilor

Acela dintre experimentatori, care ținea o mână sau alta, trebuia tot timpul să fie atent la aceasta și să se controleze și pe sine însuși, spunând mereu în gura mare, că într'adevăr ținea mâna și nu se înșela. „A spune : mâna este bine ținută, zice Richet, însemnează mai întâi că n'ai nicio îndoială asupra părții mâinii pe care o ții. Dacă ținând mâna, în timp ce un fenomen se producea, nu mai eram absolut sigur că era mâna dreaptă (în cazul când aveam însărcinarea să țin mâna dreaptă) numai decât opream totul, zicând : „Am dat drumul mânei drepte“ și toți experimentatorii făceau la fel. Luaserăm hotărîrea să ținem mâna tare, cu toate degetele în palmă sau cu încheietura mâinii și o parte din degete. Aveam grijă la fiecare fenomen, să ne atragem unii altora atenția asupra observării exacte. De zece ori, de o sută de ori, în cursul unei ședințe, așa încât să fim insuportabili, *ad nauseam*, noi repetam : *țin bine mâna dreaptă, țin bine mâna stângă*. N'aveam altă preocupare, decât aceea de a împiedica una din mâinile Eusapiei ca să nu ne scape. Ei bine ! fără să ne credem mai isteți și mai dibaci decât se cuvine, îmi pare că, după trei luni de exerciții și de meditație, poate cineva ajunge la siguranța, că ține bine o mână omenească“¹).

Relevarea unor astfel de amănunte metodice nu este inutilă. Și iată de ce. Mediumii profesioniști — și Eusapia poate fi pusă în rândul acestora — recurg uneori la înșelătorie, alteori la fraudă involuntară, în timpul ședințelor. Explicația acestei purtări nu e greu de găsit. Fenomenele excepționale, pe cari le produc mediumii puternici, nu se întâmplă nici cu repeziciunea dorită de unii experimentatori lipsiți de răbdare, nici cu regularitatea matematică cerută de alți experimentatori nepricepuți. Maxwell a consacrat multe pagini condițiunilor ce trebuie să se îndeplinească, spre a se favoriza producerea acestor fenomene²). Când totuși nu se ține seama de aceste condițiuni și mediumul este supus în mod grosolan sau nepriceput experienței, el cată să „trișeze“. Chiar mediumi puternici, ale căror facultăți metapsihice au fost neîndoios constatate, au fost oarecum împinși de anumiți experimentatori spre fraudă.

Așa s'a întâmplat cu Eusapia Paladino. Invitată de membrii societății de cercetări psihice în Anglia (S. P. R.), ea este supusă în special

nilor ei un mare număr de savanți. Ea a murit în vara anului 1918 la Neapole, patria sa“. (Schrenk-Notzing Op. cit. p. 64).

Se găsesc unele amănunte asupra vieții Eusapiei și în Documents sur Eusapia Paladino p. 479 și urm.

¹ Richet Op. cit. pag. 543

² Vezi capitolul despre metodă Op. cit. pag. 21—66.

de Hodgson la condițiuni de experimentare de așa natură, încât se pare că a fost împinsă, silită aproape, să-și libereze mâinile și să săvârșiască fraude. Concluzia, la care au ajuns Hodgson și colaboratorii săi englezi, că Eusapia Paladino nu e în stare să producă sub un control serios fenomene de telekinezie, este infirmată de numărul mare al tuturor celorlalți oameni de știință, cari susțin cu tărie contrarul. Explicația fraudelor constatate de Hodgson se găsește în faptul, că cercetătorii englezi nu au cunoscut psihologia mediumului și nu au respectat condițiile speciale, în cari el putea produce fenomene metapsihice. „Nimeni, zice Maxwell, nu este mai iritabil și mai susceptibil decât ea, (decât Eusapia), nimeni nu este iarăși mai încrezător; e de ajuns să-i arăți simpatie și să ai pentru ea atențiuni sincere. Colegii mei dela *Society for Psychical Research* au comis greșala pe care o semnalez și acesta este unul din temeiurile pentru care experiențele ce au făcut la Cambridge în 1895 n'au dat bune rezultate. Sunt și alte cauze ale insuccesului lor și voiu avea ocazia să le arăt; dar una din cele mai sigure este neîncrederea pe care au inspirat-o Eusapiei, chiar dela începutul experiențelor. Eu știu că Eusapia nu se simția bine la Cambridge și că una din condițiile necesare obținerii fenomenelor telekinetice nu era îndeplinită ¹⁾“.

Lăsând deci la o parte ca neîntemeiate obiecțiile englezilor și admitând părerea mai temeinică, că într'adevăr Eusapia Paladino a fost capabilă de a produce fenomene excepționale metapsihice, să vedem câteva din constatările celor ce au cercetat-o.

Iată ce spune Maxwell: „Ajung acum la povestirea observațiilor mele de telekinezie, adică de mișcări fără contact. Telekinezia corespunde exteriorizării motricității a colonelului de Rochas. Este unul din fenomenele, pe cari le-am observat cu mai multă grijă și certitudine. Faptele de acest fel, la cari am fost martor, sunt foarte numeroase.

Le-am constatat întâi cu Eusapia. Ni s'a întâmplat adesea să vedem, cu acest medium, masa de experiențe ridicându-se fără contact. În general Eusapia ne puneă să formăm lanț (participanții își împreună mâinile) în jurul mesei, fără să o atingem. După câteva minute, ea făcea „passe“ deasupra mesei cu mâna sa dreaptă, ținând pe aceea a vecinului din aceeași parte. Masa părăsia atunci pământul și rămânea

¹ Maxwell Op. cit. pag. 57.

Observațiuni interesante asupra condițiilor, în cari se produc de Eusapia Palladino fenomenele de telekinezie în Documentus sur Eusapia Palladino pag. 488. Se vede acolo că *simpatia* asistenților la ședință este imperios necesară, pentru ca să se manifeste însușirile ei metapsihice.

atârnată în aer câteva secunde. Ea recădea în general cu destulă greutate. Experiența, pe care o povestesc, a fost făcută de mai multe ori, înaintea mea, cu o lumină suficientă¹⁾“.

Maxwell povestește că în decursul experiențelor lui cu Eusapia²⁾ „perdelele cabinetului erau adeseaori aruncate pe masă, cașicum un vânt violent le-ar fi împins“; că „scaunele observatorilor erau deseori mișcate, zguduite, ridicate și duse pe masă“... în condițiuni de control, cari nu făceau posibilă nicio fraudă. Un fenomen probant, pe care autorul pretinde, că l-a avut cu Eusapia, a fost „mișcarea la distanță a talerului unui cântar de scrisori“. Experiența s'a făcut în lumină plină,

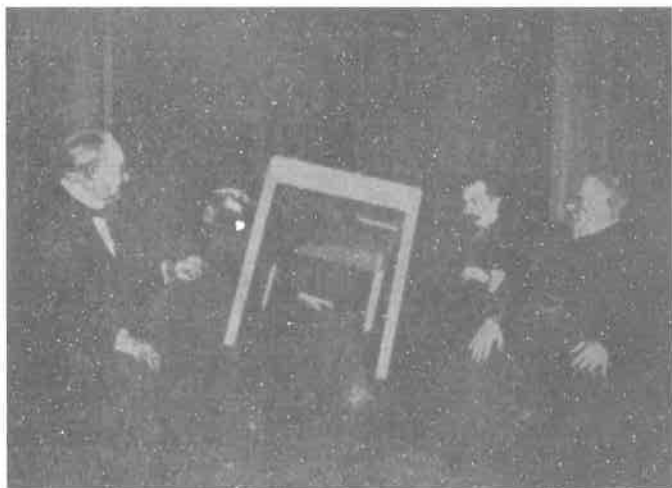

Figura 9.
Levitațiunea unei mese prin telekinezie.

sub ochii vigilenți ai experimentatorilor. Măinile Eusapiei se găseau la distanță aproximativă de 15 cm. de cântar și ea provoca mișcarea talerului, îndatăce apropia mâna ei, cu palma în jos, de taler fără să-l atingă³⁾).

Fenomene de același fel au fost constatate și de alții. (Vezi fig. 10 și 11). În primele experiențe făcute la Neapole și devenite celebre

¹⁾ Maxwell Op. cit. pag. 91.

²⁾ Experiențe cu ridicarea parțială sau totală în sus a mesei se găsesc în Documents sur Eusapia Paladino pag. 436 și urm. Se vorbește acolo (pag. 439) de o ședință (1907/X/16) când masa s'a ridicat cu toate cele 4 picioare la o distanță de 50 cm. de parchet.

³⁾ Maxwell Op. cit. pag. 91 și urm.

prin dările de seamă ale lui Lombroso—un clopoțel, așezat la distanță mai mare de un metru de mediu, s'a ridicat în aer și a început să sune pe deasupra capetelor participanților la ședință. S'au mișcat apoi fără intervenție externă aparentă, mobile grele. Aceste ședințe au păcăuit însă prin faptul, că au fost făcute în întuneric — ceea ce alimentează în-
doiala scepticilor.

În experiențele făcute la Roma, sub conducerea lui Siemiradzki și Ochorowicz, o flașnetă s'a ridicat deasupra mesei de experiență și a produs sunete, cași cum cineva ar fi întors manivela; un pian greu s'a

Figura 10.
Eusapia Paladino producând levitațiunea unei mandoline.
(după A. de Schrenk-Notzing).

mișcat, iar capacul i s'a ridicat; instrumentul acesta a produs apoi sunete, cași cum mai multe mâini deodată ar fi lovit clapele; un pahar pe jumătate plin cu apă a venit prin aer și a atins, între altele, buzele lui Ochorowicz, care a băut chiar apă din el. Și aceste experiențe — cari se înfățișează mai mult ca niște scamatorii de bălciu—au avut loc în întuneric. Preciziunea cu care s'au săvârșit mișcările—mai ales aducerea paharului — exclud, după părerea lui Ochorowicz și a altora, orice posibilitate de fraudă.

La Varșovia s'au făcut însă de Ochorowicz experiențe, contra cărora nu

se poate ridica aproape nicio obiecțiune metodică. S'a menținut în cameră atâta lumină încât să se poată vedea lămurit, s'au luat măsuri ca niciun contact să nu existe între Eusapia și masă — înlăturându-se până și contactul rochiei; s'au ținut imobilizate mâinile și picioarele Eusapie și totuși masa s'a ridicat orizontal, fără oscilații, toate picioarele părăsind pardoseala¹).

¹ Cf. Richet Op. cit. pag. 544—545.

Ch. Richet a întreprins în 1894 o serie de experiențe în insula Ribaud din Mediterana, unde el avea o vilă. Au venit aici și au participat la ședințe Ochorowicz, Fr. Myers, O. Lodge, Schrenk-Notzing. Iată, scurta dare de seamă făcută de Schrenk-Notzing despre una din ședințe:

„Ședința din 24 August 1894 (în castelul Profesorului Richet, la Carqueiranne).

Ora 10.54 seara. Profesorul Richet și profesorul Julien Ochorowicz, după ce luminatul normal a fost redus până la un sfert din forța sa, supraveghează pe Eusapia la dreapta și la stânga; picioarele, mâinile, genunchii și toată partea superioară a corpului subiectului (mediumului) rămân suficient de vizibile. Autorul este așezat la stânga mediumului, alături de Ochorowicz. *În timp ce Eusapia așează ambele sale mâini pe umărul drept al lui Ochorowicz, masa se ridică în întregime, timp de 4 secunde, la aproape 30 cm. de înălțime.*

Figura 11.
Eusapia Paladino (în fund) provoacă prin telechinezie
levitația unei armonice. (după A. de Schrenk-Notzing).

Ora 11. Richet și Ochorowicz cedează locurile lor *d-nei Sidgwick* care se așează la stânga mediumului, și profesorului Oliver Lodge (fizician). Levitația se reînoește, în aceleași condițiuni de experimentare.

Ora 11.2 m. Același control. Eusapia întinde mâinile în aer; levitație completă a mesei.

Ora 11.11 m. Nouă levitație completă; controlul rămâne același, partea superioară a corpului este vizibilă. De altfel Lodge ține ambii genunchi al subiectului¹⁾.

Controlul asupra manifestărilor excepționale ale Eusapiei a fost

¹ Schrenk Notzing Op. cit. pag. 66—67.

continuat în anul 1895, la Agnélas de către A. de Rochas, Dariex, Sabatier, Maxwell etc. Rezultatele obținute confirmă existența telekineziei la acest medium. Este interesantă aici experiența cu cântarul de scrisori citată de Rochas și pe care socotim că nu e inutil să o transcriem, după darea de seamă a ședinței, mai ales că Eusapia nu era acum în stare de transă și totul s'a produs la lumină:

„Pe masa salonului, lungă de aproape un metru, grea și bine sprijinită pe picioare, este așezată, spre una din extremități, o lampă puternică de petrol, dând o frumoasă lumină și prevăzută cu un „abat-jour“ de muselină albă. Masa este puternic luminată. Este aproape șase și jumătate. Suntem gata să trecem pentru cină în sala de mâncare, care este alături; Eusapia e în stare normală, nu în transă.

Sunt prezenți: d-nii de Rochas, Dariex, Sabatier, de Grammont, de Watteville.

D-l de G. întreabă pe Eusapia dacă se simte capabilă, în această stare normală și în lumină plină, să acționeze prin simplă impunere a mâinilor asupra unui cântar de scrisori cu taler și cu basculă, pe care îl are în geamantanul său de călătorie. Eusapia răspunde că nu știe nimic, dar că e dispusă să încerce. Membrii comisiei exprimă dorința ca o astfel de experiență să fie făcută imediat, căci controlul este peste măsură de ușor, caracterul său improvizat nu ar permite să se bănuiască prepararea prealabilă a vreunui artificiu și succesul său ar face să dispară din spiritul lor multe îndoieli. D-l de G... se duce să caute cântarul de scrisori în camera sa dela primul etaj și instrumentul este așezat pe masă la 60 centimetri de lampa cu petrol, așa încât observarea lui să fie foarte ușoară pentru toți observatorii. Cântarul este prevăzut cu un taler și cu o contra-greutate așezată la extremitatea unei pârghii îndoite.

Mișcarea unui ac lung pe un cadru indică greutatea corespunzătoare gradului de scoborâre al talerului. Situația cea mai scoborâtă a talerului corespunde la o greutate de 50 gr. așezată pe taler. Eusapia se ridică în picioare, aproape de extremitatea mesei unde este așezat cântarul, al cărui ac arată o.. D-nii de Rochas, S., de G..., și de W... se așează în jurul mesei și îndreaptă privirile lor foarte atente asupra talerului și asupra mâinilor Eusapiei. Eusapia încearcă mai întâi fără folos să-l facă să se miște, așezând o singură mână la câțiva centimetri deasupra talerului. Reunind atunci vârfurile degetelor fiecărei mâini, ea le așează pe acestea (pe mâini N. R.) una la dreapta, alta la stânga talerului și-și concentrează voința asupra acestui punct. Extremitatea degetelor fiecărei mâini este depărtată cu 3 sau 4 centimetri cel puțin

de marginile talerului și nu este absolut în niciun contact cu acesta din urmă. Eusapia schițează cu mâinile câteva slabe mișcări de sus în jos. La început talerul este nemișcat; în curând el oscilează de mai multe ori, sincronic cu mâinile. Însfârșit Eusapia aplecând mâinile, talerul s'a plecat cu totul, adică până la punctul extrem al scoborării sale și apoi s'a reurcat. În acest timp mediumul n'a făcut nicio altă mișcare din mâini; masa bine sprijinită pe picioare n'a suferit niciun altfel de mișcare ¹⁾“...

Controlul asupra fenomenelor acestora nu s'a oprit aici ²⁾. Profesorul italian Morselli a făcut o serie de experiențe în 1901 la Genova; Lombroso și alții au supus-o pe Eusapia din nou cercetărilor în anul 1907; la Institutul psihologic din Paris s'au ținut numeroase ședințe în anii 1905, 1906, 1907. Totdeauna și pretutindeni, în condițiunile cele mai aspre de control, sub ochii bănuitori ai multor oameni de știință sceptici, fenomenele de telekinezie s'au produs sub o formă oarecare.

Ar fi să umplem spațiul fără folos, dacă am repeta aceleași lucruri, îmbrăcate numai într'o formă exterioară puțin diferită. Este însă, socotim, folositor să prezentăm o privire generală asupra manifestărilor atât de ciudate ale Eusapiei Paladino. Ceeace este mai important din ceeace face Eusapia sunt ridicările (levitațiunile) de obiecte fără o cauză aparentă exterioară. Aceasta se face probabil prin intervenția unui așa zis fluid psihic, asupra naturii căruiă vom reveni. S'a recurs de unii experimenatori la dinamometru, spre a se măsura *sforțarea* necesară pentru ridicarea sau mișcarea diverselor obiecte. S'a constatat că greutatea ce trebuia opusă, spre a se împiedica levitația, era în general de 5 până la 6 kgr. S'au constatat alte dați la dinamometru și 35 kgr. Eusapia întrebuința — lucru demn de relevat — o forță de trei ori mai mare decât forța sa reală, spre a mișca obiectele la distanță. Scaunul pe care ședea Eusapia fiind instalat pe o balanță astfel dispusă, încât se înregistra în altă cameră greutatea, excluzându-se orice puțință de înșelăciune, s'a constatat că în timpul levitației greutatea Eusapiei creștea, adăogându-se greutatea exactă a mesei, ridicate prin telekinezie dela fața pământului. Rezultă de aici că forța, care ridică obiectele, își are sediul în corpul însuși al mediumului ³⁾.

Se pot cita multe alte exemple de acelaș fel. Spre a nu lungi

¹⁾ A. de Rochas L'extériorisation de la motricité Cf. Boirac Op. cit. pag. 280—281.

²⁾ Vezi și Documents sur Eusapia Paladino (fără indicație de editură) pag. 505—506.

³⁾ Cf. R. Sudre Op. cit. pag 234.

totuși prea mult seria aceasta a cazurilor de telekinezie, să vorbim mai pe scurt de alți doi mediumi puternici: Stanisława Tomczyk și Willy. Stanisława Tomczyk este o poloneză, care a fost studiată întâi de profesorul J. Ochrowicz și în urmă de Schrenk-Notzing.

În numeroasele și reușitele experiențe făcute de Ochrowicz cu Stanisława, s'au ridicat în aer, prin telekinezie, diferite obiecte, cari nu puteau fi prin fraudă mișcate de vreun fir nevăzut, pe care să-l fi posedat în ascuns mediumul¹). Astfel de obiecte erau busole, clopote de sticlă cilindrice, mingii ușoare de celuloid cu suprafața lucioasă etc.

Figura 12
Stanisława Tomczyk, producând levitația
unui magnet (după Schrenk-Notzing)

Pentru constatarea să nu lase nicio urmă de îndoială, Ochrowicz a recurs și la fotografierea fenomenelor.

Schrenk-Notzing a verificat la München experiențele lui Ochrowicz și le-a confirmat. (Vezi fig. 12). El a întrebuințat, în ședințele cu Stanisława Tomczyk, obiecte ca acestea: o mică cutie de aluminiu, o bilă de celuloid cu diametrul de 2,50 cm., un clopoțel atârnat, o linguriță așezată într'un pahar sau pe o masă, o bucată de muselină, o țigaretă etc.

Să cităm una singură din aceste experiențe — aceea cu balanța.

„După câteva operațiuni preliminare cu bila, zice Schrenk-Not-

zing, se așează pe genunchii Stanisławei o mare foaie de carton care se întinde până la gâtul mediumului. Degetele mâinei drepte sunt așezate, întinse, deasupra acelorale mâinei stângi și mâinile reunite sunt ținute la înălțimea capului, orizontal, deasupra talerului stâng al balanței.

¹ Ch. Richet spune în această privință: „Nu se poate presupune — căci aceasta e singura ipoteză posibilă — că e un fir, care susține aceste obiecte, căci un fir nu poate ține o minge în aer și dealtfel pe fotografii firul ar apărea. Și apoi Stanisława își ridică mânecile până la coate, își spală mâinile cu săpun și apă caldă și cu începere din acest moment mâinile sunt văzute mereu. O comisiune dela Varșovia, compusă din fiziologi, medici și ingineri, a verificat în mod scrupulos aceste fapte și, cu toată opoziția disperată a profesorului Cybulski, care le nega fără a fi voit să le examineze, a conchis la autenticitatea absolută a fenomenelor“, (La Métapsychique pag. 556).

Balanța, fără nicio oscilație preliminară, se pune în mișcare și talerul din dreapta este scoborât sub influența invizibilă. Fotografie cu magnezium. Obiecția, după care Stanislawa ar fi putut să pună în mișcare balanța suflând asupra ei, e slabă. Căci trebuie mai întâi să ținem seamă de poziția balanței. Butonul părții de sus a suportului, deci extremitatea superioară a balanței, este așezat, aproape la înălțimea claviculei stângi. Distanța dela gura mediumului la talerul drept al balanței este de aproape 37 cm. Experiența probează că este aproape imposibil, chiar suflând din răspuțeri și întinzând toți mușchii, să se provoace scoborârea talerului balanței la această distanță, chiar dela prima încercare.

Trebuie să se repete încercarea de mai multe ori și din toate puterile spre a ajunge să facă cineva, ca balanța să oscileze puțin de tot. Am fi observat acest procedeu, care cere, cum am mai spus, tensiunea completă a tuturor mușchilor figurii, intrând în joc pentru această operație¹⁾.

Constatările finale, pe care le face Schrenk-Notzing asupra experiențelor sale, sunt următoarele: „Vârful degetelor se apropia de aceste obiecte, din amândouă părțile, la aproape 2—3 cm. de ele.

Controlul preliminar și dispoziția experiențelor împiedicau întrebuințarea firelor de ață, de borangic, de mătase sau a părului etc.

Mișcările obiectelor se desfășurau absolut cașicum ar fi fost între ambele mâini o legătură invizibilă și totuși materială, care să permită mișcarea obiectului. În general, obiectele urmau direcția mișcării degetelor, așa încât poziția mâinilor în raport cu obiectul rămânea aceeași în cursul mișcării. Obiecția, după care mediumul ar sufla asupra obiectelor, este fără valoare, pentru că obiectele se îndreptau uneori spre corpul mediumului sau chiar erau uneori respinse într-o parte.

Aceiași impresiune de legătură invizibilă a celor două mâini se desprinde deopotrivă dintr-o serie de alte experiențe, ca de exemplu scoborîrea discului unui cântar de scrisori și tot astfel nenumăratele experiențe făcute asupra balanței.

Atracțiunea și repulsiunea micilor obiecte, cu ajutorul unei singure mâini (cealaltă mână fiind depărtată de masă) ar fi imposibilă, dacă mediumul ar fi întrebuințat un fir de păr sau ață; în special, respingerea ar fi grea, așa cum s'a observat cu bila de celuloid²⁾.

Să cităm însfârșit următoarele rânduri despre manifestările teleki-

¹ Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 49.

² Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 50—51.

netice ale lui Willy: „Se auziră lovituri repetate la ușa sălii; această ușă e așezată aproape de medium, dar îi e inaccesibilă; loviturile se intensifică și devin bubuituri; acestea pot proveni și din faptul că o masă (cu patru picioare, grea de 15 Kgr.) așezată lângă ușa, de care e vorba, fu ridicată și căzu din nou pe parchet. Zgomotele se reînnoiră de mai multe ori în șir. Apoi, după cererea d-lui Schrenk¹), o cutie cu muzică așezată pe masă și care fusese întoarsă (fiindcă era desigur mecanică N. R.) înainte de ședință, fu pusă în mișcare și din nou oprită. Apoi se mai auzi sunând o tamburină, așezată deasupra lămpii. În decursul acestui fenomen, putui constata că brățelele luminoase ale mediumului²) erau mereu la locul lor obișnuit. La sfârșit un obiect căzu jos cu mare zgomot; era, după cum se văzu în urmă, cutia cu muzică, care din fericire nu se sparse.

Distanța dela capul mediumului la mijlocul feței de masă, unde era pusă cutia cu muzică, era, după cum măsură apoi directorul experienței, de 1,10 m.; distanța la picioare era de 1,40 m. Verificai la suspendarea ședinței, că era imposibil, de pe scaunul mediumului, să se atingă cu picioarele tamburina; trebuie să ne gândim de altfel, că orice mișcare a capului ar fi fost semnalată de reperurile luminoase etc.”³).

Dr. Eugène Osty și Marcel Osty au studiat în ultimul timp⁴) forțele telekinetice ale mediumului austriac Rudi Schneider (frate cu mediumul Willy cel studiat de Schrenk-Notzing).

Este o cercetare tehnică, însoțită de toate garanțiile necesare spre a evita și iluziile cercetătorului și fraudele mediumului. Cercetarea se face sub lumină roșie. Masa pe care e așezat obiectul de mișcat (o batistă ușoară) e prinsă de podea cu șuruburi. Mediumul e ținut de mâini și de picioare, spre a nu se putea deplasa și e așezat cu spatele spre locul, unde se află batista. În cameră se află instalat un aparat emițător de raze infraroșii (invizibile). Aceste raze merg la o oglindă, care le proiectează la o a doua oglindă, de unde se reflectă însfârșit la o a treia oglindă concavă. Aceasta le concentrează, la rândul ei, asupra unui receptor ce conține o celulă foto-conducătoare, sensibilă la raze infraroșii. Batista este astfel înconjurată, cașicum ar fi prinsă în

¹ Vorbește aici neurologul Dr. Kindborg.

² Ședința având loc în întuneric, i se pun mediumului aceste brățări fosforescente spre a ști la fiecare moment, unde i se găsesc mâinile și a nu i se da puțința să întrebuințeze fraudă.

³ Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 193.

⁴ Dr. Eugène Osty et Marcel Osty. Les pouvoirs inconnus de l'esprit sur la matière. F. Alcan, Paris 1932.

cușcă, de razele infraroșii. Lucrurile sunt astfel rânduite încât „îndatăce obiectul așezat pe masă se mișcă și intră în infraroșu, aparatul fotografic înregistrează automat deplasarea“ ¹⁾).

Lăsăm la o parte alte amănunte tehnice. E de ajuns atâta, ca să se vadă că mediumul nu se poate deda la nicio acțiune frauduloasă, căci ea ar fi înregistrată de aparatele fotografice.

Din numeroasele experiențe făcute cu Rudi, se constată, că el este un medium relativ slab. Multe ședințe nu dau niciun rezultat pozitiv. El dispune totuși uneori de o forță, pe care, emițând-o din corpul său, o îndreptează asupra obiectului voit și-l pune în mișcare.

Ca concluzie a numeroaselor sale experiențe, Osty recunoscând deplina corectitudine a mediumului Rudi, spune : „Rareori Rudi a realizat ideea sa fixă : să reușească o telekinezie. Din 77 ședințe în perioada dela Ianuarie—Decembrie 1931, 7 numai, avură acest fenomen. Pentru motive diferite, fotografia lor automatică n'a putut fi făcută“ ²⁾

Chiar atâta este destul. Fenomenul este dovedit că există și că nu e vorba de fraudă.

Înainte de a trece la încercările de explicare științifică a fenomenelor de telekinezie, constatate până aici, se cuvine să spunem două cuvinte despre *rapuri*.

Cuvântul tehnic *rap*, de origină engleză, a fost adoptat întâia oară spre a denumi anumite zgomote, a căror cauză nu se putea preciza și care se produceau în ședințele spiritiste ale surorilor Fox. Aceste zgomote erau, firește, socotite ca niște manifestări ale spiritelor. Și interpretarea aceasta nu era cu totul absurdă la prima cercetare, căci zgomotele păreau inteligente, putându-se prin intermediul lor înjgheba convorbiri cu preținsele spirite, dupăce se stabilia în prealabil, un alfabet convențional. S'a constatat însă mai târziu, că rapurile sunt independente de existența spiritelor și că ele se produc adeseaori în condițiuni, cari exclud, cum vom vedea, orice interpretare spiritistă ³⁾.

Rapurile se înfățișează sub diferite forme. Ele sunt zgomote, vibrațiuni sonore, foarte variate ce se aud în mese, în obiecte, în mobile, în podea, în tavan, în ziduri și chiar pe asistenți. Intensitatea lor va-

¹⁾ Dr. E. Osty et J. Osty Op. cit. pag. 33.

²⁾ Idem Op. cit. pag. 99.

³⁾ Printre experiențele făcute cu Eusapia Palladino se citează și acestea :

1) Eusapia scarpină mâna d-nei Curie și se aude un scărpinat în masă. 2) Ea pleacă de trei ori capul, fără să atingă masa. și se aud trei lovituri în masă 3) Eusapia lovește pe Ballet pe spate și se aude acelaș număr de lovituri în mâna lui d'Arsonval, așezat la distanță de un metru pe o măsuță etc, (Documents sur Eusapia Palladino pag. 436 și urm.)

riază: sunt uneori vibrațiuni slabe, abia perceptibile, și pot crește alteori în intensitate așa, încât să fie auzite de afară. Ele seamănă uneori cu pocniturile lemnului uscat, alteori imitează diferite alte zgomote, ajungând să semene cu loviturile cadențate ale degetelor pe o masă, cu zgomotul chibritului frecat pe o cutie sau cu pași de om, cu zgomotul unui lemn tăiat de fereastră, cu tropăitul calului, și chiar cu lovituri puternice de ciocan sau pocnituri de arme.

„Varietatea formei rapurilor nu este, zice Maxwell, mai mică decât diversitatea obiectelor pe cari ele sunt lovite, sau a locurilor în cari se aud. În general tipul obișnuit al rapului este o lovitură seacă de intensitate variabilă; ea amintește tonalitatea unei scânteii electrice, cel puțin pe mese; dar acesta nu e decât tipul obișnuit; variațiunile lui sunt numeroase“¹).

Procedarea cea mai simplă spre a obține rapurile este după Maxwell următoarea: se așează experimentatorii și cu mediumul în cerc, în jurul mesei și își unesc mâinile sprijinindu-le pe masă. După câțva timp se aud rapuri. Cum însă aceste fenomene se pot și imita, procedeul acesta nu prezintă depline garanții de constatare precisă și obiectivă. Deaceia e de recomandat ca, după ce s'a obținut fenomenul cu mâinile sprijinite pe masă, să se ridice încet, încet mâinile în sus, păstrându-se palma în jos spre fața mesei și degetele întinse; până se pierde contactul cu totul. Rapurile produse în felul acesta din urmă sunt veritabile. Dealtfel, chiar fără contactul mâinilor și la lumină deplină, rapurile se pot obține. Ele se produc, cu anumiți medii, în condițiuni cari nu mai lasă nicio îndoială. Iată ce spune în privința aceasta Maxwell, care s'a ocupat special cu problema: „Am avut de un mare număr de ori ocazia să observ fapte de același fel. Mi s'a întâmplat în călătorie, să întâlnesc odată chiar printre însoțitorii mei de drum un interesant medium. El nu mi-a dat permisiunea să-l numesc, dar pot spune că este un subiect onorabil, instruit, ocupând o situație oficială. Am obținut cu el — el nu bănuia că are această facultate latentă, înainte de a fi experimentat cu mine — rapuri răsunătoare, în săli de restaurant și în bufete de căi ferate.

Ar fi de ajuns să observe cineva rapurile produse de acest medium, în condițiunile pe care eu le indic, pentru a fi convins de autenticitatea lor. Zgomotul neobișnuit al acestor rapuri atrăgea atenția persoanelor prezente și ne stânjenea mult; rezultatul întrecerea așteptările noastre; este de observat că cu cât eram mai zăpăciți de zgomotul

¹ Maxwell Op. cit. pag. 74.

făcut de rapurile noastre, cu atât acestea se îmulțeau. S'ar fi zis că o ființă glumeață le producea și găsia o desfătare în încurcătura noastră¹⁾.

S'au formulat, firește, bănueli asupra realității acestor fenomene. S'a arătat chiar că ele pot fi foarte bine produse prin fraudă și s'a generalizat afirmația, că totdeauna rapurile sunt un rezultat al înșelăciunii mediumilor profesioniști, când nu sunt iluziuni ale celor ce participă la ședințe²⁾.

Maxwell arată anume, că se pot produce *rapuri frauduloase* făcând cineva să alunece pe masă, încet de tot, vârful degetului de pe care s'a luat orice grăsime cu ajutorul terebentinei sau benzinei. Se poate întrebuița alteori colofonul. Dacă experiențele se fac cu lumină, fraudatorul trebuie să miște foarte încet, degetul. În întuneric există mult mai multe posibilități de înșelăciune. Se pot imita rapuri în podea, prin lovituri de picior; alteori se lasă să alunece încălțăminte dealungul piciorului lustruit al mesei sau scaunului, sau se freacă în anumit fel manșetele, sau se apasă asupra feței mesei, care pocnește etc. etc. Înșfârșit un mod special asupra căruia autorul nostru atrage atenția este, imitația fenomenului prin contractarea în anumit chip a mușchilor gambei³⁾.

Observatorii experimentați pot însă ușor distinge imitațiile, cari sunt adeseaori grosolane, de rapurile reale. Lăsând deci la o parte toate aceste cazuri, rămâne totuși incontestabilă, după mulți cercetători, existența rapurilor.

„Spiritiștii zic, că e vorba aici de un fenomen foarte comun. În ce mă privește, afirmă Myers, pot spune că luând parte la mai multe sute de ședințe, fiind gata să notez existența rapurilor, le-am auzit adesea în prezența mediumilor plătiți. De multeori am auzit, când experimentam cu prieteni, pocnituri în masă; dar numai cu patru sau cinci mediumi neprofesioniști și demni de toată încrederea, am auzit rapuri incontestabile, răspunzând la întrebări îndeajuns spre a provoca în mine convingerea, că există acolo o forță necunoscută, care le producea”⁴⁾.

¹ Maxwell Op. cit. pag. 69—70.

² Într'adevăr cei ce participă la ședințele spiritiste sunt de obicei cam cu anumite credințe anticipat formate, cu o sensibilitate excepțională care-i face apți, fie de a fi sugestionați ușor de alții, fie de a se autosugestiona. De aici rezultă că nu rareori sunt expuși la iluziuni, mai ales dacă ținem seamă și de ceremonialul oarecum impresionant al ședințelor spiritiste.

³ Personal am cunoscut o fetiță, care la vârsta de zece ani producea, ca să provoace distracția cunoștințelor și mai ales a copiilor de vârsta ei, un fel de pocnituri prin contractarea repede a brațelor sau lăsându-se pe vine. Pocniturile se produceau în cot sau în genunchi.

⁴ Cf. Richet Op. cit. pag. 584.

Aceasta e și părerea lui Richet. El afirmă că rapuri reduse la simple zgomote se produc deseori, dar acestea n'au o mare valoare demonstrativă. Rapurile inteligente—adică zgomote cari par produse de ființe, cu cari poți sta de vorbă—sunt rare, foarte rare. Ele există însă: lucrul e după Richet neîndoios. Ceva mai mult: „realitatea rapurilor este de o importanță primordială și acest fenomen conține aproape întreaga metapsihică. Dacă se stabilește că se pot produce vibrațiuni mecanice ale materiei, la distanță, fără contact și, pe de altă parte, că aceste vibrațiuni sunt inteligente, s'a introdus în știință *această dată formidabilă* că în lume sunt inteligente (umane sau neumane) capabile de a influența asupra materiei ¹⁾”.

Lăsând de o parte problema ridicată de Richet, să ne mulțumim deocamdată cu stabilirea faptului însuși: el intră în categoria fenomenelor de telekinezie și este probabil, că explicația găsită—dacă se va găsi—pentru fenomenele de telekinezie se va potrivi și rapurilor.

Să trecem deci acum mai departe și să vedem dacă, în cadrul științei pozitive, se poate găsi o explicație a fenomenelor de telekinezie.

Să ne reamintim încă odată acum pe scurt caracterele telekineziei. Este vorba, cum s'a văzut, de producerea unor mișcări de obiecte, de obicei ușoare, adeseori însă și grele—așa de grele încât n'ar putea fi săvârșite de un om normal — în condițiuni anumite, cari exclud intervenția unei forțe naturale cunoscute și studiate de știință. Lucrarea aceasta fiind săvârșită în prezența unui medium, fără intervenția lui directă, se naște, în mod firesc, ipoteza că ea se datorește unei *forțe psihice* sau unui *fluid psihic*.

A atribui însă fenomenele unei forțe psihice sau unui fluid psihic, fără a da alte lămuriri asupra acestuia și fără a-i dovedi existența, însemnează să ne mulțumim cu vorbe goale. Se pune deci întrebarea foarte firească: Există într'adevăr un fluid psihic și ce este el?

Richet pomeneste de o experiență interesantă a abatelui *Fortin*. Dacă se pune o mică lamă de hârtie, de forma unui ac magnetic de busolă, pe vârful unui ac, așa încât ea să se poată învârti cu ușurință, se constată cu surprindere că, îndatăce apropiem mâna de hârtie, ea se învârtește și încetează apoi mișcarea, dacă depărtăm mâna. S'a numit acest instrument *magnetometru*. S'ar dovedi astfel că din corpul nostru emană o forță, fie electrică, fie calorică, fie de altă natură, în stare să producă o mișcare, fără ca între noi și obiect să se stabilească un contact direct. Neajunsul este, că aceste experiențe ale abatelui Fortin

¹ Richet Op. cit. pag. 581—582.

n'au fost continuate și astfel nu se poate ști ce însemnătate are faptul în sine pe deoparte, iar pe de altă parte ce legătură are el cu fenomenele de telekinezie.

Tot așa Joire a construit un aparat numit *sthenometru*, cu ajutorul căruia el pretindea, că se poate constata starea de sănătate a cuiva. Aparatul constă dintr'un ac, care se învârtește în jurul unui pivot. Pivotul este așezat pe un cerc gradat și toate acestea sunt hermetic închise într'un cilindru de sticlă. Orice altă cauză de mișcare a acului fiind înlăturată, dacă apropiem mâna de aparat, se constată că acul se învârtește—datorită probabil unei forțe, care emană chiar din mână. Joire a fost preocupat însă exclusiv de raportul care, credea el, se putea stabili între deviațiile acului și starea de sănătate a omului și nu a urmărit fenomenul în sine al dovedirii existenței neîndoioase a forței, ce emană din corp. E păcat, după părerea lui Richet, că știința n'a dat atenție acestor constatări întâmplătoare și că nu s'a stabilit nimic precis științificește. Fiindcă ar fi de o însemnătate mare să se știe, dacă omul normal posedă acest fluid, chiar în proporții neînsemnate. S'ar putea trece de aici în mod gradat la manifestările excepționale ale mediumilor, așa cum le-am văzut mai sus.

Ochorowicz a studiat amănunțit fenomenele de telekinezie și a constatat lucruri, cari merită să fie cunoscute. În numeroasele și variatele lui experiențe cu Stanislawa Tomczyk, experiențe făcute după cerințele celei mai precise experimentări științifice, învățatul polonez a ajuns la un moment să constate în mod precis un fenomen, asupra căruia atrăsese pentru prima oară atenția Bozzano în 1902. Acesta din urmă arătase înt'adevăr, că firul subțire, care se vedea uneori pornind în timpul ședințelor din mâinile Eusapiei, nu era vreun fir de păr sau de mătase, întrebuințat în mod fraudulos, cum se bănuia de unii. Eusapia atrăsese ea însăși atenția asupra faptului zicând: „Firul, priviți firul!” și experimentatorii prinzând acest fir și trăgând de el constatașeră, că se întinde cașicum ar fi fost de cauciuc și apoi se rupe dispărând. Mediumul simțea în acest timp o zguduitură nervoasă dureroasă. Ochorowicz primise mai târziu dela călăuza Eusapiei explicația fenomenului. I se spunea anume, că din degetele mediumului, și din mâinile asistenților, cari făceau cerc, emană un fluid care se transformă în mănunchiuri de fire rigide, grație cărora obiectele sunt mișcate în toate sensurile.

Dovada deplină a afirmațiilor Eusapiei o făcu Ochorowicz în experiențele sale cu Stanislawa Tomczyk.

Anume, în ziua de 17 Ianuarie 1909, el observă un fir subțire care

părea că merge dela o mână la alta în timpul când, cum am văzut, obiectul era susținut în aier în mod misterios. Firul acesta nu era de o potrivă de vizibil pe toată distanța și din toate direcțiile. Supunând imediat controlului pe Stanislaw, Ochorowicz constată, că ea nu comitea nicio fraudă. Mâna mediumului cercetată, era umedă. Spre a-și putea explica mai bine faptul, Ochorowicz așază atunci mâna sa proprie în locul obiectului, obligând pe Stanislaw să le țină pe ale sale la aceeași distanță, la care le ținea de obiectele mișcate prin telekinezie. Voiă să controleze astfel ce se petrece între mâinile mediumului în timpul fenomenului de telekinezie. Iatăce Stanislaw își puse mâinile în poziția obișnuită pentru exercitarea forței ei, Ochorowicz constată cu surprindere în mână o senzație de răcoare la început, apoi simți un contact asemănător cu acela al unui fir de ață, care i-ar fi atins pielea. Când mâinile mediumului se depărtau la o distanță mai mare de 15 — 20 cm. Ochorowicz avea senzațiunea aceea, pe care el o asemuește cu senzațiunea tactilă provocată de firele unei pânze de păianjen.

Din punct de vedere al stării fizice și psihice a mediumului se observă următoarele: Când mediumul dorește să producă fenomenul, își concentrează în primul rând atenția. După câțva timp simte o amorțeală în vârful degetelor și are o senzațiune de răcoreală în acea parte. Emană apoi *efluviul* sub forma unor fire, cari uneori pot fi așa de numeroase încât să formeze un fel de jurubiță, care se întinde între degete și obiect. Ruperea acestor fire, cum s'a văzut, provoacă mediumului durere.

Lăsăm, firește, la o parte o mulțime de alte amănunte, care nu-și au locul într'o lucrare ca cea de față și trecem la expunerea pe scurt a teoriei pe care Ochorowicz a formulat-o, pornind dela constatările de mai sus.

După părerea lui, corpul omenesc emană anumite *raze* pe cari el le numește *raze medianimice* și care nu sunt decât prelungirea în afară de corp a unui curent sau efluviu, format în corpul și membrele mediumului. Razele acestea sunt de natură fizică, ele se deosebesc însă de toate razele fizice cunoscute de știință. Fiindcă ele nu se constată la toți oamenii, se poate afirma că sunt rezultatul unei *stări anormale*, care nu poate fi socotită totuși *ca o stare patologică*. Din cercetările făcute, rezultă că razele medianimice se prezintă, cum am văzut, sub formă de fire, deobicei invizibile, elastice și totuși având rigiditatea necesară spre a mișca, a ridica, sau a ține în aier diferite obiecte. Având în special *proprietăți mecanice*, Ochorowicz le dă și numele de *raze rigide*. Se mai constată, că aceste raze rezistă focului și

că nu pot străbate obiectele, ci se prind numai de ele, adaptându-se în jurul lor și prinzându-se, prin mișcări asemănătoare cu acelea ale pseudopodelor unei amœbe. Razele emană din ambele mâini ale mediumului și obiectul așezat între mâini este ușor prins în rețeaua formată de ele.

Spre a dovedi, că aceste raze sunt materiale, Ochorowiy recurge la următoarea experiență: se ia o bucată de sticlă și se înegrește pe partea, pe care trebuie să se exercite puterea razelor spre a o ridica în sus. La sfârșitul experienței, se observă sticla pe partea afumată, care în tot timpul n'a fost de nimeni atinsă și se constată, că au rămas pe ea niște urme sub formă de linii paralele, cari par formate din puncte și în unele părți sunt dispărute. Aceasta este urma lăsată de razele rigide, cari s'au prins de sticlă.

Ar fi și plictisitor și inutil să cităm în amănunțime toate faptele constatate de Ochorowicz cu privire la aceste raze, precum și experiențele peste măsură de ingenioase, pe cari el le-a născocit spre a studia sub toate înfățișările fenomenele de telekinezie. Este totuși bine să amintim în treacăt, că acest cercetător se simte îndreptățit științificește să admită în afară de razele rigide și alte raze, pe care el le numește razele X^x și cari sunt deosibite de adevăratele raze X .

Razele X^x se produc în timpul fenomenelor de telekinezie, paralel cu razele rigide, dar se deosibesc de ele prin faptul că, în loc de acțiune mecanică, au acțiune chimică. Ele sunt invizibile, au o rază de influență mai întinsă ca cele rigide și emanarea lor din corpul omenesc e însoțită de durere ¹).

A Schrenk-Notzing a supus și el pe Stanislaw Tomczyk unei serii de experiențe la München și a ajuns la constatări similare cu acelea ale lui Ochorowicz. Este înafară de orice îndoială — după părerea lui — că din mâinile mediumului pornește o emanațiune oarecare și se îndreptează spre obiectele ridicate. Trebuie însă să se stărue asupra faptului, că pleacă dela medium niște mănuchiuri de fire, cari aderă oarecum la obiecte, spre a le putea mișca sau ține în aier; că aceste fire se încovoie spre a pătrunde prin deschizături, adeseori foarte mici, spre obiecte și că însfârșit, întrucât aceste fire sau raze se îndreptează de preferință asupra unor obiecte dinainte fixate, urmează că ele au „un fel de libertate de mișcare, supusă totuși unei influențe psihice“ ²).

Caracterizarea dată fenomenului este întru câtva deosebită la acest

¹ Cf. Schrenk-Notzing Les phénomènes physiques de la médiumnité pag. 12 și urm.

² Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 52.

autor. În loc de *raze rigide*, cum spune Ochorowicz, el propune să li se dea numele de *eflorescențe rigide*. „Experiențele din Munchen, zice el, confirmă deci ipoteza că mișcările și ridicările de mici obiecte și celelalte manifestări de *motio in distans* se explică prin prezența unor fire fluide produse de medium, după un procesus ideoplastic; în stadiul lor de indivizibilitate, aceste fire se fixează pe obiecte, grație unei facultăți speciale de aderență, sau le învâluie într'un fel de rețea, pentru a produce în mod mecanic schimbările de loc cerute.

În realitate aceste emanațiuni n'au proprietatea razelor; în loc de expresia „raze rigide“ propusă de Ochorowicz este preferabil, cum am observat mai sus, să se întrebuițeze expresia „eflorescențe rigide“. Aceste fire fluide sunt vădit elastice, acțiunea lor nu este exclusiv rectilinie ci se adaptează de fiecare dată situațiilor...¹⁾

Nu putem termina acest capitol, fără să expunem, în câteva cuvinte, rezultatul cercetărilor întreprinse cu privire la această chestiune de V. J. Crawford, profesor de mecanică aplicată la Universitatea din Belfast, mort în 1920.

Aceste cercetări²⁾ ne arată pe învățatul englez, făcând toate sforțările să studieze fenomenele așa de curioase și nesigure ale telekineziei, cu o metodă precisă științifică, în care și instrumentele și măsurătorile făcute cu ele nu pot fi supuse iluziilor sau sugestiei.

Toate experiențele rânduite de Crawford au avut loc, timp de șase ani, în cercul spiritist al familiei Goligher, formată din tată, un fiu, patru fice, și soțul uneia din aceste fice. Mediumul, grație căruia se produceau fenomenele de telekinezie, era fica cea mică Kathleen Goligher. Acest medium putea, după mărturisirea lui Crawford, să producă cu destulă ușurință mișcări de obiecte — unele destul de grele — la distanță, menținându-le timp de un minut și chiar mai mult în aer. După un an de observațiuni neîntrerupte asupra acestor *levitațiuni*, Crawford, care era mereu nelămurit în privința felului cum se produc, se gândi să așeze mediumul pe un cântar și să controleze greutatea lui în timpul producerii fenomenului. Nu știa nici el precis, de ce procedă așa și nici ce avea să rezulte de aici. Cântărirea s'a făcut cu o basculă a cărei forță era de 200 kgr. și căreia i se adaptase o planșetă de desen destul de lungă, ca să se poată instala pe ea scaunul mediumului. Experiențele aveau loc cu respectarea formelor spiritiste invocându-se „operatorii invizibili“ cum îi numește Crawford. Metoda de experimentare era aceasta :

¹ Shrenk-Notzing Op. cit. pag. 59.

² W. J. Crawford. La mécanique psychique. Payot, Paris, 1923.

Se forma cercul prin unirea mâinilor. Înăuntrul acestui cerc, se așeza o masă, asupra căreia avea să se exercite forța telekinetică a mediumului, instalat pe scaunul de pe cântar. După aproape o jumătate de oră „pentru a lăsa energiei psihice deplină sa dezvoltare ¹⁾“, asistenții își despreunau mâinile și le așezau pe genunchi. Mediumul făcea la fel, rămânând complet imobil. Se stabilia la cântar, care era greutatea mediumului în acel moment. Iată acum rezultatul uneia din experiențe: „Mediumul ținându-se perfect imobil, cerui operatorilor ²⁾ — zice Crawford — să ridice masa și să o mențină cât mai stabilă în timp ce eu voi face observațiunile mele. Ea se urcă imediat la aproape 20 cm., partea sa de deasupra fiind aproape orizontală (înălțimea levitațiunilor în general, varia între 20 și 30 cm. deși cu scaunul am putut să ajungem la mult mai mult); atunci ea păru staționară. Echilibrul basculei rupându-se, îl restabilii ³⁾).

Iată ce se găsi înregistrat:

Greutatea mediumului + scaunul + planșeta înainte de levitație	59 kgr. 400
Greutatea mediumului + scaunul + planșeta în timpul levitației (mesei)	63 kgr. 850
Creșterea greutateii	4 kgr. 450
Greutatea mesei	4 kgr. 700
Concluzie : Creșterea greutateii mediumului, datorită levitațiunii, este egală greutateii mesei, cu o mică diferență de 250 gr. ⁴⁾ “.	

Concluzia pe care Crawford o trage din această experiență și din altele, la fel este că forța ce provoacă levitația trebuie să emane din medium însuși, odată ce greutatea lui crește cu o greutate egală cu aceea a obiectului ridicat în aer ⁵⁾).

Aceleași măsurători arată însă regulat o mică diferență între greutatea obiectului și greutatea crescută a mediumului în timpul levitației ⁶⁾).

¹ W. J. Crawford Op cit. pag. 45.

² Cuvântul acesta este întrebuințat cu același înțeles ca cel de spirite.

³ Aceasta însemnează că greutatea s'a mărit în timpul levitației și că experimentatorul a căutat să stabilească care e greutatea cea nouă.

⁴ Op. cit. pag. 46.

⁵ Schrenk-Notzing, vorbind de experiențele rigurose științifice ale lui Crawford, afirmă că „comisia franceză de anchetă, în anii 1905 și 1906, ajunsese la același rezultat cu Eusapia Palladino, dar însemnătatea acestei constatări nu fusese recunoscută atunci și rămăsese nebagată în seamă“. Schrenk-Notzing, Op.cit. pag. 319

⁶ S'a văzut în experiența citată mai sus că greutatea mediumului a crescut cu 4 kgr. 450, iar greutatea reală a mesei era 4 kgr. 700. Rezultă că greutatea

Diferența aceasta e de 30% aproximativ. Cum se explică ea? Crawford se crede îndreptățit să afirme, grație experiențelor sale, că „o parte a reacțiunii are loc asupra tuturor membrilor cercului, sau asupra mai multora dintre ei, în afară de medium. Astfel, cum remarcă amiralul Moore, când o masă este bine ridicată, efectul este precis același cașicum mediumul ar ridica-o cu mâinile sale, în timp ce anumiți asistenți îl ajută cu un deget, ceilalți rămânând neutri¹⁾“.

Nu putem intra aici în expunerea experiențelor minuțioase întreprinse de Crawford. Ne vom mărgini să arătăm rezultatele la cari el a ajuns și teoria pe care a formulat-o. Întrebarea care se pune, în mod firesc și la care a căutat să răspundă Crawford, e următoarea: Dacă greutatea mediumului crește cu adausul precis al greutății mesei ridicate, cașicum masa ar fi ținută în mâini de medium deși ea e departe de el; dacă, pe de altă parte, între medium și masa ridicată nu se constată nici o legătură materială vizibilă, care poate fi explicația științifică a fenomenului? Crawford constată, prin experiențele sale, că există o linie oarecum materială deși invizibilă, care unește pe medium cu masa ridicată în aer. El a construit un aparat foarte sensibil cu două resorturi de pendulă, cari puneau în mișcare o sonerie. Finețea acestui aparat era așa, încât era deajuns să sufli tare deasupra, pentru a pune în mișcare soneria²⁾.

Mișcând acest aparat în spațiul dintre medium și masă, în timpul levitațiunii, se observă că la un moment dat soneria se pune în mișcare, iar masa cădea brusc jos. Aceasta însemna că soneria întrerupea forța, care emanând dela medium, se îndrepta spre masă și o ridica.

Cu altă ocazie, savantul englez puse, în timpul levitației mâna sa sub fața mesei. Impresia ce a resimțit, o descrie în chipul următor: „Ca și în experiențele precedente, nu simții nicio presiune, dar ceva jilav, rece, uleios, cașicum aerul în acest loc ar fi fost amestecat cu particule de materie neplăcută. Cuvântul „reptilian“ redă mai bine senzația încercată. Am atins adeseori aceeași substanță în vecinătatea mediumului, dar aici ea părea că emană din el. Experimentatorul, care a simțit-o odată, o va recunoaște totdeauna. Este singura dată, când am perceput-o sub masa ridicată în sus și totuși ea trebuie să fie de obicei acolo, deși poate nu materializată până în acest punct. Prezența sa sub masă și aproape de medium implică un raport probabil cu levita-

mediumului este crescută cu 250 gr. mai puțin decât a mesei. Aceasta e diferența în minus despre care se vorbește aici.

¹ Crawford Op. cit. pag. 50.

² Idem Op. cit. pag. 87—88.

țiunea: scurt, este neîndoios că această substanță este sustrasă temporal din corpul mediumului, pentru a-i fi înapoiată la sfârșitul ședinței. Acesta e principiul fundamental și suportul forței psihice. Când mânia mea pătrundea și se mișca acolo, masa nu întârzia să cadă jos¹⁾.

Intemeiat pe aceste constatări experimentale, Crawford formulează așa zisa teorie a *pârghiei psihice*.

Dacă o pârghie este prinsă la un cap într'un zid, iar celalt cap e lăsat liber și nesprrijinit pe nimic, avem ceea ce se numește franțuzește un „levier encastré”²⁾.

Lucrurile se petrec cam la fel în cazul levitațiunilor cercetate mai sus: locul zidului, în care se sprijină capul fix al pârghiei, îl ține corpul omenesc; materia emanată din corp și îndreptată spre obiect pentru a-l ridica, formează pârghia, careia îi dăm aici denumirea de *pârghie psihică*. Această pârghie psihică are un cap mobil cași pârghia adevărată. (vezi fig. 13).

Prin admiterea acestei hipoteze se explică faptul, că greutatea obiectului, ridicat de capul mobil al pârghiei psihice, se adaogă la corpul mediumului, în care se sprijină capul fix.

Pentru a explica faptul că numai 97% din greutatea obiectului ridicat se adaogă la greutatea mediumului și că rămân 3% din această greutate de al căror rost, cum s'a văzut, nu se dă, Crawford completează teoria sa prin admiterea unor pârghii slabe, de natură secundară, cari ar emana dela o parte din asistenți. Cu alte cuvinte, capul liber al pârghiei, pe care se sprijină obiectul ridicat, este „foarte ușor sprrijinit de niște pârghii slabe, cari emană dela asistenți” și cari ar servi ca să susțină acel mic procent (3%) al greutateii, ce se adaogă la greutatea mediumului³⁾.

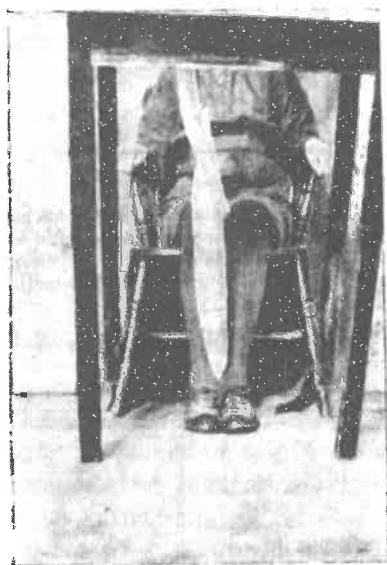

Figura 13.
Pârghie psihică, emanând din corpul d-rei Goligher, spre a ridica o masă (după Crawford).

¹ Crawford Op. cit. pag. 91.

² Termenul se poate cu greu reda în românește. Dicționarele traduc cuvântul *encastred* prin *a încleșta*, *a uni printr'o crestătură*. Ar trebui deci să denumim această pârghie: pârghia unită printr'o crestătură cu ceva fix. Este preferabil să zicem: pârghie psihică.

³ Crawford Op. cit. pag. 95.

Privitor la forma acestei pârghii psihice, pe care o socotește ca un fel de „tub de forță“, care prezintă în secțiune un diametru de câțiva centimetri, Crawford crede că pârghia se proiectează din corpul mediumului, îndoindu-se până ajunge sub masă și la câțiva centimetri de pământ, fără să se sprijine pe nimic. Figura No. 14 arată cum s'ar înfățișa pârghia ¹⁾.

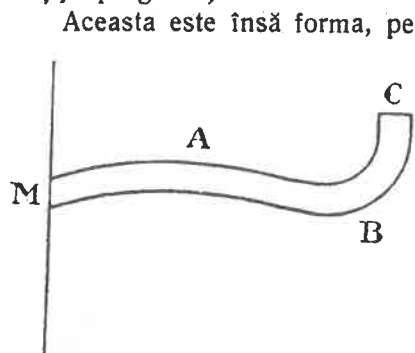

Figura 14

M. Corpul mediumului; A. Pârghia puțin convexă; B. Coloana verticală se ridică sub masă; C. Punctul unde pârghia se sprijină sub obiectul ridicat (după Crawford).

Aceasta este însă forma, pe care o ia pârghia pentru levitațiile mai ușoare. Dacă este vorba „să se apuce masa în modul cel mai viguros de ex. spre a o mișca prin cameră cu energie, pentru a impresiona un vizitator, care o ține și cată s'o imobilizeze, pârghia pe care Crawford o compară cu o *trompă de elefant* se scurtează, se îngroașe și devine oarecum dreaptă, așa cum se vede în figura 15, în care masa grea se înclină, înainte de a fi ridicată.

Pentru a explica însfârșit faptul că uneori masa este, nu ridicată în sus, ci numai târîtă spre medium, savantul englez crede că pârghia

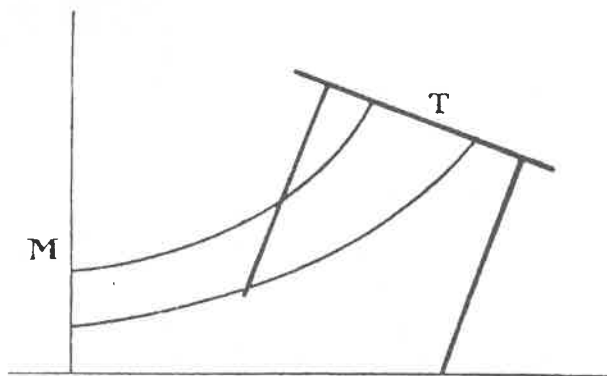

Figura 15
(după Crawford).

sau *trompa* operează prin „sugere“ adică „brațul pârgiei merge sub masă în linie mai mult sau mai puțin dreaptă, căci efortul este mi-

¹ Crawford Op. cit. pag 28.

nimă. Larga sa extremitate, în forma de coloană, înfașcă (apucă) partea dedesupt a mesei și operatorii fac numai să reintre în corpul mediu-ului pârghia întreagă¹⁾.

Noi experiențe l-au dus apoi pe Crawford la o completare a teoriei sale. Pârghia psihică are forma arătată mai sus în toate cazurile, în cari e vorba de ridicarea sau mișcarea unor corpuri relativ ușoare. Ea „fiind un mecanism mai simplu, mai ușor de construit, mai economic, este întrebuințată cât mai des posibil“²⁾.

Când este vorba însă de o forță mare, care să pună în mișcare corpuri grele, se întrebuințează un procedeu puțin deosebit: pârghia pornită din corpul mediu-ului nu merge direct la obiect, ci se scoboară în jos, se sprijină pe podea și, apoi numai, se ridică spre obiect, formând o pârghie obișnuită, așa cum se vede în figura 16.

În cazul acesta, pârghia care leagă masa cu podeaua fiind scurtă și groasă, toată greutatea obiectului ridicat nu se mai exercită asupra mediu-ului, ci asupra pământului.

Cu privire la constituția acestei pârghii, care, după cum s'a văzut, e de natură materială, Crawford declară

că nu poate prezenta o „teorie satisfăcătoare“. Hipoteza pe care o socotește apropiată de realitate este, că între mediu și asistenți se stabilește în timpul ședinței, înainte de a se produce levitația, un fel de circulație de „mici particule, poate chiar molecule“ cari, luate din sistemul nervos al tuturor participanților, ies din corp. „Curentul de particule circulă împrejurul cercului (asistenților), poate prin însuși corpul lor, poate la periferia corpului lor“. După ce a pătruns de mai multe ori și prin asistenți și prin mediu, mărindu-și astfel intensitatea cu un „spor de energie“, circulația se oprește, particulele se prind de sistemul nervos al mediu-ului, din al cărui corp emană apoi și se proiectează în afară, îndreptându-se spre obiecte, sub formă de pârghie psihică³⁾.

Celelalte constatări ale lui Crawford cu privire la constituția in-

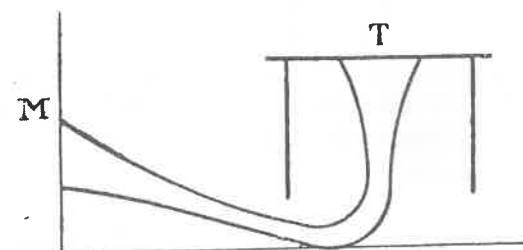

Figura 16
(După Crawford)

¹ Crawford op. cit. p. 100.

² Idem Op. cit. pag. 164.

³ Idem Op. cit. p. 130.

timă a pârgheii, fiind în bună parte asemănătoare cu cele a lui Schrenk-Notzing, le lăsăm deoparte.

Incheierea la care ajungem, în mod firesc, este și aici întrucâtva deosebită de aceea, la care ajung cei mai mulți spiritiști. Disprețuind sau necunoscând îndeajuns metodele științifice pe de o parte, iar pe de alta lăsându-și imaginația fără frâu, ei atribuiesc, fără multă bătae de cap, fenomene de telekinezie intervenției spiritelor. Mai departe, ei nu merg. Adevărații oameni de știință, chiar când au convingeri spiritiste — și Crawford este un spiritist — caută să supună fenomenele cercetării exacte și să găsiască o explicație, din care să fie exclusă, pe cât posibil, orice intervenție a supranaturalului. În chipul acesta fenomenele de telekinezie sunt atribuite deocamdată, cum se vede, unei forțe, încă necunoscute bine, dar unei forțe la fel cu oricare alta și care emanând din corpul omenesc produce efectele uimitoare, atribuite în mod nejustificat spiritelor. Forța aceasta nu iese din cadrul celorlalte forțe, pe cari omul le descoperă mereu în natură și pe cari le supune voinței lui. Ea va fi cunoscută mai bine, desigur, pe măsură ce mijloacele de cercetare se vor perfecționa și va ajunge cu timpul să nu mai pară deloc misterioasă.

VII. ECTOPLASMA

(MATERIALIZĂRI)

S'a constatat, că în ședințele unor anumiți mediumi excepționali, paralel cu fenomenele de telekinezie, se produceau și alte manifestări ciudate, anume : din corpul mediumului emana un fel de materie fină, vapo-roasă, informă, o nebulozitate, care la un moment dat se concentra oare-cum și da naștere la forme precise : o mână, un cap și, excepțional, chiar un corp fantomatic complet. S'a dat acestui fenomen numele de ectoplasmă¹). René Sudre definește pe scurt ectoplasma spunând că ea este „obiectivarea formelor“ în deosebire de telekinezie (telergie) care este „obiectivarea forțelor“.

În cele ce urmează, vom expune numai cercetările cu caracter științific, experimental, întreprinse asupra a diferiți mediumi, care prezintă fenomene de ectoplasmă.

Primul, care se cuvine să fie citat în această direcție, este excepționalul D. Home, care a fost cercetat în de aproape cu metode științifice — sau cel puțin cu intenția de a fi științifice — de către Crookes. Acest medium este excepțional printre mediumii excepționali — foarte puțin numeroși până astăzi — cari au fost capabili de manifestări materiale (telekinezie și ectoplasmă). El, în deosebire de toți ceilalți, a dat dovezi și de o luciditate excepțională.

În anul 1868, D. Home atrage atenția asupra sa, prin experiențe în cari produce puternice fenomene de telekinezie.

Societatea dialectică din Londra supune pe acest medium unei cercetări destul de minuțioase (în cincizeci de ședințe) în urma căreia se recu-

¹ Am acceptat termenul creat de Richet. Alții au creiat alte cuvinte pentru denumirea aceluiași fenomen. Myers a propus termenul de *ectoplasie*. Germanii întrebuițează termenul de *teleplastie*. Termenul vulgar este acela de materializare. R. Sudre propune să se înlocuiască termenul de *medium* (cu efecte fizice) cu acela de teleplast, sau ectoplast.

noaște că, pe lângă telekinezie, Home e capabil și de ectoplasmă. „Cinci-sprezece martori certifică, că au văzut mâini sau figuri neapartenând unor ființe omenești, dar cari păreau vii și mobile și pe cari ei le-au atins sau chiar le-au strâns în mâini uneori, ceea ce i-a convins că nu erau jucăria unei iluzii sau unei înșelăciuni“ ¹⁾).

Savantul englez Crookes s'a ocupat în urmă de acest medium și a confirmat, că într'adevăr D. Home produce fenomene de ectoplasmă. Acest om de știință afirmă anume, că a văzut formându-se mâini ectoplasmice; că într'o zi o astfel de mână, cu înfățișarea unei frumoase mâini reale, s'a ridicat de pe masă și i-a oferit chiar flori; că el s'a convins de realitatea neîndoioasă a acestei mâini, tot așa cum s'ar fi convins de existența mâinei sale proprii, fiindcă, zice el „am reținut una din aceste mâini într'a mea, foarte hotărât a nu o lăsa să-mi scape; nicio încercare, nicio sforțare nu fură făcute pentru a mă determina să-i dau drumul; dar, puțin câte puțin, această mână păru că se transformă în vapori și astfel se desfăcu din strângerea mea“.

Nu numai atât. Crookes afirmă ceva mai mult: anume, că a văzut mișcându-se perdelele unei ferestre, care era departe cu aproape 2.50 m. de Home și că s'a văzut în dreptul ferestrei apărând „o formă întunecoasă, semitransparentă, asemănătoare cu o formă omenească“ și care mișca perdeaua cu mâna. Altă dată o fantomă ieși dintr'un colț al camerei, luă o armonică și pluti prin cameră cântând cu acest instrument. Această „materializare“ a fost vizibilă mai multe minute și a dispărut când, apropiindu-se de o doamnă, aceasta s'a speriat și a scos un mic țipăt ²⁾).

Toate acestea par povești născocite ca să sperie copiii și totuși, cum se vede, sunt povestite cu cea mai mare seriozitate și bună credință de un mare savant, care nu se îndoiește cătuși de puțin de existența lor. E bine să amintim aici că cercetările lui Crookes ³⁾ n'au fost luate

¹ Cf. Richet *Métapsychique* pag. 535.

² Cf. Richet *Op. cit.* pag. 644.

³ Lăsăm de o parte povestea mediumului Florence Cook, prin intermediul căruia Crookes a obținut materializarea socotită drept minunată a *Katei King*, pe care a și reușit s'o fotografieze. (Să se vadă această fotografie în *Sic Cogito* de Hasdeu pag. 294 Bibl. p. toți). O lăsăm intenționat deoparte, fiindcă socotim — orice s'ar zice — că nu e la mijloc decât o fraudă. În toate cercetările întreprinse ulterior asupra materializărilor (ectoplasma) nu s'a ajuns — dacă lăsăm la o parte cazul ciudat al Evei cea studiată de Richet — la constatarea că se formează o persoană vie ca această Kate King, care apare, nu se știe cum, vorbește, dă mâna și lasă să i se numere și bătăile pulsului, pentruca apoi să dispară ca prin farmec cu toată și ușile și ferestrele sunt închise și zăvorite. Ce e ciudat în toată această poveste este că fantoma seamănă cu mediumul ca două picături de apă.

în serios de oamenii de știință din timpul său, cari socoteau că el a fost victima unor dibaci fraudatori.

Se pare însă că ceea ce constatasese acest om de știință, se confirmă în parte, prin cercetările făcute mai târziu asupra unor mediumi, cari făceau parte din aceiași categorie cași Home.

Deși au mai fost și alți mediumi însemnați din această categorie — de ex. Kluski, care a fost studiat de Geley, miss Goligher studiată de Crawford, Eva C. studiată de Richet și alții — să trecem direct la cel mai celebru medium contimporan, cu manifestări ectoplasmice: Eusapia Palladino.

Richet recunoaște că, în lungile lui experimentări cu Eusapia, n'a avut, cu toate încercările pe cari le-a făcut, niciun caz bine constatat de materializare (ectoplasmă) *văzută*.

Astfel de cazuri sunt de altfel, după propria-i mărturisire, extrem de rare. În nenumărate rânduri însă, el afirmă că *a atins* sau *a fost atins* de o mână materializată, asemănătoare cu o mână vie. Ca exemplu de ectoplasmă neîndoioasă, el citează următorul caz: „Nu erau, zice el, prezenți cu mine decât d-na Curie, d-na X..., o doamnă poloneză prietenă cu dânsa și P. Courtier, secretarul general al Institutului psihologic. D-na Curie la stânga Eusapiei, eu la dreapta, amica d-nei Curie mai departe, luând note și Courtier puțin mai departe, la capul mesei. Courtier așezase înapoia Eusapiei o perdea urcată pe o scară dublă. Lumina era slabă, dar suficientă. Se vedea lămurit pe masă mâna d-nei Curie, ținând o mână a Eusapiei și mâna mea stângă, ținând mâna dreaptă a Eusapiei. Bine înțeles, o practică îndelungată mă învățase să țin zdravăn mâna. De altfel puteam distinge cele două mânecute albe, ale celor două mâini ale Eusapiei.

Vedem perdeaua umflându-se ca împinsă de un mare obiect așezat înapoi. Se spune că e mâna lui John. Cer să ating această mână. Și atunci cu mâna mea dreaptă care e liberă, caut să ating prin perdea această mână, care ieșea în afară, foarte sus deasupra capului Eusapiei. Simt o rezistență și apuc o mână, o *adevărată mână* pe care o apuc bine. Dar prin perdea contactul e destul de clar, pentru că simt bine degetele și forma acestei mâini, care, fără s'o pot afirma, mi se pare mai mare decât mâna mică de tot a Eusapiei. Apuc cu putere această mână și în număr *douăzeci și nouă de secunde*, timp în care am tot răgazul să observ cele două mâini ale Eusapiei pe masă, să întreb pe d-na Curie spre a ști, dacă era sigură de control, să atrag atenția lui Courtier asupra fenomenului și în același timp, să pipăi, să apăs, să identific cu o mână adevărată, mâna pe care o strângeam în-

poia perdelei. După douăzeci și nouă de secunde, zisei : „*Imi trebuie ceva mai mult : vreau la această mână un anello*“ (un inel) și imediat mâna mă face să simt că este un inel : „*adesso uno braccetto*“ (acum o brățară) și simt la încheietura mânei ca două zăbale de brățară femeiască, care se încheie printr-o balama (?). Atunci cer ca această mână să se topească într-a mea, dar o efortare violentă desfăcu mâna lui John ¹⁾ și nu mai simții nimic“ ²⁾).

Și alți cercetători recunosc, că au constatat materializări la Eusapia. Aceste materializări în general constă în apariția unor mâini, a căror atingere o simt experimentatorii, fără însă să le poată vedea. Sunt rare cazurile, când aceste materializări sunt constatate și cu văzul. Se afirmă astfel că la Genova (în ziua de 23 Decembrie 1901) Morselli și alții au văzut la o slabă lumină, materializarea fiului mort, al unuia din participanții la ședință. Intr-o altă ședință Eusapia, fiind legată pe un pat așezat în dosul perdelei, s'a văzut apărând deacolo o fetiță, căreia nu i se putea distinge partea inferioară a corpului și al cărei cap era învălit într'un turban. Această aparițiune șezu nemișcată în fața spectatorilor vreo 20 secunde și apoi dispăru. Morselli afirmă, că în alte ședințe s'au înfățișat sub forma aceasta fantomatică, ba un bărbat voinic, cu cap mare și barbă țepoasă, ba o fată îmbrăcată în costum oriental, ba o femeie în vârstă cu un copil alături.

Este interesant ce spune Venzano cu privire la felul cum se formează aceste fantome ³⁾: „La 20 centimetri de fața mea, zice el, se formează o masă globulară, vapoasă, alburie, care se condensează într-o formă mai decizivă, un oval care, puțin câte puțin, ia aspectul mai definit al unui cap omenesc : se recunosc distinct nasul, ochii, mustățile, barba ascuțită. Această formă se apropie de figura mea ; simt o frunte vie și caldă sprijinindu-se pe fruntea mea, cu o apăsare mângâietoare și am impresia unei sărutări : apoi *massa* se dizolvă, vapoasă spre perdele. Asistenții nu văd decât o vagă luminozitate, dar aud zgomotul sărutului ⁴⁾).

Manifestări de acestea sunt însă mai rare la Eusapia și, cum am văzut, nu se pot obține totdeauna.

Schrenk-Notzing, pe care adeseaori l-am citat din pricina minu-

¹ John este calauza Eusapiei, spirit care — după afirmația mediumului — se materializează.

² Richet Op. cit. pag. 648.

³ Întrebuițăm cu același înțeles cuvintele de : materializare, ectoplasmă, fantomă (înțelegând prin aceasta din urmă, materializarea completă de corp omenesc).

⁴ Cf. Richet Op. cit. pag. 655.

țiozității metodei ce întrebuițează în cercetările sale, arată că în experiențele ce a făcut cu Eusapia s'au produs mai ales fenomene neîndoiabile de telekinezie. Totuși s'au produs uneori, mai rar, și fenomene de ectoplasmă. Astfel în ședința din 25 August 1894, ședință la care au participat Sidgwick, Ochorowicz și Richet, Sidgwick „crede că percepe prin contact un fel de *formație în formă de braț*, emanând dela medium și care apucă, la o distanță de 30 cm. la spatele mediumului obiecte (o cutie cu creioane și un pahar) pentru a le transporta pe masa de ședințe“. Este interesantă această constatare, fiindcă se vede lămurit legătura strânsă ce există între telekinezie și ectoplasmă — acestea două nefiind, așa cum afirmă și Richet, decât două grade deosebite ale aceleiași manifestări. Darea de seamă a ședinței din 26 Aprilie 1902 la Neapole spune: „O armonică mecanică așezată de autor (Schrenk-Notzing) pe masa de ședințe începe să cânte, deși partea cu clapele este întoarsă în partea opusă mediumului. Intineric în timpul experienței. Eusapia era așezată între autor și principele Ruspoli. În decursul acestei experiențe, eu controlai cu o singură mână cele două brațe și cele două mâini ale Eusapiei și observai, că *un fel de excrescență* ieșea din partea de sus a corpului său și le lega (pe mâini) cu armonica. Excrescența părea vie, făcea mișcări în direcția armonicei și oferea rezistență la pipăit. Cele două picioare, în timpul experienței, erau deasemeni controlate de autor“¹).

Dacă asupra aparițiunilor sau materializărilor complete, părerile cercetătorilor nu concordă; dacă, dupăcum am văzut mai sus, cercetători ca Richet și Schrenk-Notzing nu afirmă în mod riguros că Eusapia ar fi dovedit puterea ei de a produce fantome complete vizibile; apoi în privința existenței materializărilor incomplete, adică aparițiunii unor organe uneori informe, alteori cu forma precisă de mâini, asemănătoare cu mâinile vii, este un acord perfect între toți cercetătorii. Ceva mai mult, s'a putut lua chiar fotografia unor materializări de mâini.

Schrenk-Notzing a studiat cu multă precizie metodică pe mediumul Willy Schr. al cărui nume l-am mai întâlnit.

O expunere cât de scurtă a constatărilor făcute nu este inutilă. Willy este capabil și de telekinezie și de ectoplasmă. Din cercetările făcute asupra lui se vede lămurit, că aceste două feluri de manifestări nu sunt decât două grade deosebite de intensitate ale aceluiași fenomen: că telekinezia nu este decât un început de ectoplasmă nevizibilă, iar ectoplasma este materializarea și deci vizibilitatea forței, care emanând din corpul omenesc produce mișcările telekinetice.

¹ Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 85—86.

O dovadă despre acest adevăr o avem în următoarele manifestări: „In prima parte a şedinţei, mediumul era aşezat într-o cuşcă şi prin gaura practică în uşa cuşcii, întindea mâinile sale prevăzute cu brăţări luminoase controlului profesorului de drept von Kalker. O cutie cu muzică aşezată pe podea, în afară de cuşcă şi la 1,20 m. distanţă de mâini, fusese mişcată de mai multeori, când profesorul von Kalker, printr'o inspiraţie subită, înaintă piciorul său stâng şi tăie legătura de comunicaţie între cuşcă şi cutia cu muzică. Această întrerupere fu îndată observată de Mina¹) şi nicio acţiune nu mai fu posibilă asupra obiectelor aşezate jos. Mediumul ar fi fost obligat să reînceapă şi să desvolte din nou efluviile necesare şi trebuie în general 25 până la 40 minute pentru aceasta. Numai după o suspendare a şedinţei materializările reîncepură.

În momentul fenomenului, pe care în descriserăm, d-na Pr., mulţumită mării sale sensibilităţi vizuale, observă un nor gazos care emană din antebraţul aşezat în interiorul cuşcii (îndreptându-se) în jos, în direcţia cutiei cu muzică, devenită vizibilă prin nişte dungi fosforescente şi care fu urnită şi pusă în mişcare. Brus, observatoarea văzu reîntrând această nebulozitate în corpul mediumului (culoare slab roşcată). În acelaş timp, Willy declară profesorului Kalker că întinzând piciorul îi distrusese forţa.

Fără să pot garanta, continuă Schrenk-Notzing, exactitatea observaţiei făcută de d-na Pr. (observaţie care nu se bazează pentru moment decât pe percepţia sa subiectivă) declaraţia sa îmi pare totuşi exactă pentru că, după observaţiile comunicate în alte ocazii de alţi martori, este probabil şi chiar verosimil că fenomenul se produce astfel²).

Din această dare de seamă reiese că: 1) mediumul, în condiţiuni de riguros control, provoacă mişcări de obiecte la distanţă (telekinezie); 2) că mişcarea aceasta se datoreşte, probabil, unei forţe, care emană din corpul mediumului şi se îndreptează spre obiectul mişcat — dovadă că se poate întrerupe comunicarea acestei forţe; 3) că forţa emanată din corpul mediumului este, în cazul acesta, vizibilă pentru unul din observatori, fără ca ceilalţi s'o vadă — fapt care se poate explica fie printr'o sensibilitate vizuală mai fină a observatoarei, deci socotindu-se fenomenul real, fie printr'o simplă iluzie vizuală.

Mai târziu, când facultatea medianimică a lui Willy, s'a desvoltat, s'au produs fenomene de ectoplasmă asupra cărora nu mai poate exista nicio îndoială.

¹ Mina este călăuza lui Willy.

² Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 175 — 176.

„Încă dela 16 Octombrie 1916, într'o şedinţă la D. autorul observă cu exactitate o dungă largă de substanţă fosforescentă ieşind din gura mediumului aşezat în cabină; chiar dela ieşire dunga se desfăşoară, ca o nebulozitate, pe umerii mediumului.

Caşi la Kluski, vedem la Willy Schr, substanţa primitivă sub forma gazoasă sau ca un abur uşor; ea prezintă aspectul unui nor sau unui fum cenuşiu cu reflexe de un roz mat, care se întinde în raze, dungi, cordoane sau (sub forma) unei mase moi şi amorfe şi de formă neîncetat schimbătoare şi care variază dela mărimea palmei până la aceea a capului. Substanţa e foarte fluidă; ea ţâşneşte şi se îngălbeneşte după câteva secunde, ea reîncepe să strălucească ca o fosforescenţă, adeseori numai o secundă şi dispare apoi. Vizibilitatea şi fosforescenţa acestor forme suspendate se măresc şi se micşorează alternativ şi deaceia persoanele mioape sau puţin sensibile la lumină le percep greu¹).

Primele manifestări sunt, cum se vede, vagi, neprecise, ectoplasma neînclegându-se — dacă e permis să zicem astfel — în aşa mod încât să se prezinte cu forme precise.

Descrierea, pe care o fac toţi câţi au observat acest fenomen, se cam aseamănă — ceea ce însemnează, că nu e vorba de năluciri subiective, ci de un fenomen deplin obiectiv. Toţi recunosc că din corpul mediumului iese o masă fluidă, informă; că această masă vapoasă pluteşte în aer; că uneori ea se concentrează, luând aspectul unei bucăţi de pânză, sau unui vâl care se mişcă; că ea dispare uneori şi re-apare apoi din nou cu forme nu destul de precise, spre a dispare apoi definitiv, caşicum s'ar retrage în corpul mediumului, din care a ieşit.

Mai târziu Willy începe să producă forme mai precise ectoplas-mice. Se constată astfel într'una din şedinţe (20 Februarie 1922) că materia ectoplasmică ieşită din spatele mediumului avea forma unui braţ lung de 50 cm., că acest braţ era încovoiat la cap şi că la extremitatea sa se mişca o mână.

Acest aşa zis braţ, care lega mâna cu corpul mediumului, era o rază densă, gazoasă, poate puţin mai subţire ca un braţ²). Mâna care se mişca semăna mai mult cu o mână goală.

De aici încolo manifestările ectoplasmice devin curenţi la Willy. Ele nu mai sunt amorfe ca la început, ci se perfecţionează oarecum, ajungând să se prezinte sub formă de fragmente de membre, mâini, degete. Astfel de forme sunt perceptibile şi prin pipăit şi prin văz.

¹ Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 176—177.

² Idem Op. cit. pag. 179.

Iată cum se descrie o ședință cu materializare vizibilă: „Eu pusei apoi din nou, zice Pearse, raportorul ședinței din 15 Dec. 1921, ceasul la încheietura mânei mele și două mâini se apropiară pentru a încerca să-mi zmulgă brățarea. Cum pârghia este greu de deschis, arătai cum trebuie să procedeze, dar închisei din nou brățarea. Cele două mâini *ale căror degete le simțiam și le vedeam foarte bine*, deschiseră brățara ușor și o transportară, ca într'un triumf, la mai mult de un metru în afară de cercul asistenților. O mână de femeie lungă și bine făcută, însoțită de o parte a antebrațului se așează pe masă, tocmai sub lampă. După un moment mângâiai mâna și îndată o altă mână mi-o izbi pe a mea ¹⁾“.

Multe mărturii asemănătoare arată, că în diferite alte ședințe s'au produs fenomene de acestea și că nicio îndoială nu există asupra realității lor.

Iată descrierea unei materializări de acestea făcută de neurologul Marcinowski: „In dosul măsuței ²⁾, ridicându-se perpendicular din podea, apăru la lumina lămpii brațul, care nu fusese până acum vizibil decât ca o umbră; era un corp clar, analog unui braț; directorul experienței și eu nu puteam să-l percepem bine, pe când celelalte persoane puteau să recunoască mâna și degetele. Apariția se mișcă după dorința noastră și atunci se zări brațul sub lumina lămpii, dar alături de masă de astă dată, nu în dosul ei. Intinsesem peste lampă o batistă; cum ea era cam scortșoasă (raide), unul din colțuri se depărtase puțin de lampă, lăsând între hârtia roșie și lampă un interval de 6 cm. În acest interval se juca mâna, cașicum ar fi avut intenția să se arate în plină lumină. Mâna era frumoasă, bine făcută; culorile fine, vii, ale cărnii dădeau acestei materializări aspectul unei mici mâni de femeie, ba, ași putea spune, chiar a unui copil. Sub încheietura mâinii se mai putea vedea tot antebrațul, care era tot gol. Apoi formația dispăru. Nu putusem distinge nici liniile mânei, nici unghiile. Jocul degetelor era de cea mai mare distincție; aceasta mă izbi mai ales și încercai s'o reproduc, dar foarte imperfect, din pricina nepriceperii mele în desen.

Apoi, când mâna fu obosită de jocul său, dupăcât am putut evalua, după 20 de minute, ea dispăru; în același timp ea ridică, prin trei mișcări mici, batista depe lampă și o lăsă să cadă jos ³⁾“...

Mărturisiri la fel face profesorul Gustav Freitag: „Pentru a înțuteca, conform dorinței mediumului, lumina lămpii, o acoperim cu două

¹⁾ Schrenk-Notzing, Op. cit. pag. 185.

²⁾ E vorba de o măsuță rotundă, cu un singur picior (guéridon).

³⁾ Schrenk-Notzing, Op. cit. pag. 198—199.

batiste. Una este trasă de o mână invizibilă, de mai multe ori și cade jos. Indată văd, tocmai lângă masă (la dreapta și puțin sub lampă), o dungă verticală cenușie deschisă, care pare că se urcă de la pământ și ajunge pe masă. Sub ochii mei, această formațiune se îngroașe și devine un antebraț, prelungit printr'o mână, care se întinde până pe masă. Mă ridic (fără să dau drumul mâinilor vecinului meu) și apropii ochii până aproape la 30 cm. Văd limpede degetul mare și celelalte patru degete, dar acestea prezintă mai repede aspectul unor masse compacte. Pare a fi o mână de femeie și chiar antebrațul, care este gol și nu prezintă decât destul de sus o umflătură cu cute, are o formă feminină. Extremitatea efectuează mișcări în direcția batisiei, încă suspendată deasupra lămpii; aceste mișcări dau impresia a ceva țeapăn, cam la fel cu acelea ale aparatelor de proteză. După mai multe experiențe, batista care scoboară din ce în ce mai mult la fiecare lovitură, ajunge să cadă jos. Mâna se arată încă câțva timp lângă lampă, apoi dispare subit. Extremitatea ei avea o culoare alburie, cam ca mâna unui mort, sau ca o mână de ceară. După ședință, și ca să se poată stabili o comparație, ținui mâna mea în aceeași lumină cași mâna materializată, apropiind-o de locul unde extremitatea ei era zărită și observai, că mâna mea luă o culoare brună roșcată închisă: extremitatea pe care o zărisem în timpul ședinței părea din contră aproape albă cu reflexe verzui. De aici eu conchid că era luminoasă prin ea însăși¹).

Schrenk-Notzing care citează aceste mărturii, confirmă și el că într'adevăr în ședințele cu Willy se văd apărând un fel de nebulozități, că acestea la un moment dat se concentrează și iau forme precise de brațe și mâini, că aceste *materializări* săvârșesc diferite mișcări, că ele pot fi chiar atinse de experimeniatori, cari au atunci senzațiuni de răceală, de umezeală și lipsă de căldură animală.

O caracteristică a lui Willy, care nu se mai găsește decât la Eusapia Palladino, este producerea de *formațiuni negre*. În unele ședințe se observă o umbră, care pornește dela medium, se interpune între el și lampă, astupând-o pe aceasta complet pentru puțin timp, pentruca apoi să treacă mai departe și să dispară. Astfel de umbre nu pot fi văzute decât de asistenții, cari țin capul aproape de medium și privesc spre lampă. Ele au forme foarte schimbătoare, prezentându-se ca niște siluete rotunde sau patrate, cari apoi iau aspectul unor figuri negre foarte variate. „De două ori, zice Schrenk-Notzing, mi se păru că văd profiluri omenești. Primul avea un nas groaznic, în formă de castravete și o gură

¹ Schrenk-Notzing, Op. cit. pag. 201—202.

cu buze lăsate în jos, fără dinți, cu bărbia ascuțită: ai fi zis, că e caricatura unei fețe groaznice de femeie bătrână. În al doilea caz, se văzu un profil în stil cubist, cu forme ascuțite, cași cum ar fi fost tăiate în lemn; l-ai fi crezut făcut cu bucăți, luate dintr'o cutie cu pietre de construit. Fiecare din părți părea în întregime mobilă. Erau evident nu forme plate, ci forme plastice, cari în întuneric nu puteau să ne dea decât impresia unei siluete¹⁾“.

S'a izbutit adeseori să se fotografieze formele acestea ectoplasmice ale lui Willy (vezi figura 2).

Defectul mare al acestor fotografii este însă, că ele sunt statice și nu dau decât forma dintr'un anumit moment a ectoplasmei. Nu se poate deci vedea evoluția fenomenului cu formele atât de variate, prin cari trece din momentul nașterii până la dispariție. S'a încercat însă să se facă aceasta într'o serie de schițe care, fiind desenate la sfârșitul ședințelor din amintire, ne dau firește numai o imagine aproximativă a felului cum se desfășoară ectoplasma.

Charles Richet a alcătuit alăturata schiță interesantă (vezi figura 16):

El descrie fenomenul astfel: „După aproape o jumătate de oră (dela începerea ședinței), desfac perdelele și văd jos o lumină vagă, destul de slabă ca să mă îndoiesc de realitatea ei. Puțin câte puțin, lumina devine din ce în ce mai puternică. Ea este jos ca o foarte mică batistă luminoasă. Tot corpul Marthei (mediumul) este imobil. Pata luminoasă se mărește. Contururile sale sunt lăptoase, nedecise, nervoase, mai nesigure și mai ușoare decât ar fi o stofă. Ea se apropie de fotoliu, crește, ia forma unui fel de șarpe care tinde să se ridice spre brațul stâng al fotoliului lui A... Contururile-i devin mai clare. Este ca o massă de stofă *à demi pleine*. Deodată un spectacol extraordinar. Din massă (ectoplasma) se desprinde un vârf care se urcă, se încovoie și se îndreaptă spre pieptul Marthei (ale cărei mâini sunt mereu ținute). Vârful continuă să înainteze, într'un chip spăimântător, ca un animal care înaintează cu ciocul; și pe măsură ce înaintează, pe tulpina rigidă, un fel de pânză se desfășoară (o membrană de aripă de liliac) așa de subțire și de transparentă încât se văd prin ea vestmintele Marthei. Se distinge bine tulpina acestui văl membranos, care o înconjură. Martha e nemișcată și vorbește din timp în timp.

Pot să mă apropiu, să privesc foarte, foarte de aproape, la 2 sau 3 cm. distanță. Văd ca un fel de stofă umflată, cu forme schimbătoare, însuflețită de mișcări. Timp de cinci, șase minute, o examinez cu băgare de seamă. Văd niște prelungiri ca coarnele uni melc, cari se

¹ Schrenk-Notzing, Op. cit. pag. 212.

ridică la dreapta și la stânga : aceste coarne sunt ca o gelatină transparentă, ele pot reintra și ieși din massa principală mai clar formată.

Martha se ridică. Ii iau mâinile. Ridicându-i sau scoborându-i mâinile, mi se pare că atrag vârful masei. Incurând massa a dispărut. Parcă nu e decât un fel de vâl atârnat de mâna mea (care ține cele două mâini ale Marthei). Dar nu pot simți nimic. Am făcut o ușoară mișcare a degetului mic, massa a scoborât din nou cu câțiva centimetri spre a se urca apoi din nou ¹⁾“.

Lucruri cam asemănătoare a constatat și Schrenk-Notzing la Willy.

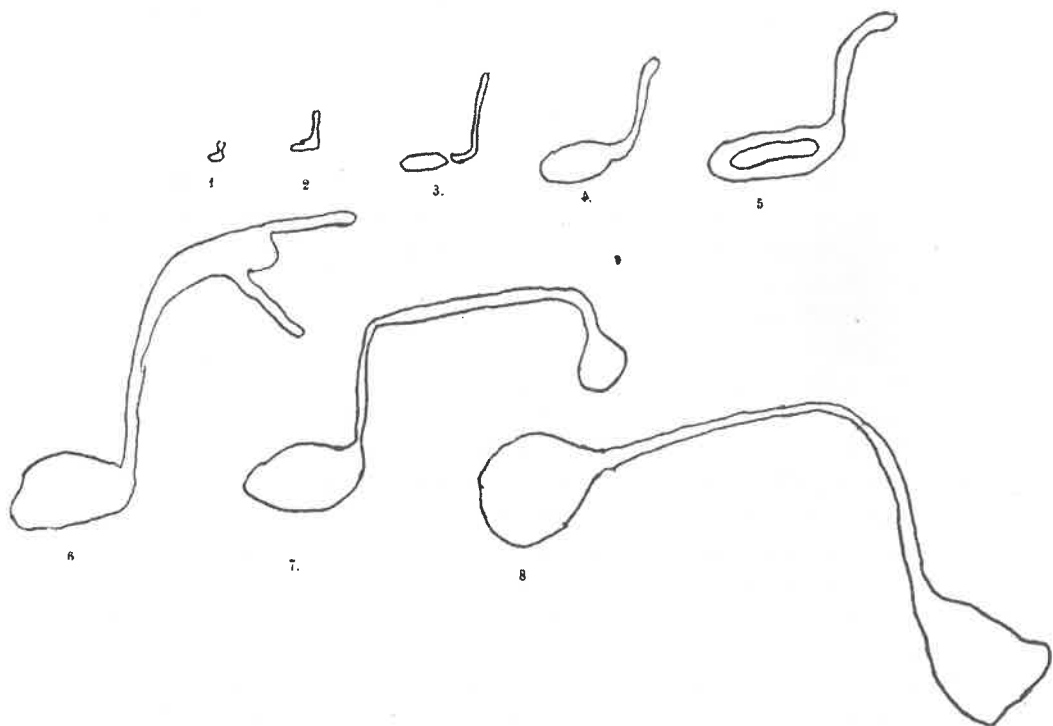

Figura 16

1, 2, 3, 4, 5, fazele succesive ale ectoplasmei, care e jos și se mărește. În 6 ectoplasma crește și se desvoltă prin două expansiuni care seamănă cu coarnele unui melc. 7, 8, forme succesive ale ectoplasmei, care se urcă spre genunchii Martei (mediumul). (Schița luată după Richet, este dată de noi incomplet).

„Tot procesul de materializare se desfășură în vecinătatea imediată a mediumului. Dacă această forță se intensifică, distanța acestor efluvii și a organelor lor de legătură crește. Probabil îngroșarea substanței teleplastice ²⁾ provoacă fosforecență și-i mărește vizibilitatea ; se poate atunci

¹⁾ Richet Op. cit. pag. 671—672.

²⁾ Cuvântul teleplasmă are la Schrenk-Notzing același înțeles cu termenul ectoplasmă pe care l-am întrebuințat până acum.

uneori, chiar când cineva e așezat în față, să zărească această emanație sub forma unui cordon luminos; acesta poate de exemplu, cum a observat autorul, să urce vertical deasupra capului lui Willy și pe o lungime de aproape 50 cm. Îndatăce organul terminal teleplastic este mai bine vizibil, adică mai complet materializat, cordonul dispare și nu se mai vede decât o formație plutitoare a cărei formă variază la infinit și care pare mai mult sau mai puțin albă, după gradul de lumină sau de densitate. Acest organ terminal teleplastic are mai întâi forma unei mase nebuloase cu contururi deliquescente, cu un nucleu mai luminos și cu contururi variabile. El apare într'un loc și se întunecă din nou, după ce s'a arătat câteva momente. Apoi reîncepe să lucească ca un corp fosforescent pentru a se stinge după aceea. Procesul poate să se reproducă până la 12 ori. Dar în același timp, apariția își schimbă locul, căci acest conglomerat amorf, analog cu o țesătură, urcă și scoboară, se depărtează de medium sau rămâne lângă el. Se observă totdeauna viață și mișcare în această materie schimbătoare și fluidă; ea trece dela stare nebuloasă la stare de țesut, sau ia înfățișarea unui petec de hârtie; sau produce încă organe omenеști, ghiare, membre ciuntite, unele degete, brațe și mâini întregi¹⁾...

Un alt medium, studiat de Schrenk-Notzing este poloneza Stanislawa P.²⁾ Ea era prin 1911 în vârstă de 19 ani și îndeplinea serviciul de casieriță într'un magazin din Varșovia. Calitățile ei de bun medium s'au dat la iveală întâmplător. Într'o bună zi avu o halucinație telepatică: i se păru că vede în față o bună prietină, pe care n'o întâlnise de câțva timp și care, cum s'a constatat ulterior, murise tocmai în acel moment. Ea fu atrasă atunci în cercuri spiritiste, unde servia ca medium, având drept *călăuză* spiritul prietenei sale moarte.

Învățăatul polonez Lebedcinsky, care a studiat-o cel dintâi, pretinde că Stanislawa P. a produs, sub controlul lui, fenomene foarte clare de ectoplasmă: fiind legată cu cea mai mare precauțiune ca să nu se poată deloc mișca și păstrându-se în casă o lumină slabă, se produceau în prezența ei forme întregi fantomatice. Aceste forme erau uneori vizibile în acelaș timp cu mediumul, înlăturându-se prin aceasta orice bănuială, că Stanislawa prin fraudă ar fi putut juca rolul de fantomă³⁾

Schrenk-Notzing, care a adus-o apoi pe Stanislawa P. la München și a studiat-o pe îndelete, dela 29 Decembrie 1912 până la 21 Februarie

¹ Schrenk-Notzing, Op. cit. pag. 216.

² Stanislawa P. este diferită de Stanislawa Tomczyk, despre care am vorbit mai înainte.

³ Cf. Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 128.

1913, afirmă că sub controlul lui nu s'au produs niciodată astfel de *fantome întregi*, deși s'a spus că ele s'ar fi produs (?) apoi din nou, după întoarcerea mediumului la Varșovia.

Să vedem acum unele din rezultatele ședințelor dela München.

Schrenk-Notzing arată amănunțit câte precauțiuni se luau înainte de începerea ședinței, spre a se evita orice posibilitate de fraudă. El stăruie în special asupra faptului că Stanislawa era obligată să îmbrace, în prezența și sub controlul unei doamne, un costum special adus de el, că după aceia o parte din asistenți o controlau din nou spre a nu o lăsa să aducă în sala, în care aveau loc ședințele, obiecte destinate fraudei: gheme de lână, de ață, sau mănuși de piele etc. La sfârșitul ședinței urma un alt control, întâi pe scaunul însuși pe care se afla mediumul, și apoi în momentul când își desbrăca costumul special, spre a se îm-

Figura 17

Mână ectoplasmică produsă de Stanislawa P. (după Schrenk-Notzing)

brăca din nou cu al său. „Este omeneste imposibil, zice Schrenk-Notzing, ca obiectele pe cari le-am fotografiat, să fi fost aduse prin mijloace normale cunoscute de noi în cabinetul, pe care-l controlam riguros în prealabil“¹⁾

În condițiunile acestea Stanislawa a fost capabilă să producă ectoplasmă, pe care autorul nostru a și fotografiat-o. (Vezi figura 17).

„O formă de braț, albă, cu 4 degete, semănând cu o lungă mă-

¹ Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 144.

nușă albă de femeie, este ținută în suspensie și descinde oblic din fundul cabinetului, pentru a atinge, cu extremitatea degetelor sale, umărul stâng și partea stângă a gâtului Stanislaweii. Această formă prelungită, care pare făcută tot dintr'o substanță fibroasă și lăbărțată, fără contururi lămurite—ceea ce apare mai ales din forma neregulată a degetelor—este cu totul omogenă și dă impresia că e constituită de un fel de piele. Această formă, care n'are de altfel încheietura mâinii, este ea suspendată

undeva sau atârnată de un fir? Aceasta e o chestie la care examenul stereoscopic cel mai perfect permite să se răspundă negativ. Ochiul nu poate deloc să distingă pe fotografie un dispozitiv de acest gen ¹⁾“.

În afară de formațiunea ectoplasmică a unei mâini, care se înfățișă în diferite chipuri semănând uneori cu o mână, Stanislawa a mai produs în ședințele cu Schrenk-Notzing o substanță albă, care ieșea din gura ei, și lua diferite forme, semănând însă în general cu un fel de pânză fină și rar țesută sau mai curând cu o dantelă. (Vezi figura 18). „Substanțele, vâlurile (acestea) analoage cu muselina, prezentau uneori în structura lor un desen regulat ca acela al produselor fabricate în

Figura 18.

Ectoplasmă sub forma unei dantele, produsă de Stanislawa P. (după Schrenk-Notzing).

războiul de țesut; în alte cazuri aceste substanțe aminteau țesuturile organice ²⁾).

Tocmai acest fapt face să se întărească în mintea cititorului, cu spirit

¹⁾ Schrenk-Notzing, Op. cit. pag. 147.

²⁾ Idem Op. cit. pag. 151.

critic mai dezvoltat, bănuiala că este la mijloc o fraudă grosolană. Intrece puterea noastră de închipuire admiterea acestei materii ectoplasmice, care iese din gura mediumului și apoi se întinde și ia forma unui țesut așa de fin, cum se vede în fotografiile prezentate de Schrenk-Notzing în lucrarea sa. El a prevăzut fără îndoială această neîncredere, deaceia nu știe cum să stăruiască mai mult asupra măsurilor riguroase de control, pe cari afirmă că le-a luat totdeauna, când a avut ședințe cu Stanislawa, deși recunoaște și el că la control s'au găsit uneori în cabinet obiecte, a căror proveniență nu s'a putut explica. Aceasta nu-l împiedică să susțină cu tărie, că n'a fost la mijloc nicio fraudă.

Geley a făcut cu mediumul polonez Franck Kluski experiențe de materializări, pe care le-a controlat, cerând ca membrele materializate (mâini, picioare), să se introducă în parafină încălzită, lichidă. Prin răcirea bruscă a parafinei, formele membrelor se păstrau ca mulage, drept dovadă a materializării. Condițiunile de control, după afirmația lui Geley ar fi fost impecabile ¹).

„Mulagele, zice el, se formau la cerere, în timpul ședinței. Operațiunea începea în general după un timp destul de lung (20 minute în mijlociu) și era foarte repede (unul până la două minute, uneori mai puțin). Această repeziciune ne-a surprins, căci parafina la temperatura exterioară a aerului nu se solidifică așa de repede... Operația se făcea în doi sau trei timpi. Mâna (ectoplasmică) se cufunda în vas, ieșea din el și venea cu degetele impregnate de parafină caldă să atingă mâinile controlorilor, apoi se cufunda din nou în vas. După operație mânușa de parafină (care se formase în jurul mâinii ectoplasmice N. R.) încă caldă, dar solidă, era depusă în general pe mâna unuia din controlori“ ²).

Lăsăm la o parte alte rezultate obținute. Unele ni se par, nouă cel puțin, născociri frauduloase.

Unele din cele mai ciudate manifestări ectoplasmice de dată mai recentă sunt acelea produse de mediumul Marthe Béraud, studiată de Richet. De altfel, cum vom vedea, discuțiuni interesante s'au născut cu privire la autenticitatea lor. Marthe B. fica unui ofițer superior, era logodnica fiului generalului francez Noel. Înainte de celebrarea căsătoriei sale cu Marthe, tânărul logodnic murise în Congo. După această nenorocire, Marthe, care a rămas un timp în familia generalului Noel în Alger, a manifestat puternice calități de medium. Acolo s'a dus s'o studieze

¹ Să se vadă mulagele dela pag. 240, 241, 250, 253, 262, 263 etc. din lucrarea lui Geley *L'ectoplasme et la clairvoyance*, Paris, F. Alcan.

² Geley Op. cit pag. 241.

Richet în 1905 împreună cu Delanne, directorul de atunci al organului spiritiștilor francezi: *Revue du spiritisme*. Dată fiind învinuirea de ușurință și credulitate aproape copilărească, ce i s'a adus lui Richet cu privire la aceste experiențe, vom cita cu propriile-i cuvinte, condițiile în cari se făceau aceste experiențe și măsurile de precauțiune luate: „Camera unde aveau loc experiențele era într'un mic pavilion izolat, deasupra unui grajd, dedesubtul podului clădirii. Fereastra este condamnată și rămânea mereu închisă. Ușa unică era închisă cu cheia la începutul fiecărei ședințe. Este singura cameră a pavilionului. Înaintea fiecărei ședințe totul era minuțios inspectat de Delanne și de mine.

În fundul camerei, două perdele întinse izolau de restul camerei un fel de cabinet complet întunecat, de formă triunghiulară, a cărui ipotenuză era reprezentată de perdeaua lungă de aproape 2,50 m. Asistenții ședeau înaintea perdelei, la 50 cm. și uneori se așezau și mai aproape încă. Acești asistenți erau generalul Noel, D-ra X., Maria și Paula, două surori foarte tinere ale Marthei (cari amândouă rămâneau departe de perde) Delanne și eu. Lumina era dată de o lampă roșie, la fel cu aceea care se întrebuițează pentru „developarea“ fotografiilor. Era în cabinet un scaun, minuțios inspectat, pentru Marthe și un altul pentru negresa Aischa. Se putea deci vedea perfect tot ce se petrecea în sală. Deaceea pot afirma cu o *certitudine absolută* că nicio persoană streină nu putea pătrunde acolo în timpul ședințelor. Desigur, fiindcă Marthe nu era nici legată, nici ținută de mâini, condițiile controlului erau mai puțin severe ca pentru Eusapia, totuși (erau) suficiente spre a ne putea forma o opinie.

După o perioadă de timp variabilă, câteodată imediat, alte dăți după o oră sau chiar după două ore, perdelele se întredeschideau și se puteau vedea Marthe și Aischa, așezate fiecare pe câte un scaun și părând profund adormite. E inutil să adăogăm, că după ședință totul era vizitat de noi cu aceeași minuțiozitate. Marthe nu era desbrăcată, dar în acea temperatură excepțional de ridicată, ea n'avea decât o rochie foarte subțire și, cum eu făceam câteva „passe“ magnetice pentru a o deștepta din *transa* sa, puteam să mă asigur, pipăindu-i tot corpul că nu avea pe ea nimic altceva, în afară de acest vestmânt subțire¹)”.

În aceste condițiuni de control, apăru în ședințele cu Marthe o fantomă completă, denumită fantoma lui *Bien-Boa*. Dupăcum se poate vedea din fotografia luată într-una din ședințe, *Bien-Boa* se înfățișează cu un corp neprecis, având brațele pierdute într'un fel de vestmânt alb,

¹ Richet. Op. cit. p. 657 și urm.

vaporos și cu membrele inferioare neexistente sau pierdute în umbră. Capul fantomatic are contururi precise, cu particularitatea că sub nas mustățile și barba formează un singur smoc de păr, care pare prepus în mod stângaci, așa cum își prepun copiii în jocurile lor bărbă și mustăți de lână. Pe cap Bien-Boa are un fel de cască, — foarte mare — învăluită pe jumătate cu un fel de turban alb, ce scoboară pe spate peste urechi și se împreună cu vestmântul alb. Impresia lui Richet fiind, că fantoma aceasta are viață — ceea ce desigur e cu atât mai ciudat — el a pus la cale următoarea experiență de control: a luat o sticlă cu protoxid de barium și a invitat pe Bien-Boa să sufle printr'un tub în acest lichid. Știindu-se că, dacă o ființă respiră deasupra apei acesteia, turbură protoxidul de barium, prin acidul carbonic pe care-l elimină din plămâni, se putea controla dacă Bien-Boa este o ființă cu funcțiuni fiziologice ca ale tuturor celorlalți oameni. Richet pretinde, că i-a înmănat sticla acestei fantome, care părea că plutește în aer, că ea a suflat prin tub în sticlă, făcând să se auză chiar gălgâituri în lichid și că lichidul s'a turburat într'adevăr. O altă experiență a arătat în mod destul de tălmurit, cum se formează fantoma. Richet spune că, după o lungă așteptare, a observat într'o zi în fața perdelei nemișcate și destul de aproape de el, un fel de aburi plutind imediat deasupra perdelei; materia aceasta se aseamănă destul de bine după părerea lui cu un val alb sau cu o batistă. Ridicându-se deasupra pământului, forma începe apoi să se rotunzească, să se precizeze până ce se prezintă ca un cap rotund. Un fel de corp de talie mărunță, îmbrăcat în alb, completează acest cap, care se înalță mai sus, precizându-și și el formele prin adăogarea bărbei, mustăților și turbanului. Fantoma se mișcă prin fața asistenților, pe dinaitea perdelei și apoi deodată dispare, cașicum ar intra în pământ, printr'un chepeng de pivniță.

Minunea nu se oprește aici. Richet voind să plece din Alger Bien-Boa îi spune într'o ședință să mai rămână, ca să vadă *pe aceea pe care o dorește!* A doua zi într'adevăr prin deschizătura perdelei apare o figură de femeie tânără, peste măsură de frumoasă, cu un fel de panglică aurie, o diademă, care acoperea părul său blond și partea de sus a capului. Ea râdea bucură, aproape cu hohote pentru a zice astfel, și părea că se distrează minunat; mi se pare că mai văd și acum râsul său și dinții săi strălucitori. Ea apăru astfel de două sau de trei ori, arătându-și capul și apoi ascunzându-l, tocmai cum fac copiii cari se joacă de-a v'ați-ascunsele. Deodată ea nu mai voi să reapară. Atunci generalul îmi zise: „*Puneți mâna înapoia perdelei și veți atinge părul ei*“ — ceea ce eu făcui; atunci generalul adăogă: „*E moale ca mătasea,*

nu-i așa?" — „Să iertați domnule general, zisei eu, seamănă mai repede cu părul de coadă de cal", Aceasta era înt'adevăr senzația pe care mi-o provocase pretinsul păr. Imediat primii o palmă pe dosul mâinii. Părul se retrase și o voce din dosul perdelei îmi zise: „Adu mâine foarfeci". Adusei a doua zi foarfeci. Regina egipteană (fantoma N. R) reveni, nu-mi arată decât partea de sus a capului, un păr foarte blond, foarte lung, foarte bogat. Marea sa preocupare era să știe dacă adusesem foarfeci. Apucaî atunci o mână plină din acest păr. Distingeam atunci destul de rău chipul ei pe care ținea să și-l ascundă în dosul perdelei. În momentul când voiam să tai o şuviță lungă mai de sus, iată că o mână prin perdea îmi scoboară mult mâna mea așa încât n'avui decât extremitatea părului, aproape 15 centimetri. Și cum eu cam întârziem în această operație, ea zise cu vocea înceată: „*Repede !... repede !...* „apoi dispăru" ¹⁾.

Pasajul acesta pune pe un om cuminte în foarte mare încurcătură. Ai impresia că nu e decât o scamatorie banală de bălcu, a cărei victimă va fi fost Richet. Generalul Noel, în a cărui casă se petrec lucrurile, pare un complice de prost gust al d-șoarei Marthe...

Dealtfel afacerea lui Bien-Boa" denumită și „misterul dela villa Carmen" ²⁾ a provocat un adevărat scandal public.

Generalul Noel avea un vizitiu arab, care, fiind gonit într'o bună zi din serviciu, a declarat că el „făcea pe fantoma" în ședințele d-rei Marthe. Un medic din Alger exploată cu multă vâlvă aceste declarații, prezentând chiar în ședințe publice pe vizitiul Areski, deghizat într'o fantomă asemănătoare cu aceea, care se vede în fotografia luată de Richet ³⁾. Întrebarea care se pune, este: A fost înt'adevăr mistificat atât de tare un om de știință de talia lui Ch. Richet? Sau, poate, fenomenele acestea sunt reale? Noi, cum am spus, înclinăm pentru prima hipoteză, deși Ch. Richet protestează cu energie și aduce argumente, nu lipsite de seriozitate, în susținerea tezei sale. În primul rând, zice el, s'ar putea bănuî Aischa, negresa, de complicitate. Rolul ei nu este însă de nicio importanță, căci cele mai bune ședințe au avut loc, când era ea absentă. Mărturisirile lui Areski mai puțin încă pot fi luate în considerație, dacă ținem seamă de sentimentul de răzbunare al acestui vizitiu împotriva generalului Noel, care-l izgonise din serviciu. Chiar faptul că Marthe însăși ar fi mărturisit odată fraudă, nu prezintă importanță,

¹ Richet. Op. cit. 663.

² Villa Carmen era locuința generalului Noel din Alger, unde au avut loc experiențele.

³ Danville afirmă că Marthe însăși ar fi mărturisit același lucru. Op cit. p. 119

după părerea lui Richet, dacă ținem seamă de instabilitatea mintală de care dau dovadă uneori mediumii.

Imprejurările de fapt însăși sunt apoi favorabile admiterii autenticității fenomenului. Era imposibil să se aducă în camera de experiențe obiectele, cu care „se deghiza” fantoma. Nu exista apoi niciun loc pe unde vizitiul-fantomă să se fi strecurat de afară, iar în podea nu exista niciun chepeng. Înșfârșit e și mai absurd să presupunem că *fantoma* ar fi un *manechin*, căci „această fantomă venea, se ducea, se mișca; se ditingeau ochii săi cari priveau încet împrejur; se vedeau când încerca să vorbească, buzele care se agitau”¹⁾).

În memoriul ce a alcătuit asupra acestor experiențe, deși susține că nicio fraudă nu s’a putut comite, Richet își exprimă totuși unele nedumeriri: nu poate înțelege de ce în fotografii nu se distinge figura Marthei așa de clar ca a Aishei; de ce apoi uneori corpul Marthei se înfățișează ca ceva gol; de ce figura lui Bien-Boa e așa de asemănătoare cu a Marthei; de ce nu permite Bien-Boa să fie atins etc.? Și cu toate acestea *Richet* rămâne neclintit în credința sa, că Bien-Boa este o manifestare ectoplasmică și că nicio fraudă nu e la mijloc.

Tot așa de curioase sunt alte manifestări estoplasmice ale Marthei Béraud, care mai târziu și-a luat numele de *Eva Carrière*. Sub acest din urmă nume ea a fost studiată de d-na Bisson²⁾ și de Schrenk-Notzing³⁾

Se văd în lucrările acestor doi cercetători fotografii diferite ale materializărilor apărute în prezența Evei Privitor la autenticitatea acestor manifestări, s’au ridicat obiecțiuni, în a căror expunere sumară se cuvine să intrăm.

O colaboratoare a jurnalului englez *Psychic Magazine*, D-ra Barklay a publicat în 1914 o serie de articole, în care a căutat să dovedească că aparițiunile fotografiate în ședințele Evei, nu erau deloc *forme ectoplasmice*, ci niște falsificări grosolane. Cercetând de aproape aceste fotografii, D-ra Barklay a arătat și felul cum crede, că au fost plăsmuite. Dacă se ia astfel fotografia No. 119⁴⁾ care, cea dintâi, i-a dat de bănuț d-rei Barklay, se vede pe ea capul mediumului și o parte din corp, privite dintr’o parte (din dreapta) fără să i se distingă figura. În partea stângă și alături de capul ei, se vede apariția ectoplasmică: o bucată de hârtie pe care se citește în litere groase un crâmpel de cuvânt:

¹⁾ Richet Op. cit. p. 659.

²⁾ M-me Bisson Les phénomènes de la matérialisation, Alcan, Paris 1913.

³⁾ Schrenk-Notzing — Materialisations Phänomene, München.

⁴⁾ Figura aceasta are No. 49 în lucrarea lui Schrenk-Notzing — Les phénomènes physiques de la médiumnité.

MIRO..., restul fiind acoperit de cap. Această fotografie o socotește d-ra Barklay drept o fraudă grosolană. Nu e vorba de nicio apariție după părerea ei, ci pur și simplu de un ziar real ținut îndoit în dreptul capului și anume ziarul: *Le Miroir*. S'a și reprodus de altfel o fotografie imitație realizată în aceste condițiuni. Ceeace e de observat însă e că jurnalul real fotografiat de d-ra Barklay, are o înfățișare întrucâtva asemănătoare, dar nu identică cu apariția din fotografia Evei.

S'a mers și mai departe și s'a zis, că această fotografie a fost prin

Figura 19

Mediumul Eva producând o figură ectoplasmică
(după A de Schrenk-Notzing).

greșala auto-ilor par'că anume destinată să arate fraudă, care consta în faptul că mediumul pune în dreptul capului său jurnalul *Le Miroir* cu fotografii ale diferitelor personaje ilustre sau importante, cari, fiind a doua oară fotografiate, să aibă aparența unor materializări. Aparatul pus în fața mediumului înregistra aceste fotografii de pe pagina a doua, pe când aparatul, din greșală sau neatenție pus în spatele mediumului, a înregistrat titlul jurnalului care în mod imprudent n'a fost ascuns. Chi-

purile pretinse „materializate“, cercetate și ele au fost în parte identificate cu chipurile reale ale unora din oamenii iluștri ale căror fotografii au fost reproduse în ziar. Condițiile tehnice ale lucrării noastre nu ne permit să reproducem toate fotografiile. Din gravura de mai jos se poate însă înțelege în ce constă controversa.

În figura 19 se vede fotografia mediumului și chipul ectoplasmic apărut în fața lui. În figura 20 s'a încercat de d-ra Barklay o imitație, în care o femeie cu capul plecat în jos ține în mână fotografia lui

Figura 20

Falșificare figurii ectoplasmice a lui Poincaré, închipuită de d-ra Barklay.

Poincaré tăiată dintr'un jurnal Imitația pare izbutită la o primă aruncătură de ochi. Cercetată mai de aproape, deosibirile sunt izbitoare : în fotografia imitație chipul lui Poincaré este ținut de o mână și iese în relief așa încât se pricepe imediat că e tăiat, pe margini din hârtie. În fotografia luată de Schrenk-Notzing chipul zis ectoplasmic seamănă aproximativ cu al lui Poincaré și are contururi vagi, cari ascund fraudă, dacă într'adevăr ar fi la mijloc o fraudă a mediumului

Schrenk-Notzing susține însă cu tărie că nu poate fi vorba de nicio fraudă și că aceste aparițiuni sunt de aceeași natură cu toate celelalte manifestări ectoplasmice pomenite anterior. Ceva mai mult, el afirmă că este o evoluție a fenomenului și că chipurile fotografiate apar de abia la sfârșit, durând foarte puțin. Iată prin ce transformări ar trece materia aceasta ectoplasmică: 1. apare întâi materia, așa cum am mai văzut, sub formă de „conglomerate albe, dungi și petece”; 2. se formează din această materie „portrete plate pe o suprafață moale și zgronțuroasă sau pe o suprafață lucioasă”; 3. se constituie încet, încet, unele părți ale figurii în relief pânăce întreaga figură este „modelată plastic”¹).

Dacă se ține seamă de aceste manifestări, dacă apoi se ia în considerație, că figurile materializate se produc, cum zice el, „într'un fragment de secundă” și că plasticitatea figurilor — ceeace înseamnă că nu erau simple fotografii plate — e „dovedită matematic prin stereoscop”, apoi atunci cade în mod firesc acuzația nedeplin dovedită a d-rei Barklay.

Nu este în căderea noastră noastră și n'avem la îndemână nici elementele necesare, ca să rezolvăm acest diferend. Așa cum el se prezintă din susținerile celor două partide, nu se poate nici admite nici înlătura existența ectoplasmei.

După părerea noastră modestă, trebuie să se strângă încă mult material, trebuie să se studieze cât mai mulți medii, în condițiuni de perfectă obiectivitate științifică, spre a se putea stabili definitiv existența fenomenului însuși și să se treacă apoi la explicarea lui.

¹ Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 272.

VIII. SPIRITISM ȘI ȘTIINȚĂ

(CONCLUZIUNI)

Am pomenit mereu în decursul acestei lucrări despre spiritism, fără a intra într'o cercetare sistematică a doctrinei și a valorii ei obiective. Rămâne să facem aceasta acum la sfârșit, când ne-am procurat toate elementele necesare pentru o judecată nepărtinitoare.

Să vedem ce susține spiritismul? Cel mai bun lucru pentru a ne da seama de aceasta, este să rezumăm coprinsul lucrării lui Allan-Kardec Cartea spiritelor (*Le livre des esprits*), care alături de Cartea mediumilor (*Le livre des médiums*), este un fel de catehism al spiritismului. *Le livre des esprits* se înfățișează într'adevăr ca un catehism sub forma unui șir de întrebări și răspunsuri. Întrebările sunt puse de autor, răspunsurile sunt date de spirite și se referă la toate problemele, pe cari și le poate pune omul din punct de vedere filosofic. Este, dacă vreți, un sistem de metafizică, alături de o tratare amănunțită a problemelor de morală. Sau mai curând putem zice, ținând seamă de faptul că învățătura aceasta este revelată, după afirmația lui Allan-Kardec, că este un text religios.

În expunerea noastră, vom stăruî puțin asupra altor chestiuni și vom da o dezvoltare mai mare problemei existenței spiritelor—singura care prezintă aici un interes.

Allan-Kardec vorbește întâi despre Dumnezeu, a cărui existență este neîndoioasă și care este „intelența supremă, cauza primă a tuturor lucrurilor¹⁾“ (pag. 1). El este veșnic, neschimbător, unic și atotputernic. Dumnezeu este o ființă distinctă de Univers, care e creațiunea lui—este deci falsă orice doctrină panteistă.—Universul n'a existat din eternitate, ci a luat ființă la un moment dat prin voința lui Dumnezeu.

Elementele generale, din cari e format universul, sunt: spiritul și

¹ Citatele vor fi făcute din *Le livre des esprits*, când nu se indică altceva.

materia. Materia nu poate fi definită numai ca ceva, care are întindere, care e impenetrabilă și impresionează simțurile noastre. Există și alte stări ale materiei, necunoscute nouă. Ea poate fi așa de „subtilă” încât să nu impresioneze simțurile noastre. Și atunci definiția, care i se potrivește, este mai curând următoarea: „Materia este legătura care înlănțuiește spiritul; este instrumentul care îl servește (pe spirit) și asupra căruia, în același timp, el își exercită acțiunea sa”. (pag. 10).

Spiritul este „principiul inteligent al Universului”. În lumea noastră pământească îl cunoaștem legat de materie. Sunt însă și spirite cari s’au despărțit de orice învăliș material, și pe care noi nu le cunoaștem.

Spiritele ca principiu inteligent al creațiunii, sunt opera lui Dumnezeu. Acesta din urmă e etern, iar spiritele nu au existat totdeauna, deși e un mister cu privire la timpul când au fost create.

Privitor la întrebarea dacă spiritul este imaterial, se poate răspunde, că limbajul nostru este insuficient și ne lipsesc termenii de comparație necesari pentru lămurirea problemei. „Imaterial nu e cuvântul (potrivit); incorporeal ar fi mai exact, căci... spiritul fiind o creațiune, trebuie să fie ceva; este o materie quintesențiată dar fără analog pentru voi (muritorii) și așa de eterată că nu poate cădea sub simțurile voastre” (pag. 37). Allan Kardec (adică spiritul care face aceste comunicări, după pretenția lui) adaugă: „Spunem că spiritele sunt imateriale, pentru că esența lor diferă de tot ce cunoaștem sub numele de materie”. Iar în altă parte afirmă că spiritele sunt „ca o flacără, o lumină, o scânteie eterată”. (pag. 39).

Existența spiritelor e fără sfârșit. Ele formează o lume aparte, care a preexistat celei materiale și-i va supraviețui.

Spiritul este învăluit într-o substanță fină și vaporosă pentru noi oamenii. Acest învăliș semimaterial este *perispiritul*. El este mai fin sau mai grosolan, după lumea în care se duce spiritul și din a cărei materie acesta își constituie perispiritul. Mulțumită perispiritului, spiritul se pune în legătură cu corpul în care acesta e găzduit și-l poate pune în mișcare. Tot cu ajutorul perispiritului, se poate pune după moarte spiritul în legătură ca pământenii.

Spiritele nu sunt toate de același fel. Ele sunt împărțite în clase după „gradul de perfecțiune, la care au ajuns”: spiritele de primul rang au ajuns la deplină perfecțiune; cele de al doilea ordin „au ajuns la mijlocul scării” sunt adică, spirite cari fac toate eforturile spre a se ridica cât mai sus spre perfecțiune; cele de ultimul grad sunt spiritele imperfecte ale oamenilor ignoranți, vițioși, răi, criminali etc. În această ultimă categorie pot fi puse și spiritele, cari nu fac rău, dar sunt indi-

ferente și față de bine, precum și acele spirite ușuratece care săvârșesc mici răutăți, spre a păcăli și a face haz (pag. 42). Cu alte cuvinte : „În ultima (categorie) cea care e în partea de jos a scării, sunt spiritele imperfecte, caracterizate prin predominarea materiei asupra spiritului și prin tendința spre rău. Cele din a doua sunt caracterizate prin predominarea spiritului asupra materiei și prin dorința de bine : acestea sunt spiritele bune. Prima în fine coprinde spiritele pure, acelea cari au atins gradul suprem de perfecțiune“ (pag. 44—45).

Spiritele din prima clasă s'au ridicat spre perfecțiune din treaptă în treaptă, desbrăcându-se de toate relele și impuritățile materiei. Ele duc acum o viață eternă „în sânul lui Dumnezeu“ fără să mai fie, ca celelalte categorii, obligate la încercări diferite și la expierea păcatelor. Spiritele acestea perfecte sunt îngerii în adevăratul înțeles al cuvântului.

Spiritele, cari nu s'au ridicat până la cea mai de sus treaptă, sunt obligate să se reincarneze, adică să intre din nou în alte corpuri.

Numai prin incarnațiuni, pot ajunge spiritele la perfecțiune, fiindcă numai astfel ele expiază greșelile și păcatele săvârșite ¹⁾.

Omul e format deci din trei părți : 1) „corpul sau ființa materială analoagă cu a animalelor, animată de același principiu vital“, 2) sufletul sau spiritul, încarnat în acest corp ; 3) „principiul intermediar sau perispiritul, substanță semi-materială, care servește de prim învăliș spiritului și unește sufletul cu corpul. Astfel sunt într'un fruct : germenul, perisperma și coaja“ (pag. 64).

Prin moarte, sufletul se liberează de materia corporală și redevine spirit propriu zis. El își păstrează acum individualitatea, grație perispiritului sau învălișului material fluidic, pe care-l ia din „atmosfera planetei sale și care reprezintă înfățișarea ultimei sale incarnațiuni“ (pag. 72). Lucrul acesta e demn de reținut, fiindcă astfel explică spiritiștii așa zisele materializări de spirite și faptul că ele se înfățișează cu același chip și aceleași forme materiale, pe care mortul le avea în decursul vieții.

Spiritul, care n'a atins perfecțiunea în timpul cât a trăit legat pe pământ de un anumit corp, trebuie să se reincarneze, cum am mai spus, adică „să sufere încercarea unei noi existențe“ spre a-și continua purificarea și a se apropia astfel, mai curând sau mai târziu, de perfecțiune. Sufletul are deci mai multe existențe corporale—ceea ce însemnează că sufletul unui om din zilele noastre a putut fi încarnat altădată în cine știe ce erou sau om de nimic, dupăcum iarăși, el se va putea încarna

¹ Claude Farrère a încercat în nuvela sa „Une hypothèse“ să redea, sub formă literară, transmigrarea sufletului dintr'un om ce moare, într'un copil nou născut. — (L'autre côté, E. Flammarion, Paris).

În viitor, când corpul prezent va fi de mult cenușă, în multe alte corpuri, trecând prin situațiile cele mai variate. Scopul reîncarnării este „expiatie, ameliorare progresivă a umanității“ (pag. 82). Un spirit, care nu s'a perfecționat în deajuns, poate să se reîncarneze de mai multe ori și să trăiască mai multe vieți pământești - vieți inferioare față de acelea pe cari spiritul le poate avea, trecând apoi în alte lumi superioare.

Când se ridică în acestea din urmă, materia de care se leagă spiritul este mai perfectă și mai fină, așa că nu e de mirare ca la un moment dat spiritul nici să nu mai aibă nevoie de corp. El are atunci totdeauna și pretutindeni ca învăliș numai perispiritul, care, cum s'a mai spus, n'are aceeași compoziție ci este și el mai grosolan sau mai fin după lumea, în care se află spiritul. „Învălișul acesta (perispiritul) devine chiar așa de eterat, încât pentru voi (muritorii) este ca și cum n'ar exista, este atunci starea de spirit curat“ (pag. 88).

Din aceste caractere ale spiritului, vor decurge o mulțime de consecințe importante. Una dintre ele este și aceea că sufletul, fiind indivizibil, nu se poate transmite dela părinți la copii.

Aceștia nu primesc dela progenitorii lor decât viața animală a corpului. Nu e deci asemănare sufletească sau morală între părinți și copil pentru motivul foarte simplu, că în corpul copilului se poate încarna un suflet cu totul deosibit. De aici explicația faptului, zice Allan Kardec, că dăm părinți lipsiți de orice calități sufletești se nasc copii de talent și chiar genii.

La obiecția aceloră, cari au pretins că doctrina spiritistă a reîncarnării spiritelor nu este decât vechia concepție a metempsihozei, apărută la vechii Egipteni și adoptată de unii filosofi greci (de pildă Pitagora), Allan Kardec răspunde că, deși în aparență doctrina e aceeași, în realitate „există între metempsihoza celor vechi și doctrina modernă a reîncarnării această mare diferență că spiritele ¹⁾ resping în chipul cel mai absolut transmigrațiunea omului în animale și reciproc“ (pag. 105).

Ar fi să ne depărtăm cu totul de scopul nostru dacă am prelungi această rezumare a învățăturii spiritiste a lui Allan Kardec. Nu putem însă, ca încheiere, să nu atragem atenția asupra explicațiilor pe cari el le dă fenomenelor așa de stranii, pe cari le-am înșirat în diferite capitole anterioare. Spiritul nu este niciodată neactiv. Somnul este o stare de odihnă și refacere a forțelor noastre animale. În timpul acesta spiritul stă de veghie și legăturile lui cu corpul se slăbesc așa, încât se

¹ Este vorba de spiritele cari au comunicat în ședințe spiritiste învățătura pe care autorul nu face decât s'o transcrie.

poate libera și, părăsind corpul, „străbate spațiul și intră în relațiune mai directă cu celelalte spirite” (pag. 190).

Visele nu sunt decât amintirea a ceea ce spiritul a văzut în timpul ¹⁾ somnului. „Transmiterea ocultă” a ideilor (telepatia) se explică tot în felul acesta: spiritele comunică direct între ele, fără să fie nevoie de mijloacele obișnuite ale simțurilor. „Există între spiritele cari se întâlnesc o comunicare de gândiri care face că două persoane se văd și se înțeleg, fără să aibă nevoie de semnele exterioare ale limbajului. S’ar putea zice că ele își vorbesc limbajul spiritului” (pag. 200). Telepatia este atunci un fenomen ușor de înțeles. Somnambulismul la rândul lui nu e decât un somn, în care sufletul obține față de corp o libertate și mai mare decât în somnul normal. Rezultă că „facultățile lui sunt mai dezvoltate și are percepțiuni pe care nu le are în vis” (pag. 202). Luciditatea se explică prin faptul că spiritul se poate oriunde transporta și poate cunoaște tot. Pentru el nu există nicio piedică: „nu există corpuri opace decât pentru organele noastre grosolane; n’am spus noi că pentru spirit materia nu e un obstacol pentru că el o străbate în mod liber?” (pag. 203).

Însfârșit materializările (ectoplasmia) nu sunt decât manifestări ale spiritelor, cari apar sub învelișul semi-material al perispiritului. Dece însă spiritele, cari sunt totdeauna învăluite în perispirit, „se materializează” numai în cazuri excepționale, rămânând în schimb tot restul timpului invizibile? Nu cumva materia fluidă a perispiritului se condensează oarecum, spre a deveni asemănătoare materiei obișnuite? Răspunsul este vag. Iată ce spune Allan Kardec: „Condensare nu e termenul potrivit; o comparație vă poate face să înțelegeți mai repede fenomenul, căci nu e în realitate condensare. Prin combinarea fluizilor, se produce în perispirit o dispoziție particulară care n’are nimic analog pentru voi (oamenii) și care-l face perceptibil”. (?) (Le livre des médiums pag 125). O astfel de explicație, cum se vede, nu spune nimic.

Doctrina aceasta prezentată de Allan Kardec sub o formă cu aparența perfect logică, cu părți bine închiegate între ele, a devenit doctrina general acceptată de marea mulțime a spiritiștilor de pe întreaga față a globului. Mediumul englez Stainton Moses a primit și el, din partea spiritelor, revelațiuni în bună parte asemănătoare și doctrina spiritistă, așa cum e formulată de el, este acceptată în special în Anglia și America.

¹ Să se compare această părere cu credințele popoarelor primitive. V. Sociologia lui H. Spencer.

Învățătura sa, se deosibește de a lui Allan Kardec, mai ales prin faptul că nu admite reîncarnarea sau transmigrațiunea spiritelor ¹⁾).

Câteva considerațiuni cu caracter general asupra doctrinei spiritiste. Putem spune că spiritismul este, și prin esența sa, și prin forma dată învățăturii sale, mai mult o religie decât o teorie științifică. Formulatorii spiritismului — Allan Kardec întâi și apoi Stainton Moses—au pretenția că ceea ce ei spun, vine dela spirite și nu este un adevăr descoperit de mintea lor. Acesta, se știe, este caracterul general al tuturor religiilor. Fondatorii acestora (un Buda, un Moise, un Mahomet etc. (afirmă că au primit învățătura dela divinitate însăși. Orice învățătură religioasă este *revelată*: ea se prezintă sub formă de adevăruri divine, eterne, cari nu pot fi discutate, ci numai primite *tale quale*. Acestea sunt *dogmele*. Spiritismul este și el revelat, numai că nu vine direct dela D zeu, ci dela spiritele snperioare, care s'au apropiat de D-zeu. Principiile revelate de spirite au aparența unor dogme, asupra adevărului cărora nu poate încăpea nicio discuție.

Un alt caracter, care apropie spiritismul de religie, constă în faptul că partizanii săi sunt totdeauna oameni, a căror stare sufletească este asemănătoare cu a tuturor acelorora, cari se adresează religiei spre a găsi în ea: 1) răspunsuri categorice la întrebările neliniștitoare asupra existenței 2) mângâiere și speranță în vicisitudinile de tot felul pe cari omul le întâmpină. Pe scurt religia dă o satisfacție curiozității intelectuale cu privire la problemele fundamentale ale existenței pe deoparte și profundelor necesități ale afectivității noastre pe de altă parte. Acelaș lucru face și spiritismul. Cultul său este asemănător cu cultul morților. Dar spiritismul mai cuprinde, după părerea lui Maxwell, și un ritual magic. „Riturile acestuia (ale spiritismului) zice el, sunt simplificate; ele consistă în majoritatea cazurilor, în a se așeza în jurul unei ușoare mese și a adresa o rugăciune lui D-zeu și „spiritelor bune“ a pune mâinile pe masă și a chema spiritul cu care participanții doresc să intre în convorbire. După câțva timp, dacă se găsește un *medium* printre asistenți, masa oscilează și lovește pământul cu un picior care se ridică. Se stabilește un cod, în general o lovitură pentru A, două pentru B, trei pentru C, și două pentru da, trei pentru nu și se începe covorbirea. Aceasta e tiptologia etc. ²⁾).

Ritualul acesta îl socotește Maxwell ca un caracter prin care spiritismul se apropie de magia evocatoare ³⁾ al cărui principiu este evo-

¹ Cf. Maxwell. La magie pag. 220.

² Idem Op. cit. pag. 233.

³ Termenul de *evocație* se referă la operațiile magice iar *invocația* la cele-

cațiunea, adică acțiunea de „a scoate chemând“; ființa supranaturală este chemată afară din mediul său și convocată în acela al oamenilor“¹⁾).

Și totuși găsim la spiritism caractere, pe cari nu le găsim la religii în general. Nu există mai întâi un cult organizat, așa cum e cultul altor religii și mai ales nu găsim *un cler*, la ale cărui oficii să se adreseze credincioșii. Nu există apoi nici localuri speciale pentru noua religie și nici acel ceremonial exterior plin de fast și exercitat după anumite reguli fixe, des-ținat să impresioneze mulțimile. Se găsește totuși în spiritism o atmosferă de mister, care este propice exaltării sensibilității și, ca o consecință, provocării unui sentiment apropiat de sentimentul religios sub forma sa primitivă. Camere întunecoase, cu perdele grele, așezare în jurul mesei, împreunarea mâinilor, tăcere profundă, așteptare plină de curiozitate și de neliniște, ton solemn în invocația spiritelor și toate celelalte, pe cari le cunoaște oricine a participat la ședințe serioase de spiritism — sunt anume par'că îmbinate spre a provoca starea de spirit, de care vorbim. O caracteristică demnă de remarcat, prin care spiritismul se depărtează de religie este însă, că el nu se multumește să comunice dogmele sale revelate și să ceară ca ele să fie acceptate fără discuție. El caută din contră să dovedească în mod, am zice, experimental doctrina sa. De aceea în ședințele spiritiste se provoacă prin ajutorul mediumilor manifestări variate, presupuse ca provenind dela spirite, manifestări cu aparență de miracole adeseaori și apoi se cată să li se dea interpretarea, care se potrivește cu doctrina spiritistă. Rezultă de aici discuții prelungite și asupra existenței însăși a fenomenelor spiritiste și mai ales, asupra explicării lor. Aceasta nu mai e religie. Am putea zice atunci, prin întrebuințarea unei expresiuni barbare, că *spiritismul e o religie științificată*.

religioase. Deosebirea dintre religie și magie este, după Maxwell, următoarea: „Ea (magia) are în toate civilizațiile primitive strânse raporturi cu religia; este adeseori imposibil să le distingi clar una de alta, totuși o cercetare atentă descoperă în actul magic un caracter, pe care nu-l are actul religios propriu zis. Acesta (actul religios) poate să nu fie decât o rugăciune sau o invocație; acela (actul magic) este totdeauna o operație, care comportă o serie de acțiuni determinate.

Această diferență este esențială, și revelează natura particulară a magiei; manifestările ei nu sunt îndreptate spre ființe, a căror voință poate fi înduplecată prin rugăciuni și ofrande, dar nu poate fi constrânsă; ele se adresează unor ființe sau unor forțe, cari pot fi supuse voinței omenești, în anumite condițiuni.

Actul religios este o rugăciune, actul magic este expresiunea unei voințe; unul este umil, celalt nu e..... Acesta e caracterul esențial al magiei: ea este expresia unei voințe și imprimă acest caracter distinctiv tuturor detaliilor operațiunii magice. (La Magie pag. 8-9).

¹ Maxwell La magie Par's, Flammarion, 1929, pag. 26.

Dece nu zicem că spiritismul e știință ? Fiindcă, cu toată îmbrăcăminte înșelătoare împrumutată dela știință, el se deosibește, prin metoda sa, de aceasta. Știința într'adevăr pornește dela fapte și se ridică apoi la explicație — adică la principii și legi de producere ale fenomenelor. Spiritismul pornește dela principii dogmatice indiscutabile și scoboară apoi la realitate, spre a alege ceea ce poate veni în susținerea acestor dogme.

Se cuvine aici o mică lămurire. Omul de știință procedează de obicei în chipul următor : 1) observă anumite fenomene, 2) formulează o *hipoteză provizorie* de explicare, 3) verifică, prin alte observații cât mai întinse și mai ales prin experiențe adequate, valabilitatea hipotezei. Această hipoteză, confirmată de realitate în toate împrejurările, devine lege explicatoare.

Pasteur constată, că anumite boale nu se produc decât prin contagiune (un contact material direct sau indirect) dela un om bolnav la un om sănătos. Presupune, că se transmite dela unul la altul un agent material necunoscut. Organizează experiențe prin cari dovedește, că există microbi ai boalelor contagioase, pe cari înlăturându-i, boala nu se produce. Se găsește astfel explicația producerii boalelor contagioase, explicație, care se verifică apoi mereu prin descoperirea microbilor speciali ai diferitelor boale.

Aceasta e știința. Spiritismul formulează întâi dogmele (cari sunt revelate) și apoi cată probe în experiența zilnică. Și atunci, ca consecință, el nu primește drept reale decât fenomenele, cari confirmă teoria, tăgăduindu-le pe toate câte vin împotriva ei ; iar, pe de altă parte, cată să siluiască, să falsifice realitatea, pentruca s'o poată subsuma principiilor formulate.

Pentru a arăta temeinicia afirmațiilor noastre, să trecem acum la o cercetare mai amănunțită a raporturilor dintre spiritism și știință.

Care este atitudinea oamenilor de știință față de fenomenele metapsihice însăși pe deoparte, față de doctrina spiritistă pe de altă parte ?

Am putea, în privința admiterii existenței fenomenelor, să împărțim pe oamenii de știință în trei categorii : 1) categoria neutrilor 2) categoria adversarilor 3) categoria partizanilor — înțelegând prin aceasta pe oamenii de știință, cari admit existența fenomenelor metapsihice, independent de interpretarea ce li se poate da.

I. Categoria neutrilor coprinde pe oamenii de știință, care nici nu admit, dar nici nu tăgăduesc existența fenomenelor de cari ne ocupăm. Ei n'au nicio părere. Atitudinea lor provine din scrupulozitate de metoadă. Pentruca un fenomen să intre în domeniul cercetării științifice și

prin urmare pentruca să se poată încerca o explicație a lui, este neapărat necesar, ca acest fenomen să poată fi observabil după toate normele științifice și, la nevoie, să i se poată aplica regulile privitoare la experimentare. Fenomenele metapsihice sau spiritiste — cum vrei să le spunei — au însă acest caracter particular, că nu pot fi la îndemâna cercetătorului și deci nu li se pot aplica în mod riguros normele studiului științific. Intr'adevăr, fenomenele acestea au loc numai în prezența unor anumiți oameni numiți mediumi, iar aceștia, după constatățile tuturor celor ce-i cunosc, chiar când sunt capabili de manifestări uimitoare — ba atunci poate mai mult decât alte dăți — nu le produc decât în anumite condițiuni pe de o parte; pe de altă parte — lucru ciudat — trebuie sau să aștepti adeseori în zadar ca să se producă, sau să le vezi producându-se, când nici nu te aștepti. Mediumi excepționali cari să fi produs fenomene de ectoplasmă au fost puțini. Numai anumiți oameni de știință i-au putut studia. Cine vrea să controleze afirmațiile acestor oameni de știință, cum o poate face? Iată deci motive, de altfel foarte serioase pentru un om de știință scrupulos, ca să nu-și dea părerea, chiar când n'ar avea niciun motiv să conteste ceea ce au constatat alții.

D-na Curie a participat la unele ședințe, în cari Eusapia Palladino a produs diferite fenomene de telekinezie și ectoplasmă. Numele ei se găsește chiar trecut în procesele verbale ale ședințelor respective.

În ancheta pe care Paul Heuzé a întreprins-o cu privire la fenomenele spiritiste și pe care a publicat-o apoi în volum¹), s'a adresat și doamnei Curie.

Transcriem aici câteva rânduri. Întrebată, dacă a asistat la fenomene metapsihice, ea răspunde textual:

„Este exact... Sau, cel puțin, *poate să fie; nu știu nimic*. Am asistat, da, nu la puține ședințe; am văzut adeseori manifestări, cari puteau perfect să fie ale unor forțe psihice, (în sensul de metapsihice) precum mese ridicate etc.; dar totdeauna am fost simplă spectroare. Am întâlnit, e adevărat, în aceste reuniuni, pe Eusapia Palladino și am văzut-o supunându-se la experiențe, cari m'au interesat pentru moment; dar, încă odată, eram acolo ca oricare alt spectator. Ași fi putut, fără îndoială, să încep apoi să *studiez* aceste fenomene și așa fi putut atunci, poate, cine știe?, să-mi fac o opinie, pentru că mai mulți din aceia cari le studiază au o opinie. Dar ar fi trebuit mai întâi să fac aceste fapte științifice. Un fapt nu e științific, decât când poți să-l urmărești

¹ Paul Heuzé Les morts vivent-ils? Paris, La renaissance du livre, 1921.

— pe el sau altele de aceeași natură — într'un laboratoriu, să-l produci după voință și sigur. Naveam timpul să mă avânt în acest studiu“ ¹⁾

Branly, care se vede într'una din fotografiile luate în ședințele cu Eusapia Palladino, fotografie în care se reproduce o *levitație* de masă, întrebat, dacă a văzut într'adevăr acest fapt cu ochii lui, răspunde: „Am văzut sau am crezut că văd; poate cineva să-și facă iluzii asupra unor fenomene, pe care nu putem să le reproducem în condițiuni identice.

Intr'adevăr totul constă în aceasta. Aceste fenomene nu sunt, pentru moment, deloc din domeniul științific. Întrebați-l pe Dobienne ²⁾ dacă experiențele cu Eusapia au fost conduse cu metodă științifică. Deloc: a fost imposibil. A fost acolo deasemenea, uneori, d'Arsonval; dar el a fost obligat să nu se ocupe de aceasta, decât cu multă indulgență științifică. Sunt și eu, zău, citat că *ași fi constatat* faptele și se reproduce fotografia. În realitate n'am constatat nimic.

Uite, într'o seară, ședința cu Eusapia fiind terminată, vorbiam cu ea, când un pahar care se găsea la o mică distanță de noi, se sparse. Văzui bine spărturile paharului. Cerui Eusapiei să refacă imediat această experiență: ea n'a vrut deloc. Era întotdeauna așa. Dar, ar trebui să producă, pentru a-l *observa* bine, fenomenul pe care-l așteptăm, exact, și nu un altul, care, în mod forțat (*forcément*) ne surprinde și pe care *nu-l putem observa*. Ar trebui să ia cineva o experiență, oricare, dar una singură și apoi să caute a o reproduce de două ori, de zece ori, de douăzeci de ori: așa facem noi (oamenii de știință)“ ³⁾. Cum aceste cerințe nu sunt îndeplinite, *Branly* conchide: „Nu neg dar aștept probe“ ⁴⁾.

Să trecem acum la adversarii fenomenelor metapsihice, adică la aceia cari le tăgăduesc însăși existența. Vom lua un singur reprezentant al acestora, pe *Gaston Danville*, a cărui lucrare *Le mystère psychique* este o pledoarie înflăcărată — poate prea înflăcărată — și contra spiritismului și contra metapsihicei. *Gaston Danville* afirmă pe bună dreptate — și în privința aceasta toată lumea, chiar și unii spiritiști, sunt de acord — că anumite fenomene socotite ca manifestări ale spiritelor sunt de fapt fenomene foarte firești, a căror explicație nu e nevoie să se caute în afară de sufletul omenesc, ci în el însuși. În capitolele precedente am lămurit și noi aceste chestiuni, pe care numai le pomenim acum.

¹⁾ P. Heuzé Op. cit. pag. 140—141.

²⁾ Savant francez, asistentul d-nei Curie, care a participat și el la acea ședință.

³⁾ P. Heuzé Op. cit. pag. 213—214.

⁴⁾ Idem, pag. 218.

Este neîndoios, cum s'a arătat, că mișcarea meselor prin ținerea mâinilor deasupra își găsește explicația în procese psihice asemănătoare cu acelea constatate de Chevreul în experiențele sale cu pendulul ¹⁾. Este iarăși evident că sugestia, fie sub formă de autosugestie, fie sub aceea de heterosugestie, explică și ea diferite fenomene în aparență misterioase. Însfârșit este neîndoios, că unele cazuri de așa zisă luciditate își găsesc origina în activitatea minunată a inconștientului, al cărui mecanism a început să fie cunoscut în parte de știință. Este bine, poate, să mai reproducem aici spre convingere un caz citat de Danville din lucrarea lui Urbain Feytaud „Le spiritisme devant la conscience“ :

Este vorba de doi prieteni Reymond și Jules, cari asistă la o ședință spiritistă cu un medium : d-ra R.... „Reymond îndoindu-se chiar de amicul său, preparase un mic număr de chestiuni, neînsemnate și banale pentru oricine altul afară de el, dar cari făceau imposibilă, prin chiar aceasta, orice înșelăciune. El evocase mintal spiritul mamei sale, moarte în 1816, atunci când el nu era decât de nouă ani.

— Spiritul invocat este de față. Întrebați-l, zise mediumul.

— Cum te numești ? Întrebă Reymond.

— Charlotte de Glane, răspunse spiritul.

Acesta era într'adevăr numele de familie al mamei celui ce punea întrebarea și supriinderea acestuia fu cu atât mai mare, cu cât el nu-și amintea în acel moment pronumele mamei sale.

Întrebare. — Unde ai murit tu, în ce timp și în ce stradă ?

Răspuns. — La P..., în 1816, strada Reconnaissance.

Or, strada indicată purta într'adevăr acest nume în 1816 și se numise mai înainte *Rue civile*.

La aceste întrebări de banală intimitate, Reymond voi să adauge o alta, în raport indirect cu spiritismul și amintind un fapt, despre care tatăl său îi vorbise adeseori :

— Îți amintești tu, îi zise el spiritului, visul pe care l-ai visat

¹ Cu toate acestea Pierre Janet, care nu e deloc spiritist, spune cu privire la explicarea tuturor fenomenelor spiritiste printr'un proces psihic asemănător cu acela care provoacă mișcarea pendulei lui Chevreul : „Această explicare simplă se isbește de o greutate, pe care o constatasem și în legătură cu pendula, dar devine aici mult mai gravă. Aceste acte inteligente nu sunt numai involuntare, ele sunt și inconștiente : nu numai că subiectul ignorează mișcarea sa, dar el ignorează și gândirea, care conduce această mișcare. Răspunsurile cari par verosimile, cari se manifestă prin mișcările mâinii sale, nu sunt gândirile sale, ci sunt alte gândiri și alte răspunsuri pe cari el nu le bănuia și de cari el e cel dintâi surprins, când le citește...“ (P. Janet. *L'automatisme psychologique* pag. 391).

atunci când fratele meu, ajutor de chirurg-major în tânăra gardă, era la război?

Răspuns. Da; văzui pe fiul meu Victor, închis prizonier într'o biserică, așezată pe malul unui râu, scăpând printr'o gaură, trecând râul înnot și căzând neînsuflețit pe țărmul opus. Eu îl reînsufleții și-i dădui forța să fugă.

Întrebat asupra numelui satului, spiritul nu răspunse și când în aceeași seară, Reymond, care locuia la fratele său, îi povesti comunicarea, Victor recunoscu exactitatea ei și adăogă: „Mama noastră nu mi-a spus numele satului, pentru că nu l-am cunoscut nici eu niciodată“ cașicum ceeace nu putuse rămâne în memoria fiului, trebuia să fie ignorat de spiritul mamei sale“ ¹⁾

Este evident, pentru cine analizează mai deaproape ceeace se petrece în această ședință de spiritism, că originea comunicărilor acestora — atât de impresionante și misterioase în aparență — nu este în inteligența unui spirit dezincarnat. Răspunsurile sunt date, prin mișcările imprimate mesei inconștient, de însuși cel ce se adresează spiritului. Dovadă pentru aceasta este, că spiritul nu poate da numele comunei, pe care nici Reymond nici fratele lui nu-l cunoscuse niciodată și pe care spiritul — presupus atotă-știutor — n'ar fi trebuit să-l ignoreze. Obiecția că spiritul comunică lucruri, pe care Reymond însuși nu le știe, nu e întemeiată. Este dovedit științificește azi, că inconștientul nostru păstrează înregistrate o mulțime de imagini și idei, cari nu ajung decât excepțional să treacă pragul și să intre în lumina conștiinței noastre. Dacă Reymond nu-și amintește *în acel moment* numele mamei sale, nu însemnează că acest nume, păstrat în inconștientul lui, nu se poată comunica prin mișcări tot de natură inconștientă ale mușchilor, cari mișcă masa.

Toate aceste fapte, este probabil, aparțin domeniului Psihologiei și nu poate fi vorba de o interpretare spiritistă a lor.

Ce ne facem însă cu acele fenomene excepționale, pe care le găsim la unii mediumi și pe cari Psihologia omului normal nu le poate lămurii?

G. Danville e categoric în această privință: *ele nu există; ele sunt rezultatul fraudei mediumilor.*

Dovezile aduse în sprijinul acestei afirmațiuni sunt următoarele:

1. Origina spiritismului pornește dela o fraudă copilărească. Casa în care surorile Fox s'au pus întâia oară, cum am vazut, în contact cu

¹ Cf. G. Danville *La mystère psychique*, Paris, Alcan, 1930. pag. 52.

spiritele, fusese locuită înainte de un oarecare Weekman. Acesta o părăsise de teama unor sgomote, puse de el pe socoteala duhurilor rele, produse însă în realitate de un ștrengar din orașelul Hydesville, care „îndată ce se întuneca, se distra înarmat cu un glonț de plumb legat de o sfoară lungă, terorizând pe locatarul fricos și râdea de spaima lui în tovărășia câtorva altor poznași, atunci când Weekman, apărând pe prag, nu vedea pe nimeni și nu distingea nicio formă omenească în întuneric“ ¹).

2. Surorile Fox însăși au fost niște înșelătoare, cari au exploatat faima urâtă a casei, în care se stabiliseră și au aranjat în mod isteț convorbirile cu închipuitul spirit. „Cea mai tânără din cele două surori Fox juca rolul spiritului, care mișca mobilele în etajul superior și răspundea astfel cu siguranță întrebărilor mamei, care voia să afle vârsta copiilor săi. Ea mărturisise aceasta ulterior, în 1888“ ²).

3. O dovadă serioasă de fraudele, la cari se dedau unii mediumi, față de spiritiștii creduli, este curiosul proces spiritist din Paris, în anul 1875. „Succesorul lui Allan Kardec la direcția organului spiritiștilor *Revue spirite*, Leymarie, se asociase cu un medium american, Firmann și cu fotograful Buquet, cari evocau spiritele celor morți și vindeau reproducerea lor fotografică rudelor acestor morți, cu prețul de 20 franci.

Inculpații mărturisiră, că în realitate aparițiile se compuneau din manechine drapate cu o stofă largă (flottante) și în partea superioară a căroră se puneă un cap, din colecțiuni cu îngrijire clasate, după indicațiile sustrase clienților de casierită, în timpul cât așteptau în anticameră.

Cu toată dovedirea, limpede ca lumina zilei a înșelăciunei, făcută de înșiși acuzați, anumiți spiritiști, chemați ca martori, păstrară o încredere, care ne permite să înțelegem cum meseria de medium rămâne încă lucrativă în zilele noastre“ ³).

Chiar în cercetări fără caracter spiritist, unde omul de știință obiectiv urmărește cu mintea rece, neinfluențat de niciun sentiment și fără nicio idee preconcepută, anumite fenomene — chiar acolo, fraudă se poate strecura, dacă e vorba de deslegarea enigmelor sufletului omenesc. Gaston Danville citează, în privința aceasta, ce i s'a întâmplat lui Babinski, când a vrut, prin cercetări minuțios înjghebate, să verifice dacă există magnetism animal.

Experiențele se aranjau în felul următor : „Se adormia un subiect

¹ G. Danville Op. cit. pag. 48.

² Idem Op. cit. pag. 49.

³ Idem Op. cit. pag. 53 - 54.

I se dădea apoi o sugestie, fie fizică (contractură musculară), fie mintală (viziunea unui câine negru). Apoi se așeza un paravan, așa încât el să rămână izolat. Într-o altă sală, la un etaj diferit, un al doilea subiect era adormit de alt operator (hipnotizor). Astfel sugestia rămânea necunoscută de persoanele care înconjurau pe al doilea subiect. Acesta era adus, îndatăce sugestia fusese impusă, și era așezat jos, spate în spate cu primul, de cealaltă parte a paravanului. Cu ajutorul unui magnet mare, în formă de potcoavă, așezat la început aproape de primul subiect, și care se așeza în acest moment alături de al doilea, se obținea destul de repede *trasfertul*¹⁾ sugestiei²⁾.

Lungi și pline de răbdare cercetări a întrepins în această direcție Babinski, care socotea că va vindeca unele boli prin „*trasfertul cu ajutorul magnetului*“. În toate aceste cercetări, firește, cei doi subiecți fiind presupuși adormiți, Babinski puneă tot temelul pe ceea ce spuneau ei, nebănuind cătuși de puțin buna lor credință. Iată însă, că într-o zi un asistent al său descoperă fraudă. Între cei doi subiecți exista un întreg limbaj convențional „compus din oftături, izbituri, răcâituri, cu tocul pe podea“ prin cari ei se înțelegeau și-și comunicau gândurile, fără să fie observați de experimențatori³⁾.

4. Toate fenomenele metapsihice sunt deci, după Gaston Danville, înșelăciuni conștiente sau inconștiente, demascate sau nedemascate. Dovada cea mai evidentă, că, chiar acolo unde fraudă n'a putut fi descoperită, nu este totuși la mijloc ceva corect, o găsește autorul nostru în faptul că mediumii nu primesc decât în aparență controlul, ei impunând condițiunile acestui control : să se găsească draperii în dosul lor, să fie întuneric mai pronunțat sau mai puțin pronunțat în cameră, ș. a. m. d.

În anul 1908 Gustave Le Bon a oferit un premiu de 500 de franci, mărit apoi la 2000 de principele Roland Bonaparte și Dariex, mediumului care s'ar fi oferit să transporte fără contact (telekinezie) un obiect de pe o masă pe alta, așezată la o mică distanță departe de ea. Condițiunile principale : să se opereze cu lumina deplină și să se permită cinematografierea scenei. Nimeni neprezentându-se, premiul nu s'a disputat⁴⁾.

¹ Aceasta însemnează că ideea sugestionată primului subiect trecea în mintea celui de al doilea subiect și că Babinski nu socotea aceasta ca un fenomen telepatic, ci o trecere a unei idei dintr-o minte în alta, prin intermediul material al magnetului.

² G. Danville Op. cit. pag. 84.

³ Idem Op. cit. pag. 84.

⁴ Idem Op. cit. pag. 66.

5. Un ultim argument împotriva existenței spiritelor (să observăm că nu e vorba aici de fenomenele metapsihice, a căror existență poate fi independentă de aceea a spiritelor) o găsește Danville în faptul, că niciunul din spiritiștii convinși nu a confirmat prin fapte concludente existența lui ca spirit după moarte. „Problema supraviețuirii (sufletului) era aceea care pasiona pe Fr. Myers. El credea în aceasta și o spera. El propusese amicilor săi dela *Society for psychical research* să scrie în plic pecetluit, înainte de a muri, un fapt cunoscut numai de ei singuri. Plicul nu trebuia să fie deschis decât după ce un medium, care se pretindea în comunicare cu spiritul mortului, ar fi crezut că citește conținutul scrisorii. Or, rezultatul acestei experiențe a fost nul, dupăcum a arătat Sir Oliver Lodge. Nulă deasemenea (a fost) pretinsa promisiune a lui R. Hodgson de a reveni“¹).

Dacă fraudele mediumilor sunt posibile, în condițiuni de aparentă obiectivitate științifică perfectă, aceasta se datorește și condițiunilor speciale în cari ședințele au loc :

1) Asistenții nu iau destule precauțiuni de control științific. A ține mâinile și picioarele mediumului, cu credința că astfel se înlătură orice posibilitate de fraudă, nu însemnează a avea un control adevărat științific. Dece nu se ia, de ex. o „probă“ de ectoplasmă spre a se analiza apoi și a se vedea ce este ea și ce compoziție chimică are ? Dacă s’ar proceda așa, zice Danville, s’ar constata desigur între altele, că așa zisele fire fluidice, care se produc în cazurile de telekinezie, nu sunt decât banale fire de păr. În susținerea părerii lui Danville vine și rezultatul anchetei făcute asupra mediumului Eva C. cea studiată de d-na Juliette A. Bisson. Constituindu-se o comisie universitară, alcătuită din Lapique, G. Dumas, H. Piéron și H. Laugier, care să studieze manifestările ectoplasmice ale Evei, s’a constatat, că sub controlul lor nu s’a putut produce nimic. Raportul comisiei conchide : „Ca concluzie să ne fie permis a aduce omagii bunei credințe a D-nei Bisson. Totuși, contra așteptării sale, în ceiace privește existența unei „ectoplasme“, care ar fi neexplicată cu ajutorul datelor actuale ale fiziologiei, experiențele noastre au ajuns la rezultate, cari nu pot fi considerate decât complet negative“²).

2) Cei ce se conving ușor de existența fenomenelor spiritiste sau metapsihice n’au de multeori noțiuni elementare de știință, așa că pot fi, prin proceduri grosolane, păcăliți de aceia, cari vor într’adevăr să-i pă-

¹ G. Danville, Op. cit. pag. 87.

² Juliette Alexandre-Bisson, Le médiumnisme et la Sorbonne Paris, Alcan 1933 p. 78.

călească. Citează astfel Danville o experiență a fraților Isola. „Prezentând publicului o greutate de fontă ordinară de câteva kilograme, unul din artiști o depuse în mijlocul sălii, unde fiecare (din spectatori) o putea ridica după plac. Apoi, după câteva „passe“ elegant operate, el afirmă că puterea lui de voință fixa greutatea de parchet. De fapt, ea se prindea de aceasta așa de tare, încât nimeni nu reuși să o smulgă“¹).

Dramaturgul Victorien Sardou și alții ca el, oameni fără nicio pregătire științifică, exclamară firește că e o minune, fără să bănuiască că se găsea ascuns sub parchet un electro-magnet și că passele elegante ascundeau semnalul, grație căruia un operator nevăzut dădea drumul curentului electric, care atrăgea apoi greutatea și o fixa de parchet. În foarte multe cazuri de convertire la spiritism, intervine o fraudă similară, de care convertitul naiv nu-și dă seamă²).

3) Aproape totdeauna intervine apoi în admiterea existenței acestor fenomene „*distracția involuntară a operatorului*“.

Experiențele, cari se fac cu mediumii, cer un control riguros și deci

¹ G. Danville, Op' cit. pag. 99.

² Dacă mi-ar fi permise amintirile personale, ași confirma aceasta prin povestirea unor întâmplări, la cari am participat cam prin 1911—1912. Eram atunci, profesor la Liceul Matei Basarab și conduceam împreună cu răposatul Th. Speranția o societate a elevilor din ultimele clase. Th. Speranția era spiritist și, probabil grație influenței lui, elevii dela secția modernă începuseră să se intereseze de aceste chestiuni. Într'una din ședințe un „*modernist*“ ține o conferință, în care se declară partizan al acestei doctrine, expunându-i principiile și dovezile cu multă pricepere, dar mai ales cu mult avânt juvenil. Un „*realist*“ a combătut într'o ședință următoare spiritismul cu argumente destul de serioase. Și atunci într'un șir de ședințe, s'a produs o luptă pasionată între moderiști-partizani ai spiritismului și realiști-adversarii lui neîmpăcați, luptă care a fost gata la un moment dat să degenezeze într'una corporală. Mă ocupasem și eu puțin de spiritism, după ce citisem lucrarea lui Flammarion *L'inconnu et les problèmes psychiques*.

Am propus deci elevilor noștri, cari afirmau că în ședințele lor se petrec fenomene cu adevărat remarcabile, să-mi permită a asista și eu la acele ședințe. Participau acolo elevi, dintre cari unii au azi nume frumoase în publicistică, Unul se pare că juca rolul de medium. Să nuse obiecteze că puteau să fie niște copilării cari nu merită atenție. Nu, căci răposatul Dr. Istrati îi chemase pe unii din acești tineri la el — după cât mi s'a afirmat — și a fost, se pare, chiar convins de autenticitatea fenomenelor produse.

Mi-am putut da seama atunci, cum un om neprevenit poate fi victima unor farse grosolane. Ceeace se petrecea în aceste ședințe părea o confirmare a spiritismului pentru toți câți asistau Unul din participanți, cu o imaginație într'adevăr fertilă, izbutise să producă prin fraudă rapuri, aparițiuni luminoase, materializări și altele. Firește că nu lipseau nici palmele, pe cari le primeau cu toată convingerea și resemnarea anumiți participanți mai novici și de care eu am fost, trebuie s'o mărturisesc cu satisfacție, scutit de către spirite.

o atenție încordată din partea celui ce vrea să-și dea seama de adevăr. În fapt, noi nu putem fi continuu atenți asupra unui fenomen, care nu prezintă variațiuni. De exemplu un contact prelungit al mâinilor — dacă vrem să-l controlăm cu atenția încordată — ne duce în mod fatal la scăderea impresiei, care se întuneacă încet încet până dispare, fiindcă atenția se depărtează de această impresiune monotonă, îndreptându-se spre altceva. În scurt atenția încordată provoacă *oboseală* și deci *distracție*. Se întâmplă atunci, că un medium priceput, cum era Eusapia Palladino, poate să-și sustragă mâinile din acelea ale controlorilor și să-i facă pe aceștia să-și țină reciproc mâinile, fără a-și da seama de aceasta. Tot în legătură cu atenția se petrece și altceva. Cu cât suntem mai atenți într-o direcție, cu atât suntem mai puțin impresionați de ceea ce se petrece în altă direcție. Prestidigitatorii și mediumii cunosc din practică acest adevăr psihologic și-l folosesc în toate scamatoriile sau fraudele lor. Spectatorului i se imobilizează atenția asupra unui fapt, tocmai ca să nu observe mișcarea frauduloasă, pe care apoi nu o înțelege. Gaston Danville descrie în amănunțime așa zisele „*trucuri*” întrebuițate, dar nu izbutește, după părerea noastră, să dovedească că într'adevăr toate fenomenele metapsihice se bazează pe întrebuițarea acestor proceduri. Socotim deci inutil să intrăm într'o expunere mai amănunțită.

Nu putem însă să nu relevăm încă două cauze, pe care el le găsește că intervin în falsificarea interpretării ce dăm fenomenelor.

4) Este întâi influența pasiunii, care denaturează viziunea exactă a faptelor. Despre aceasta am mai vorbit în decursul acestei lucrări: am arătat că în special spiritiștii falsifică, fără rea intenție desigur, dar din-

Fenomenele se petreceau în întinericul cel mai deplin, toți stând cu mâinile împreunate pe masă. Bănuiala mea că, cu complicitatea vecinilor, unul din ei ieșea din cerc, a devenit siguranță când, după ce pe fruntea mea am simțit contactul unei mâini reci, umede, zise ectoplasmice, am constatat la reaprinderea luminii, că, printre mâinile tuturor participanților, una singură se prezenta cu aceleași însușiri. Din pricina măsurilor de control, pe cari le-am luat, unele fenomene, produse în alte ședințe, nu s'au putut produce acum. Așa s'a întâmplat cu urma ce spiritul trebuia să lase într'o farfurie cu ipsos moale precum și cu aducerea prin ușa închisă a unei cărți din altă cameră.

Farse de copii! va zice cititorul. Firește că farse. Am povestit aceasta spre a arăta, pe deoparte, cum cineva poate fi înșelat, așa cum au fost înșelați toți câți participau și cum au fost înșelați chiar oameni maturi; iar, pe dealtă parte, spre a confirma, că în ședințele acestea ești oarecum înclinat la credulitate naivă — am constatat-o aceasta în strângerea de inimă, pe care o aveam și eu, deși eram hotărât să descoper fraudă, care eram convins că e la baza acestor manifestări

potrivă cu cea mai deplină bunăcredință, datele experienței și le interpretează potrivit concepțiilor și dorințelor lor.

5) În sfârșit se petrec și sugestii colective de felul acelor provocate de fakiri, despre care am mai vorbit ¹⁾.

Să ne oprim însă și să vedem ce valoare au aceste afirmații. Nu se poate contesta că multe din cele ce susține autorul mai sus pomenit, sunt adevărate. Acestea, dupăcum vom vedea, le cunosc în întregime cercetătorii, cari nu contestă existența fenomenelor metapsihice și, firește, toate eforturile lor tind, când experimentează—orice ar zice Danville—să înlăture cea mai mică posibilitate de eroare sau de fraudă. Dacă au izbutit sau nu, este o problemă asupra căreia nu se poate pronunța cineva atât de categoric, cum face Danville.

S'a văzut doar, că d-na Curie și Branly, așa de circumspecți în afirmațiile lor, nu contestă că au văzut producându-se fenomene metapsihice. Acești oameni de știință știu firește, că omul e supus iluziei și se tem să nu fi avut și ei astfel de iluzii. În mod prudent ei deci nu tăgăduiesc existența fenomenelor, a tuturor fenomenelor, așa cum face Danville, ci cer numai probe mai multe și așteaptă ca o metodă, asemănătoare cu aceea aplicată celorlalte fenomene ale naturii, să se poată aplica și acestor fenomene.

Să trecem acum și să facem o revedere scurtă a argumentelor ce se aduc în favoarea existenței fenomenelor metapsihice.

Cei ce au studiat fenomenele acestea, în afară de spiritiști, se pot împărți în două categorii bine distincte: 1) oamenii de știință, cari se ocupă de toate *fenomenele reale*, încorporate în doctrina spiritistă, dar cari le cercetează după cerințele riguroase ale științei reci și precise—sau cel puțin câtă să se apropie de aceste cerințe în măsura, în care caracterele speciale ale fenomenelor le-o permit.

¹ Răspunzând lui A. Moll în privința obiecțiunilor făcute de acesta asupra autenticității fenomenelor metapsihice, Richet spune că în toate cercetările sale el a fost *bănuitor* și nu a luat drept bun orice i s'a înfățișat, fără o cercetare serioasă. El însă combate pe aceia, cari se îndoiesc de toate anticipat și fără temei, citând următorul caz interesant: „Prezentasem Congresului de psihologie din 1900 la Paris, un copil de trei ani și trei luni, Pepito Arriola, un mic spaniol, care, cu toată vârsta lui tânără, cânta admirabil la piano, aproape tot așa de bine ca un artist consumat. De trei ori acasă la mine și de două ori în sala congresului, în prezența a o sută cincizeci de persoane, în deplină lumină bine înțeles, și departe de mama sa care vorbea cu noi, el cânta la piano, uneori improvizând, alteori din memorie. El a înmărmurit auditoriul prin extraordinara lui precocitate artistică. Ei bine, d-l Scripture a îndrăznit să spună că noi eram toți victimele unei iluzii, și că d-na Arriola, mama sa cânta în locul său. Incredulitatea d-lui Moll este de aceeași calitate ca aceea a d-nului Scripture“. (Notre sixième sens, pag. 209—210).

Aceștia socotesc, cum am văzut, că a sosit timpul să se creeze o știință nouă, care să se ocupe de această nouă categorie de fenomene, denumite de aici încolo metapsihice. Ca cercetător din această categorie poate fi citat Richet. 2) O a doua categorie este aceea a oamenilor de știință, cari, deși au pornit la lucru cu pretenții de cercetare absolut obiectivă, nu s'au putut menține în terenul neutru al cercetării pur științifice, ci s'au convertit la spiritism. Ei, în deosebire de spiritiști, se silesc să aplice în cercetarea fenomenelor regulele științei; se întrevade însă în tot felul lor de a prezenta problema, tendința uneori nemărturisită, alteori mărturisită, de a dovedi existența spiritelor. Mărturiile acestor oameni de știință pot, firește, să fie bănuite de parțialitate și deci să nu fie luate în considerare de cei ce neagă existența fenomenelor metapsihice. Putem cita ca exemplu din această categorie pe Sir Oliver Lodge. În cele ce urmează, vom arăta cum partizanii fenomenelor metapsihice¹⁾ combat părerile tuturor acelor, cari, cași Danville, neagă în mod absolut existența unor astfel de fenomene.

S'a zis că fenomenele metapsihice nu sunt reale și că ele sunt un simplu produs al fraudei. Formulată așa, părerea este cu totul greșită după părerea partizanilor Metapsihice.

Este neîndoios²⁾ că fraude se produc destule în câmpul acesta, în care credulitatea vulgului sau a celor insuficient pregătiți din punct de vedere al metodei, poate fi cu ușurință exploatată. Spiritiștii în special au încurajat ei singuri și au fost deci victime naive ale unor anumiți medii venali. Și era firesc să fie așa, dacă ținem seamă de psihologia spiritiștilor, care întotdeauna pornesc la cercetarea realității cu ideea preconcepută, că trebuie să se dovedească continuarea vieții spiritului după moarte. Nu e atunci de mirare că, chiar când fraudă e dovedită, acești oameni nu vor s'o vadă, ca să nu-și slăbiască credința.

Ceeace spune Danville cu privire la spiritism, ar putea fi în întregime adevărat, fărăca aceasta să însemneze, că s'a dovedit neexistența fenomenelor metapsihice. Poate fi adevărat că la origina spiritismului se găsește o fraudă a ștrengarului care teroriza pe naivul Weekman și după aceea fraudă surorilor Fox, cari plecând din casă, în care se puseseră sub formă de joacă în legătură cu spiritele, au luat cu ele aceste spirite, dupăcum își luaseră și toate lucrurile cari constituiau

¹ Nu e nevoie cred să arătăm că admiterea acestei denumiri de metapsihic înseamnă înlăturarea pentru moment a explicării spiritiste și încercarea de a găsi o explicare științifică pentru aceste fenomene.

² Fiindcă argumentele aduse în susținerea acestei teze sunt cam aceleași la toți, ne vom servi aici mai ales de acelea aduse de Ch. Richet și de Maxwell.

zestrea casei lor. Poate fi adevărat procesul privitor la fraudele cu fotografii de spirite, în care au figurat fruntași ai mișcării spiritiste. Ceva mai mult, poate fi adevărat chiar, că oameni de valoarea unui Babinski Crookes sau a lui Richet au fost într'un moment dat înșelați de anumiți medii — artiști consumați ai fraudei. Aceasta nu infirmă întru nimic existența fenomenelor metapsihice.

Dece? Fiindcă mai întâi fraudele au ajuns să fie cunoscute prin studiile amănunțite, ce s'au făcut asupra mediilor și, în general, când se fac experiențe, se ține seamă de toate aceste constatări, cătându-se să se realizeze cât mai mult condițiunile unei observări lipsite de vițiu.

Am văzut de pildă în câte feluri se puteau imita, după părerea lui Maxwell, *rapurile*. Am văzut însă, în același timp, că existau mijloace precise pentru a distinge fenomenele produse în mod fraudulos, de cele autentice și că existau *rapuri autentice*.

Aceleași lucruri se pot spune și despre telekinezie. S'a afirmat că e fraudă în toate cazurile, în care acest fenomen se produce, deși această afirmație nu este dovedită cu date precise. Așa de pildă, Gaston Danville, bazat pe observațiunile lui Sollier (care a participat la unele ședințe ale Eusapiei Palladino) afirmă că se producea telekinezia prin următoarea fraudă: „Ea (Eusapia) agită *mâna dreaptă* la oarecare distanță de una din perdele (căci în realitate această perdea¹) se compune din două perdele, cari atârnă una alături de cealaltă, ca acelea ale unei ferestre) sub care a strecurat *umărul stâng*, lăsând totuși o parte a antebrațului stâng vizibilă și mâna din aceeași parte ținută de controlor. Ea face atunci cu *mâna dreaptă* gestul de a atrage perdeaua, chiemând: „Viene... viene!“ Ea se adresează spiritului său familiar John. În acelaș timp, cu *umărul stâng* ea imprimă o mișcare perdelei, care pare astfel că vine la chiemarea sa și bineînțeles „rezistă când o respingi cașicum cineva ar fi în afara ei“, astfel cum observase Gustave Le Bon, fără să descopere cauza.

Atențiunea spectatorilor este deci, prin gesturile și prin apelurile mediumului, concentrată *asupra mânei drepte*, care se mișcă înainte și înapoi în mod nevinovat, *și asupra oscilațiunilor* în aparență *corespondente ale perdelei*, cari ascund mișcările corespunzătoare ale *umărului stâng*²).

Dacă în unele cazuri, lucrul s'ar putea întâmpla așa cum pretinde Sollier, că s'a întâmplat cu mișcarea perdelei de către Eusapia Palladino,

¹ Este vorba de perdeaua, care în ședințele cu medii trebuie să fie instalată înapoia acestor medii.

² G. Danville Op. cit. pag. 111.

apoi fraudă este prea grosolană pentruca dintre toți asistenții să n'o fi observat nimeni. Și apoi admitând chiar că, în cazul acesta anumit, lucrurile s'au petrecut exact așa, cum sunt descrise mai sus, nu însemnează că în toate cazurile se petrec la fel.

Explicația aceasta nu poate fi valabilă pentru cazurile de telekinezie, unde acest mijloc de fraudă nu se poate întrebuița.

Din darea de seamă a unei ședințe cu Eusapia Palladino, la care a participat și profesorul Lipps se vede, cum acesta a încercat să explice printr'o fraudă a mediumului mișcarea unei tamburine așezate jos pe covor, în afară de cerc și adusă pe genunchii lui fără contact. Cităm : „Profesorul Lipps pretinde că Eusapia lasă totdeauna să i se controleze membrele, de cari n'are nevoie pentru experiență. Când lasă să i se controleze genunchii, ea lucrează cu vârful picioarelor ; când lasă să i se controleze vârful picioarelor, ea lucrează cu mâinile ; când și unele și altele sunt controlate, cu gura... Din contra, chiar în această ședință, trei fapte rămân pentru Lipps neexplicabile :

- 1) O levitație completă a mesei, sub un control perfect.
- 2) Umflarea perdelei așezate în dosul mediumului, fărăca nici un contact să fi existat între perdea și medium.
- 3) Câteva fenomene de contact simțite de mine însumi, atunci când Lipps era în picioare în dosul mediumului și când cele două mâini erau ținute de cei doi profesori și vizibile“¹⁾.

Maxwell recunoaște că există diferite posibilități de înșelăciune în experiențele de telekinezie. El arată de pildă, că atunci când nu e lumină suficientă și când mâinile tuturor participanților sunt imobilizate deasupra mesei, suprimându-se astfel orice control, fraudatorul poate strecura piciorul său foarte ușor sub masă și o poate ridica cu vârful ghetei deasupra pământului, mai ales când masa se leagănă într'o parte și într'alta. Nu mai vorbim de întrebuițarea unor cârlige prinse de încheietura mâinii sau de brățări special construite, grație cărora se poate ajunge la același rezultat. Astfel de fraude sunt însă prea simple, prea grosolane și ușor se pot demasca. Ar fi inutil să înșirăm și alte mijloace de înșelăciune, care ne-ar ocupa prea mult spațiu, fără însă să fie de mare folos într'o lucrare de simplă orientare generală ca aceasta. E destul să știm, că aceste mijloace de înșelare a bunei credințe a experimenterilor de către unii medii interesați, sunt cunoscute și că pot fi înlăturate cu ușurință. Deaceia cere Maxwell stăruitor, ca experiențele să se facă cu lumină deplină, spre a se realiza controlul cel mai

¹ Schenk-Notzing Op. cit. pag. 83.

riguros. „În condițiunile acestea pe care le-am realizat, zice el, cu Eusapia, levitația mesei era un fenomen clar. Mă întreb cum explică în cazurile de levitație, fraudele, care-i sunt atribuite, experimentatorii din Cambridge cari au fost așa de aspri față de acest medium (Eusapia)“ ¹).

Cum spune acest autor, în altă parte, „este foarte greu unui medium profesionist să „trucheze“ fenomenele telekinetice în plină lumină; ar trebui să fie cineva prea rău observator, pentru a se lăsa înșelat. Cea mai mică legătură între medium și obiectul în mișcare este ușor perceptibilă și este foarte ușor să te asiguri, că nu există niciuna“ ²).

Charles Richet spune, că toate probele negative ce s'ar putea cită nu valorează nimic în fața numai a câtorva pozitive — cât de puține — bine dovedite. Au putut face fraude toți mediumii de pe fața pământului. Este neîndoios însă că un Home sau o Eusapia Palladino, cel puțin aceștia, au produs fenomene de telekinezie: aceasta e suficient pentruca orice îndoială să fie risipită. „Noi posedăm, zice el, grație acestor doi mediumi admirabili, un așa număr de documente, de probe, de experiențe riguroase, repetate de savanții cei mai diferiți, încât nicio îndoială nu prevalează. Myers, Feilding, Carrington, care se îndoiseră mai întâi de ele, le-au primit apoi după o cercetare atentă. Nu există, în toată fizica și în toată fiziologia un fenomen, care să fi fost supus unui control mai sever“ ³).

Bottazzi profesor de fiziologie la Universitatea din Neapole supune unei cercetări riguroase pe Eusapia, el însuși fiind la început cu totul neîncrăzător în existența manifestărilor ei metapsihice. Și totuși acest om de știință se dă biruit în fața evidenței. El luase precauțiunea de a lega picioarele și mâinile Eusapiei cu frânghii groase, prinse apoi de podea prin inele de fier. Și totuși „mâna fluidică“ a acestui medium excepțional punea în mișcare diferite obiecte ⁴).

Același lucru se poate spune despre fenomenele ectoplasmice. Ele par neîndoioase. Lăsând la o parte condițiunile riguroase, în cari experimentele de acest fel au fost executate — lucru pe care l-am văzut și în cele ce am spus despre telekinezie — nu strică să amintim aici că s'a făcut controlul și de o parte din membrii S. P. R. engleze—cari știm că în general nu admit existența fenomenelor metapsihice obiective (telekinezia și ectoplasmia).

¹ Maxwell Op. cit. pag. 90.

² Idem, Op. cit. pag. 112.

³ Ch. Richet Op. cit. pag. 615.

⁴ Cf. Richet Op. cit. pag. 652.

În condițiuni de lucru, amănunțit stabilite de niște experimentatori cu totul sceptici, Eva, mediumul cercetat a produs fenomene, cari forțază convingerea. Și totuși cercetătorii englezi cred, că s'ar putea să fie și în condițiunile date o fraudă. Aceasta este „*regurgitația*”. Se presupune adică, că mediumul introduce în stomac sau esofag o substanță, pe care apoi o emite provocând iluzia ectoplasmei. Ce substanță poate fi însă — cum pe drept se întreabă Richet — aceea, care să iasă prezentându-se sub forma unui fel de ceață, organizându-se apoi încet și luând înfățișarea unei mâini sau a unei figuri ? ¹⁾ Și apoi ce fel de stomac poate fi acela, care e în stare să producă astfel de fenomene ? Nu se spune nimic. Presupunerea deci este cu totul gratuită. Trebuie cineva să citească, între altele, procesele verbale ale ședințelor lui Schrenk-Notzing cu diferiți mediumi producători de ectoplasmă, pentru a se convinge că, cu măsurile de control luate, orice încercare de fraudă este imposibilă din partea *unui om*. Să deschidem astfel la întâmplare și să vedem ce se spune în darea de seamă a ședinței din 25 Ianuarie 1913 cu Stanislawa P. Înainte de a se începe ședința, Stanislawa, o fată incultă, care nu știe bine să citească și să scrie, deci incapabilă de a cunoaște sau născoci mijloace rafinate de fraudă, este desbrăcată complet, în prezența și sub controlul soției lui Schrenk-Notzing și apoi îmbrăcată cu un tricou, rămânând cu picioarele goale. Tricoul fin și transparent ușurează controlul corpului mediumului și înlătură orice posibilitate de a se introduce vreun obiect în sala de ședință. Se controlează până și nasul și gura. „De altfel, zice Schrenk-Notzing, autorul închizând gura mediumului, îl obligă să-și sufle nasul, succesiv pe fiecare nare. Această măsură regulat luată nu dădu niciodată decât un rezultat negativ. Niciodată intrarea aerului în plămâni nu fu stânjenită ²⁾”.

Lăsând la o parte și alte multe amănunte, se vede chiar numai de aici, că experimentatorii de felul autorului de mai sus nu sunt nici neprevăzători, nici naivi și că precauțiunile luate de ei prezintă toate garanțiile unei constatări cu adevărat obiective. Nu se poate deci, în condițiunile acestea, vorbi de ușurința sau nepriceperea cercetătorilor, așa cum se grăbește să afirme G. Danville.

Se cere însă, ca mediumii producători de fenomene metapsihice să se supună controlului fără nicio rezervă și să repete în orice împrejurare aceste fenomene. Numai în condițiile acestea, se zice, se poate obține

¹⁾ Presupunem cazul când fenomenul se produce, căci comisia universitară mai sus pomenită neagă, cum am văzut, că Eva poate produce fenomene de ectoplasmă.

²⁾ Schrenk-Notzing, Op. cit. pag. 193.

siguranță și se înlătură orice bănuială de fraudă. Obiecția pare întemeiată la prima înfățișare. Așa se întâmplă în toate științele, fie de observație, fie experimentale, când e vorba de cercetat fenomenele naturale. Ca să ne convingem *științificește* că apa e compusă din H^2 și O, repetăm de câteori vrem descompunerea ei în elementele simple, prin electroliză. Și tot așa se întâmplă și cu alte fenomene.

Când e vorba de fenomenele metapsihice însă, se pretinde că ele au loc numai în anumite condițiuni determinate. Ceva mai mult: chiar când se împlinesc de experientatori aceste condițiuni, încă așteptarea poate fi lungă și zadarnică.

Mediumul *Eva* a fost supus, cum am văzut, controlului profesorilor Dumas și Lapicque asistați de Piéron și Laugier. S'a numit acest control, de către presă, „controlul Sorbonei“. Experimentatorii aceștia, calificați drept „nepregătiți pentru aceste studii“ de Richet, n'au constatat la *Eva* nicio manifestare metapsihică. De aici s'a dedus, că nu există niciodată fenomene metapsihice, că ele sunt o simplă născocire a unor oameni cu imaginație fertilă. O astfel de concluzie este însă netemeinică. „În definitiv din aceste zgomotoase experiențe dela Sorbona, o singură concluzie este de reținut, și nicio alta, anume că nu s'a produs nicio manifestare ectoplasmică în decursul a 15 ședințe“¹).

Și apoi cei ce ridică astfel de pretenții, uită un lucru și anume, că nu poți cunoaște natura decât conformându-te condițiilor impuse de ea. *Naturam non vincas, nisi parendo*.

Fenomenele atât de variate, cari formează obiectul diferitelor științe se mlădiază numai într'o anumită măsură voinței omului, atunci când el le studiază; el dimpotrivă, își modifică metoda după natura acestor fenomene. Este elementar doară, că se supun analizei și sintezei chimice corpurile compuse și că această metodă nu se poate aplica, să zicem, în studiul Geometriei, unde singura metodă e derivarea deductivă a adevărilor, unele din altele. Botanica întrebuințează ca metodă de studiu observarea externă și descrierea. Psihologia se folosește de observație internă sau introspecțiune. Metodele de studiu sunt determinate de natura fenomenelor studiate. Niciodată și nicăeri rațiunea nu a făurit metode de cercetare pe cari să le impună fenomenelor, cerând acestor fenomene să-și schimbe natura lor intimă, spre a fi pe placul oamenilor de știință și a metodelor lor. Fenomenele metapsihice sunt fenomene excepționale, ale căror condițiuni de producere nu sunt aproape de loc cunoscute. Deocamdată preocuparea principală este să se stabilească existența lor și, pe cât e posibil, condițiunile de producere.

¹ Richet, *Traité de Metapsychique* pag. 684.

Firește, ar fi de dorit ca aceste fenomene ciudate să fie la îndemâna noastră oricând și să le putem produce după voia noastră, variind în tot felul condițiile lor de producere. O astfel de dorință nu este realizabilă însă în stadiul actual al cercetărilor. Dacă presupunerea, că mediumii și sensitivii excepționali studiați până acum, reprezintă exemplare evaluate omenești, nu este socotită ca absurdă, atunci urmează în mod logic, că manifestările lor *excepționale* au să se producă în condițiuni *excepționale* și că, spre a le cunoaște, trebuie să respectăm aceste condițiuni de producere.

Mai este apoi încă un amănunt, care nu trebuie nesocotit. Mediumii cunoscuți până acum și-au manifestat pentru prima oară însușirile lor și, și le-au dezvoltat apoi în cercuri spiritiste, ale căror idei le-au primit. În chipul acesta, ei au ajuns să atribue fenomenele produse în stare de transă unor anumite personificări, născocite evident de inconștientul lor: *călăuzele*.

În mod firesc, cercetătorii nespirtiști sunt izbiți de felul cum se desfășoară ședințele și simt uneori o repulsiune neînvinsă de a proceda și ei ca spiritiști. Și totuși, cum am mai remarcat, spre a se ajunge la rezultate demne de atenție, trebuie făcută mediumului concesiia de a proceda întocmai ca în ședințele spiritiste, invocând cu convingere și conform ritualului pe călăuză. Este probabil că un medium, ale cărui însușiri nu s'ar descoperi în ședințele spiritiste, care deci nu și-ar face educația sa de medium în cercuri spiritiste, n'ar avea nevoie de tot ceremonialul acesta și s'ar manifesta și fără călăuză și fără invocarea ei. Și totuși anumite condițiuni din ceremonialul actual, probabil, n'ar putea fi înlăturate. Formarea cercului în jurul mesei de ex. pare a fi utilă mediumului, care în chipul acesta *sustrage* — cum susține Crawford — dela asistenți energia auxiliară necesară manifestărilor sale. Întunerecul, pe de altă parte — întunerecul pe socoteala căruia se pun toate posibilitățile de fraudă ale mediumilor, este, se pare, o condiție importantă pentru producerea acestor fenomene. Dece nu s'ar produce însă și în lumină? Cei ce pretind aceasta, spune Richet, comit o absurditate la fel cu a cuiva, care ar pretinde de exemplu ca „developarea” unei plăci fotografice să se facă la lumina soarelui și nu în camera obscură. Se gândește vreun om cuminte să învinuiască de fraudă pe cel ce se conformează condițiunilor impuse de însăși natura fenomenelor, spre a obține fotografii? Și totuși nu e neadmisibil că atunci când studiul va fi mai înaintat, se vor găsi și mediumi cari să producă fenomene metapsihice fără întuneric¹).

¹ Mediumul Home producea dealtfel fenomene metapsihice în plină lumina.

Când e vorba de manifestările metapsihice obiective, în special de ectoplasmă, și G. Danville și alții fac obiecția, destul de serioasă la prima înfățișare, că, fiind vorba de ceva material, ar fi natural să se ia o *probă* din acest produs și să se facă analiza chimică spre a se arăta că nu este la mijloc nicio fraudă. Răspunsul ce se poate da acestei obiecțiuni este următorul: Este vorba, cum s'a văzut în descrierile făcute, de o emisie fluidă cu înfățișeri cu totul nestabile, cari cu greu se pot urmări și cerceta. Incercările făcute de unii experimenatori de a prinde o parte din ectoplasmă au provocat pe deoparte reacțiuni dureroase în corpul mediumului, iar, pe de altă parte, încetarea bruscă a emanațiunii fluide și retragerea ei în corpul mediumului.

După mărturisirea lui Schrenk-Notzing totuși s'a realizat în mod excepțional și această cerință, de care e curios că Danville nici nu pomeneste. Schrenk-Notzing citează întâi pe un experimentator polonez. Lebedczinsky, care în ziua de 20 Februarie 1916 ar fi reușit să „culeagă într'un mic recipient de porțelan sterilizat, un mic fragment din materia teleplastică ¹⁾ înainte ca ea să fi avut timpul de a dispărea în gură ²⁾”. Acest fragment avea un diametru de 10 mm. o grosime de 5 mm. și cântărea 0,101 gr. Părea poros, de un alb gălbui, strălucitor și nu avea miros. El fu împărțit în două părți: una fu examinată de institutul biologic al doctorului Raoul Francé la München, cealaltă în laboratorul bacteriologic al muzeului de agricultură și de industrie din Varșovia. Cum cele două analize, conduse independent una de alta, coincid, e de ajuns să menționăm aici, că ele au dat în total (en gros) aceleași rezultate cași cercetările microscopice făcute asupra resturilor teleplastice culese dela Eva C. și despre cari am vorbit mai sus. După rezultatele acestor două studii, este vorba de o substanță albuminoidă, unită cu un corp gras și cu celule analoage cu cele, cari se găsesc în corpul omenesc.

Deosebit de remarcabil este marele număr de leucocite; expectorațiile de exemplu nu conțin niciodată un număr așa de mare. Această materie amintește mult lichidul limfatic și chilul din corpul omenesc fără a fi totuși identică cu ele ³⁾.

Schrenk Notzing a procedat și el la analiza ectoplasmei. Lăsând la oparte toate amănunțele analizei făcute, dintre care unele par a dovedi că presupusa ectoplasmă nu ar fi decât un fel de expectorație banală,

¹ Teleplasma este același lucru cu ectoplasma.

² Este vorba de mediumul polonez Stanislawa P. care prezintă particularitatea că emite ectoplasma pe gură. Alți medii o emit din diferite alte părți ale corpului. Vezi fig. 13 și 18.

³ Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 129.

este, cred, nimerit să arătăm cum prin această analiză se dovedește totuși — după afirmația lui Schrenk-Notzing — că nu poate fi vorba de așa ceva: „Aceste expectorații formează pe stofa neagră pelicule albicioase și lucitoare, compuse dintr'o totalitate nenumărată de insulițe; acestea își datoresc origina micilor bule de aier amestecate cu expectorațiile. Petele albicioase examinate erau fără luciu și nu erau deloc amestecate cu bule de aier“¹).

O ultimă obiecție a lui Gaston Danville, căreia i se cuvine un răspuns, este aceea că anumite cazuri bine dovedite de telepatie sau luciditate își găsesc explicația într'o simplă coincidență fortuită. Este neîndoios că există coincidențe uimitoare. Printre ele este și aceea citată de Danville: „Eu, zice el, n'am mers decât odată în viața mea la biurul poștei din Tromsø (Norvegia). În acea dimineață, la ora 10.25, am întâlnit acolo un alt francez, care, în același timp cu mine, întinse un concept de telegramă funcționarului. În urmă făcând o cunoștință mai apropiată cu acest compatriot, aflai că, deși adresate la *două persoane cu totul diferite*, cele două telegrame ale noastre aveau în ce privește restul *o subscriere identică*; aceeași țară, același oraș din Franța, aceeași stradă a orașului (de 8000 locuitori), același număr din stradă care are vre'o 50 de numere“²).

Este într'adevăr foarte ciudată — am putea zice uimitoare — această întâmplare. Astfel de coincidențe nu se repetă însă și deaceia nici nu sunt citate decât pentru curiozitate. Mintea omenească nu se poate împiedica totuși să nu intre într'o cercetare mai apropiată a faptelor, îndatăce anumite coincidențe se repetă. Țiuitul urechilor este un fenomen, a cărui explicație se va fi găsinđ poate în anumite modificări brusce și locale ale circulației sângelui. Iată însă, că la o anumită oră îmi țiuie urechile și constat că tocmai atunci o persoană apropiată s'a gândit la mine. Imi zic fără îndoială cași Gaston Danville: Coincidență! După trei zile, la o oră târzie, când sunt preocupat intens cu totul de altceva, îmi țiuie iarăși urechile, întrerupându-mi activitatea.

Constat apoi a doua, zi că aproximativ în același timp, vorbea despre mine o altă persoană apropiată. Acum rămân pe gânduri. Coincidența aceasta repetată mă face să bănuiesc, că ar putea exista un raport cauzal între cele două fenomene. Tot așa ar fi făcut desigur și Danville, dacă, peste puțin timp, ar fi constatat că și el și compatriotul său au mai scris încă o dată, altei persoane; în alt oraș și că ambele adrese semănau și acum, cași în primul caz. O coincidență astfel repe-

¹ Schrenk-Notzing Op. cit. pag. 134 - 135.

² G. Danville Op. cit. pag. 94.

țată nu ar putea lăsa indiferent pe nimeni; din contră ea l-ar determina desigur să-i caute explicația.

Revenind la țuiutul urechilor, firește, nu vrem să susținem aici credința populară, că există o legătură cauzală între cele două feluri de fenomene. Ținem însă să atragem atenția, că o repetare mai deasă a acestor coincidențe ar determina la o cercetare mai apropiată a faptelor pe oricine este puțin curios.

Dacă din această cercetare rezultă că rareori țuiutul urechilor coincide cu faptul, că cineva se gândește la noi, și că în cele mai multe cazuri nu există absolut nicio potrivire între astfel de fenomene — zicem în mod foarte judicios: A fost o simplă întâmplare! Dacă însă la numărătoarea coincidențelor, găsim un coeficient important de cazuri, care ne impune să admitem existența unei legături, vom admite această legătură, chiar dacă, la prima vedere, ea ar fi părut neîntemeiată.

Nu e nevoie, cred, să stăruim asupra faptului că în lucrarea aceasta trebuie să evităm greșala logică denumită: *post hoc, ergo propter hoc*. Este dela sine înțeles, că nu orice fapte cari coincid — oricât de des s'ar întâmpla aceasta — sau cari se succedă regulat, se găsesc în legătură de cauzalitate. Cocoșul lui Rostand care vede soarele răsărind după ce a cântat el, face o judecată cu totul greșită când crede, că răsăritul soarelui este un efect al cântecului său, deși în fapt cocoșii totdeauna cântă înainte de zorii zilei. Rămâne deci ca în mod rațional să se găsească un raport real dela cauză la efect între cele două fenomene — raport care e inexistent în cazul cocoșului fiindcă, și fără cântecul lui, soarele va răsări, așa cum dictează legile astronomice.

Între țuiutul urechilor unei persoane și gândirea altei persoane — ca să revenim asupra exmplului vulgar de mai sus — nu e deci destul să se constate un număr de coincidențe, ci să se întrevadă și puțința ca dela o simplă sequență să se ajungă la o legătură cauzală propriu zisă.

Discuția mai amănunțită a acestei chestiuni ne-ar depărta prea mult de subiectul nostru. De aceea ne oprim aici, amintind că există și anumite reguli de calcul al probabilităților, cari se utilizează cu privire la fenomenele metapsihice, spre a vedea întrucât ele se pot atribui întâmplării (hazardului) sau întrucât poate fi bănuiala de un raport cauzal efectiv. Prin aceste calcule, în a căror expunere nu putem intra aici, se obțin anumite țifre numite țifre probabile, cari ne arată până unde poate fi vorba de coincidențe datorite hazardului și lipsite de legătură cauzală. Din compararea țifrei probabile cu țifra reală a întâmplărilor se poate constata de pildă, că aceste întâmplări sunt mult mai nume-

roase sau mai dese decât numărul obținut ca probabil. Cu cât cazurile vor fi mai numeroase în comparație cu numărul probabil, cu atât mai mult este de bănuț un raport cauzal.

În contra credinței că prin calcul se poate rezolva o astfel de chestiune, s'au ridicat obiecțiuni serioase, cari merită să fie cunoscute.

Filosoful francez H. Bergson, fiind chemat în 1913 să prezideze ședințele Societății engleze de cercetări psihice (Society for psychical Research sau S. P. R.) despre care am vorbit de atâtea ori, a ținut o conferință¹) în care, după ce afirmă, că mai ales semisavanții condamnă în numele științei cercetări de natura celor întreprinse de această societate — adică cercetările privitoare la fenomenele metapsihice — răspunde în mod foarte ingenios aceloră, cari contestă existența acestor fenomene pe temeiul, că ele nu se pot supune controlului și experienței de laborator. „Din faptul că „cercetarea psihică“ (metapsihică N. R.), zice el, nu poate proceda ca Fizica și Chimia, se conchide, că ea e neștiințifică; și cum „fenomenul psihic„ (metapsihic) n'a luat încă forma simplă și abstractă care deschide unui fapt accesul laboratorului, sunt unii, cari l-ar declara bucurios ca ireal“²).

Bergson citează anume cazul unui savant medic, care în fața afirmației că există telepatie, a obiectat: „Tot ce spuneți D-voastră mă interesează mult, dar vă cer să reflectați înainte de a trage o concluzie. Cunosce și eu un fapt extraordinar. Și garantez autenticitatea acestui fapt, căci mi-a fost povestit de o doamnă foarte inteligentă, al cărui cuvânt îmi inspiră o încredere absolută. Bărbatul acestei doamne era ofițer. El fu omorât în decursul unei lupte. Or, în momentul chiar când bărbatul cădea, femeia avu viziunea scenei, viziune precisă, din toate punctele de vedere conformă realității. Veți conchide poate, că fusese aici luciditate, telepatie, etc ? Nu veți uita decât un lucru: anume că s'a întâmplat multor femei să viseze, că bărbatul lor murise sau era pe moarte, atunci când el era sănătos. Se observă cazurile când viziunea corespunde realității, nu se ține seamă de celelalte. Dacă s'ar face o socoteală, s'ar vedea că coincidența este opera hazardului“.

Această argumentare este, după Bergson, falsă. Și este falsă, fiindcă substitue — cum zice el — unui caz concret, precis, o formulă abstractă. Dacă e vorba numai de calculul cazurilor adevărate și false, se poate ca doctorul să aibă dreptate. În cazul citat nu se ține seamă însă de

¹ Conferința este intitulată „Fantomes de vivants“ et „recherche psychique“ și este publicată în volumul : *L'énergie spirituelle*, Paris, Alcan 1929 Treizième édition pag. 65 și urm.

² H. Bergson, Op. cit. pag. 71.

„ceea ce e esențial, tabloul zărit de doamnă și care se constată, că reproduce exact o scenă foarte complicată, depărtată de ea. Vă închipuiți că un pictor, care desenează pe pânză un colț de bătălie și care se lasă în voia fanteziei sale, ar putea fi așa de bine servit de hazard, încât să se constate că el a executat portretul unor soldați reali, real amestecați în acea zi într'o bătălie, în care executau gesturile pe cari li le dă pictorul? Evident nu... Cu alte cuvinte, este matematiceste imposibil ca un tablou ieșit din imaginația pictorului să deseneze, așa cum s'a întâmplat, un incident al bătăliei. Or, doamna care avea viziunea unui colț de bătălie, era în situația acestui pictor: imaginația sa executa un tablou. Dacă tabloul era reproducerea unei scene reale, trebuia neapărat ca ea să fi zărit această scenă, sau să fi fost în raport cu o conștiință, care o zărea. N'am ce să fac cu comparația numărului „cazurilor adevărate“ cu acela al „cazurilor false“; statistica n'are niciun amestec aici; cazul unic care mi se prezintă mi-ajunge, din momentul ce-l iau cu tot ce conține în el.

Deaceea, dacă ar fi fost momentul să discut cu doctorul, i-ași fi spus: „Nu știu dacă povestirea care vi s'a făcut era demnă de încredere; nu știu dacă doamna a avut viziunea exactă a scenei, care se desfășura înaintea ei; dar dacă acest punct mi s'ar demonstra, dacă ași putea numai să fiu sigur, că fizionomia unui soldat necunoscut de ea, prezent la acea scenă, i-a apărut așa cum era în realitate, ei bine atunci, chiar dacă s'ar dovedi că au fost mii de viziuni false și chiar dacă n'ar fi existat niciodată vreo altă halucinație veridică decât aceasta, ași socoti drept riguros și definitiv stabilită realitatea telepatiei sau mai general posibilitatea de a percepe obiecte și evenimente pe cari simțurile noastre, cu toate instrumentele, cari le măresc puterea, sunt incapabile de a le ajunge (atinge)“¹).

Ch. Richet termină marea lui lucrare *Traité de Metapsychique* prin câteva considerațiuni, din care se vede lămurit atitudinea lui față de fenomenele metapsihice și de interpretarea ce li se poate da. Fiindcă socotesc că cea mai rațională atitudine, pe care o poate adopta un om cuminte este aceea pe care a adoptat-o el, o voi expune în câteva cuvinte.

Mai întâi existența fenomenelor metapsihice este, după el, neîndoioasă. Ele sunt dovedite cu atâta rigurozitate științifică, încât cei ce le neagă, fără a fi încercat să se apropie de ele, păcătuiesc împotriva științei însăși, în numele căreia pretind că vorbesc. Există și telepatia și luciditatea și telekinezia și ectoplasma, așa cum s'a văzut la capitolele

¹ H. Bergson Op. cit. pag. 73—74.

respective. Când e vorba de explicarea acestor fenomene, lucrul devine ceva mai greu. Richet a propus un termen, care să cuprindă în sfera lui toate fenomenele metapsihice *subiective*, fie că li se zice telepatie, luciditate, psihometrie, hiperestezie etc. *Criptestezia* este o denumire generică a tuturor fenomenelor, cari desvăluiesc o putere misterioasă a minții omenești de a prinde cunoștinți pe alte căi decât acele obișnuite ale simțurilor. Criptestezia este însă un fapt, ea nu e o explicație a fenomenelor.

Când e vorba de însăși explicație, se pot formula diferite ipoteze, printre care cea cu mai mulți adepți este teoria spiritistă. Cari sunt posibilitățile de temeinicie ale acestei teorii ?

Ceia ce trebuie constatat în primul rând — zice Richet — este faptul general că inteligența este legată de un creier. Constatarea aceasta privește inteligența, așa cum o cunoaștem noi în existența noastră pământească mărginită. Că în alte lumi, sau în alte condițiuni de existență vor fi fiind și inteligențe, cari să funcționeze independent de creier este posibil. Astfel de inteligențe nu pot fi însă omenești. Dece? Fiindcă *memoria* este o funcțiune esențială a inteligenței omenești, iar existența memoriei conform cercetărilor întreprinse până în prezent, este în special legată, strâns legată, de existența creierului. Când spiritiștii pretind că spiritul își continuă existența după despărțirea de corp, ei nu răspund și întrebării: Cum poate avea memorie sufletul acesta nelegat de un sistem nervos ?

Și problema aceasta e esențială, fiindcă o prelungire a existenței, fără păstrarea amintirilor, deci a memoriei nu are nicio valoare. Ce importantă prezintă pentru cineva faptul, că spiritul lui trăiește o viață nouă după moarte, dacă acest spirit nu-și amintește de viața lui anterioară ? Și apoi se pune și o altă întrebare firească: Sub ce formă își continuă spiritul existența ? Este oare spiritul juvenil, arzător, plin de entuziasm al omului de 20 ani, sau spiritul plin de prejudecăți, neîncrezător, lipsit de orice avânt al bătrânului ce se apropie de sfârșit ? Și încă o întrebare — căci mintea noastră nu se poate opri de a-și pune și astfel de întrebări: Dacă spiritul omului supraviețuiește, dece nu supraviețuiesc și spiritele animalelor — atât de „umane“ unele din ele și atât de legate de sufletul nostru ? Toate aceste nelămuriri arată, că felul cum rezolvă spiritiștii problema este simplu numai în aparență și că în realitate cuprinde o mulțime de puncte confuze, neliniștitoare, peste cari nu se poate trece, cu ușurință.

Temeiurile de ordin experimental, pe care se sprijină spiritismul, sunt destul de șubrede. Faptul, că în ședințele spiritiste apar anumite

aşa zise spirite, cari comunică cu cei prezenți, așa cum s'a văzut în capitolele anterioare, nu dovedește de cele mai multe ori nimic cu privire la existența lor. Mai întâi aceste spirite sunt de obicei vulgare, grosolane, ignorante. „Personalitățile morților se țin de pozne ridicole, găsesc plăcere în jocuri de cuvinte copilărești¹⁾, procedează prin împreunări de sonorități, vecine cu calambururile. Nu știu cine spunea: *„Dacă supraviețuirea trebuie să consiste în a avea inteligența unui dezincarnat, prefer să nu supraviețuiesc“*... Dezincarnații (spiritele) au uitat lucrurile esențiale pentru a se preocupa de mărunțișuri, cari în timpul vieții nu i-ar fi ocupat niciun minut. Să se întoarcă cineva pe pământ pentru a se interesa de un buton de manșetă — nu e ceva demn de milă, e neverosimil. Iată un puternic argument contra doctrinei spiritiste“²⁾).

Pierre Janet spune și el: „Cum n'au observat oare cititorii acestor mesagii că astfel de elucubrațiuni, deși prezintă unele combinațiuni inteligente, sunt în fond grozav de prostești și că nu e nevoie, ca cineva să fi sondat misterele de dincolo de mormânt spre a scrii astfel de baliverne. Corneille, când vorbește prin mâna mediumilor, nu face decât versuri de mirliton și Bossuet semnează niște discursuri pe cari n'ar vrea să le pronunțe un preot de sat. Wundt, după ce a asistat la o ședință de spiritism, se plânge tare de degenerescența care a atins, după moartea lor, spiritele celor mai mari personaje, căci ele nu spun decât vorbe de nebuni sau de tâmpiți“³⁾).

Un alt argument serios împotriva existenței spiritelor — argument care de fapt, nu e decât cel de mai sus sub o altă înfățișare, e și acesta: spiritele se prezintă înconjurată de un fel de mister, sub care de fapt se ascunde ignoranța lor; ele răspund totdeauna prin banalități, când nu răspund alături de întrebarea pusă, sau nu recurg la reticențe fără rost. Deaceia, cum afirmă fără înconjur Richet, nu ne-a fost revelat de personalitățile morților nimic, care să nu fi fost dinainte cunoscut de cei mai mulți oameni... Niciodată spiritele n'au putut proba, că știu mai

¹ În lucrarea d-lui Al. N. Ștefănescu — *Adevărul și științele secrete*, se găsesc, în facsimile (pag. 80) ca venind din partea spiritului lui Caragiale, vorbe de acestea:

„Plecăciune neică!“ sau versuri ca acestea:

Bateți apa 'n puiă,

Căci pânăla ziuă

Bateți tot mereu,

Am să mai viu eu!

Cum și-ar fi bătut joc Caragiale viu, de versurile „spiritului lui Caragiale!“.

² Richet, *Métapsychique* pag. 801.

³ Janet—*L'automatisme psychologique* pag. 396.

mult decât oamenii de rând asupra vreunei chestiuni. Nicio descoperire neașteptată n'a fost indicată ; nicio revelațiune n'a fost făcută..."¹⁾.

Dealfel cercetările științifice întreprinse asupra mediumilor dovedesc, că spiritele cari se manifestă, sub formă de *călăuze*, nu sunt decât creațiuni ale activității inconștientului mediumilor înșiși.

Chiar dacă ne referim la mediumii mai puternici, a căror activitate metapsihică ne uimește, constatăm că sunt la ei într'adevăr călăuze, cari corespund unor personaje cari au existat, dar sunt și cazuri când nu le corespunde nimic real. Phinuit a fost una din călăuzele d-nei Piper. El pretindea că este spiritul unui medic francez, care a murit la Metz. Toate cercetările făcute spre a se constata, dacă acest medic a existat, au fost infructuoase. Phinuit n'a existat. Și totuși acest spirit, care nu e decât produsul minții d-nei Piper, a dat dovezi de o luciditate extraordinară. Același lucru s'a întâmplat și cu altă călăuză a d-nei Piper — Georges Pelham, pretins spirit al unui personaj real, mort. Dacă Phinuit și Georges Pelham au însușiri similare, faptul se datorește împrejurării, că d-na Piper însăși are aceste însușiri. Dar luciditatea d-nei Piper se poate înțelege și dacă renunțăm la teoria spiritistă²⁾.

Concepția spiritistă o găsește Richet de altfel inferioară realității însăși. Motivul acesta mai mult de natură morală și estetică este astfel formulat: „Dacă eu refuz să admit ipoteza spiritistă, n'o fac numai pentru că nu e deloc demonstrată, sau pentru că este în dezacord flagrant cu ceea ce ne învață fiziologia cerebrală, ci de asemenea și, mai ales, pentru că ea este probabil inferioară, în frumusețe și întindere, măreței realități (necunoscute) a lucrurilor. O ființă umană care, cu pasiunile sale, gusturile sale, toanele sale, maniile sale, supraviețuește dezagregării zdrenței sale (corpului) pământești, nu este nici grozav de seducătoare, nici prea interesantă. Este o invenție destul de mediocră. N'avem de ce să fim prea mândri, sau prea fericiți, *dacă continuăm să fim ceea ce am fost*. Bătrânii Egipteni puneau în sarcofagiile morților lor prăjituri, jucării, bijuterii. Antropomorfismul spiritiștilor este de același ordin. Adevărul sub vălurile profunde, care-l acoperă, este fără îndoială cu mult mai nobil decât această prelungire a mizerabilei noastre intelectualități individuale. Și, bine înțeles, acest adevăr splendid și misterios, eu nu l bănuiesc măcar. Să ne dăm seama, că nu suntem decât într'o foarte primitivă copilărie științifică“³⁾.

¹ Richet Op. cit. pag. 820.

² Mai bine zis, luciditatea este în stadiul actual al cercetărilor tot așa de neînțeleasă dacă ne dispensăm de intervenția spiritelor, cași dacă le admitem.

³ Richet Op. cit. pag. 807.

Rezultă de aici o oarecare indulgență față de starea sufletească a spiritiștilor, cari nu pot suporta acest mister, nu pot rămâne într'o stare de suspensiune a judecății cu privire la această problemă, ci preferă o soluție precisă, chiar când, mai ales, conține în ea și contradicțiuni de natură logică. Și această indulgență e cu atât mai firească, cu cât trebuie recunoscut că unele aparențe pledează în favoarea spiritismului. Este un fapt constant că mediumii atribuie manifestările lor spiritelor, chiar când acești mediumi n'au citit cărți spiritiste, nici n'au participat la ședințe, cari au acest caracter. Personificările, călăuzele pretind cu tărie că sunt spiritele unor morți, că sunt deci cu totul deosebite de mediumul, ale cărui produse noi le socotim. „Toate cuvintele marilor mediumi sunt impregnate, pentru a zice astfel, de teoria supraviețuirii. Aparențe poate, dar de ce aceste aparențe¹⁾?”.

Și apoi admiterea criptesteziei satisface ea mintea noastră? Pretindem că inteligența omenească are puțința de a percepe uneori, fără intervenția simțurilor, fapte pe cari de obicei nu le percepem. Numim această putere criptestezie. Am înțeles însă prin aceasta fenomenul în esența lui și i-am găsit mecanismul? Deloc! Dinpotrivă, o mulțime de întrebări se ridică și anume: 1) „Există o criptestezie rudimentară la toți indivizii, oricare ar fi ei? 2) Pentru ce hipnotismul o favorizează? 3) Pentru ce în ședințele spiritiste, chiar dela începutul acestor experiențe, mediumul are o tendință invincibilă de a admite o călăuză, care pare a avea o inteligență deosebită de a lui? 4) Pentru ce la marii mediumi, se găsește aproape constant o asociație între fenomenele obiective (materializări, telekinezie) și fenomenele subiective (criptestezie)? 5) Pe ce căi cunoștința lucrurilor ajunge, în afară de simțuri, la inteligența omenească? Se transportă oare vibrația inteligenței omenești? Sau vin lucrurile, vibrând, spre inteligență? Trebuie să presupunem că e vorba numai de inteligența omenească și că nu intervin alte inteligențe: acelea ale morților sau acelea ale îngerilor, demonilor, zeilor?“²⁾).

Și întrebările acestea sunt și mai imperioase, când ne gândim la fenomenele metapsihice obiective: telekinezia și ectoplasma. Se produc mișcări la distanță, fără intervenția directă a unei sforțări muschiulare; se produc — ceva și mai grav — dintr'o materie necunoscută, proiectată din organismul unui medium, mâini, membre fantomatice și chiar fantome întregi, cu înfățișarea unor ființe vii. Faptele acestea sunt incontestabile după Richet. Dar ele sunt în așa de mare contradicție cu tot ce cunoaștem din experiența noastră a tuturor și, în al doilea rând, sunt așa

¹⁾ Richet, Op. cit. pag. 803.

²⁾ Idem Op. cit. pag. 809—810.

de neconforme concepțiilor noastre științifice despre lumea înconjurătoare, încât rămânem cu totul uluiți.

Noi nu putem, firește, să le atribuim decât „unor puteri energetice de origină omenească“, dar despre aceste puteri misterioase nu știm deocamdată aproape nimic.

Deaceia Richet în diferite rânduri repetă, că nu condamnă teoria spiritistă, deși i se pare neprobabilă „Eu nu condamn, zice el, teoria spiritistă. Desigur ea este prematură: probabil este eronată. Dar ea va fi avut imensul merit de a provoca experiențele. Este una din *hipotezele de lucru* pe cari Claude Bernard le considera așa de fecunde“¹). Iar în altă parte: „Că aceste spirite sunt conștiințele ființelor ome-nești defuncte, este la rigoare posibil, dar ași îndrăzni să spun, cu toată prudența pe care o impune o negațiune oarecare, *nu e deloc probabil*. Sufetul acestor dezincarnați este prea fundamental diferit de sufletul defuncților, ca să poată fi același. Și cât despre materie, cum oare după trei ani de ședere într'un cosciug, un cadavru dezagregat ar putea mai ușor să-și regăsească vechile vestminte, pe care le purta în viață, decât să-și reconstituiască inima, ficatul, și carnea, cari au devenit o ciulama informă ?

Dacă deci — ceea ce dealtfel nu pot crede — sunt *spirite* înzestrate cu puteri misterioase (pe cari nu le înțeleg deloc) sau cu intențiuni misterioase (pe cari mai puțin le înțeleg), în tot cazul aceste spirite nu sunt conștiințele morților. Ele aparțin altor lumi, diferite de lumea noastră materială, tot așa ca și de lumea noastră morală și, dacă îmbracă aparențe umane, este pentru a se face fragmentar înțelese de noi“²).

Intre teoria spiritistă și cea metapsihică, Richet înclină pentru aceasta din urmă, socotind că trebuie să atribuim toate aceste manifestări unor forțe ale minții și copului omenesc. El recunoaște însă, că la urma urmei misterul nu s'a rezolvat prin aceasta. În stadiul actual al cercetărilor, oricât am încerca să ne apropiem de o înțelegere mai adâncă sau de o explicație a lucrurilor, nu vom izbuti.

Și atunci concluzia la care el ajunge, este că: „În definitiv, eu cred în ipoteza necunoscută, care va fi aceea a viitorului, ipoteza pe care n'o pot formula, căci n'o cunosc“³).

H. Price la rândul său declară: „Am vorbit doar în treacăt despre fenomenele fizice ale sălilor de experiență, pentru că nu pot zări cea mai depărtată relațiune între faptul de a mișca o tamburină în întuneric

¹ Richet, Op. cit. pag. 810.

² Idem Op. cit. pag. 818.

³ Idem Op. cit. pag. 819.

și ipoteza că noi supraviețuim. Eu cred — acesta e un fapt — că anumite persoane dotate (numite impropriu mediumi) pot exterioriza o putere de a deplasa obiectele fără contact (telekinezie). Eu sunt convins de ex. că Rudi Schneider (subiectul austriac pe care l-am prezentat cercetătorilor englezi și francezi) putea la un moment să exteriorizeze această putere: el deplasa obiecte și materializa forme. Este foarte sigur, că mai târziu obiectivul fotografic l-a surprins scăpând controlului și liberându-și un braț, dar în tinerețea sa, copilul poseda această putere pe care am pus-o în evidență, prin experiențe în laboratorul meu. Dar niciodată n'am văzut nimic, care să conducă a presupune că „spiritele“ au un raport oarecare cu aceste manifestări. Ele rezultau numai dintr'o ciudată putere a acestui copil: el o exterioriza în stare de transă, sub lumină roșie și în ambianța sălii de experiență.

Deși nu sunt spiritist, cred că spiritismul, *per se*, este o religie ideală. Dar religiile nu mă interesează. *Faptele* mă interesează. Să mi se procure o probă științifică că sufletul trăește dincolo de mormânt, că poate reveni pe pământ sub formă de spirit, și mâine voi fi spiritist¹).

¹ H. Price. Où irons-nous après la mort? in Le Mois 1 Déc. 1933—1 Janier 1934, pag. 261.

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>
1. Prefața	5
2. Introducerea	7
3. Originea și dezvoltarea spiritismului	15
4. Psihologie și Metapsihică	40
5. Despre mediumi	67
6. Telepatia	91
7. Luciditatea	121
8. Telekinezie	151
9. Ectoplasma	181
10. Spiritism și știință (concluzii)	203

Lucrări apărute de același autor :

SCRISORI CĂTRE TERTIUS (ore de educație), *Editura Cassei Școalelor.*

CÂTEVA ÎNDRUMĂRI METODICE PENTRU ÎNVAȚĂTORI, *Editura Cultura Românească, București.*

FLEMENTE DE PSIHOLOGIE ȘI PEDAGOGIE MILITARĂ (în colaborare), *Tipografia Școalei Militare Pregătitoare, București.*

PREȚUL LEI 50.—

ISBN 973-624-598-5

9 789736 245985

București
2 0 0 8

EDITURA
SemnE